

UNIWERSYTET W BIAŁYMSTOKU

WYDZIAŁ PRAWA

mgr Anna Franaszek

PRZESŁANKI OGŁOSZENIA UPADŁOŚCI
OSOBY FIZYCZNEJ NIEPROWADZĄCEJ DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ
(UPADŁOŚCI KONSUMENCKIEJ)
W PRAWIE POLSKIM

Rozprawa doktorska
napisana pod kierunkiem
prof. dr hab.
Adama Doliwy

BIAŁYSTOK 2022

Spis treści

Spis treści.....	2
Wykaz skrótów	5
Wstęp	6
Rozdział I. Społeczno-gospodarcze tło i ogólna normatywna charakterystyka instytucji upadłości konsumenckiej.....	15
1.1. Sytuacja finansowa polskich gospodarstw domowych.....	16
1.2. Pojęcie niewypłacalności i upadłości konsumenckiej	26
1.3. Zasadność wprowadzenia instytucji upadłości konsumenckiej i dokonania regulacji z perspektywy Wspólnoty Europejskiej	36
1.4. Podsumowanie	48
Rozdział II. Upadłość konsumencka w kontekście międzynarodowym.....	50
2.1. Upadłość konsumencka w prawie niemieckim.....	52
2.2. Francuski model oddłużenia osób fizycznych.....	57
2.3. Upadłość konsumencka w Wielkiej Brytanii.....	62
2.4. Zmiany dotyczące upadłości konsumenckiej w Stanach Zjednoczonych	68
2.5. Transgraniczne postępowanie upadłościowe.....	73
2.6. Turystyka upadłościowa	80
2.7. Podsumowanie	84
Rozdział III. Założenia koncepcji dłużnika nieracjonalnego w ekonomii behawioralnej i socjologii w kontekście upadłości konsumenckiej	87
3.1. Pieniądze elektroniczne jako jedna z przyczyn nadmiernego zadłużenia	89
3.2. Różne sposoby myślenia a podejście do ryzyka.....	95
3.3. Księgowanie mentalne i mentalna punktacja – czynniki sprzyjające nadmiernym wydatkom.....	100
3.4. Korzyści teraz, koszty później oraz złudzenie planowania w kontekście regulacji działalności parabankowych instytucji kredytowych	104
3.5. Ograniczenia w tworzeniu treści reklamowych jako prawna forma ochrony konsumenta	107

3.6. Regularne oszczędzanie z perspektywy „inflacji kosztów życia”	113
3.7. Teoria posiadania i tendencja do zachowania <i>status quo</i> a koszt postępowania egzekucyjnego	118
3.8. Podsumowanie	122
Rozdział IV. Ewolucja przesłanek upadłości konsumenckiej w latach 2008-2019.....	126
4.1. Zakres podmiotowy	128
4.2. Przesłanka niewypłacalności	133
4.3. Przesłanka posiadania więcej niż jednego wierzyciela.....	137
4.4. Przesłanka winy	142
4.5. Przesłanka braku uprzedniego ogłoszenia upadłości.....	148
4.6. Przesłanka posiadania majątku umożliwiającego zaspokojenie kosztów postępowania	153
4.7. Podsumowanie	158
Rozdział V. Rozwiązania umożliwiające zapewnienie środków na spłatę zaciąganych zobowiązań jako sposób ochrony interesów drugiej strony stosunku zobowiązaniowego	163
5.1. Zabezpieczenia preferowane przez banki	165
5.1.1. Zabezpieczenia hipoteczne	167
5.1.2. Umowa poręczenia	170
5.2. Alternatywne rozwiązania bankowe	172
5.2.1. Wakacje kredytowe.....	173
5.2.2. Elastyczne raty	175
5.2.3. Kredyty konsolidacyjne	176
5.3. Usługi ubezpieczeniowe	179
5.3.1. Ubezpieczenia spłaty kredytu	180
5.3.2. Ubezpieczenia majątkowe	183
5.4. Fundusz Wsparcia Kredytobiorców.....	186
5.5. Podstawowy dochód gwarantowany.....	190

5.6. Podsumowanie	195
Podsumowanie i wnioski końcowe.....	197
Wykaz źródeł wykorzystanych w pracy	204
1. Bibliografia	204
2. Akty prawne.....	214
3. Orzecznictwo sądowe	220
4. Źródła internetowe	220
Spis tabel.....	232
Spis wykresów	234

Wykaz skrótów

Kodeks Cywilny – Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1360 ze zm.).

Kodeks Postępowania Cywilnego - Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1805 ze zm.).

Kodeks Pracy - Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1510 ze zm.).

PE – Parlament Europejski

Prawo upadłościowe – Ustawa z dnia 28 lutego 2003 r. Prawo upadłościowe (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1520 ze zm.).

Prawo upadłościowe i naprawcze - Ustawa z dnia 28 lutego 2003 r. Prawo upadłościowe (Dz. U. Nr 60, poz. 535).

RE – Rada Europy

REUr – Rada Europejska

UOKiK – Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów

ZUS – Zakład Ubezpieczeń Społecznych

Wstęp

Podczas prac legislacyjnych nad projektem przedstawionym w ramach druku 809 stanowiącego rządowy projekt ustawy - Prawo upadłościowe i naprawcze - już w uzasadnieniu do ww. wskazano na istnienie w innych porządkach prawnych rozwiązań umożliwiających ogłoszenie upadłości nie tylko przedsiębiorców, ale również osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej. Problemy finansowe gospodarstw domowych zauważalne były w owym czasie również i w Polsce, jednakże skala zjawiska związana z ich niewypłacalnością została w owym czasie choć dostrzeżona przez twórców projektu, nie stanowiła jednak wystarczającego impulsu do uregulowania tej kwestii. W przytoczonym uzasadnieniu wskazano wprost, że „wprowadzenie takich rozwiązań prawnych uzasadnia się tym, iż osoba nadmiernie zadłużona, która nie może w legalny sposób spłacić swych długów, nie jest zainteresowana wydajną pracą. Najczęściej podejmuje działalność w tzw. szarej strefie gospodarczej, jeżeli nie wręcz w kryminalnej strefie. Przyczynia się to do rozwoju patologii społecznej. Oddłużenie umożliwia takiemu konsumentowi prowadzenie normalnego życia, co ze społecznego punktu widzenia jest korzystne. Tych argumentów nie można nie brać pod uwagę. W pracach nad projektem prawa upadłościowego i naprawczego rozważano również potrzeby i możliwość wprowadzenia upadłości konsumenckiej w Polsce. Ostatecznie jednak od tego odstąpiono.”¹. Projektodawca w toku rozważań dotyczących zasadności wprowadzenia możliwości skutecznego oddłużenia osób niewypłacalnych nie podważał argumentów przemawiających za koniecznością jej wprowadzenia. Jednakże prawodawca zrezygnował z wprowadzenia w owym czasie rozwiązania umożliwiającego ogłoszenie upadłości osoby fizycznej nieprowadzącej działalności gospodarczej z uwagi na zupełnie inne przyczyny. „Zrezygnowano z regulacji prawnej dotyczącej upadłości konsumenckiej - przede wszystkim z powodu obecnej niewydolności polskiego sądownictwa. Doświadczenie państw, które wprowadziły tzw. upadłość konsumencką wskazuje, że liczba tych spraw jest z reguły kilkadziesiąt razy większa od upadłości przedsiębiorców. Wprowadzenie upadłości konsumenckiej w Polsce niewątpliwie spowodowałoby znaczny napływ nowych spraw upadłościowych do sądu, co by stworzyło dodatkowe obciążenia sądownictwa pociągające za sobą dalsze utrudnienie jego działalności, jeżeli nie wręcz paraliż.”². To jednoznaczne

¹ Uzasadnienie rządowego projektu ustawy Prawo upadłościowe i naprawcze, Druki Sejmowe IV kadencja, Do druku nr 809 z dnia 22 sierpnia 2002 r., [https://orka.sejm.gov.pl/Druki4ka.nsf/0/85778FC71B44CCB7C1256C1E00360809/\\$file/809.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/Druki4ka.nsf/0/85778FC71B44CCB7C1256C1E00360809/$file/809.pdf), s. 99-100, dostęp 27.11.2022 r.

² *Ibidem*

stanowisko Projektodawcy podkreśliło dwie istotne okoliczności – zauważalne zmiany w sposobie zarządzania finansami przez osoby fizyczne oraz problemy związane z ewentualną możliwością obsługi przez sądy postępowań upadłościowych osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej.

Opisana powyżej próba odciążenia w czasie działań mających na celu umożliwienie oddłużenia osobom nadmiernie zadłużonym w postaci ogłoszenia ich upadłości – jak zauważono w uzasadnieniu – stanowiła jedynie rozwiązanie krótkotrwałe. Bowiem już w 2008 roku nastąpiła nowelizacja przepisów umożliwiających przeprowadzenie postępowań upadłościowych osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej. Wbrew jednak poczynionym we wspomnianym już projekcie ustawy Prawo upadłościowe, obawom Projektodawcy – do sądów nie zaczęły wpływać masowo wnioski dłużników o przeprowadzenie postępowania upadłościowego. W pierwszym roku obowiązywania przepisów do sądów wpłynęło bowiem zaledwie 985 wniosków o ogłoszenie upadłości osoby fizycznej nieprowadzącej działalności gospodarczej - wobec 3 719 wniosków o przeprowadzenie analogicznych postępowań dotyczących przedsiębiorców. Co więcej, w przypadku zdecydowanej większości złożonych przez konsumentów wniosków postępowanie nie zakończyło się w sposób zakładany przez wnioskodawcę, gdyż wyłącznie w 10 sprawach postępowanie zakończyło się wydaniem postanowienia o ogłoszeniu upadłości osoby fizycznej nieprowadzącej działalności gospodarczej³.

Sytuacja powyższa zmieniła się wraz z nowelizacjami przesłanek umożliwiających ogłoszenie upadłości. Dokonywane przez prawodawcę zmiany w tym zakresie powodowały zwiększanie się dostępności tej metody oddłużania, jak również i zainteresowanie takim sposobem rozwiązania problemu nadmiernego zadłużenia. Działania prawodawcy okazały się na tyle znaczące, iż w 2021 roku złożonych zostało 22 035 wniosków o ogłoszenie upadłości osób nadmiernie zadłużonych, ale co ważniejsze – aż w przypadku 17 532 spośród nich postępowanie zakończyło się zgodnie z wnioskiem tj. ogłoszeniem upadłości.⁴

Jak wynika z porównania przytoczonych powyżej wartości, nowelizacje Prawa upadłościowego sprawiły, iż oddłużenie osób fizycznych poprzez zastosowanie postępowania upadłościowego stało się zdecydowanie bardziej dostępne dla dłużników. Niestety

³ Strona internetowa Informatora Statystycznego Wymiaru Sprawiedliwości, Postępowanie upadłościowe, naprawcze, restrukturyzacyjne w latach 2005-2021, <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/>, dostęp 27.11.2022 r.

⁴ *Ibidem*

poza korzyściami wynikającymi z tej sytuacji (m.in. zakończenia działań windykacyjnych prowadzonych przez wierzyciela, możliwe umorzenie części lub całości zobowiązania) należy mieć na uwadze, iż ogłoszenie upadłości stanowiące bezsprzeczną korzyść dla osoby nadmiernie zadłużonej wiąże się z zakończeniem możliwości dochodzenia zobowiązania przez wierzyciela. Zachowanie równowagi pomiędzy tymi dwoma podmiotami stosunku zobowiązaniowego jest bardzo trudne, o ile w ogólnie możliwe do uzyskania, jednakże czy zwiększająca się rokrocznie liczba ogłaszanych upadłości osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej jest rzeczywistym celem, który zapewnić miało wprowadzenie tej możliwości do obrotu prawnego? Zwłaszcza mając na uwadze zasady stanowiące podstawy prawa cywilnego – m.in. zasadę ochrony dobrej wiary oraz zasadę słuszności⁵ czy nawet funkcjonującą na gruncie prawa cywilnego swobodę umów⁶, która jednakże jest również ograniczona chociażby przez wzgląd na konieczność uwzględnienia zasad współżycia społecznego⁷.

Analizy przeprowadzone w niniejszej pracy mają przede wszystkim na celu uzyskanie odpowiedzi na pytanie czy konstrukcja przesłanek instytucji upadłości konsumenckiej w obowiązującym obecnie kształcie jest rzeczywiście najlepszym dostępnym rozwiązaniem umożliwiającym oddłużenie osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej. Zgodnie z ogólnymi założeniami w pierwszych projektach regulacji umożliwiających oddłużenie osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej w formie ogłoszenia ich upadłości wskazywane były przyczyny kreowania tej formy pomocy osobom nadmiernie zadłużonym w tak restrykcyjny sposób. Ogłoszenie upadłości miało stanowić rozwiązanie ostateczne, a możliwość skorzystania z niego ograniczona została w tak znacznym stopniu, by była dostępna wyłącznie dla osób posiadających problemy finansowe w wyniku niesprzyjających okoliczności losowych, a nie własnego niedbalstwa⁸. Podejście to spowodowało jednak tak znaczne ograniczenie dostępności tej metody oddłużenia, iż ze względu na wręcz znikomą ilość spraw zakończonych wydaniem postanowienia o ogłoszeniu upadłości osoby fizycznej nieprowadzącej działalności gospodarczej, iż Projektodawcy nowelizacji uznali, iż rozwiązanie to nie spełnia pokładanych w nim nadziei na realną pomoc osobom nadmiernie zadłużonym. Problem

⁵ Zob. A. Doliwa, *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2012, s. 6-9.

⁶ Zob. S. Prutis, *Instytucje podstawowe prawa prywatnego (w opozycji do regulacji prawa publicznego)*, Białystok 2018, s. 88-104.

⁷ Zob. A. Doliwa, *Zobowiązania*, Warszawa 2012, s. 52-54.

⁸ Zob. W. Piłat, *Celowo, umyślnie czy wskutek rażącego niedbalstwa – kilka uwag o doprowadzeniu do swojej niewypłacalności*, Doradca Restrukturyzacyjny 2019, nr 18, s. 40-53.

stanowiło dostosowanie katalogu przesłanek – zarówno pozytywnych jak i negatywnych, do realnych potrzeb obu stron stosunku zobowiązaniowego, mając na uwadze interesy obu tych grup oraz poszanowanie podstawowych zasad prawa cywilnego związanych w tym przypadku chociażby ze swobodą zawierania umów. Rozwiązanie go miało stanowić przeprowadzenie dwóch nowelizacji mających na celu zliberalizowanie początkowo ustalonych przesłanek, umożliwiając tym samym zwiększenie dostępności omawianego rozwiązania. Jednakże nowelizacje te, poprzez ograniczanie przesłanek negatywnych, w efekcie rzeczywiście spowodowały zwiększenie dostępności możliwości oddłużenia osoby nadmiernie zadłużonej poprzez ogłoszenie jej upadłości, lecz jednocześnie miały wpływ na sytuację wierzycieli tych dłużników. Nie należy bowiem zapominać, iż ogłoszenie upadłości osoby fizycznej nieprowadzącej działalności gospodarczej powoduje skutki nie tylko dla dłużnika, ale również dla jego wierzyciela lub wierzycieli. Tym samym konieczne jest ustalenie czy wprowadzone zmiany w katalogu przesłanek umożliwiających ogłoszenie upadłości osoby fizycznej nieprowadzącej działalności gospodarczej ma na celu choć częściowe zrównoważenie interesu obu stron tego stosunku, a jeśli nie, to czy przyczyny faworyzowania jednej ze stron mają swoje uzasadnienie w podstawowych zasadach prawa cywilnego i współżycia społecznego. Pamiętać należy bowiem, iż jak wskazał S. Prutis „W teorii prawa podkreśla się, że występujące w systemie prawnym zasady prawa będące w istocie normami o najwyższej mocy prawnej mają to znaczenie, że chronią, a jednocześnie zabezpieczają podstawowe wartości prawne, które ustawodawca umieścił na szczycie aksjologicznej hierarchii całego systemu prawnego.”⁹. W związku z tym koniecznym wydaje się nie tylko przeprowadzenie analizy zmian w przepisach umożliwiających ogłoszenie upadłości osoby fizycznej nieprowadzącej działalności gospodarczej, ale również przybliżenie kontekstu zarządzania finansami przez gospodarstwa domowe, ukazanie modeli zachowań finansowych osób fizycznych z perspektywy najnowszych osiągnięć ekonomii – w tym przede wszystkim ekonomii behawioralnej, a przede wszystkim – wskazania – już dostępnych na rynku finansowym – możliwości choć częściowego zabezpieczenia się osób fizycznych przed niewypłacalnością.

Z uwagi na powyższe głównym problemem badawczym niniejszej pracy jest określenie czy dokonywane przez prawodawcę kolejne zmiany w zakresie katalogu przesłanek umożliwiających ogłoszenie upadłości osoby fizycznej nieprowadzącej działalności

⁹ S. Prutis, *Instytucje...*, s. 86.

gospodarczej rzeczywiście spełnia założenia wynikające z projektów. Moim zdaniem tak znacząca liberalizacja przesłanek upadłościowych w długofalowej perspektywie nie jest zjawiskiem korzystnym i założenie to stanowi główną hipotezę niniejszej pracy. Przedstawione w niej rozważania mają na celu analizę nie tylko sytuacji osób nadmiernie zadłużonych, ale również jej zestawienie z interesami wierzycieli. Zakładam bowiem, iż prawodawca pomimo chęci realnej pomocy osobom posiadającym problemy finansowe wprowadza rozwiązanie poniekąd niedopasowane od rzeczywistych potrzeb rynku finansowego.

Jako pierwszą w wykorzystanych w pracy metod badawczych wskazać należy metodę dogmatyczną. Rozważania o charakterze dogmatycznym mają za zadanie przybliżenie funkcjonujących w praktyce norm oraz weryfikację prawidłowości ich funkcjonowania. Wspomniana metoda badawcza ze względu na jej główne założenia umożliwia w konsekwencji nie tylko przeprowadzenie oceny wypełnienia teoretycznych założeń prawodawcy w praktycznym zastosowaniu uchwalonych przepisów, ale przede wszystkim wskazuje czy jakie wartości są przez to prawo realizowane. Z tego też powodu metoda ta znajduje swoje zastosowanie (w różnym stopniu) we wszystkich rozdziałach niniejszej pracy. Metoda historyczna wykorzystana została w rozdziale pierwszym – umożliwiając analizę sytuacji finansowej gospodarstw domowych, jak również w rozdziale dotyczącym ewolucji przesłanek upadłościowych – stanowiąc punkt odniesienia dla rozważań w zakresie dokonywanych przez prawodawcę zmian w katalogu przesłanek umożliwiających ogłoszenie upadłości. W celu wykazania zarówno różnic, jak i podobieństw w zakresie rozwiązań umożliwiających omawianą formę oddłużenia osób niewypłacalnych, a obowiązujących w innych krajach w rozdziale drugim wykorzystana została metoda porównawcza. Na potrzeby wykazania szerszego kontekstu problematyki upadłości osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej badania zostały poszerzone o zagadnienia związane z ekonomią i socjologią, umożliwiając tym samym pełniejsze zobrazowanie omawianego w niniejszej pracy problemu, tym samym tym samym dopełniając założenia metodologii apragmatycznej.

W celu uzyskania możliwie pełniejszego obrazu dostosowania obowiązujących obecnie w Polsce przepisów do teoretycznych założeń im przyświecającym rozważania w niniejszej pracy podzielone zostały na 5 rozdziałów. Podział ten ma na celu umożliwienie stopniowej analizy zagadnień związanych z upadłością osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej w kontekście szerszym niż wyłącznie związanym

z charakterystyką zmian w zakresie poszczególnych przesłanek upadłości. Stąd początkowe rozważania dotyczą kwestii związanych z sytuacją finansową gospodarstw domowych oraz prób definicji poszczególnych pojęć związanych z ich problemami finansowymi. Następnie wskazane zostały rozwiązania umożliwiające oddłużenie osób fizycznych, w innych wybranych krajach w celu wskazania różnic w zakresie unormowań upadłości w poszczególnych systemach prawnych wraz z analizą założeń stanowiących podstawę takiego ich unormowania. Opinia dotycząca zasadności stosowania poszczególnych założeń podczas formułowania przesłanek upadłości poparta została założeniami ekonomii behawioralnej przeanalizowanymi w kolejnym rozdziale. Ich zbadanie – choć zdawać by się mogło nieuzasadnione w przypadku pracy z zakresu prawa, ukazuje jednak inną perspektywę umożliwiającą ocenę zarówno podstaw działań osób nadmiernie zadłużonych, jak również i konieczności dostosowania rozwiązań do posiadanej w tym zakresie wiedzy z zakresu innych dziedzin nauki. Dopiero tak nakreślone tło rozważań umożliwia w mojej ocenie przeprowadzenie pełnej analizy w zakresie zmian katalogu przesłanek upadłości osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej. Ostatnim zaś aspektem poruszonym w niniejszej pracy, a jednocześnie szansą na zestawienie realnego wpływu na sytuację finansową osób nadmiernie zadłużonych poszczególnych sposobów konstrukcji przepisów odnoszących się do upadłości, jest zestawienie ich z dostępnymi obecnie na rynku finansowym rozwiązaniami mającymi na celu zapobieganie niewypłacalności osób fizycznych. Odniesienie się do tej kwestii na końcu ma na celu podkreślenie istnienia innych rozwiązań, a tym samym stanowi punkt odniesienia do rozważań dotyczących nie tylko konstrukcji przepisów ustawy Prawo upadłościowe, ale przede wszystkim oceny konieczności uwzględnienia tego sposobu oddłużenia w prawie polskim. Przeprowadzenie rozważań w zaproponowany w niniejszej pracy sposób umożliwia płynne przejście pomiędzy poszczególnymi z analizowanych aspektów formułowania przez prawodawcę katalogu przesłanek umożliwiających ogłoszenie upadłości osobom fizycznym nieprowadzącym działalności gospodarczej.

Poczynione w pierwszym rozdziale rozważania dotyczą pojęć prowadzących do tematyki związanej z zagadnieniami powiązanych z ogłaszaniem upadłości konsumenckiej. W celu umożliwienia pełniejszej oceny sytuacji osób niewypłacalnych przedstawiona została w nim analiza sytuacji finansowej polskich gospodarstw domowych. Porównanie ich możliwości finansowych na przestrzeni lat stanowić będzie postawę umożliwiającą zaobserwowanie trendów w zakresie zarządzania posiadanym majątkiem

przez osoby fizyczne, a w konsekwencji ich możliwościom finansowym. Tym samym stanowiąc podstawę przeprowadzenia oceny realnego zapotrzebowania na wsparcie gospodarstw domowych w zakresie efektywnego zarządzania posiadanym budżetem. Drugim poruszonym w tym rozdziale zagadnieniem jest terminologia stosowania nie tylko w niniejszej pracy, ale również w mowie potocznej lub publikacjach z tej dziedziny. Zdecydowana większość rozważań poświęcona została próbom oddania założeń związanych z terminem niewypłacalności oraz funkcjonującym do opisu upadłości osób fizycznych nieprowadzącym działalności gospodarczej określeniem upadłości konsumenckiej. Ostatnią część pierwszego rozdziału stanowić będzie ocena konieczności wprowadzenia możliwości oddłużenia osób fizycznych w formie ogłoszenia ich upadłości z perspektywy prawodawstwa unijnego. Analiza źródeł prawa ma na celu ustalenie ogólnych założeń stanowiących podstawę regulacji umożliwiających oddłużenie w drodze upadłości osób fizycznych na terenie Wspólnoty.

Rozdział drugi stanowić będzie rozwinięcie tematyki częściowo poruszonej w końcowej części rozdziału pierwszego. Przedstawione w nim zostaną rozwiązania umożliwiające oddłużenie osób fizycznych w wybranych krajach tj. w Niemczech, Francji, Wielkiej Brytanii i Stanach Zjednoczonych. Dokonany na potrzeby niniejszej pracy wybór analizowanych rozwiązań w poszczególnych krajach wynikał z chęci zestawienia rozwiązań obowiązujących na gruncie systemu prawa kontynentalnego z obowiązującymi w systemie *common law*. Dodatkowymi czynnikami mającymi wpływ na wyselekcjonowanie tychże krajów były zmiany w zakresie ilości ogłaszanych upadłości, różnicowanie sposobu konstrukcji przepisów umożliwiających ogłoszenie upadłości, jak również sposób postrzegania skorzystania przez osoby nadmiernie zadłużone z tego rozwiązania przez społeczeństwo. Wykorzystanie do porównania po dwóch przykładów z każdego z systemów ma na celu weryfikację, czy dostrzegalne są zmiany w zakresie postępowań prowadzonych w ramach jednego systemu. W rozdziale tym zbadane zostały również kwestie będące wynikiem różnorodności procedur umożliwiających ogłoszenie upadłości osób fizycznych w poszczególnych krajach. Najważniejszym spośród nich jest konieczność uregulowania możliwości przeprowadzania transgranicznych postępowań upadłościowych, a zatem nie tylko kwestii związanych *stricto* z postępowaniem, ale również i z konsekwencjami ogłoszenia przez dłużnika upadłości w innym kraju. W ostatnim z podrozdziałów analizie poddane zostało natomiast zjawisko turystyki upadłościowej, będącej następstwem różnorodności w zakresie dostępności postępowań

oddłużeniowych w poszczególnych krajach i możliwości dłużników poniekąd dostępności wyboru najkorzystniejszych z ich perspektywy rozwiązań.

Trzeci rozdział poświęcony został analizie ekonomiczno-socjologicznych aspektów nadmiernego zadłużania. Ocena osiągnięć ekonomii behawioralnej ze względu na badanie zachowań osób fizycznych w kontekście ekonomicznym, jak i socjologicznym umożliwia przeprowadzenie rozważań dotyczących formułowania katalogu przesłanek umożliwiających ogłoszenie upadłości konsumenckiej osób nadmiernie zadłużonych w szerszej perspektywie. W efekcie analiza nie odnosi się wyłącznie do prawnoporównawczej oceny dokonywanych zmian, ale również umożliwia zbadanie ich dostosowania do obecnej sytuacji na rynku finansowym oraz realnych potrzeb osób posiadających problemy finansowe – przede wszystkim z uwagi na wskazanie ich przyczyn. Skomentowane w nim zagadnienia dotyczą założeń ekonomii behawioralnej, która okazała się prawdziwym punktem zwrotnym w postrzeganiu możliwości racjonalnego zarządzania finansami przez osoby fizycznej. By umożliwić dokonanie pełniejszej oceny zachowań prowadzących do powstania niewypłacalności w rozdziale przybliżone zostały poszczególne teorie związane z zarządzaniem posiadanym majątkiem przez osoby fizyczne. Ma to na celu weryfikację tez stawianych w oparciu o postanowienia ekonomii klasycznej tj. umiejętności racjonalnego wykorzystywania posiadanych dóbr czy też co do zasady postępowanie w ten sam racjonalny sposób przez wszystkich ludzi. Rozważania te mają umożliwić przeprowadzenie oceny możliwości świadomego przyczyniania się osoby nadmiernie zadłużonej do powstania jej trudnej sytuacji majątkowej oraz możliwości organów orzekających do skutecznej weryfikacji świadomego przyczynienia się dłużnika do jego niewypłacalności. Zbadanie tej kwestii stanowi również punkt wyjścia do rozważań dotyczących zasadności formułowania katalogu przesłanek umożliwiający ogłoszenie upadłości osoby fizycznej w zaproponowany w projektach, a następnie w obowiązujących przepisach sposób. Jeśli bowiem wykazane zostanie istnienie schematów działań mogących przyczyniać się w znacznym stopniu do podejmowania przez osobę fizyczną nierozważnych zachowań finansowych, to ocenić należy zarówno uzależnienie od tego czynnika nie tylko możliwości wszczęcia postępowania upadłościowego, ale również sposobu jego zakończenia i ustalenia ewentualnego planu spłat wierzycieli. Zwłaszcza mając na uwadze zdecydowanie bardziej obiektywne sposoby oceny sytuacji finansowej osoby fizycznej przez drugą stronę stosunku zobowiązaniowego np. bank.

W rozdziale czwartym zostały poddane analizie przesłanki dopuszczające przeprowadzenie postępowania upadłościowego osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej. Weryfikacja ich konstrukcji nie została ograniczona wyłącznie do określenia zakresu znaczeniowego poszczególnych przesłanek. Jednym z podstawowych założeń przeprowadzonych w tym rozdziale badań jest próba ukazania założeń prawodawcy, których efektem były wprowadzane nowelizacjami zmiany. Analizie poddane zostały wszystkie przesłanki wynikające z pierwszej wersji ustawy Prawo upadłościowe i naprawcze umożliwiającej ogłoszenie upadłości osobom fizycznym nieprowadzącym działalności gospodarczej, z uwzględnieniem zmian wynikających z kolejnych nowelizacji tej materii. Dokładna analiza poszczególnych przesłanek umożliwiających ogłoszenie upadłości osoby fizycznej nieprowadzącej działalności gospodarczej z uwzględnieniem kontekstu dokonywanych przez prawodawcę zmian ma na celu wykazanie czy rzeczywiście kierunek tychże zmian należy uznać za właściwy.

W ostatnim z rozdziałów niniejszej pracy przeprowadzona została ocena istniejących na rynku finansowym rozwiązań umożliwiających osobom znajdującym się w trudnych sytuacjach finansowych zapewnienie środków na spłatę zaciąganych zobowiązań. Przeanalizowane w nim możliwości podjęcia przez dłużnika działań odnoszą się do większości dostępnych obecnie rozwiązań. Wskazano wśród nich nie tylko możliwości przewidziane na sytuacje gdy problemy z płatnościami już się pojawiają, ale również sposoby umożliwiające zabezpieczenie się przed utratą płynności finansowej. Ich różnorodność oraz łatwa dostępność stanowi przyczynek do poczynienia rozważań w zakresie możliwości skutecznego przeciwdziałania niewypłacalności osób fizycznych, a tym samym ograniczeniu konieczności korzystania z instytucji upadłości konsumenckiej. Analiza ta ma na celu wskazanie kontrargumentów do rozważań przeprowadzonych w rozdziale trzecim. Wskazanie gotowych rozwiązań, ich dostępności i przede wszystkim zainteresowania pogłębia możliwość oceny nie tylko wpływu na niewypłacalność dłużnika, ale również i wierzyciela – chociażby poprzez zbadanie przyczyn wymagania lub nie poszczególnych zabezpieczeń podczas zawierania umowy. Tym samym ponownie stanowiąc tło do rozważań dotyczących możliwości ustalenia równowagi pomiędzy interesami tych dwóch grup z uwzględnieniem zasad prawa cywilnego.

Rozdział I. Społeczno-gospodarcze tło i ogólna normatywna charakterystyka instytucji upadłości konsumenckiej

Problemy badawcze:

1. Jak wyglądała sytuacja finansowa gospodarstw domowych w Polsce w latach 2003-2020?
2. Jaka jest definicja niewypłacalności?
3. Jak duże są obecnie zobowiązania finansowe osób, które zaprzestały ich terminowej spłaty?
4. Postępowanie upadłościowe prowadzone wobec osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej czy to rzeczywiście upadłość konsumencka?
5. Jakie były zakładane funkcje, które miały zrealizować poszczególne projekty regulacji w tym zakresie?

Sytuacja gospodarcza w Polsce uległa wielu zmianom w ciągu ostatnich dekad. Przemiany ustrojowe, przystąpienie do Unii Europejskiej w roku, pandemia Covid19 miały znaczący wpływ na sytuację finansową nie tylko państwa, ale również gospodarstw domowych. W celu oceny dopasowania obecnie obowiązujących przepisów umożliwiających przeprowadzenie postępowania oddłużeniowego osób fizycznych, tj. przepisów art. 491¹ i następnych ustawy z dnia 28 lutego 2003 r. Prawo upadłościowe¹⁰ - niezbędne jest scharakteryzowanie zmian sytuacji finansowej gospodarstw domowych i ich realnych potrzeb.

Z uwagi na powyższe niniejszy rozdział podzielony został na trzy podrozdziały, mające na celu uzyskanie odpowiedzi na problemy badawcze wskazane na początku rozważań.

Pierwszy z podrozdziałów poświęcony został ocenie sytuacji finansowej gospodarstw w Polsce. Przedstawione w nim zostały porównania wysokości budżetów domowych oraz ich obciążeń od 2002 roku do opublikowanych przez Główny Urząd Statystyczny pełnych danych dotyczących roku 2020. Analizie poddano również zmiany wartości wynagrodzeń (minimalnych i uśrednionych) oraz wydatków wynikających z różnic cen towarów i usług konsumpcyjnych. Na zakończenie przeanalizowane zostały dane

¹⁰ Ustawa z dnia 28 lutego 2003 r. Prawo upadłościowe (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1520 ze zm.).

dotyczące zagrożenia w Polsce ubóstwem w poszczególnych latach oraz subiektywna ocena sytuacji finansowej gospodarstw domowych.

Drugi podrozdział poświęcony został pojęciom niewypłacalności i upadłości konsumenckiej. Scharakteryzowana została skala niewypłacalności z wskazaniem wysokości nieterminowo spłacanych zobowiązań, najwyższych wysokości zadłużenia oraz ogólnej świadomości osób fizycznych dotyczących swojej sytuacji finansowej. Przeprowadzona została krótka analiza dotyczących zmiany tendencji zadłużenia ze wskazaniem przyczyn odnotowywanych opóźnień w spłatach. Następnie przybliżona została relacja pomiędzy pojęciem postępowania upadłościowego prowadzonego wobec osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej a określeniem upadłość konsumencka.

Trzeci podrozdział stanowi analizę prac legislacyjnych nad poszczególnymi projektami aktów prawnych mających na celu umożliwienie niewypłacalnym osobom fizycznym skuteczne oddłużenie. Analizie poddane zostały wszystkie złożone projekty z uwzględnieniem nowelizacji powodującej wprowadzenie postępowania upadłościowego prowadzone wobec osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej do krajowego obrotu prawnego. Szczególny nacisk w tym podrozdziale położony został na zakładane przez projektodawców w poszczególnych projektach funkcje, których osiągnięcie miało umożliwić postępowanie. Tym samym wskazane zostały również cele, które oddłużenie osób fizycznych miało realizować.

1.1. Sytuacja finansowa polskich gospodarstw domowych

Rozpatrując sytuację finansową¹¹ osób nadmiernie zadłużonych zasadnym jest podjęcie analizy środowiska finansowego, w którym na co dzień funkcjonują. Realia te w ujęciu szerokim można zobrazować na podstawie danych dotyczących sytuacji finansowej polskich gospodarstw domowych przekazywanych cyklicznie przez Główny Urząd Statystyczny¹² i publikowanych w Banku Danych Lokalnych¹³. Celem zachowania jednolitego punktu odniesienia na potrzeby niniejszego podrozdziału przyjęta została

¹¹ „Finanse gospodarstw domowych, według Czesława Bywalca [2009, s. 139], definiowane są jako zjawiska ekonomiczne zachodzące w obrębie owych gospodarstw domowych, które związane są bezpośrednio z gromadzeniem i wydatkowaniem środków pieniężnych. Sytuacja finansowa gospodarstw domowych jest zaś rezultatem tych zachodzących zjawisk.” – A. Kozera, J. Stanisławska, F. Wysocki, *Sytuacja finansowa gospodarstw domowych zamieszkujących obszary wiejskie w Polsce po integracji europejskiej* [w:] *Roczniki Naukowe Ekonomii Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich*, 2014, vol.101, nr 2, s. 92.

¹² Strona internetowa Głównego Urzędu Statystycznego, www.stat.gov.pl, dostęp 12.11.2022 r.

¹³ Strona internetowa Banku Danych Lokalnych, www.bdl.stat.gov.pl/bdl/start, dostęp 12.11.2022 r.

definicja gospodarstwa domowego stosowana przez Główny Urząd Statystyczny, a pochodząca z pkt. 5 art. 3 ustawy z dnia 2 grudnia 1999 r. o narodowym spisie powszechnym ludności i mieszkań w 2002 r.¹⁴, zgodnie z którą gospodarstwo domowe oznacza zespół osób mieszkających i utrzymujących się wspólnie lub jedną osobę utrzymującą się samodzielnie¹⁵. Doprecyzowując „Gospodarstwa domowe wyodrębnia się spośród ludności zamieszkałej w mieszkaniach (bez obiektów zbiorowego zakwaterowania). Wśród gospodarstw domowych wyróżniamy jednoosobowe i wieloosobowe (2 i więcej osobowe), a także rodzinne i nierodzinne”¹⁶. Z uwagi na problematykę poruszaną w niniejszej pracy analizie poddany zostanie czasookres od 2002 roku od czasu gdy postępowanie upadłościowe prowadzone wobec osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej zaczęło funkcjonować, aż do najnowszych opublikowanych pełnych danych, tj. do roku 2020. W celu potwierdzenia, iż otrzymane wyniki są porównywalne, poniżej wskazane zostały liczby gospodarstw domowych poddanych badaniu w poszczególnych latach.

Rok	Liczba gospodarstw objęta badaniem	Rok	Liczba gospodarstw objęta badaniem
2003	32 452	2012	37 427
2004	32 214	2013	37 181
2005	34 767	2014	37 215
2006	37 508	2015	37 148
2007	37 366	2016	36 886
2008	37 358	2017	36 655
2009	37 302	2018	36 166
2010	37 412	2019	35 923
2011	37 375	2020	33 529

Tabela 1. Liczba gospodarstw domowych objętych badaniami przeprowadzonymi przez Główny Urząd Statystyczny w latach 2003-2020¹⁷.

¹⁴ Ustawa z dnia 2 grudnia 1999 r. o narodowym spisie powszechnym ludności i mieszkań w 2002 r. (Dz. U. z 2000 r. Nr 1, poz. 1).

¹⁵ *Ibidem*

¹⁶ Strona internetowa Głównego Urzędu Statystycznego, Pojęcia stosowane w statystyce publicznej, <https://stat.gov.pl/metainformacje/sloownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/103,pojecie.html>, dostęp 20.04.2022 r.

¹⁷ Strona internetowa Banku Danych Lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego, Kategoria: K3, Grupa: G10, Podgrupa: P1867, Wymiary: Gospodarstwa domowe; Lata, <https://bdl.stat.gov.pl/bdl/dane/podgrup/tablica>, dostęp 09.11.2022 r.

Głównymi czynnikami kształtującymi bezpośrednio sytuację finansową gospodarstw domowych w Polsce jest wysokość miesięcznego dochodu oraz wysokość wydatków. Zgodnie z danymi udostępnionymi przez GUS zauważalny wzrost jest przeciętnego miesięcznego dochodu rozporządzalnego zarówno w przeliczeniu na osobę, jak i w przypadku całego gospodarstwa domowego.

Rok	Na gospodarstwo [zł]	%	Na osobę [zł]	%
2003	2 015,40		711,96	
2004	2 081,97	3%	735,40	3%
2005	2 155,69	4%	761,46	4%
2006	2 360,43	9%	834,68	10%
2007	2 627,20	11%	928,87	11%
2008	2 958,10	13%	1 045,50	13%
2009	3 152,90	7%	1 114,50	7%
2010	3 375,30	7%	1 192,80	7%
2011	3 467,16	3%	1 234,63	4%
2012	3 586,35	3%	1 278,43	4%
2013	3 647,03	2%	1 299,07	2%
2014	3 763,55	3%	1 340,44	3%
2015	3 885,40	3%	1 386,16	3%
2016	4 129,10	6%	1 474,60	6%
2017	4 473,17	8%	1 598,13	8%
2018	4 740,34	6%	1 693,46	6%
2019	5 092,92	7%	1 819,14	7%
2020	5 375,15	6%	1 919,21	6%

Tabela 2. Zestawienie statystycznego miesięcznego dochodu rozporządzanego przez gospodarstwo domowe oraz statystycznego miesięcznego dochodu rozporządzanego przypadającego na osobę w gospodarstwach domowych w latach 2003-2020 ze wskazaniem procentowych zmian rocznych obu wskazywanych wartości – opracowanie własne¹⁸.

¹⁸ Strona internetowa Głównego Urzędu Statystycznego, Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2003, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-statystyczny-rzeczypospolitej-polskiej-2003,2,13.html>, dostęp 14.11.2022 r.; Strona internetowa Głównego Urzędu Statystycznego, Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2004, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-statystyczny-rzeczypospolitej-polskiej-2004,2,12.html>, dostęp 14.11.2022 r.; Strona internetowa Głównego Urzędu Statystycznego, Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2005, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-statystyczny-rzeczypospolitej-polskiej-2005,2,11.html>, dostęp 14.11.2022 r.; Strona internetowa Głównego Urzędu Statystycznego, Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2006, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-statystyczny-rzeczypospolitej-polskiej-2006,2,1.html>, dostęp 14.11.2022 r.; Strona internetowa Głównego Urzędu Statystycznego, Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2007, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-statystyczny-rzeczypospolitej-polskiej-2007,2,2.html>, dostęp 14.11.2022 r.; Strona internetowa Głównego Urzędu

Sytuacja ta dotyczy również zmian w zakresie wysokości wydatków dokonywanych w badanym okresie - zarówno w przeliczeniu na gospodarstwo domowe, jak i na jedną osobę. Co ważne, zaobserwowane w tym przypadku wzrosty były mniejsze niż w przypadku wyżej wskazanych tendencji wzrostu środków posiadanych przez gospodarstwa domowe, a w dwóch z badanych lat wydatki gospodarstw były nawet niższe niż w roku je poprzedzającym. Jednakże zauważalna jest tendencja, zgodnie z którą wydatki co do zasady ulegają corocznemu zwiększeniu.

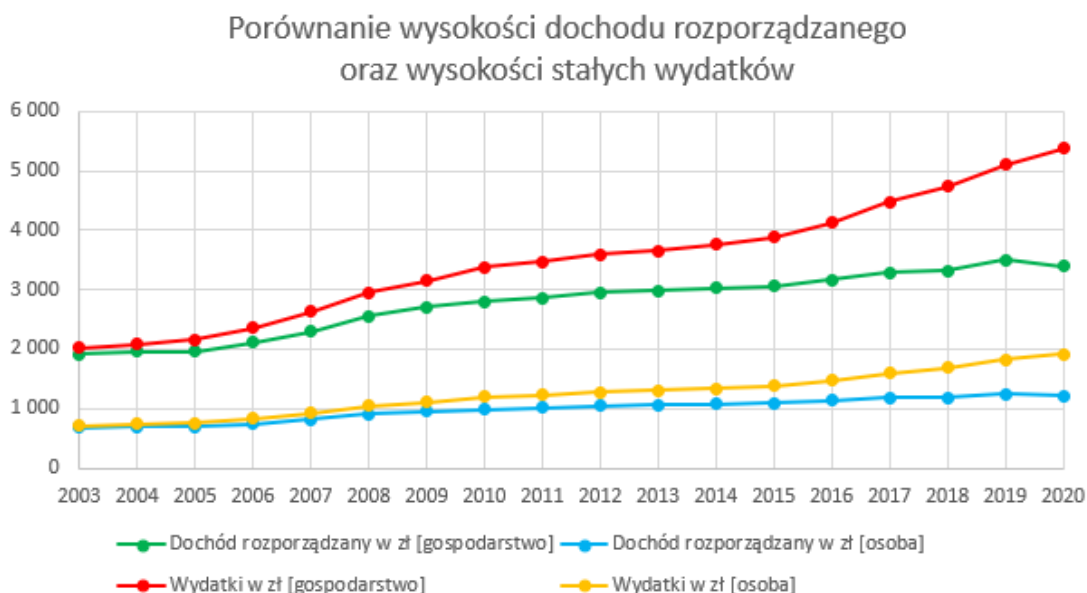
Rok	Na gospodarstwo [zł]	%	Na osobę [zł]	%
2003	1 918,71		677,81	
2004	1 966,72	3%	694,70	2%
2005	1 954,20	-1%	690,30	-1%
2006	2 106,28	8%	744,81	8%
2007	2 290,80	9%	809,95	9%

Statystycznego, Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2008, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-statystyczny-rzeczypospolitej-polskiej-2008,2,3.html>, dostęp 14.11.2022 r.; Strona internetowa Głównego Urzędu Statystycznego, Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2009, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-statystyczny-rzeczypospolitej-polskiej-2009,2,4.html>, dostęp 14.11.2022 r.; Strona internetowa Głównego Urzędu Statystycznego, Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2010, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-statystyczny-rzeczypospolitej-polskiej-2010,2,5.html>, dostęp 14.11.2022 r.; Strona internetowa Głównego Urzędu Statystycznego, Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2011, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-statystyczny-rzeczypospolitej-polskiej-2011,2,6.html>, dostęp 14.11.2022 r.; Strona internetowa Głównego Urzędu Statystycznego, Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2012, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-statystyczny-rzeczypospolitej-polskiej-2012,2,7.html>, dostęp 14.11.2022 r.; Strona internetowa Głównego Urzędu Statystycznego, Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2013, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-statystyczny-rzeczypospolitej-polskiej-2013,2,8.html>, dostęp 14.11.2022 r.; Strona internetowa Głównego Urzędu Statystycznego, Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2014, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-statystyczny-rzeczypospolitej-polskiej-2014,2,9.html>, dostęp 14.11.2022 r.; Strona internetowa Głównego Urzędu Statystycznego, Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2015, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-statystyczny-rzeczypospolitej-polskiej-2015,2,10.html>, dostęp 14.11.2022 r.; Strona internetowa Głównego Urzędu Statystycznego, Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2016, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-statystyczny-rzeczypospolitej-polskiej-2016,2,16.html>, dostęp 14.11.2022 r.; Strona internetowa Głównego Urzędu Statystycznego, Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2017, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-statystyczny-rzeczypospolitej-polskiej-2017,2,17.html>, dostęp 14.11.2022 r.; Strona internetowa Głównego Urzędu Statystycznego, Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2018, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-statystyczny-rzeczypospolitej-polskiej-2018,2,18.html>, dostęp 14.11.2022 r.; Strona internetowa Głównego Urzędu Statystycznego, Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2019, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-statystyczny-rzeczypospolitej-polskiej-2019,2,19.html>, dostęp 14.11.2022 r.; Strona internetowa Głównego Urzędu Statystycznego, Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2020, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-statystyczny-rzeczypospolitej-polskiej-2020,2,20.html>, dostęp 14.11.2022 r.

2008	2 558,50	12%	904,27	12%
2009	2 706,50	6%	956,68	6%
2010	2 805,50	4%	991,44	4%
2011	2 866,85	2%	1 020,87	3%
2012	2 947,70	3%	1 050,78	3%
2013	2 980,63	1%	1 061,70	1%
2014	3 028,78	2%	1 078,74	2%
2015	3 058,60	1%	1 091,19	1%
2016	3 168,80	4%	1 131,60	4%
2017	3 292,87	4%	1 176,44	4%
2018	3 322,26	1%	1 186,86	1%
2019	3 504,36	5%	1 251,73	5%
2020	3 387,69	-3%	1 209,58	-3%

Tabela 3. Zestawienie statystycznych miesięcznych wydatków gospodarstwa domowego oraz statystycznych miesięcznych wydatków przypadających na osobę w gospodarstwach domowych w latach 2002-2020 ze wskazaniem procentowych zmian rocznych obu wskazywanych wartości – opracowanie własne¹⁹.

Porównanie tendencji wzrostu zarówno wysokości miesięcznego dochodu rozporządzanego, jak i stałych miesięcznych wydatków najwidoczniejszy jest w ujęciu graficznym:

Wykres 1. Porównanie wartości dochodu rozporządzanego oraz wysokości stałych wydatków w przeliczeniu na gospodarstwo domowe i osobę w latach 2003-2020 – opracowanie własne²⁰.

¹⁹ *Ibidem*

²⁰ *Ibidem*

Jak nietrudno zauważyć, w badanym okresie czasu nastąpił wzrost zarówno wysokości miesięcznego dochodu rozporządzanego w przeliczeniu na jedną osobę, jednak wzrost został odnotowany również w przypadku stałych miesięcznych wydatków w gospodarstwach domowych. Nie jest to wprawdzie pełny obraz budżetu domowego, którym zgodnie z definicją Głównego Urzędu Statystycznego są „pieniężne i niepieniężne przychody i rozchody gospodarstwa domowego za dany okres”²¹, jednak stanowi to punkt odniesienia pozwalający zauważyć, iż odnotowane wzrosty nie są proporcjonalne. Według wyników badań stale zwiększa się różnica pomiędzy wysokością budżetu, którym gospodarstwa domowe mogą rozporządzać, a ich stałymi wydatkami, ze zdecydowaną przewagą odnotowywanych wpływów, co znajduje również odzwierciedlenie w subiektywnej ocenie sytuacji materialnej gospodarstw domowych.

Rok	bardzo dobra, dobra i raczej dobra	przeciętna	zła i raczej zła
2003	12,8	52,6	34,6
2004	brak danych	brak danych	brak danych
2005	15,3	54,3	30,4
2006	18,2	56,2	25,6
2007	20,7	57,8	21,6
2008	22,6	57,8	19,6
2009	23,7	56,2	20,1
2010	25,2	55,1	19,6
2011	23,2	55,8	21,0
2012	22,3	56,6	21,0
2013	22,7	56,8	20,5
2014	27,1	55,2	17,7
2015	28,5	55,8	15,7
2016	33,5	53,5	13,0
2017	37,2	51,6	11,2
2018	44,0	47,9	8,1
2019	48,6	44,4	7,0
2020	51,6	42,6	5,8

Tabela 4. Subiektywna ocena sytuacji materialnej gospodarstw domowych w latach 2003-2020 – opracowanie własne²².

²¹ Strona internetowa Głównego Urzędu Statystycznego, Pojęcia stosowane w statystyce publicznej, <https://stat.gov.pl/metainformacje/slownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/28,pojecie.html>, dostęp 21.04.2022 r.

²² Strona internetowa Głównego Urzędu Statystycznego, Sytuacja gospodarstw domowych, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/dochody-wydatki-i-warunki-zycia->

Dane te wskazują jednoznacznie, iż w przedstawionych grupach znacząca poprawa oceny swojej sytuacji materialnej nastąpiła w przypadku ponad 30% badanych. Oczywiście możliwe jest podjęcie próby podważenia uzyskanego wyniku wskazując, iż brak jest informacji, czy badane były rzeczywiście te same gospodarstwa domowe, to podkreślić należy fakt, iż tendencja poprawy oceny swojej sytuacji materialnej jest bezsprzeczna na przestrzeni wszystkich badanych lat. W związku z tym zasadnym wydaje się uznanie, że prawie jedna trzecia gospodarstw domowych na przestrzeni 18 lat przestała uznawać swoją sytuację materialną jako złą i raczej złą. Natomiast prawie 40 % gospodarstw domowych – w tym samym czasookresie – zaczęło uważać swoją sytuację jako bardzo dobrą, dobrą i raczej dobrą.

Analizowana poprawa sytuacji materialnej ocenianej subiektywnie znajduje swoje odzwierciedlenie również w danych statystycznych dotyczących odsetka osób zagrożonych ubóstwem. Choć w tym przypadku otrzymane dane nie są już co prawda tak imponujące, to jednak zauważalny jest widoczny trend spadkowy w przypadku każdego ze sposobów oceny zagrożenia:

Rok	Granice ubóstwa [% osób poniżej granicy ubóstwa]		
	relatywna	ustawowa	minimum egzystencji
2003	19,7	19,2	11,7
2004	20,3	19,2	11,8
2005	18,1	18,1	12,3
2006	17,7	15,1	7,8
2007	17,3	14,6	6,6
2008	17,6	10,6	5,6
2009	17,3	8,3	5,7
2010	17,4	7,4	5,8
2011	16,9	6,6	6,8
2012	16,3	7,2	6,8
2013	16,2	12,8	7,4
2014	16,2	12,2	7,4
2015	15,5	12,2	6,5
2016	13,9	12,7	4,9
2017	13,4	10,7	4,3

ludnosci/sytuacja-gospodarstw-domowych-w-2003-r-w-swietle-wynikow-badan-budzetow-gospodarstw-domowych,3,2.html?pdf=1, dostęp 09.11.2022 r.; M. Radziukiewicz, Zmiany sytuacji dochodowej a wydatki na usługi w polskich gospodarstwach domowych, „Konsumpcja i rozwój” 2012, nr 1, s. 102; B. Podolec, Sytuacja materialna gospodarstw domowych w świetle badań statystycznych, [w:] Zarządzanie rozwojem ekonomicznym. Wybrane aspekty. (red.) D. Fatuła. Kraków: Oficyna Wydawnicza AFM, 2008, s. 323-337; A. Dziakowicz-Grudzień, *Trudności gospodarstw domowych w zaspokajaniu potrzeb i zmiana strategii radzenia sobie z nimi na przestrzeni lat*, Studia i Prace WNEiZ US 2016, nr 43/3, s. 105.

2018	14,2	10,9	5,4
2019	13	9	4,2
2020	11,8	9,1	5,2

Tabela 5. Zasięg ubóstwa w Polsce w latach 2003-2020 – opracowanie własne²³.

Przytoczone wyniki z trudnością można by uznać za wręcz idealne, w których to procent osób żyjących poniżej granicy ubóstwa powinien wynosić 0, to jednak zauważalny trend spadkowy pokazuje, że warunki gospodarcze w Polsce sprzyjają poprawie materialnej gospodarstw domowych. Zwłaszcza, że na przestrzeni badanych lat, bez względu na wykorzystaną metodę ustalania granicy uznawanej za granicę ubóstwa, w każdym z przypadków odnotowany został około 50% spadek ilościowy.

Powodów takich pozytywnych zmian może być wiele. Z pewnością jedną z nich jest stały wzrost wynagrodzenia minimalnego oraz przeciętnej wysokości wynagrodzenia wypłacanego w poszczególnych latach. Ich wzrosty w badanym okresie wyglądały następująco:

Rok	Minimalne miesięczne wynagrodzenie [zł]	Wzrost procentowy	Przeciętne miesięczne wynagrodzenie [zł]	Wzrost procentowy
2003	800		2 201,47	
2004	824	3%	2 289,57	4%
2005	849	3%	2 380,29	4%
2006	899,1	6%	2 477,23	4%
2007	936	4%	2 691,03	9%
2008	1 126	20%	2 943,88	9%

²³ Strona internetowa Głównego Urzędu Statystycznego, Rocznik statystyczny... (2003-2004, 2006-2014, 2016-2018), dostęp: 09.11.2022 r.; Strona internetowa Głównego Urzędu Statystycznego, Sytuacja...; Strona internetowa Głównego Urzędu Statystycznego, Zasięg ubóstwa materialnego w 2005 r., <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/ubostwo-pomoc-spoleczna/zasieg-ubostwa-materialnego-w-2005-r-,7,1.html>, dostęp 09.11.2022 r.; Strona internetowa Głównego Urzędu Statystycznego, Sytuacja gospodarstw domowych w 2015 r. w świetle badania budżetów gospodarstw domowych, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/dochody-wydatki-i-warunki-zycia-ludnosci/sytuacja-gospodarstw-domowych-w-2015-roku-w-swietle-wynikow-badania-budzetow-gospodarstw-domowych,3,15.html>, dostęp 09.11.2022 r.; Sytuacja gospodarstw domowych w 2019 r. w świetle badania budżetów gospodarstw domowych, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/dochody-wydatki-i-warunki-zycia-ludnosci/sytuacja-gospodarstw-domowych-w-2019-r-w-swietle-badania-budzetow-gospodarstw-domowych,3,19.html>, dostęp 09.11.2022 r.; Strona internetowa Głównego Urzędu Statystycznego, Sytuacja gospodarstw domowych w 2020 r. w świetle badania budżetów gospodarstw domowych, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/dochody-wydatki-i-warunki-zycia-ludnosci/sytuacja-gospodarstw-domowych-w-2020-r-w-swietle-badania-budzetow-gospodarstw-domowych,3,20.html>, dostęp 09.11.2022 r..

2009	1 276	13%	3 102,96	5%
2010	1 317	3%	3 224,98	4%
2011	1 386	5%	3 399,52	5%
2012	1 500	8%	3 521,67	4%
2013	1 600	7%	3 650,06	4%
2014	1 680	5%	3 783,46	4%
2015	1 750	4%	3 899,78	3%
2016	1 850	6%	4 047,21	4%
2017	2 000	8%	4 271,51	6%
2018	2 100	5%	4 585,03	7%
2019	2 250	7%	4 918,17	7%
2020	2 600	16%	5 167,47	5%

Tabela 6 Wysokość minimalnego i średniego wynagrodzenia w latach 2003-2020 – opracowanie własne²⁴.

Analizując wskazane dane zauważyć można, iż w przypadku większości z badanych lat minimalne miesięczne wynagrodzenie rosło znacząco szybciej niż przeciętne wynagrodzenie. Pierwszą z nasuwających się na myśl powodów takiej sytuacji jest fakt, iż wynagrodzenie minimalne rokrocznie ustalane jest przez prawodawcę, a wysokość zarobków osób otrzymujących wynagrodzenie w wyższych kwotach każdorazowo uzależnione jest co do zasady od ustaleń pomiędzy nimi a pracodawcą, w związku z czym wysokość ich wynagrodzeń nie zawsze ulega corocznemu podniesieniu. Niemniej jednak zauważalny wzrost w obu analizowanych zestawieniach sprzyja pozytywnej ocenie sytuacji finansowej gospodarstw domowych. Zwłaszcza, że wskaźniki cen towarów i usług konsumpcyjnych w analizowanych latach wzrastały wolniej:

Rok	Wskaźnik cen towarów i usług konsumpcyjnych	Rok	Wskaźnik cen towarów i usług konsumpcyjnych
2003	100,8	2012	103,7
2004	103,5	2013	100,9
2005	102,1	2014	100
2006	101	2015	99,1
2007	102,5	2016	99,4
2008	104,2	2017	102
2009	103,5	2018	101,6

²⁴ Strona internetowa Zakładu Ubezpieczeń Społecznych, Minimalne wynagrodzenie za pracę od 2003 r., <https://www.zus.pl/baza-wiedzy/skladki-wskazniki-odsetki/wskazniki/minimalne-wynagrodzenie-za-prace-od-2003-r>, dostęp 09.11.2022 r.; Strona internetowa Głównego Urzędu Statystycznego, Przeciętne miesięczne wynagrodzenie w gospodarce narodowej w latach 1950-2021, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rynek-pracy/pracujacy-zatrudnieni-wynagrodzenia-koszty-pracy/przecietne-miesieczne-wynagrodzenie-w-gospodarce-narodowej-w-latach-1950-2021,2,1.html>, dostęp 09.11.2022 r.

2010	102,6	2019	102,3
2011	104,3	2020	103,4

Tabela 7 Wskaźnik cen towarów i usług konsumpcyjnych w porównaniu rok do roku [n=100] w latach 2003-2020 – opracowanie własne²⁵.

Opisując wskazane w niniejszym podrozdziale problemy dotyczące sytuacji finansowej gospodarstw domowych podkreślić należy, że przedstawiona w przeprowadzonych rozważaniach analiza jest bardzo optymistyczna i przy zachowaniu przedstawionych tendencji sytuacja finansowa gospodarstw domowych rzeczywiście mogłaby być coraz lepsza. Niestety po raz pierwszy od wielu lat wskaźnik inflacji rzeczywistej w sierpniu 2022 roku w porównaniu rok do roku wyniósł 16,1%, a w porównaniu do lipca 2022 roku o 0,8%²⁶. Inflacja bazowa wbrew pierwotnym założeniom wzrosła w sierpniu również do ok. 10%²⁷. Co niestety najbardziej niepokojące – pomimo tak wysokich wartości - analitycy zakładają, iż nie jest to koniec wzrostów tych wskaźników i w 2023 roku inflacja może wynosić nawet ponad 20%²⁸. Z uwagi chociażby na ten aspekt związany bezpośrednio ze znacznym wzrostem kosztów codziennego życia oraz wysokości obsługi posiadanych zobowiązań ze względu na podnoszone stopy procentowe, zakładać należy, iż znaczna część gospodarstw domowych może mieć problemy z budżetami. Skala problemu na chwilę obecną jest trudna do przewidzenia, a w konsekwencji również do oszacowania, gdyż jak wynika chociażby z raportów Narodowego Banku Polskiego – skala zjawiska wzrostu inflacji przewyższa nawet czynione przez profesjonalistów założenia²⁹.

Dodatkowymi czynnikami niesprzyjającymi poprawie sytuacji finansowej Polaków są problemy wynikające z okresu pandemii (od 2020 roku) oraz wojny prowadzonej

²⁵ Strona internetowa Głównego Urzędu Statystycznego, Roczne wskaźniki cen towarów i usług konsumpcyjnych od 1950 roku, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ceny-handel/wskazniki-cen/wskazniki-cen-towarow-i-uslug-konsumpcyjnych-pot-inflacja-roczne-wskazniki-cen-towarow-i-uslug-konsumpcyjnych/>, dostęp 09.11.2022 r.

²⁶ Strona internetowa Głównego Urzędu Statystycznego, Wskaźniki cen towarów i usług konsumpcyjnych w sierpniu 2022 roku, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ceny-handel/wskazniki-cen/wskazniki-cen-towarow-i-uslug-konsumpcyjnych-w-sierpniu-2022-roku,2,130.html>, dostęp 09.11.2022 r.

²⁷ G. Siemionczyk, Inflacja rozlała się szeroko. Co dalej?, <https://www.parkiet.com/gospodarka-krajowa/art37061421-inflacja-rozlała-sie-szeroko-co-dalej>, dostęp 09.11.2022 r.

²⁸ Strona internetowa Narodowego Banku Polskiego, Projekcje inflacji i PKB - lipiec 2022, https://www.nbp.pl/home.aspx?f=/polityka_pieniezna/dokumenty/projekcja_inflacji.html, dostęp 09.11.2022 r.

²⁹ Strona internetowa Narodowego Banku Polskiego, Raport o inflacji – Marzec 2022 r., https://www.nbp.pl/polityka_pieniezna/dokumenty/raport_o_inflacji/raport_marzec_2022.pdf, dostęp 09.11.2022 r.; Strona internetowa Narodowego Banku Polskiego, Raport o inflacji – Lipiec 2022 r., https://www.nbp.pl/polityka_pieniezna/dokumenty/raport_o_inflacji/raport_lipiec_2022.pdf?w=1, dostęp 09.11.2022 r.

na Ukrainie (od 2022 roku). Wydarzenia te, choć nie są bezpośrednio związane z finansami jednostek, to jednak mają znaczący wpływ na opisane już czynniki gospodarcze. Jednakże wydarzenia te wpłynęły pozytywnie na świadomość społeczeństwa, gdyż w ich wyniku zwiększył się odsetek osób doceniających rolę oszczędności. Niestety jednocześnie badania wykazały, iż pomimo zapału do oszczędzania, według deklaracji prawie ¼ respondentów (24%) nie posiada wystarczających środków finansowych by rzeczywiście móc zacząć skutecznie oszczędzać³⁰. Omawiany brak oszczędności w kryzysowych sytuacjach może doprowadzić gospodarstwo domowe do problemów finansowych i w ich konsekwencji nawet do niewypłacalności.

1.2. Pojęcie niewypłacalności i upadłości konsumenckiej

W Słowniku języka polskiego pod red. W. Doroszewskiego niewypłacalność określona została jako „niemożność wywiązania się ze zobowiązań pieniężnych”³¹. Definicja ta jest zbieżna z opisem osoby niewypłacalnej zamieszczonym w Słowniku języka polskiego PWN, zgodnie z którym niewypłacalny to „niemogący się wywiązać ze swoich zobowiązań finansowych”³². Natomiast w ujęciu ekonomicznym niewypłacalność oznacza „sytuację, gdy osoba lub przedsiębiorstwo nie jest w stanie spłacić swoich długów”³³.

Rzeczywiście wspomniane określenia, używane w języku codziennym, są raczej dość intuicyjne i pierwsze skojarzenia zazwyczaj są zbieżne w przytoczonych powyżej. Jednakże podkreślić należy, iż „zauważalny wśród badaczy jest wyraźny podział przyjmowania desygnatów pojęcia upadłości i niewypłacalności ze względu na obszar badań, pojęcia te utożsamia się bowiem albo ze sferą prawną, albo ze sferą ekonomiczną, co oznacza, że w zależności od przyjęcia jednej z tych perspektyw różnie będziemy

³⁰ Strona internetowa Biura Informacji Gospodarczej InfoMonitor S.A., Więcej Polaków chce oszczędzać, ale nie wszystkich na to stać, <https://media.big.pl/informacje-prasowe/742983/wiecej-polakow-chce-oszczedzac-ale-nie-wszystkich-na-to-stac>, dostęp 09.11.2022 r.

³¹ Strona internetowa Słownika języka polskiego, Wydawnictwo Naukowe PWN, Słownik języka polskiego pod red. W. Doroszewskiego, Niewypłacalność, <https://sjp.pwn.pl/doroszewski/niewypłacal-nosc;5459971.html>, dostęp 09.11.2022 r.

³² Strona internetowa Słownika języka polskiego, Wydawnictwo Naukowe PWN, Niewypłacalny, <https://sjp.pwn.pl/sjp/niewypłacalny;2490251.html>, dostęp 09.11.2022 r.

³³ J. Black, *Słownik ekonomii*, Warszawa 2008, s. 269-270.

definiować upadłość i niewypłacalność.³⁴ Funkcjonująca ustawowa definicja niewypłacalności³⁵ zostanie szczegółowo przeanalizowana w rozdziale 4 niniejszej pracy.

Jednakże, abstrahując od jej definicji, analizę problematyki niewypłacalności i skalę tego zjawiska, podobnie jak w przypadku oceny stanu finansów gospodarstw domowych – należy przeprowadzić w oparciu o dane dotyczące zadłużenia. Informacje na ten temat są cyklicznie publikowane przez Biuro Informacji Gospodarczej InfoMonitor i to między innymi na ich podstawie przeprowadzone zostaną rozważania w niniejszym podrozdziale. Już na wstępie należy jednak zaznaczyć, że informacje zawarte w raportach uwzględniają również zadłużenie, w przypadku którego nastąpiło przedawnienie i choć ono nie wygasło, to jednak bezsprzecznie wierzyciele w takich przypadkach posiadają znacznie ograniczone możliwości dochodzenia jego spłaty.

Wykres 2 Wysokość zaległych płatności Polaków wg. Informacji posiadanych przez Biuro Informacji Gospodarczej InfoMonitor S.A w okresie od marca 2018 r. do grudnia 2021 r.³⁶

³⁴ G. Kamiński, A. Borys, *Upadłość i niewypłacalność jako pojęcia ekonomiczne i prawne. Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, 84(3), 2022, s. 53–68.

³⁵ Zob. A. Zarzycki, *Tendencje zmian regulacji pojęcia niewypłacalności w polskim prawie upadłościowym*, *Roczniki Nauk Prawnych*, Tom XXVIII, numer 3 – 2018, s. 139-155.

³⁶ Strona internetowa Biura Informacji Gospodarczej InfoMonitor S.A., Raport InfoDług: W rok ubyło prawie 9 mld zł zaległości i ponad 143 tys. niesolidnych dłużników, <https://media.big.pl/publikacje/727889/raport-infodlug-w-rok-ubylo-prawie-9-mld-zl-zaleglosci-i-ponad-143-tys-niesolidnych-dluznikow>, dostęp 09.11.2022 r.

Zgodnie z danymi zawartymi na powyższej grafice w 2021 roku odnotowano spadek w zakresie wysokości przeterminowanych zobowiązań Polaków. Ten trend był na tyle duży, iż według raportów spadek wynosił aż 8,9 miliarda złotych (z 81,4 do 72,5 miliarda złotych), co w praktyce oznacza spadek aż o 11 procent w stosunku do roku poprzedniego³⁷. I choć uzyskany wynik można uznać za zadowalający, to wciąż należy pamiętać, że zgodnie z najnowszymi dostępnymi danymi (z czerwca 2022 r.) kwota zaległości wynosi 75, 83 miliarda złotych, a liczba dłużników 2,68 miliona³⁸. Podkreślam – w czerwcu ponad 2,5 miliona obywateli posiadało przeterminowane zadłużenie. Co przy obecnej populacji Polski na poziomie ok 37,5 miliona osób³⁹ oznacza, że ponad 6,5% społeczeństwa ma zaległości w spłacie zobowiązania i to w czasie, który jak już wspomniano cechuje się spadkiem łącznej wysokości zobowiązań, jak i spadkiem o ponad 143 tysiące liczby osób zadłużonych⁴⁰. Problem jest zatem duży, zważywszy na fakt, że w poczynionych szacunkach uwzględniona została pełna populacja kraju. Co więcej, statystycznie zadłużenie przypadające na jedną osobę posiadającą zaległości wynosi 28 311 złotych i choć wciąż jest niższe chociażby od wysokości długu publicznego przypadającego na jedną osobę⁴¹, to wciąż stanowi ponad dziewięciokrotność minimalnego wynagrodzenia brutto (3010 zł⁴²) obowiązującego w tym samym roku. Jednakże osoby określane w badaniu mianem rekordzistów zaległości posiadają dużo większe zobowiązania. Pierwsze miejsce w omawianym rankingu zajmuje mężczyzna z województwa pomorskiego, którego zaległości wynoszą ponad 75 milionów złotych. Natomiast ostatnie miejsce należy do mężczyzny z województwa mazowieckiego – jego zadłużenie to ponad 28 milionów złotych. Jak nietrudno zauważyć – omawiane kwoty są znacznie wyższe niż wskazane powyżej statystyczne zadłużenie przypadające na jedną osobę. Tym samym wpływają na podwyższenie omawianej wysokości statystycznej.

³⁷ *Ibidem*

³⁸ Strona internetowa Biura Informacji Gospodarczej InfoMonitor S.A., Zaległości konsumentów, <https://media.big.pl/dlug-trendy>, dostęp 01.10.2022 r.

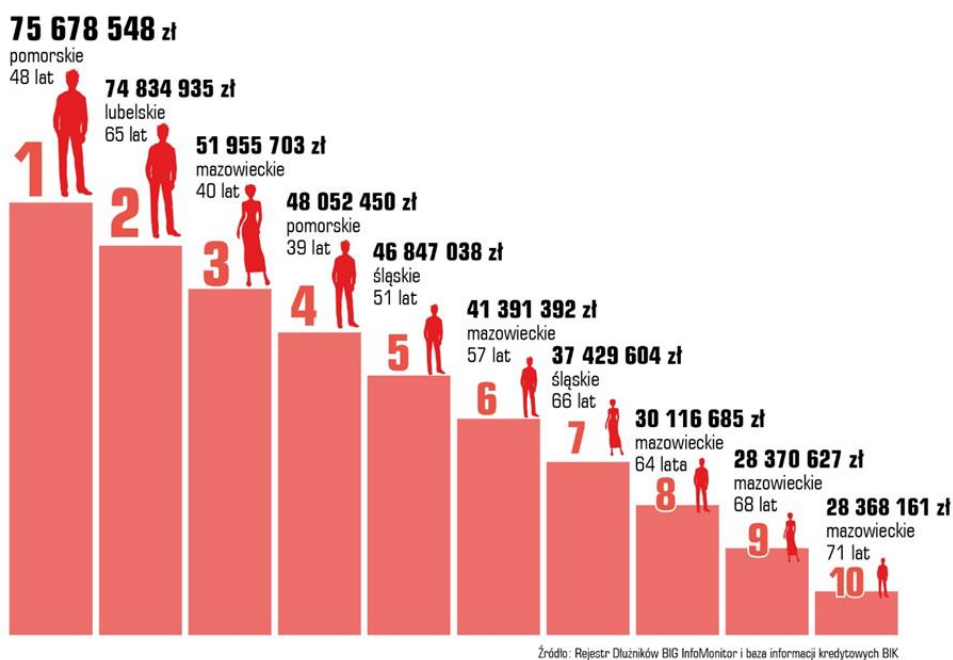
³⁹ Strona internetowa Populationof.net, Polska liczba ludności, <https://www.populationof.net/pl/poland/>, dostęp 01.10.2022 r.

⁴⁰ Strona internetowa Biura Informacji Gospodarczej InfoMonitor S.A., Raport InfoDług: W rok...

⁴¹ Dług publiczny (dług instytucji sektora rządowego i samorządowego) na 1 mieszkańca rośnie z 37 404 zł na koniec grudnia 2021 roku do 41 039 zł na koniec grudnia 2022 roku. W przeliczeniu na 1 pracującego dług publiczny rośnie z 84 348 zł na koniec grudnia 2021 roku do 92 545 zł na koniec grudnia 2022 roku. (Strona internetowa Dlugpubliczny.org.pl, <https://www.dlugpubliczny.org.pl/metoda-liczenia/>, dostęp 09.11.2022 r.).

⁴² Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 14 września 2021 r. w sprawie wysokości minimalnego wynagrodzenia za pracę oraz wysokości minimalnej stawki godzinowej w 2022 r. (Dz.U. 2021 poz. 1690).

TOP 10 rekordzistów zaległości

Wykres 3 Osoby posiadając największe zaległości według informacji Biura Informacji Gospodarczej InfoMonitor S.A.⁴³.

Jak wynika z informacji zawartych w zamieszczonej grafice ilustrującej wysokość przeterminowanych zobowiązań pierwszej dziesiątki niechlubnego rankingu dłużników, kwoty te są naprawdę wysokie. Jednakże dane te są dość stabilne – w porównaniu z 2021 rokiem w zestawieniu nastąpiły niewielkie zmiany, związane przede wszystkim ze wzrostem zadłużenia wynikającym chociażby ze wzrostu kwoty należnych odsetek, a także zwiększenia się wieku tych osób.

Pozytywnym aspektem jest również wniosek, iż „podsumowanie roku pokazuje, że spadki dotyczą zarówno zaległości widocznych w Rejestrze Dłużników BIG InfoMonitor jak i w bazie informacji kredytowych BIK. Zaległości pozakredytowe zmniejszyły się o 4,9 mld zł (11,1 proc.) do 39,4 mld zł. Pozbyło się ich 111 tys. osób. Zaległości kredytowe zmniejszyły się o 3,9 mld zł (10,7 proc.) do 33,1 mld zł i ma je obecnie o ponad 79 tys. osób mniej. Normą jest, że część osób z zaległościami pozakredytowymi ma również długi kredytowe, obecnie jest to 22 proc. osób. Dlatego też suma liczby dłużników z bazy BIG InfoMonitor – prawie 2,142 mln i BIK ponad 1,106 mln jest wyższa niż liczba osób posiadających przeterminowane zobowiązania, których jest niecałe 2,662

⁴³ Strona internetowa Biura Informacji Gospodarczej InfoMonitor S.A., Raport InfoDług: W rok...

mln. W przypadku 143 tys. osób, które w minionym roku straciły tytuł niesolidnego dłużnika, nieopłacone w terminie rachunki i kredyty miała co trzecia.”⁴⁴. Oznacza to, iż dłużnicy nie skupiali się wyłącznie na spłacaniu zobowiązań kredytowych, zatem wierzyciele inni niż banki również mogli liczyć na choć częściowe odzyskanie należności. Choć statystycznie zobowiązania pozakredytowe są niższe zobowiązania kredytowe, to – jak widać na grafice odnoszącej się do sytuacji z czerwca 2021 - jednak wciąż stanowią problem:

	Liczba dłużników 	Kwota zaległości 	Średnia zaległość na osobę
POZAKREDYTOWE	2 204 635	43,55 mld zł	19 756 zł
KREDYTOWE	1 163 696	36,38 mld zł	31 265 zł
OGÓLEM	2 743 306	79,94 mld zł	29 139 zł

liczba osób nieregulujących terminowo zobowiązań, 625 025 z nich (22,8 proc.) ma jednocześnie zaległości kredytowe i pozakredytowe

tyle wynosi łączna kwota zaległych zobowiązań osób nieregulujących terminowo zobowiązań

to wartość zaległego zobowiązania przypadająca na osobę nieregulującą terminowo zobowiązań

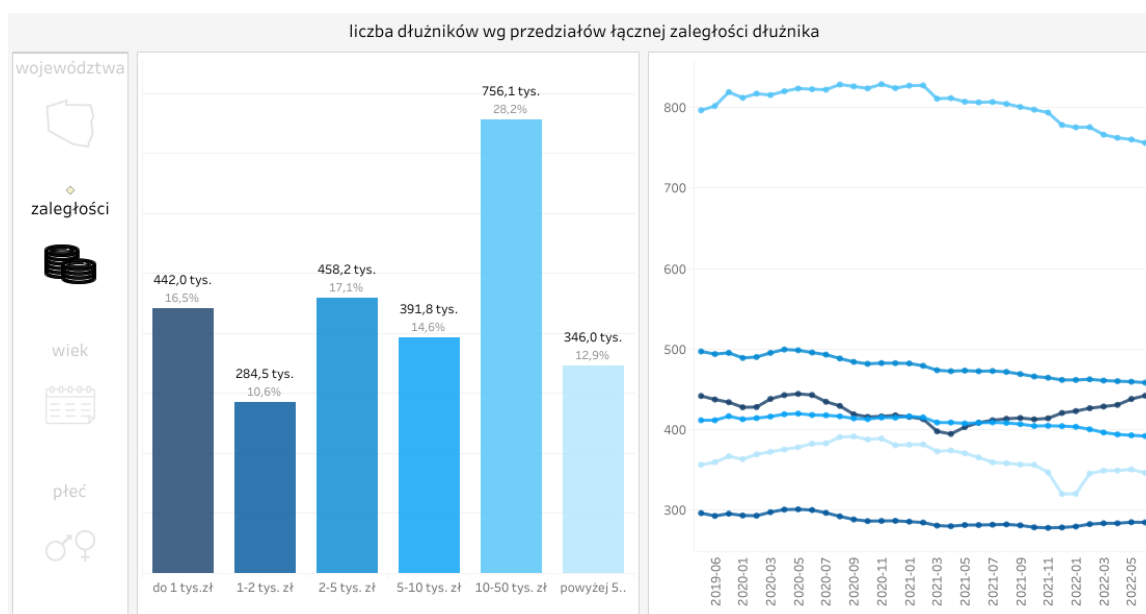
Źródło: Rejestr Dłużników BIG InfoMonitor i baza Biura Informacji Kredytowej

Tabela 8 Zestawienie informacji dotyczących zobowiązań Polaków z uwzględnieniem podziału źródła zobowiązania na kredytowe i pozakredytowe na podstawie danych posiadanych przez Biuro Informacji Gospodarczej InfoMonitor S.A.⁴⁵.

Jednak nie należy zapominać, iż zobowiązania uwzględnione w raportach BIG InfoMonitor wciąż występują w dużej ilości. Ich stan z podziałem na wysokość zobowiązania przekazywany jest cyklicznie przez Biuro Informacji Gospodarczej InfoMonitor S.A. w postaci ogólnodostępnych materiałów prasowych. Informacje w nich zawarte nie odnoszą się wyłącznie do wskazania danych dotyczących zmian w zakresie ilości osób zadłużonych i wysokości ich zadłużenia, a rozbudowane są m.in. we wskaźniki umożliwiające analizę wysokości zobowiązań mieszkańców poszczególnych województw, wieku dłużników i ich płci. Ze względu na tematykę niniejszej pracy przybliżone zostaną dane zawartych w raporcie z czerwca 2022 roku ograniczona zostanie wyłącznie do podstawowych danych dotyczących wysokości zadłużenia i ilości osób zadłużonych.

⁴⁴ *Ibidem*

⁴⁵ Strona internetowa Biura Informacji Gospodarczej InfoMonitor S.A., Raport InfoDług: W rok ubyło prawie 9 mld zł zaległości i ponad 143 tys. niesolidnych dłużników, <https://media.big.pl/publikacje/672848/infodlug-indeks-zaleglych-platnosci-polakow-czerwiec-2021>, dostęp 09.11.2022 r.

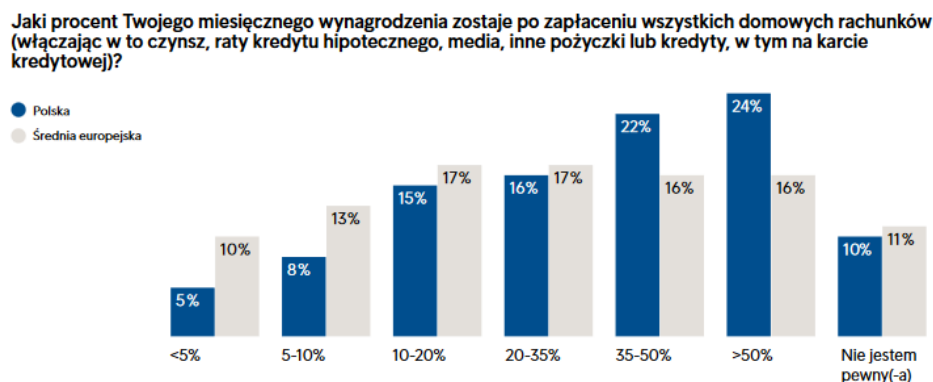
Wykres 4 Liczba dłużników posiadających zobowiązania we wskazanych przedziałach wartości wg Biura Informacji Kredytowej InfoMonitor S.A.⁴⁶

Niepokojąca daną wynikającą z powyższych wykresów, jest zauważalny znaczący wzrost trendu w zakresie zwiększenia się ilości osób posiadających zadłużenie w wysokości poniżej 1 tysiąca złotych. Choć zobowiązania takie co do zasady, ze względu na niską wysokość, powinny być najmniej problematyczne do spłaty, to jednak w związku z sytuacją gospodarczą (rosnąca inflacja) oraz z uwagi na wysokie odsetki za opóźnienia w spłacie (wzrosty stóp procentowych) mogą stanowić początek znacznie większych problemów finansowych osób je posiadających. Jednakże nie jest to sytuacja nieodwracalna, o czym świadczy spadek ilości dłużników w grupach posiadających zadłużenie powyżej 2 tysięcy złotych.

W tym kontekście warto wspomnieć o wynikach badań przeprowadzonych w 2021 roku przez jedną z funkcjonujących w Polsce firm windykacyjnych – Intrum Sp. z o.o. Pomimo niewielkiej liczebności grupy respondentów liczącej około tysiąca osób, to jednak nawet tak znikoma liczba ankietowanych pozwala zauważyć niepokojące sygnały w działaniach związanych z finansami dokonywanych przez osoby fizyczne.

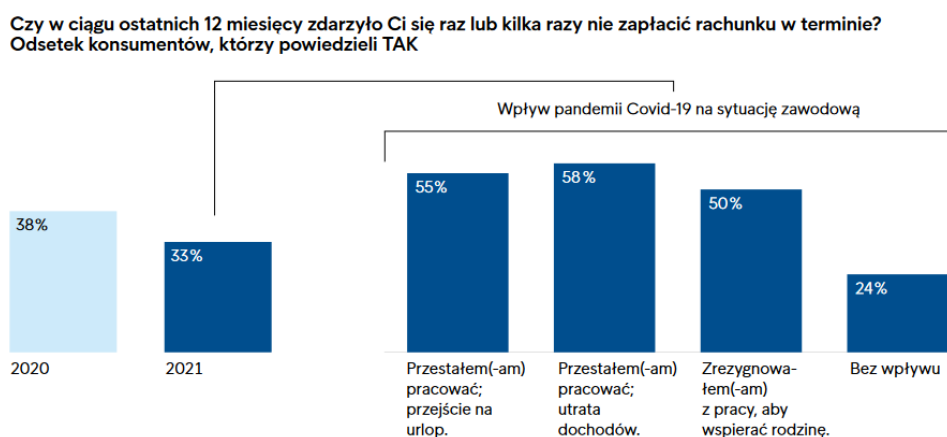
⁴⁶ Strona internetowa Biura Informacji Gospodarczej InfoMonitor S.A., Zaległości konsumentów, <https://media.big.pl/dlug-trendy>, dostęp 01.10.2022 r.

We wspomnianym raporcie znajdują się dość optymistyczne wyniki dotyczące budżetów respondentów:

Wykres 5 Informacja o środkach pozostałych do dyspozycji w gospodarstwach domowych po opłaceniu wszystkich wymaganych rachunków wg informacji pozyskanych przez Intrum Sp. z o.o.⁴⁷.

Otrzymane wyniki w bardzo korzystnym świetle stawiają możliwości finansowe osób ankietowanych w Polsce. Prawie połowa spośród nich (46%) po opłaceniu comiesięcznych zobowiązań posiada do dyspozycji ponad 35% otrzymywanego wynagrodzenia. Ze względu na średnią wartość europejską w tym zakresie procentowym na poziomie niecałej 1/3 ankietowanych (32%) tym bardziej zastanawiające są odpowiedzi dotyczące dokonywania terminowych opłat rachunków.

Wykres 6 Wpływ pandemii Covid-19 na sytuację zawodową respondentów badania Intrum Sp. z o.o.⁴⁸.

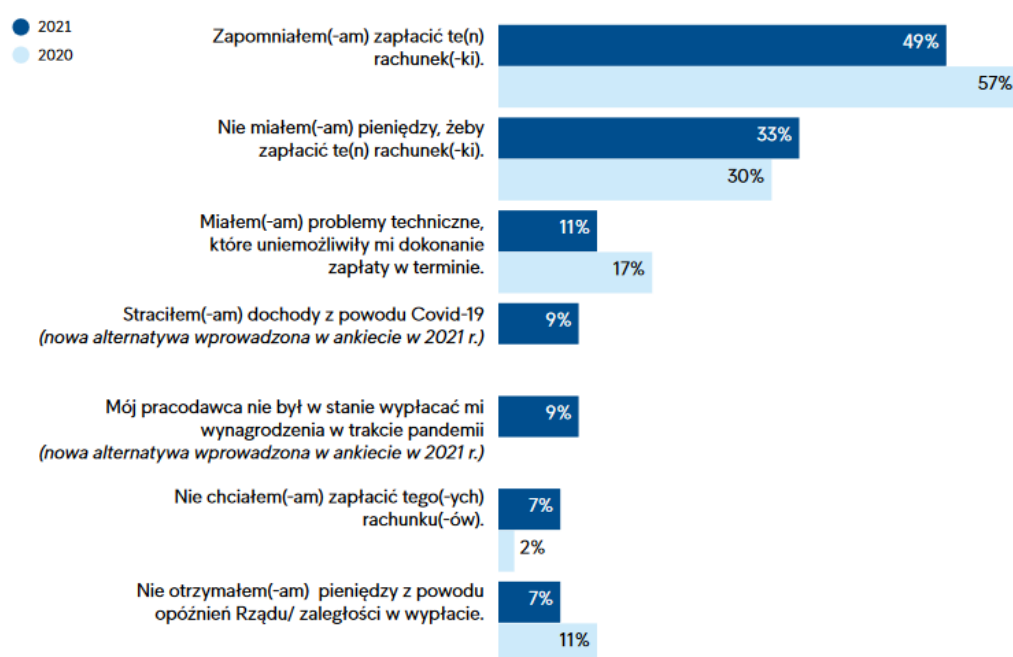
⁴⁷ Strona internetowa Intrum Sp. z o.o., European Consumer Payment Report 2021. Polska, <https://www.intrum.pl/partner-biznesowy/raporty-i-analizy/raporty/european-consumer-payment-report-2021/>, s. 8, dostęp 09.11.2022 r.

⁴⁸ Strona internetowa Intrum Sp. z o.o., European..., s. 9, dostęp 09.11.2022 r.

Odnotowany w tak trudnym dla gospodarstw domowych okresie spadek liczby respondentów potwierdzających przynajmniej jednorazowe opóźnienie w zapłaceniu rachunków, stanowić może dobry prognostyk na przyszłość. Zwłaszcza, że 66% osób z tego grona twierdzi, iż zdarzenie to miało jednorazowy charakter i wartość ta ponownie jest wyższa od średniej europejskiej (56%).

Jednak wspomnianym już zaskoczeniem można określić powody wystąpienia opóźnień:

Z jakiego powodu nie zapłaciłeś(-aś) rachunku(-ów) w terminie?

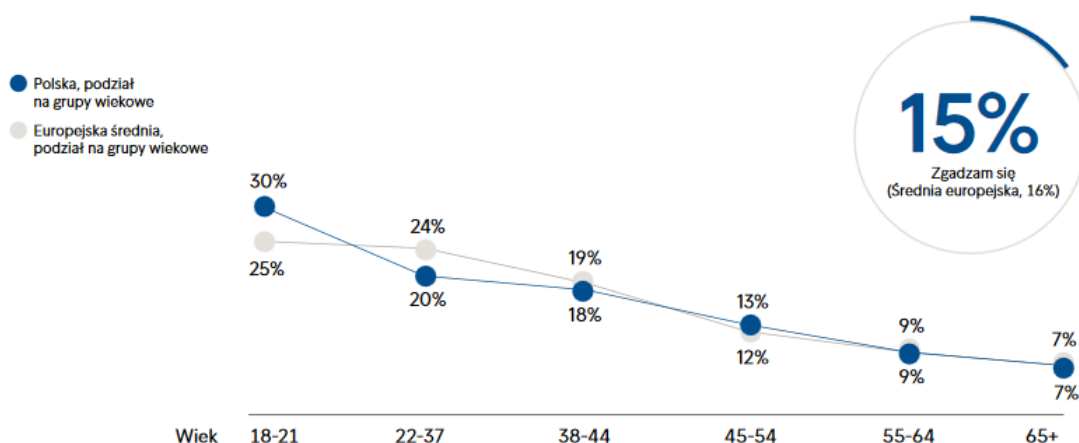
Wykres 7 Rozkład przyczyn opóźnień w terminowej spłacie zobowiązań wg wyników badań Intrum Sp. z o.o.⁴⁹.

Problemy finansowe jako powód braku terminowych płatności został wskazany w sumie aż przez 58% ankietowanych. Tak wysoki wzrost wartości w porównaniu z rokiem poprzednim (41%) należy uznać za niepokojący. Tym bardziej z perspektywy uprzednio przedstawionych danych wskazujących na odnotowany znaczny procent wysokości wynagrodzenia pozostający ankietowanym po spłacie comiesięcznych zobowiązań. Może to świadczyć chociażby o braku realnej kontroli nad sytuacją finansową

⁴⁹ Strona internetowa Intrum Sp. z o.o., European..., s. 10, dostęp 09.11.2022 r.

ankietowanych, co potwierdziłyby wyniki odpowiedzi na ostatnie z przytaczanych przeze mnie pytań:

Nie chcę wiedzieć, ile wynosi moje łączne zadłużenie. (Zgadzam się)

Wykres 8 Niechęć respondentów do posiadania informacji o posiadanych łącznym zadłużeniu w poszczególnych grupach wiekowych wg badań Intrum Sp. z o.o.⁵⁰.

Ze stwierdzeniem „nie chcę wiedzieć ile wynosi moje łączne zadłużenie” zgadza się 15% respondentów. Odsetek ten jest bardzo zbliżony do średniej europejskiej wynoszącej 16%. Co istotne w obu przypadkach największy brak zainteresowania tym tematem został odnotowany w najmłodszych spośród badanych grup wiekowych tj. 30% w grupie 18-21 lat i 24% w grupie 22-37 lat. Tak, delikatnie ujmując, swobodne podejście do posiadanych zobowiązań może w efekcie skończyć się utratą kontroli nad posiadany budżetem, a w konsekwencji omówioną w dalszej części niniejszego podrozdziału - niewypłacalnością. Cudownym panaceum na nią ma być upadłość konsumencka⁵¹.

W rzeczywistości mianem upadłości konsumenckiej m.in. w przekazach medialnych przyjęło się nazywać postępowanie upadłościowe prowadzone wobec osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej. Pojęcie upadłości konsumenckiej nie jest pojęciem prawnym, nie zostało użyte przez prawodawcę w tekście ustawy Prawo upadłościowe i naprawcze oraz w jej nowelizacjach, jednak jest szeroko wykorzystywane na innych polach – od tekstów projektów ustaw, poprzez publikacje naukowe i raporty

⁵⁰ Strona internetowa Intrum Sp. z o.o., European..., s. 13, dostęp 09.11.2022 r.

⁵¹ Strona internetowa WyzerujDługi.pl, <https://wyzerujdlugi.pl/abc-upadlosci-konsumentenckiej-faq/>, dostęp 09.11.2022 r.

instytucji państwowych aż po język potoczny⁵². Zastosowany w tym przypadku oczywisty skrót myślowy wykorzystywany był w przebiegu wszystkich prac legislacyjnych nad postępowaniem, które miało być prowadzone wobec osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej. Jednakże stosując go nie należy zapomnieć, iż użyte w nim słowo „konsument” nie jest tożsame z definicją konsumenta wynikającą z art. 22¹ Kodeksu Cywilnego⁵³. Jak podkreślają przedstawiciele doktryny, w obu przypadkach wykorzystania określenia „konsument” można znaleźć cechy zbieżne, jednakże nie są one tożsame⁵⁴. Zgodnie bowiem z definicją zawartą w KC „za konsumenta uważa się osobę fizyczną dokonującą z przedsiębiorcą czynności prawnej niezwiązanej bezpośrednio z jej działalnością gospodarczą lub zawodową.”⁵⁵. Natomiast definicja wynikająca z treści Prawa upadłościowego tj. art. 491¹ ust. 1 „przepisy niniejszego tytułu stosuje się wobec osób fizycznych, których upadłości nie można ogłosić zgodnie z przepisami działu II tytułu I części pierwszej” ogranicza się więc do wskazania, iż do tej grupy zalicza się osoby fizyczne, wobec których zastosowanie nie mają przepisy dotyczące upadłości przedsiębiorców⁵⁶. Zatem z katalogu konsumentów według przepisów KC nastąpiło wyłączenie:

„-osób fizycznych faktycznie prowadzących jednoosobową działalność gospodarczą (nawet jeśli nie dopełniły one obowiązku wpisu do właściwego im rejestru);(...)
- spadkobierców zmarłego przedsiębiorcy, w stosunku do którego złożono wniosek o ogłoszenie upadłości w terminie nie dłuższym niż rok od dnia śmierci;
- wspólników osobowych spółek handlowych;
- wspólników spółek partnerskich.”⁵⁷.

W doktrynie wskazuje się, iż na gruncie przepisów Kodeksu Cywilnego „Konsument został wyróżniony w przepisach prawa nie ze względu na jego wewnętrzne immanentne cechy, ale z uwagi na pozycję w relacji do podmiotów profesjonalnych, z którymi nawiązuje stosunki prawne. Uzasadnieniem dla stworzenia tej swoistej kategorii podmiotów

⁵² M. Jaślikowski, *Podstawy ogłoszenia upadłości konsumenckiej w praktyce sądów powszechnych*, Prawo w działaniu. Sprawy cywilne 2011, nr 10, str. 44.

⁵³ Definicja konsumenta zawarta w ustawie z dnia 23 kwietnia 1964 r. - Kodeks cywilny (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1360 z zm.).

⁵⁴ R. Adamus, M. Geromin, B. Groele (red.), *Upadłość konsumencka. Komentarz*, Warszawa 2017, str. 11.

⁵⁵ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1360 ze zm.).

⁵⁶ S. Gurgul, *Postępowanie upadłościowe wobec osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej (cz. I)*, Monitor Prawniczy 2009/10, s. 529.

⁵⁷ R. Adamus, M. Geromin, B. Groele (red.), *Upadłość konsumencka...*, s. 34-35.

stosunków cywilnoprawnych była konieczność wprowadzenia instrumentów prawnych, mających zapewnić ochronę konsumentowi, jako słabszej stronie tej relacji”⁵⁸.

Ustawodawca nie zdecydował się jednak na sformułowanie definicji legalnej pojęcia „upadłości konsumenckiej”. Jednakowoż częstość jego wykorzystania sprawiła, iż jego rozumienie jest obecnie wręcz intuicyjne i w świadomości społecznej – nie zawsze prawidłowo - wiąże się z umorzeniem⁵⁹ zobowiązań dłużnika. Zwłaszcza, że ten skrót myślowy bliski jest określeniom postępowania upadłościowego prowadzonego wobec osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej, używanym w języku angielskim – *consumer bankruptcy* i języku niemieckim – *Verbraucherinsolvenz*. Jednocześnie stanowi też pewnego rodzaju podkreślenie odrębności postępowania upadłościowego prowadzonego wobec osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej stosunku do pozostałych rodzajów postępowań możliwych do przeprowadzenia na podstawie ustawy z dnia 28 lutego 2003 r. Prawo upadłościowe⁶⁰ - chociażby ze względu na zakładane od początku inne funkcje i cel tego postępowania.

Z uwagi na powyższe – i przede wszystkim w związku z wręcz nagminnym zastosowaniem wyrażenia „upadłość konsumencka” w odniesieniu do postępowania upadłościowego prowadzonego wobec osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej – w niniejszej pracy również będzie on wykorzystywany w do określenia tegoż postępowania.

1.3. Zasadność wprowadzenia instytucji upadłości konsumenckiej i dokonania regulacji z perspektywy Wspólnoty Europejskiej

Od lat w literaturze dotyczącej ekonomicznych aspektów związanych z zadłużeniem podkreślana jest wręcz konieczność umożliwienia ogłoszenia upadłości konsumenckiej osobom fizycznym, które stały się niewypłacalne, ze względu na dostępność usług finansowych – w tym przede wszystkim pożyczek i kredytów⁶¹. Duża dostępność tego typu produktów w połączeniu ze stale rosnącym trendem konsumpcjonizmu oraz potrzebą posiadania dóbr materialnych „tu i teraz” sprzyja podejmowaniu

⁵⁸ A. Kubiak-Cyrul, *Komentarz do art. 22¹*, [w:] M. Załucki (red.), *Kodeks Cywilny. Komentarz*, Warszawa 2020, s. 38.

⁵⁹ Zob. A. Olaś, *Umorzenie procesu cywilnego*, Warszawa 2016, s. 7.

⁶⁰ Ustawa z dnia 28 lutego 2003 r. Prawo upadłościowe (Dz.U. 2022 poz. 1520 t.j.).

⁶¹ M. Jaślikowski, *Podstawy...*, str. 44.

nieprzemyślanych decyzji finansowych⁶². Mechanizmy związane z nieracjonalnym zarządzaniem budżetem domowym oraz ich konsekwencje są problemem, dla którego zrozumienia konieczne jest przedstawienie szerszego kontekstu – nie ograniczając się w rozważaniach wyłącznie do kwestii prawnych, ale również ekonomicznych i socjologicznych. Mając na uwadze mnogość przyczyn nierozsądnych – z perspektywy założeń ekonomii klasycznej⁶³ – zachowań finansowych osób fizycznych oraz rozwiązania prawodawcy mające na celu ograniczenie ich negatywnych konsekwencji rozważaniom w tym zakresie poświęcony został rozdział III. niniejszej pracy. Jednak już teraz dla podkreślenia wagi problemu należy przypomnieć chociażby o tym, do czego praktyczny brak ograniczeń w kwestii dostępu do usług kredytowych doprowadził w Stanach Zjednoczonych w latach 2007-2009⁶⁴. Zdarzenie to można uznać za punkt zwrotny na tamtejszym rynku usług finansowych, to podobne zjawiska (oczywiście na mniejszą skalę) powtarzają się cyklicznie. Można więc zakładać, iż również z tego względu w wielu krajach za niezbędne uznano wprowadzenie pomocy dla osób nadmiernie zadłużonych - właśnie w postaci upadłości konsumenckiej.

W Polsce prace nad wprowadzeniem regulacji umożliwiających przeprowadzenie postępowania upadłościowego prowadzonego wobec osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej trwały wiele lat. Projekty ustawodawcze mające na celu umożliwienie ogłoszenia upadłości przez osoby fizyczne były składane kilkakrotnie – zarówno jako projekty odrębnej ustawy, jak i projekty nowelizacji Prawa upadłościowego⁶⁵. Dopiero ostatnie z wymienionych zakończyło się sukcesem projektodawców. Jednak

⁶² K. Swoboda, *Upadłość konsumencka*, Acta Erasmiana VII, Wrocław 2014, s. 241-242.

⁶³ Zob. G.A. Akerlof, R.J. Shiller, *Zwierzęce instynkty*, Warszawa 2010, s. 7.

⁶⁴ T. Adamowicz, *Przyczyny i skutki I fazy kryzysu finansowego lat 2007-2009 w wybranych krajach na świecie*, Polityki Europejskie, Finanse i Marketing, 2013, nr 9 (58), s. 9-18.

⁶⁵ Poselski projekt ustawy o przeciwdziałaniu niewypłacalności osoby fizycznej oraz o upadłości konsumenckiej, Druki Sejmowe IV kadencja, Druk nr 2668 z dnia 22 grudnia 2003 roku, [https://orka.sejm.gov.pl/Druki4ka.nsf/0/6516B9789DC027F5C1256E5A003F6A96/\\$file/2668.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/Druki4ka.nsf/0/6516B9789DC027F5C1256E5A003F6A96/$file/2668.pdf), dostęp 22.11.2022 r.; Poselski projekt ustawy o przeciwdziałaniu niewypłacalności oraz o upadłości osoby fizycznej, Druki Sejmowe V kadencja, Druk nr 776 z dnia 9 maja 2006 roku, <https://orka.sejm.gov.pl/proc5.nsf/opisy/776.htm>, dostęp 22.11.2022 r.; Poselski projekt ustawy o zmianie ustawy - Prawo upadłościowe i naprawcze i innych ustaw, Druki Sejmowe V kadencja, Druk nr 1892 z dnia 27 kwietnia 2007 roku, [https://orka.sejm.gov.pl/Druki5ka.nsf/0/8CAB6A28A1986396C1257307003C689B/\\$file/1892.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/Druki5ka.nsf/0/8CAB6A28A1986396C1257307003C689B/$file/1892.pdf), dostęp 22.11.2022 r.; Poselski projekt ustawy o zmianie ustawy - Prawo upadłościowe i naprawcze i innych ustaw, Druki Sejmowe VI kadencja, Druk nr 556 z dnia 26 lutego 2008 roku, [https://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/55C995D573F814F9C12574570041EB05/\\$file/556.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/55C995D573F814F9C12574570041EB05/$file/556.pdf), dostęp 22.11.2022 r.; Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy - Prawo upadłościowe i naprawcze oraz ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych, Druki Sejmowe VI kadencja, Druk nr 831 z dnia 16 lipca 2008 roku, [https://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/DD4BAC457CFFB574C1257491003FA22E/\\$file/831.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/DD4BAC457CFFB574C1257491003FA22E/$file/831.pdf), dostęp 22.11.2022 r.

każdy z przedstawionych na przestrzeni lat projektów przedstawiał nie tylko różne możliwości potencjalnych rozwiązań, jak i – poza głównymi kwestiami związanymi z oddłużeniem osób niewypłacalnych – zróżnicowane uzasadnienia potrzeby ich wprowadzenia. Z uwagi na fakt, iż poszczególne propozycje pozwalają ocenić zakładane przez projektodawców funkcje, które w ich zamyśle spełniać miała upadłość konsumencka, założenia te zostaną przybliżone w niniejszym podrozdziale.

Projekt ustawy o przeciwdziałaniu niewypłacalności osoby fizycznej oraz o upadłości konsumenckiej przedłożony dnia 22 grudnia 2003 roku⁶⁶ stanowił pierwszą sformalizowaną próbę uregulowania tej kwestii. Jak wynika z uzasadnienia do projektu głównym impulsem do stworzenia regulacji w zaproponowanym kształcie była trwająca w owym czasie sytuacja społeczno-gospodarcza. Projektodawca powołał się na stale rosnące obciążenia budżetów domowych – wynikające m.in. ze wzrostu wysokości odsetek karnych i odsetek od odsetek. Okoliczności te doprowadziły do sytuacji, w której osoby posiadające problemy z terminową spłatą zobowiązań wpadały wręcz w pewnego rodzaju pułapkę. Stale rosnące wysokości odsetek uniemożliwiały skuteczną spłatę zadłużenia ze względu na cyklicznie rosnące wysokości rat. Już wtedy zauważono również zgubny (z perspektywy osoby nadmiernie zadłużonej) mechanizm przedawnienia – teoretycznie miało nastąpić po 10 latach, w praktyce wystarczyło wykonanie przez wierzyciela czynności umożliwiających przerwanie biegu przedawnienia i okres ten ulegał wydłużeniu. Z tego względu dłużnik przy ograniczonych środkach finansowych nie posiadał zdaniem projektodawcy realnej możliwości spłaty wierzyciela, a wyłącznie ciągle rosła wysokość jego zadłużenia. Taki stan rzeczy zdaniem projektodawcy „budzi moralny sprzeciw”⁶⁷. Zgodnie z założeniami zawartymi w uzasadnieniu mogło to w konsekwencji doprowadzić do sytuacji, gdy taka osoba fizyczna podejmowałaby decyzję o zaprzestaniu legalnej pracy w celu uchronienia otrzymywanego wynagrodzenia przed zajęciem komorniczym. Powstały zatem obawy o zwiększenie się przez to zjawiska tzw. szarej strefy, która poza wieloma innymi aspektami, powodowałaby również zmniejszenie wpływów do budżetu państwa.

⁶⁶ Uzasadnienie poselskiego projektu ustawy o przeciwdziałaniu niewypłacalności osoby fizycznej oraz o upadłości konsumenckiej, Druki Sejmowe IV kadencja, Do druku nr 2668 z dnia 22 grudnia 2003 roku, [https://orka.sejm.gov.pl/Druki4ka.nsf/0/6516B9789DC027F5C1256E5A003F6A96/\\$file/2668.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/Druki4ka.nsf/0/6516B9789DC027F5C1256E5A003F6A96/$file/2668.pdf), s. 1, dostęp 22.11.2022 r.

⁶⁷ *Ibidem*

Projektodawca w swoich rozważaniach powoływał się również na zróżnicowane przyczyny powstawania niewypłacalności. Stwierdził, iż „nadmierne zadłużenie tych osób jest często wynikiem okoliczności przez nie niezawinionych, w szczególności gwałtownych przemian gospodarczych i ustrojowych, zmian wysokości pieniądza (w szczególności bardzo wysokich odsetek ustawowych i umownych z początku lat dziewięćdziesiątych) oraz braku przygotowania do uczestnictwa w obrocie w gospodarce wolnorynkowej”⁶⁸. Tym samym podkreślając trudną sytuację osób posiadających problemy z terminowymi płatnościami. Dlatego też upadłość konsumencka w zaproponowanym kształcie miała być szybka i tania. By móc zrealizować te postulaty znacznie ograniczono swobodę oceny organom orzekającym i ustalono jednolite traktowanie wierzytelności wynikających ze zobowiązań publicznoprawnych i cywilnoprawnych. Wyjątek miały stanowić wyłącznie: alimenty w wysokości minimalnego wynagrodzenia na rzecz uprawnionego, renty z tytułu uszkodzenia ciała i wywołania rozstroju zdrowia oraz zobowiązania wynikające z przestępstw i przestępstw skarbowych popełnionych przez dłużnika. Rozwiązanie w takim kształcie miałyby być zbliżone do rozwiązań obowiązujących w innych krajach. Co więcej ze względu na zakładaną potrzebę zachęcenia dłużników do korzystania z upadłości przewidziano możliwość wyłączenia z masy upadłości m.in. kwoty mieszkaniowej.

Inicjatywa mająca na celu uregulowanie możliwości ogłaszania upadłości konsumenckiej wynikała przede wszystkim z dostrzeżenia problemów ze spłatą zobowiązań coraz większej liczby obywateli. Raporty z tamtego okresu wskazywały na zaległości osób fizycznych w łącznej kwocie blisko 4 miliardów złotych. 14 % rachunków kredytowych uwidocznionych w Systemie Informacji Biura Informacji Kredytowej należało uznać za zadłużone. Dodatkowym czynnikiem chęci uregulowania tej kwestii w tym okresie było niedawne wejście w życie ustawy Prawo upadłościowe i naprawcze⁶⁹. Projektodawca uznał zatem, iż powinnością prawodawcy jest umożliwienie ogłoszenia upadłości nie tylko przedsiębiorcom, ale i osobom fizycznym⁷⁰.

W proponowanym projekcie jako argument przemawiający za koniecznością wprowadzenia w życie przepisów dotyczących upadłości konsumenckiej wskazano

⁶⁸ Uzasadnienie poselskiego projektu ustawy o przeciwdziałaniu niewypłacalności osoby fizycznej oraz o upadłości konsumenckiej, Druki Sejmowe IV kadencja, Do druku nr 2668..., s. 2.

⁶⁹ Ustawa z dnia 28 lutego 2003 r. Prawo upadłościowe i naprawcze (Dz.U. 2003 nr 60 poz. 535).

⁷⁰ Uzasadnienie poselskiego projektu ustawy o przeciwdziałaniu niewypłacalności osoby fizycznej oraz o upadłości konsumenckiej, Druki Sejmowe IV kadencja, Do druku nr 2668..., s. 3.

względy humanitarne. W związku z tym założeniem w projekcie umożliwiono ogłoszenie upadłości konsumenckiej wszystkim osobom fizycznym bez względu na powód niewypłacalności. Tym samym zgodnie z założeniem, z tego rozwiązania mogłyby korzystać zarówno osoby, które stały się niewypłacalne nie tylko ze względu na wydarzenia losowe, ale również ci, w przypadku których niewypłacalność była konsekwencją podejmowanych przez nich złych decyzji finansowych.

Jednak ostatecznie zaproponowany projekt nie uzyskał aprobaty. Rząd w stanowisku opublikowanym 4 czerwca 2004 roku przychylił się do wskazanej w projekcie inicjatywy wskazując, iż sytuacja finansowa osób fizycznych posiadających zobowiązania finansowe uległa pogorszeniu, a przedstawione dane są rzeczywiście alarmujące, jednakże ze względu na błędy legislacyjne i merytoryczne projektu, prace nad nim w przedłożonym kształcie powinny zostać zakończone. Jednakże zobowiązał się jednocześnie, iż „w związku z tym Prezes Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów we współpracy z Ministrem Sprawiedliwości przygotowuje rządowy projekt ustawy regulujący tę problematykę.”⁷¹. Wbrew oczekiwaniom projekt ten nie został złożony przed końcem ówczesnej (IV) kadencji Sejmu.

Przy drugiej próbie zgłoszenia projektu ustawy o przeciwdziałaniu niewypłacalności osoby fizycznej i upadłości konsumenckiej⁷² w uzasadnieniu pojawiło się pojęcie „wykluczenia społecznego”. Zostało opisane przez projektodawcę jako zjawisko, „które przybiera na sile m. in. w okresach kryzysów gospodarczych, ale także w okresach transformacji ustrojowej i gospodarczej. W takich sytuacjach, na skutek braku umiejętności lub braku obiektywnej możliwości przewidywania i planowania swoich wydatków i dochodów osoba fizyczna może znaleźć się w takim stanie, że pomimo pełnego wykorzystania posiadanych możliwości majątkowych i zarobkowych popada w coraz większe zadłużenie. Nie będąc w stanie, nawet znacznym wysiłkiem, spowodować wygaśnięcia ani zmniejszenia zadłużenia, traci motywację do płacenia swych długów, a nawet moralnie usprawiedliwia unikanie ich przymusowej egzekucji.”⁷³. Opisane w ten sposób

⁷¹ Stanowisko Rządu do projektu ustawy o przeciwdziałaniu niewypłacalności osoby fizycznej oraz o upadłości konsumenckiej (druk 2668) z dnia 4 czerwca 2004 roku, [https://orka.sejm.gov.pl/Druki4ka.nsf/0/2281411F41D4C592C1256EB500385ACD/\\$file/2668-x.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/Druki4ka.nsf/0/2281411F41D4C592C1256EB500385ACD/$file/2668-x.pdf), s. 7

⁷² Poselski projekt ustawy o przeciwdziałaniu niewypłacalności oraz o upadłości osoby fizycznej, Druki Sejmowe V kadencja, Druk nr 776...

⁷³ Uzasadnienie poselskiego projektu ustawy o przeciwdziałaniu niewypłacalności oraz o upadłości osoby fizycznej, Druki Sejmowe V kadencja, Do druku nr 776 z dnia 9 maja 2006 roku, [http://orka.sejm.gov.pl/Druki5ka.nsf/0/F59AFA90ABA9E8BEC12571A900440312/\\$file/776.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/Druki5ka.nsf/0/F59AFA90ABA9E8BEC12571A900440312/$file/776.pdf), s. 25-26, dostęp 22.11.2022 r.

zjawisko stanowi poniekąd powtórzenie argumentów wykorzystywanych przeszło dwa lata wcześniej w pierwszym złożonym projekcie. Tak samo zwrócono również uwagę na skalę zjawiska problemów z terminową spłatą zobowiązań, która w owym czasie dotyczyła już ponad miliona gospodarstw domowych. Prognozując możliwe konsekwencje, które wywołać mogą znaczące problemy finansowe dodatkowo wspomniano o możliwości przejścia osób z szarej strefy „nawet do czarnej strefy świata przestępczego”⁷⁴. Choć to stwierdzenie brzmi wręcz poetycko, to jednak należy przyznać mu trafność, gdyż jak pokazują sytuacje życiowe, w ekstremalnych przypadkach dłużnicy mogą przejawiać różne schematy zachowań⁷⁵.

Możliwe więc, że również ze względu na świadomość powyższej argumentacji w tym projekcie przedstawiono rozwiązania umożliwiające wykorzystanie jednego z trzech sposobów poprawy sytuacji osób nadmiernie zadłużonych – stanowiących odzwierciedlenie przepisów dotyczących przedsiębiorców:

- postępowanie zapobiegające niewypłacalności,
- postępowanie upadłościowe:
 - upadłość z możliwością zawarcia układu z wierzycielami,
 - upadłość obejmująca likwidację majątku dłużnika.

Na szczególną uwagę zasługuje chęć pomocy osobom, które mają problemy finansowe, ale przy wsparciu byłyby w stanie unormować budżet i tym samym uniknąć konieczności ogłaszania upadłości konsumenckiej. W założeniu miałyby to też pozytywnie wpłynąć na sytuację wierzycieli, którzy mieliby w takich przypadkach możliwość otrzymania całej należnej im kwoty.

O rzeczywistej chęci systemowego rozwiązania problemu niewypłacalności osób fizycznych świadczy również zdroworozsądkowa propozycja dotycząca kręgu osób, które mogłyby skorzystać z poszczególnych możliwości. Projektodawca nie ograniczył się wyłącznie do osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej, a wykazał się zrozumieniem dla różnych sytuacji życiowych i zaproponował „możliwość poddania się postępowaniu także dla osób, które prowadzą działalność gospodarczą albo

⁷⁴ Uzasadnienie poselskiego projektu ustawy o przeciwdziałaniu niewypłacalności oraz o upadłości osoby fizycznej, Druki Sejmowe V kadencja, Do druku nr 776..., str. 25.

⁷⁵ Zob. Strona internetowa Policji, Okradł firmę, bo chciał spłacić długi, <https://www.policja.pl/pol/aktualnosci/34719,Okradl-firme-bo-chcial-splacic-dlugi.html>, dostęp 22.11.2022 r.; Strona internetowa Policji, Ukradł pieniądze, bo miał długi – zatrzymał go policjant po służbie, <https://www.policja.pl/pol/aktualnosci/130933,Ukradl-pieniadze-bo-mial-dlugi-zatrzymal-go-policjant-po-sluzbie.html>, dostęp 22.11.2022 r.

gospodarstwo rolne, jeśli tylko zobowiązania związane z prowadzeniem takiej działalności albo takiego gospodarstwa nie przekraczają 15% ogółu zobowiązań takiej osoby i jeśli nie jest w stosunku do takiej osoby prowadzone postępowanie na podstawie ustawy – Prawo upadłościowe i naprawcze”⁷⁶. Wprowadzenie regulacji w takiej formie umożliwiłoby uniknięcie swoistej luki obejmującej osoby niespełniające kryteriów kwalifikujących je do skorzystania z obowiązujących już przepisów dotyczących przedsiębiorców, a jednocześnie posiadające cechy dyskwalifikujące je do ogłoszenia upadłości jako osoby fizyczne nie prowadzące działalności gospodarczej. Tym bardziej dziwi fakt zdecydowania się przez projektodawcę na jednoczesne zaproponowanie wykluczenia zastosowania ustawy w przypadku osób skazanych prawomocnym wyrokiem za każde przestępstwo umyślne ścigane z oskarżenia publicznego. Zarzut dotyczący takiej budowy katalogu osób fizycznych objętych ustawą został podniesiony m. in. przez Krajową Izbę Gospodarczą w opinii wydanej do projektu⁷⁷. Krytycznie o projekcie wypowiedział się również Narodowy Bank Polski, Prezes Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów oraz Sąd Najwyższy w uwagach sporządzonych w Izbie Cywilnej⁷⁸. Żadna z wspomnianych instytucji nie negowała potrzeby wprowadzenia rozwiązania umożliwiającego ogłoszenie upadłości osobom fizycznym, jednak możliwości wskazane w projekcie nie spotkały się z aprobatą.

Trzecie podejście do uregulowania tematu upadłości konsumenckiej nastąpiło jeszcze podczas tej samej – V – kadencji Sejmu. Rozwiązanie to już na wstępie odróżniało się od wcześniejszych propozycji. Projekt zakładał wkomponowanie przepisów do już istniejącej ustawy Prawo upadłościowe i naprawcze zamiast tworzenia odrębnej ustawy. Działanie to należy uznać za racjonalne nie tylko ze względu na zbliżoną problematykę regulacji, ale również przez wzgląd na trwające w tym czasie prace nad nowelizacją tej ustawy. Projektodawca przychylił się do postulatów o potrzebie wprowadzenia możliwości ogłoszenia upadłości osobom fizycznym, jednakże podkreślił, iż działania w tym zakresie powinny być dokładniej przemyślane i niedostępne dla wszystkich

⁷⁶ Uzasadnienie poselskiego projektu ustawy o przeciwdziałaniu niewypłacalności oraz o upadłości osoby fizycznej, Druki Sejmowe V kadencja, Do druku nr 776..., str. 26.

⁷⁷ Opinia Krajowej Izby Gospodarczej do poselskiego projektu ustawy o zmianie ustawy - Prawo upadłościowe i naprawcze i innych ustaw, Druki Sejmowe V kadencja, Do druku nr 776 z dnia 9 maja 2006 roku, [https://orka.sejm.gov.pl/Druki5ka.nsf/0/54DEBB5C9AE4553BC12571D50025E612/\\$file/776-001.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/Druki5ka.nsf/0/54DEBB5C9AE4553BC12571D50025E612/$file/776-001.pdf), dostęp 22.11.2022 r.

⁷⁸ Opinie do poselskiego projektu ustawy o zmianie ustawy - Prawo upadłościowe i naprawcze i innych ustaw, Druki Sejmowe V kadencja, Do druku nr 776 z dnia 9 maja 2006 roku, [https://orka.sejm.gov.pl/Druki5ka.nsf/0/F59AFA90ABA9E8BEC12571A900440312/\\$file/776.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/Druki5ka.nsf/0/F59AFA90ABA9E8BEC12571A900440312/$file/776.pdf), dostęp 22.11.2022 r.

zainteresowanych w tym samym stopniu. Zaproponował więc coś, co sam określił mianem „zasłużonego nowego startu”⁷⁹. Wyłamał się zatem z trendu wynikającego z wcześniejszych projektów i postanowił, że ze względu na wzmocnienie poczucia odpowiedzialności za swoją sytuację finansową dłużników, przesłanki umożliwiające ogłoszenie upadłości nie mogą być zbyt liberalne. Tym samym – jak podkreślono już na początku uzasadnienia do projektu – rozwiązanie to bliższe było tym funkcjonującym w owym czasie w Europie niż pochodzącemu ze Stanów Zjednoczonych. Rzeczywiście oddłużenie miało być rozwiązaniem dostępnym wyłącznie dla wąskiej grupy osób fizycznych spełniających rygorystyczne kryteria. Zgodnie z nimi upadłość konsumencka byłaby możliwa wyłącznie „w stosunku do dłużnika, który stał się niewypłacalny, gdy nie powiodła się próba porozumienia z wierzycielami i zawarcia układu, jednakże tylko wtedy gdy niewypłacalność dłużnika jest następstwem utraty lub trwałego obniżenia jego zdolności do spłaty zobowiązań wskutek:

1. długotrwałej choroby dłużnika lub członka jego najbliższej rodziny,
2. trwałej utraty przez dłużnika zdolności do pracy,
3. bezrobocia o charakterze trwałym i nie zawinionym przez dłużnika,
4. trwałego pogorszenia się sytuacji materialnej dłużnika w stosunku do okresu, w którym dłużnik zaciągnął zobowiązania, o ile pogorszenie to wynika z przyczyn, których dłużnik nie mógł przewidzieć i którym nie mógł zapobiec przy dołożeniu należytej staranności,
5. utraty niezbędnych składników wyposażenia gospodarstwa domowego dłużnika w skutek klęsk żywiołowych lub innych nadzwyczajnych zdarzeń losowych.”⁸⁰

Powyższe kryteria zostały również rozbudowane o szereg wykluczeń uniemożliwiających skorzystanie z tego rozwiązania przez dłużnika, który:

„1. został skazany prawomocnym wyrokiem za przestępstwo przeciwko wymiarowi sprawiedliwości, przestępstwo przeciwko wiarygodności dokumentów, przestępstwo przeciwko mieniu, przestępstwo przeciwko obrotowi gospodarczemu lub przestępstwo przeciwko obrotowi pieniędzmi i papierami wartościowymi,

⁷⁹ Uzasadnienie poselskiego projektu ustawy o przeciwdziałaniu niewypłacalności osoby fizycznej oraz o upadłości konsumenckiej, Druki Sejmowe V kadencja, Do druku nr 1892 z dnia 27 kwietnia 2007 roku, [https://orka.sejm.gov.pl/Druki5ka.nsf/0/8CAB6A28A1986396C1257307003C689B/\\$file/1892.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/Druki5ka.nsf/0/8CAB6A28A1986396C1257307003C689B/$file/1892.pdf), dostęp 22.11.2022 r.

⁸⁰ Uzasadnienie poselskiego projektu ustawy o przeciwdziałaniu niewypłacalności osoby fizycznej oraz o upadłości konsumenckiej, Druki Sejmowe V kadencja, Do druku nr 1892, s. 28.

2. dopuścił do powstania swojego nadmiernego zadłużenia z zamiarem skorzystania z dobrodziejstwa oddłużenia w postępowaniu upadłościowym lub ze sposobu w jaki zaciągał zobowiązania wynika, iż działała w sposób rażąco lekkomyślny,
3. zaciągał zobowiązania w celach spekulacyjnych, w szczególności z tytułu hazardu oraz gier i zakładów losowych,
4. w stosunku do którego prowadzone było postępowanie upadłościowe zakończone umorzeniem całości lub części zobowiązań,
5. zaciągając zobowiązanie celowo wprowadził w błąd wierzyciela co do posiadanego majątku lub posiadanych zobowiązań.”⁸¹.

Spełniając przesłanki pozytywne i nie podlegając tym wykluczającym możliwość przeprowadzenia postępowania upadłościowego – dłużnik zyskiwał szansę na przeprowadzenie postępowania upadłościowego w pełnym wymiarze tj. w celu likwidacji majątku (dla części osób fizycznych przewidziano możliwość postępowania upadłościowego z możliwością zawarcia układu, ale nie stanowiło ono pełnego oddłużenia). Osoby, które realizowały warunki umożliwiające skorzystanie z możliwości oddłużenia miały mieć w zamian zapewnione objęcie postępowaniem upadłościowym wszystkich wierzytelności. Jednakże bez proponowanego we wcześniejszym projekcie zabezpieczenia możliwości mieszkaniowych. Tym samym cały majątek dłużnika miał być włączony do masy upadłości jedynie z zastrzeżeniem konieczności specjalnego podejścia do nieruchomości posiadanych przez dłużnika.

Jednym z najważniejszych założeń było to, iż każdej osobie fizycznej miała przysługiwać tylko jedna możliwość przeprowadzenia oddłużenia w życiu. Zatem rozwiązanie to miało być uznawane przez osoby fizyczne jako ostatnia deska ratunku a nie dobry sposób na uniknięcie przykrych konsekwencji swoich zobowiązań zaciąganych ponad miarę z własnej winy.

Projekt ten uzyskał poparcie Krajowej Izby Gospodarczej. Uwag do projektu nie zgłosiła m.in. Krajowa Rada Radców Prawnych⁸². Jednak pomimo tak pozytywnego (w porównaniu do uwag odnoszących się do wcześniejszych projektów) odbioru projekt ten również nie został uchwalony.

⁸¹ *Ibidem*

⁸² Opinie do poselskiego projektu ustawy o zmianie ustawy - Prawo upadłościowe i naprawcze i innych ustaw, Druki Sejmowe V kadencja, Do druku nr 1892 z dnia 27 kwietnia 2007 roku, [https://orka.sejm.gov.pl/Druki5ka.nsf/0/257657E0CDF77ED7C1257308003B7195/\\$file/1892-001.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/Druki5ka.nsf/0/257657E0CDF77ED7C1257308003B7195/$file/1892-001.pdf), dostęp 22.11.2022 r.

Zaproponowane rozwiązania były jednak na tyle istotne i trafne, iż powyższy projekt powrócił w czasie trwania VI kadencji Sejmu⁸³. Choć część nieścisłości i błędów odnotowanych w projekcie zostało już zasygnalizowanych w opiniach przekazanych przez wymienione uprzednio instytucje, to na uwagę zasługuje stanowisko prof. F. Zolla przedstawione w ramach zlecenia z Biura Analiz Sejmowych. Praktycznie już na wstępie wskazuje w niej, iż przedłożone rozwiązania z jednej strony mają pomóc konsumentom, ale jednocześnie są dla nich zbyt restrykcyjne. Wzmocniona zbyt mocno zostaje pozycja wierzyciela, którego interesy zabezpieczały już w tamtym czasie środki przewidziane w postępowaniu cywilnym. Podkreślona zostaje również niedostępność procedury dla osób nieposiadających środków finansowych umożliwiających im pokrycie kosztów postępowania. Tym samym wykluczone są osoby najbiedniejsze, a to przede wszystkim w takich sprawach prawo upadłościowe miało mieć zastosowanie. Ciekawym jest również zarzucenie projektodawcy zbyt restrykcyjnego ograniczenia wyłącznie do jednej możliwości ogłoszenia upadłości wobec danego dłużnika w całym jego życiu. Przedsiębiorcom taka szansa przysługiwała bez tak drastycznych obostrzeń. Choć prof. Zoll wykazał się zrozumieniem podkreślając chęć projektodawcy przeciwdziałania „moralnemu hazardowi”⁸⁴. Podobnie istotnym jest zasygnalizowanie, iż wskazane w projekcie przesłanki umożliwiające oddłużenie zrehabilitowane zostały w sposób wskazujący na konieczność ich łącznego wystąpienia. Niestety spowodowałyby to w konsekwencji praktyczny brak możliwości zastosowania tego rozwiązania⁸⁵. Pomimo tak wyczerpujących wytycznych umożliwiających dokonanie niezbędnych zmian, projekt ostatecznie nie wszedł w życie.

Sukcesem zakończyła się ostatnia z wymienionych na początku niniejszego podrozdziału propozycja nowelizacji tj. projekt ustawy o zmianie ustawy – Prawo upadłościowe i naprawcze oraz ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych⁸⁶. W zaproponowanym rozwiązaniu zauważalne jest znowu podkreślenie, iż oddłużenie powinno stanowić

⁸³ Poselski projekt ustawy o zmianie ustawy - Prawo upadłościowe i naprawcze i innych ustaw, Druki Sejmowe VI kadencja, Druk nr 556...

⁸⁴ Tj. „podejmowania nadmiernego ryzyka finansowego, ze względu na istniejącą możliwość oddłużenia.” – F. Zoll, Opinia w sprawie projektu nowelizacji prawa upadłościowego w zakresie postępowania wobec osób nie będących przedsiębiorcami (druk 556) z 15 lipca 2008 roku, <https://orka.sejm.gov.pl/rexdomk6.nsf/Opdodr?OpenPage&nr=556>, s. 6, dostęp 22.11.2022 r.

⁸⁵ F. Zoll, Opinia...

⁸⁶ Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy - Prawo upadłościowe i naprawcze oraz ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych, Druki Sejmowe VI kadencja, Druk nr 831...

„przywilej dla dłużnika”⁸⁷ z koniecznością ochrony interesu wierzycieli. Wynikało to między innymi z analizy przepisów istniejących w innych państwach. Zgodnie z jej wynikami oczekiwane rozwiązanie „musi odpowiadać następującym założeniom:

- 1) oddłużenie musi ustanawiać wyjątek, a nie regułę – dłużnik może skorzystać z tego trybu tylko w wyjątkowych przypadkach i tylko wtedy, gdy daje gwarancję, że oddłużenie wykorzysta na nowy start w życiu i nie będzie się już lekkomyślnie zadłużał,
- 2) możliwość oddłużenia stanowi przywilej dla dłużnika,
- 3) dłużnik powinien w maksymalnym stopniu spłacić swych wierzycieli,
- 4) wierzyciele muszą mieć zapewnioną możliwość obrony ich praw,
- 5) postępowanie powinno być możliwie jak najtańsze”⁸⁸.

Projektodawca w zaproponowanej regulacji przychylił się do stanowiska przewijającego się w poprzednich projektach nowelizacji tj. restrykcyjnego podejścia do możliwości skorzystania z procedury oddłużeniowej. Ograniczony w ten sposób dostęp z jednej strony chronił interesy wierzycieli, z drugiej umożliwiał oddłużenie osobom fizycznym, które przynajmniej w teorii nie przyczyniły się ze swojej winy do powstania nadmiernego zadłużenia. Obniżona została też zakładana opłata pobierana od wniosku o wszczęcie postępowania do 200 złotych, zamiast 1000 złotych jak w przypadku przedsiębiorców. Przy czym możliwość skorzystania z oddłużenia miała przysługiwać dłużnikowi nie częściej niż raz na 10 lat⁸⁹. Omówione głosowania nie były jednomyślne, jednakże ustawa została uchwalona przez sejm na posiedzeniu numer 31 dnia 5 października 2008 roku⁹⁰.

Kończąc analizę historii legislacji postępowania umożliwiającego ogłoszenie upadłości osób fizycznych z uwzględnieniem argumentacji popierającej konieczność wprowadzenia tego rozwiązania należy wspomnieć o perspektywie prawodawstwa Unii Europejskiej. W uwagach sporządzonych w Izbie Cywilnej Sądu Najwyższego

⁸⁷ Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy - Prawo upadłościowe i naprawcze oraz ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych, Druki Sejmowe VI kadencja, Do druku nr 831 z dnia 16 lipca 2008 roku, [https://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/DD4BAC457CFFB574C1257491003FA22E/\\$file/831.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/DD4BAC457CFFB574C1257491003FA22E/$file/831.pdf), s. 4, dostęp 22.11.2022 r.

⁸⁸ Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy - Prawo upadłościowe i naprawcze oraz ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych, Druki Sejmowe VI kadencja, Do druku nr 831, s. 1.

⁸⁹ Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy - Prawo upadłościowe i naprawcze oraz ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych, Druki Sejmowe VI kadencja, Druk nr 831...

⁹⁰ Strona internetowa Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej, Przebieg procesu legislacyjnego rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy - Prawo upadłościowe i naprawcze oraz ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych, <http://orka.sejm.gov.pl/proc6.nsf/opisy/831.htm>, dostęp 22.11.2022 r.

dotyczących projektu ustawy o przeciwdziałaniu niewypłacalności oraz o upadłości osoby fizycznej⁹¹ wskazano, iż „w końcowej części uzasadnienia projektu projektodawcy zauważają, że materia, której dotyczy ustawa nie jest objęta prawem Unii Europejskiej. Odnosząc się do tej tezy należy krótko zwrócić uwagę, że rozporządzenie Rady (WE) nr 1346/2000 z dnia 29 maja 2000 r. w sprawie postępowania upadłościowego⁹² znajduje zastosowanie bez względu na to, czy dłużnik jest przedsiębiorcą, czy osobą niewykonywającą działalności gospodarczej (pkt. 9 preambuły). Zarazem, projektowana regulacja postępowania upadłościowego mieści się w zakresie przedmiotowym tego rozporządzenia. Projekt wydaje się tej okoliczności nie uwzględniać.”⁹³. Stanowisko to było zgodne z ówczesnym stanowiskiem Sejmowego Biura Studiów i Ekspertyz⁹⁴, jednak nie znalazło poparcia w kolejnych opiniach do poszczególnych projektów. Urząd Komitetu Integracji Europejskiej w swoim stanowisku z 3 lipca 2008 roku wskazał wprost, iż „projektowana regulacja nie jest objęta zakresem prawa Unii Europejskiej”⁹⁵. Tak teoretycznie znacząca rozbieżność w ocenie sytuacji może wynikać z faktu, iż przywołania w opinii Sądu Najwyższego regulacja rzeczywiście odnosi się do tematyki upadłości konsumenckiej. Jednakże nie dotyczy ona swoim zakresem rozwiązań wprowadzanych przez poszczególne państwa na szczeblu krajowym odnośnie sposobu przeprowadzania postępowania. Przytoczony akt prawny odnosi się do materii dotyczącej postępowań transgranicznych i zostanie odrębnie omówiony w dalszej części pracy. Jednak już teraz należy podkreślić, iż brak jest obowiązkowego z perspektywy Unii Europejskiej wprowadzenia do porządku prawnego postępowania umożliwiającego oddłużenie osobom fizycznym.

⁹¹ Opinie do poselskiego projektu ustawy o zmianie ustawy - Prawo upadłościowe i naprawcze i innych ustaw, Druki Sejmowe V kadencja, Do druku nr 776...

⁹² Rozporządzenie Rady (WE) nr 1346/2000 z dnia 29 maja 2000 r. w sprawie postępowania upadłościowego (Dz. U. UE. L. z 2000 r. Nr 160, str. 1 z późn. zm.).

⁹³ Opinia sporządzona w Izbie Cywilnej Sądu Najwyższego Rzeczypospolitej Polskiej do poselskiego projektu ustawy o przeciwdziałaniu niewypłacalności oraz o upadłości osoby fizycznej, Druki Sejmowe V kadencja, Do druku nr 776 z dnia 9 maja 2006 roku, [https://orka.sejm.gov.pl/Druki5ka.nsf/0/F59AFA90ABA9E8BEC12571A900440312/\\$file/776.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/Druki5ka.nsf/0/F59AFA90ABA9E8BEC12571A900440312/$file/776.pdf), dostęp 22.11.2022 r.

⁹⁴ Opinia sporządzona przez Biuro Studiów i Ekspertyz w sprawie zgodności poselskiego projektu ustawy o przeciwdziałaniu niewypłacalności oraz upadłości osoby fizycznej (przedstawiciel wnioskodawców: poseł Artur Zawisza) z prawem Unii Europejskiej, Druki Sejmowe V kadencja, Do druku nr 776 z dnia 9 maja 2006 roku, [https://orka.sejm.gov.pl/Druki5ka.nsf/0/F59AFA90ABA9E8BEC12571A900440312/\\$file/776.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/Druki5ka.nsf/0/F59AFA90ABA9E8BEC12571A900440312/$file/776.pdf), dostęp 22.11.2022 r.

⁹⁵ Opinia sporządzona przez Urząd Komitetu Integracji Europejskiej, Druki Sejmowe VI kadencja, Do druku nr 831 z dnia 16 lipca 2008 roku, [https://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/DD4BAC457CFFB574C1257491003FA22E/\\$file/831.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/DD4BAC457CFFB574C1257491003FA22E/$file/831.pdf), dostęp 22.11.2022 r.

1.4. Podsumowanie

Jak wskazano we wstępie do niniejszego rozdziału na przestrzeni ostatnich dekad doszło do wielu wydarzeń, które miały bezpośredni wpływ na budżet państwa, jak również – w tego konsekwencji – na finanse gospodarstw domowych. Przytaczane w uzasadnieniach pierwszych projektów ustaw mających na celu oddłużenie osób fizycznych statystyki zadłużenia gospodarstw domowych w tym czasie wzrosły kilkudziesięciokrotnie. Taki trend nie jest zgodny z perspektywą wynikającą z analizy danych wskazujących na znaczne wzrosty wysokości wynagrodzeń i mniejsze w stosunku do nich wzrosty cen towarów i usług konsumpcyjnych. Analizowane dane wskazują również na rokroczne zmniejszenie odsetka osób zagrożonych ubóstwem. Podobnie pozytywny wydźwięk mają subiektywne oceny sytuacji ekonomicznej dokonywane przez respondentów Głównego Urzędu Statystycznego. Sytuacja finansowa gospodarstw domowych z perspektywy danych dotyczących ich sytuacji finansowej wynikającej z wysokości wspomnianych czynników jest zatem coraz lepsza. Zauważalny jest znaczny wzrost rozbieżności pomiędzy wysokością dochodów i wydatków, a to z perspektywy mechanizmów ekonomicznych powinno znaleźć odzwierciedlenie we wzroście wysokości posiadanych przez osoby fizyczne oszczędności i spadku nieterminowo opłacanych zobowiązań.

Niestety wnioskujące z pierwszego podrozdziału założenia w rzeczywistości okazały się zbyt optymistyczne. Niewypłacalność określona jako brak możliwości terminowej spłaty zobowiązań pomimo odnotowywanych wzrostów wolnych środków w budżetach domowych, znacząco wzrastała w badanym okresie czasu. Przełomowy okazał się czas pandemii. Wiele czynników wynikających z tak zaskakującego wydarzenia wpłynęło na postawy społeczne – uzmysławiając osobom fizycznym konsekwencje posiadania nadmiernego zadłużenia oraz korzyści wynikające z możliwości dysponowania oszczędnościami. Negatywne konsekwencje związane z ograniczeniem możliwości prowadzenia działalności gospodarczej w początkowej fazie pandemii, w przypadku wielu osób spowodowało przynajmniej tymczasowe problemy finansowe, które mogły się stać początkiem drogi do niewypłacalności.

Niemniej jednak problemy związane z nadmiernym zadłużeniem osób fizycznych zostały zauważone dużo wcześniej. Jak wskazano w pierwszym uzasadnieniu projektu ustawy mającej umożliwić dłużnikom skorzystanie z postępowania upadłościowego prowadzone wobec osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej nadmierne zadłużenie stawało się problemem społecznym. Za niezbędne uznano więc konieczność

wprowadzenia rozwiązań umożliwiających skuteczne oddłużenie osób znajdujących się w najtrudniejszych sytuacjach. Zakładając, iż twórcom zależało na szerokiej dostępności analizowanego postępowania, to już w nazwie projektu ustawy wykorzystali skrót myślowy zaczerpnięty z nazw wykorzystywanych do jego określenia tj. upadłość konsumencką. Z perspektywy znaczeniowej przypisywanej poszczególnym członom na gruncie prawa cywilnego, określenie to nie może zostać uznane za idealne, to stało się na tyle popularne, iż obecnie posługują się nim nawet przedstawiciele doktryny w swoich rozważaniach, a także praktycy w przygotowywanych raportach i dokumentacji.

Choć poszczególne projekty łączyła chęć pomocy osobom nadmiernie zadłużonym, to ich twórcy stanowczo różnili się w ocenie jakie rzeczywiste funkcje poza oddłużeniem powinno realizować postępowanie upadłościowe. Pierwsze projekty zdecydowanie stawiały na względy związane z ochroną jednostki. Podkreślano w nich, iż osoby fizyczne ze względu na swoją zazwyczaj dość podstawową wiedzę na temat mechanizmów rynkowych i finansów nie posiadają zdolności pełnej oceny skutków swoich decyzji finansowych. Regulacja miała w ich przypadku na celu rozwiązanie problemów z długami w legalny sposób, bez konieczności uciekania się do dyskusyjnych rozwiązań, które mogłyby okazać się nielegalnymi działaniami. Późniejsze projekty były bardziej wyważone. Owszem funkcja związana z pomocą w zakresie oddłużenia osób niewypłacalnych wciąż stanowiła podstawę regulacji, jednak twórcy nie skupiali się wyłącznie na szeroko pojętym dobru jednostki, a również na wpływie ogłaszanych upadłości konsumenckich na sytuację wierzycieli. Funkcje przestały ograniczać się wyłącznie do pomocy zadłużonej jednostce, ale skupiły się bardziej na zabezpieczeniu interesów drugiej stronie stosunku zobowiązaniowego. Upadłość konsumencka miała zatem być poniekąd przestrożą wskazującą, iż nawet w przypadku ogłoszenia upadłości dłużnik ponosił odpowiedzialność za swoje zobowiązania w maksymalnej możliwości wynikającej z jego posiadania. Projekt oparty na omawianych wartościach znalazł w 2008 roku aprobatę niezbędną do stania się obowiązującym prawem.

Rozdział II. Upadłość konsumencka w kontekście międzynarodowym

Problemy badawcze

1. Jakie założenia postępowań oddłużeniowych zostały przyjęte w innych krajach?
2. Czy pomimo różnorodności regulacji prawodawstwa krajowego w innych państwach zauważalne są rozwiązania dotyczące upadłości konsumenckiej o podobnej konstrukcji?
3. Dlaczego zbytnia liberalizacja przepisów oddłużeniowych może okazać się niewłaściwym rozwiązaniem?
4. Jak prawodawca europejski i krajowy uregulowali funkcjonowanie transgranicznych postępowań upadłościowych?
5. Czy turystyka upadłościowa w rzeczywistości stanowi zakładane przez prawodawcę unijnego zagrożenie?

Problemy z terminowymi płatnościami dotyczą nie tylko polskich gospodarstw domowych. Czynniki ogólnoświatowe tj. pandemia czy konflikty międzynarodowe odbijają się na możliwościach finansowych osób fizycznych w różnym stopniu we wszystkich krajach. Choć i bez nich należy mieć na uwadze to, że współczesny cykl koniunkturalny przekształcił się w dwufazowy – składający się z ekspansji i recesji, a w czasie trwania fazy spadków sytuacja gospodarcza przekłada się na trudniejszą sytuację finansową konsumentów. Z tego powodu prawodawcy różnych państw od lat podejmują próby stworzenia rozwiązań mających na celu nie tylko uchronienie obywateli przed niewypłacalnością, ale również udzielenia im pomocy w oddłużeniu, jeśli sami nie będą w stanie poradzić sobie z nadmiernym zadłużeniem⁹⁶. Ze względu na różnorodność dostępnych rozwiązań dotyczących walki z niewypłacalnością osób fizycznych w różnych krajach, w niniejszym rozdziale poddane analizie zostaną wybrane modele upadłości

⁹⁶ Zob. W. Szpringer, *Kredyt konsumencki i upadłość konsumencka na rynku usług finansowych UE*, Warszawa 2005, s. 66–79; W. Szpringer, *Upadłość konsumencka. Inspiracje z rozwiązań światowych oraz rekomendacje dla Polski*, Warszawa 2006, s. 22–41; W. Szpringer, *Spoleczna odpowiedzialność banków. Między ochroną konsumenta a osłoną socjalną*, Warszawa 2009, s. 262–279; M. Rutkowska, *Upadłość konsumencka – przegląd regulacji wybranych systemów prawnych*, *Bank i Kredyt*, 2004, nr 11–12; A. Szymańska, *Upadłość konsumencka w Polsce na tle doświadczeń innych krajów Unii Europejskiej*, Warszawa 2014, s. 92–93; K. Michalak -Abram, *Zagadnienie europeizacji postępowania oddłużeniowego osób fizycznych*, Warszawa 2018; P. Kuglarz, *Podstawowe standardy upadłości konsumenckiej w Polsce na tle wybranych regulacji europejskich*, *Doradca Restrukturyzacyjny* 2015/1, s. 33–43; J. Kruczałak-Jankowska, *Ogłoszenie upadłości. Skutki dotyczące zobowiązań w krajowym i transgranicznym postępowaniu upadłościowym*, Warszawa 2011.

konsumenckiej. Państwa wybrane jako przykłady, tj. Niemcy, Francja, Wielka Brytania i Stany Zjednoczone stanowią przekrój obecnie dostępnych rozwiązań z uwzględnieniem różnorodności wynikającej z różnego prawodawstwa na gruncie jego podziału na kontynentalne

i anglosaskie. Z uwagi na obszerność zagadnień w każdym z omówionych krajów analiza ograniczona została do wskazania głównych przesłanek (zarówno pozytywnych, jak i negatywnych) umożliwiających wszczęcie postępowania i ich ewolucji, składu masy upadłości, ewentualnych podziałów możliwych rodzajów postępowań oraz wskazania celów przyświecających prawodawcy w ich wyodrębnieniu.

W pierwszym podrozdziale przedstawione zostanie rozwiązanie przyjęte w Niemczech. Model niemiecki nastawiony jest na poszukiwanie możliwości rozwiązania problemu w formie uzyskania konsensusu w kwestii ewentualnej spłaty pomiędzy dłużnikiem i wierzycielami. Wskazany zostanie zatem schemat postępowania mający na celu zachęcenie obu stron stosunku zobowiązaniowego do podjęcia współpracy w tym zakresie.

Drugi podrozdział poświęcony został regulacjom oddłużeniowym przewidzianym dla osób fizycznych we Francji. Model francuski, stanowiący przykład regulacji przyjętych na gruncie prawa kontynentalnego, dotychczas przedstawiany był jako model niezwykle restrykcyjny. Przedstawione rozważania będą miały za zadanie ocenę czy nastąpiła liberalizacja przepisów umożliwiających oddłużenie, a jeśli tak, to co było czynnikiem przemawiającym za dokonaniem takich zmian.

W trzecim podrozdziale zbiorczo przedstawione zostanie prawodawstwo obowiązujące na terenie Wielkiej Brytanii. Choć Zjednoczone Królestwo Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej zazwyczaj postrzegane jest z zewnątrz jako jedność, to w przypadku rozwiązań dotyczących upadłości konsumenckiej rozróżnić można zupełnie inne podejścia na gruncie praw obowiązujących w Anglii i Walii, Irlandii Północnej oraz Szkocji. W podrozdziale wskazany zostanie przekrojowo przybliżone każde ze wskazanych rozwiązań.

Ostatnim z analizowanych modeli postępowania, a zarazem z najdłuższą historią obowiązywania regulacji w zakresie upadłości konsumenckiej jest ten pochodzący ze Stanów Zjednoczonych. Przez lata uważany był za jedno z bardziej liberalnych spośród dostępnych rozwiązań. W poświęconym mu podrozdziale zweryfikowane zostanie czy

nastawienie się prawodawcy na wręcz nieograniczoną pomoc dłużkom przynosi założone rezultaty.

Weryfikacja obowiązujących przepisów umożliwiających ogłoszenie upadłości w sprawach dotyczących oddłużenia osób fizycznych we wskazanych powyżej państwach zakończona zostanie podrozdziałem poświęconym regulacjom z zakresu transgranicznego postępowania upadłościowego. Wskazane w nim zostaną obowiązujące przepisy z ograniczeniem się do najważniejszych z punktu widzenia niniejszej pracy naukowej kwestii.

Ostatni podrozdział dotyczy zjawiska turystyki upadłościowej. Przybliżenie tego trendu ma na celu wskazanie mechanizmu działania dłużników i sposobu reakcji na tę sytuację prawodawcy europejskiego. Przedstawione nakreślenie ram zjawiska ma na celu stanowienie punktu odniesienia do dalszych rozważań dotyczących próby oceny tego zjawiska.

2.1. Upadłość konsumencka w prawie niemieckim

Problematykę upadłości konsumenckiej w Niemczech reguluje niemiecka ustawa o postępowaniu w związku z niewypłacalnością z 5 października 1994 roku⁹⁷ (określana mianem prawa insolwencyjnego). Początkowo na jej podstawie możliwość ogłoszenia upadłości dotyczyła wyłącznie spółek z ograniczoną odpowiedzialnością. Jednakże jej zmiana umożliwiła od dnia 1 stycznia 1999 roku pomoc osobom fizycznym posiadającym problemy z terminowymi płatnościami zobowiązań. Ciekawostką jest to, iż wspomniany akt prawny posiada w swojej konstrukcji przepisy zarówno dotyczące postępowania procesowego, jak i prawa materialnego, a nie jak w przypadku większości obowiązujących na terenie Niemiec regulacji – ogranicza się wyłącznie do regulowania kwestii materialnej lub procesowej⁹⁸.

Już na wstępie zauważyć należy, iż wspomniane przepisy obowiązujące od 1999 roku zastąpiły funkcjonujące wcześniej prawo upadłościowe określane jako *Konkurrecht*⁹⁹. Zmiana ta nie tylko zwiększyła dostępność instytucji upadłości dla innych

⁹⁷ Insolvenzrecht, opublikowane w Bundesgesetzblatt (BGBl) 1994, cz. I, s. 2866 i 2911

⁹⁸ Zob. M. Hanszew, *Upadłość konsumencka w Niemczech*, [w:] Pro Publico Bono, Zeszyty Naukowe Dolnośląskiej Wyższej Szkoły Służb Publicznych ASESOR, 2005/1, s. 129–139.

⁹⁹ Prawo upadłościowe. Zob. P. Dąbek, *Podstawowe zasady niemieckiego prawa insolwencyjnego na tle polskiego prawa upadłościowego i układowego*, Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie 2004, nr 657, s. 5.

podmiotów, ale również spowodowała zmianę podstawowego celu stawianego upadłości. O ile w pierwotnym założeniu nadrzędny cel wprowadzonej regulacji stanowiła ochrona interesu wierzycieli związana z koniecznością ich możliwie najefektywniejszej spłaty, to po zmianach na znaczeniu zyskała również poprawa sytuacji dłużnika. Już w pierwszym paragrafie wskazano bowiem „Postępowanie insolwencyjne służy temu, aby wierzyciele dłużnika zostali kolektywnie zaspokojeni w taki sposób, że majątek dłużnika zostanie spieniężony, a uzyskana suma będzie podzielona albo zostanie znalezione inne rozwiązanie w ramach planu inslowencyjnego, w szczególności polegające na dalszym utrzymaniu przedsiębiorstwa dłużnika. Uczciwemu dłużnikowi należy dać sposobność uwolnienia się od pozostałych zobowiązań”¹⁰⁰. Dotyczyło to sytuacji przedsiębiorców, w przypadku których możliwe było odstąpienie (oczywiście pod pewnymi warunkami) od konieczności sprzedaży przedsiębiorstwa, jeśli korzyści dla wierzycieli z jego dalszego prowadzenia przeważały za tym rozwiązaniem. Takie złagodzenie podejścia do kwestii zależności stosunków wierzyciela i dłużnika rzutowało na całą regulację¹⁰¹.

Upadłość konsumencka w postępowaniu niemieckim posiada aż trzy określenia: upadłość konsumencka (w języku niemieckim *Verbraucherinsolvenz*), upadłość prywatna (w języku niemieckim *Privatinsolvenz*) oraz tzw. „mała upadłość” (w języku niemieckim *Kleininsolvenz*), przy czym najczęściej używanymi są dwa pierwsze z wyżej wymienionych¹⁰². Przepisy regulujące zasady jej ogłaszania zostały zawarte w paragrafach od 304-314 prawa insolwencyjnego, jednakże podstawowe odniesienia dotyczące chociażby niewypłacalności znajdują się w pozostałej części.

Możliwość oddłużenia za pomocą środków przewidzianych w analizowanych przepisach mają nie tylko osoby niewypłacalne, ale również dłużnicy zagrożeni niewypłacalnością. Zgodnie z paragrafem 18 prawa insolwencyjnego „dłużnik jest niewypłacalny, jeśli nie jest w stanie regulować wymaganych zobowiązań pieniężnych”¹⁰³. Definicja ta jest zbieżna z przedstawionymi w niniejszej pracy wyjaśnieniami zawartymi w pierwszym rozdziale. Nie można również pominąć faktu, iż pomimo swojej pozornej

¹⁰⁰ Das Insolvenzverfahren dient dazu, die Gläubiger eines Schuldners gemeinschaftlich zu befriedigen, indem das Vermögen des Schuldners verwertet und der Erlös verteilt oder in einem Insolvenzplan eine abweichende Regelung insbesondere zum Erhalt des Unternehmens getroffen wird. Dem redlichen Schuldner wird Gelegenheit gegeben, sich von seinen restlichen Verbindlichkeiten zu befreien. Tłumaczenie: P. Dąbek, *Podstawowe...*, s. 6.

¹⁰¹ P. Dąbek, *Podstawowe...*, s. 7.

¹⁰² A. Tim, *Upadłość konsumencka w prawie polskim i niemieckim a praktyka forum shopping*, internetowy Kwartalnik Antymonopolowy i Regulacyjny 2018, nr 6(7), s. 57.

¹⁰³ *Ibidem*

związłości w formie, pozostaje wciąż pojęciem niedookreślonym chociażby ze względu na brak wskazania ram czasowych. Jeszcze większa dowolność interpretacyjna dotyczy zawartego w paragrafie 19 określenia osoby zagrożonej niewypłacalnością. Zgodnie bowiem z jej treścią jest nią zagrożony dłużnik, „jeśli zgodnie z przewidywaniami nie będzie w stanie spełniać istniejących zobowiązań pieniężnych w terminie ich wymagalności”¹⁰⁴.

Odnosząc się jednak do przepisów dotyczących *stricte* upadłości konsumenckiej zauważyć należy, iż niemiecki prawodawca umożliwił jej ogłoszenie w stosunku nie tylko osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej, ale również w przypadku osób, które takową działalność prowadziły. Zgodnie z treścią paragrafu 304 „upadłość konsumencka może być ogłoszona także jeśli dłużnik prowadził samodzielną działalność gospodarczą, po spełnieniu następujących warunków:

- stosunki majątkowe dłużnika są przejrzyste,
- nie istnieją przeciwko dłużnikowi wierzytelności ze stosunku pracy”¹⁰⁵.

O ile w przypadku braku przesłanki posiadania wierzytelności wynikających ze stosunku pracy jest to stwierdzenie jednoznaczne, to już określenie czym są przejrzyste stosunki majątkowe dłużnika może okazać się dość problematyczne. Prawodawca by ograniczyć możliwą swobodną interpretację wskazał, iż stosunki majątkowe dłużnika można określić mianem przejrzystych, jeśli do czasu złożenia wniosku o wszczęcie postępowania upadłościowego dłużnik posiada mniej niż 20 wierzycieli¹⁰⁶.

Postępowanie dotyczące upadłości konsumenckiej nastawione jest na oddłużenie osoby nadmiernie zadłużonej, a nie jak w przypadku przedsiębiorców – na spieniężenie posiadanego majątku. Jak wspomniano we wstępie do niniejszego podrozdziału prawodawca w obowiązującej regulacji zmniejszył znaczenie związane z koniecznością bezwzględnej spłaty wierzycieli, skupiając się na skutecznym oddłużeniu osoby posiadającej problemy finansowe. Niemniej jednak kwestia spłaty wierzycieli nie została pominięta. Rozwiązaniem optymalnym w założeniu pracodawcy jest doprowadzenie do porozumienia się w kwestii spłaty dłużnika z wierzycielem. Wypracowanie wspólnego stanowiska, na które przystają obie strony stosunku zobowiązaniowego wydaje się lepszym sposobem na doprowadzenie do consensusu choć częściowo zadowolającego obie strony, niż

¹⁰⁴ *Ibidem*

¹⁰⁵ *Ibidem*

¹⁰⁶ *Ibidem*

narzucanie gotowych rozwiązań, które w poszczególnych sytuacjach mogą być z różnych względów niemożliwe do zrealizowania (np. ustalenie planu spłat ze sztywną kwotą comiesięcznych płatności wymaganych od dłużnika nie sprawdzi się w sytuacji gdy ze względu na charakter wykonywanej pracy nie posiada on stałej wysokości wynagrodzenia). Dlatego też przed złożeniem wniosku o wszczęcie postępowania upadłościowego dłużnik zobowiązany jest do podjęcia działań mających na celu zawarcie z wierzycielem pozasądowej ugody w przedmiocie spłaty zadłużenia na podstawie planu¹⁰⁷. Jeśli porozumienie w tym zakresie nie będzie możliwe do osiągnięcia, to i tak po złożeniu wniosku postępowanie zostanie zawieszono by podjąć próbę zawarcia ugody pomiędzy wierzycielem a dłużnikiem opierającej się na planie spłaty długów. Jeżeli dojdzie do porozumienia, to wniosek o wszczęcie postępowania uznaje się za wycofany, jeśli natomiast ugoda nie zostanie zawarta, to zawieszono postępowanie zostaje podjęte¹⁰⁸.

Na podstawie paragrafu 286 prawa insolwencyjnego w stosunku do osób fizycznych możliwe jest przeprowadzenie oddłużenia ze zwolnieniem z reszty długu. Ma on powodować rzeczywiste uwolnienie od długów osoby nadmiernie zadłużonej. Jednakże możliwość skorzystania z tego rozwiązania zależy od określonych w regulacji czynników. Wspomniany wniosek „jest niedopuszczalny, jeśli (1) dłużnikowi już udzielono zwolnienia w ciągu dziesięciu lat przed złożeniem wniosku o otwarcie postępowania upadłościowego albo zwolnienie zostało udzielone już po złożeniu tego wniosku albo (2) w ciągu pięciu lat przed złożeniem wniosku o otwarcie postępowania upadłościowego albo po złożeniu tego wniosku, odmówiono udzielenia zwolnienia na podstawie § 297 InsO (w związku z popełnieniem części tzw. przestępstw upadłościowych (niem. *Insolvenzstraftaten* – odrębny rozdział, obejmujący § 283-283d StGB) oraz prawomocnym skazaniem na karę grzywny większą niż 90 stawek dziennych albo karę pozbawienia wolności w wymiarze wyższym niż trzy miesiące; (3) w ciągu trzech lat przed złożeniem wniosku o otwarcie postępowania upadłościowego albo po złożeniu tego wniosku, dłużnikowi odmówiono zwolnienia na podstawie niektórych punktów § 290 Abs. 1 InsO oraz § 296 InsO”¹⁰⁹. Rozwiązanie to – podobnie jak zaproponowane w odrzuconym projekcie¹¹⁰ polskiej regulacji - miało na celu ograniczenie kręgu osób mogących skorzystać

¹⁰⁷ R. Adamus, M. Geromin, B. Groele (red.), *Upadłość...*, s. 49.

¹⁰⁸ Strona internetowa Unii Europejskiej, Niewypłacalność/upadłość. Niemcy, <https://e-justice.europa.eu/447/PL/insolvencybankruptcy?GERMANY&member=1>, dostęp 10.09.2022 r.

¹⁰⁹ A. Tim, *Upadłość...*, s. 58.

¹¹⁰ Poselski projekt ustawy o zmianie ustawy - Prawo upadłościowe i naprawcze i innych ustaw, Druki Sejmowe V kadencja, Druk nr 1892..., dostęp 22.11.2022 r.;

z oddłużenia, tak by oddłużenie nie stanowiło prostego sposobu na pozbycie się problemów finansowych. Przy czym niemiecki prawodawca zdecydował się nie poprzestać na spełnieniu przez dłużnika wyłącznie podstawowych przesłanek umożliwiających wszczęcie procedury, a rozszerzył swoje wymogi o określenie w przepisach okresu próby, w których weryfikowane są działania dłużnika w zakresie ustalonego sposobu dokonywania spłaty wierzycieli. Probacja dłużnika początkowo wynosiła 6 lat, od 1 stycznia 2021 roku okres ten skrócony został do 3 lat¹¹¹. W tym czasie dłużnik zobowiązany jest do wykonywania nałożonych na niego obowiązków (m.in. wykonywania pracy, a w przypadku osób bezrobotnych podjęcia pracy w celu spłaty swoich zobowiązań, nie zaciągania nowych zobowiązań w postaci kredytów itp., a nawet konieczności przekazania środków z ewentualnej wygranej w grach losowych (100% uzyskanej kwoty) lub spadku (50% uzyskanej kwoty)¹¹². Jeśli dłużnik zrealizuje przewidziane w prawie insolwencyjnym wymagania, to sąd orzeka o zwolnieniu go z reszty długów o ile zostało spłacone przynajmniej 35% wymaganego zadłużenia¹¹³. Przy czym prawodawca i tu przewidział wyjątek – omawiane zwolnienie nie dotyczy zadłużenia alimentacyjnego, grzywien, nieopłaconych podatków, jeśli dłużnik został za nie skazany i zobowiązań będących wynikiem zawinionych czynów niedozwolonych popełnionych przez dłużnika¹¹⁴.

Jednocześnie – co do zasady – dłużnik już w chwili składania wniosku powinien posiadać środki niezbędne do uiszczenia kosztów postępowania¹¹⁵. Powoduje to problem poruszany również w opiniach polskich projektów prawa upadłościowego – dłużników posiadających zbyt mały majątek, by mogli skorzystać z upadłości konsumenckiej. Zwłaszcza, że koszty postępowania zaczynają się od 1000 euro przewidzianej na koszty likwidatora lub powiernika, jednakże w praktyce realne koszty są dużo wyższe, gdyż związane są chociażby z koniecznością odliczenia przez wspomnianego już likwidatora lub powiernika przewidzianego w prawie insolwencyjnym procentu od każdej

¹¹¹ Skrócony okres próby dotyczy osób fizycznych, które złożyły wniosek o upadłość konsumencką po 1 października 2020 roku. Zmiany w tym zakresie są wynikiem złagodzenia dotychczasowych przepisów w związku z obowiązującą Dyrektywą Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/1023 z dnia 20 czerwca 2019 r. w sprawie ram restrukturyzacji zapobiegawczej, umorzenia długów i zakazów prowadzenia działalności oraz w sprawie środków zwiększających skuteczność postępowań dotyczących restrukturyzacji, niewypłacalności i umorzenia długów, a także zmieniającej dyrektywę (UE) 2017/1132 (dyrektywa o restrukturyzacji i upadłości). Zgodnie z założeniami wspomniane skrócenie ma obowiązywać do 2025 roku.

¹¹² § 295 InsO.

¹¹³ § 305 ust. 1 InsO.

¹¹⁴ R. Adamus, M. Geromin, B. Groele (red.), *Upadłość...*, Warszawa 2017, str. 5.

¹¹⁵ § 26 InsO.

z dokonywanych spłat¹¹⁶. Niemiecki prawodawca przewidział rozwiązanie w postaci możliwości złożenia przez dłużnika wraz z wnioskiem o udzielenie zwolnienia z reszty długów, wniosku o odroczenie płatności kosztów postępowania.

Spełnienie opisanych w niniejszym podrozdziale przesłanek umożliwia osobom fizycznym skorzystanie z upadłości konsumenckiej raz na 10 lat. Poza oczywistymi korzyściami z jej ogłoszenia, w trakcie trwania postępowania i okresu próby dłużnik odczuwa niedogodności z tym związane chociażby ze względu na wpis dokonywany w Schufa Auskunft¹¹⁷. Negatywne informacje na temat sytuacji materialnej osoby nadmiernie zadłużonej nie tylko utrudniają np. najem mieszkania, to dodatkowo są przekazywane pracodawcy. Niemniej jednak, pomimo tak złożonej i długotrwałej procedury ilość ogłaszanych upadłości konsumenckich w Niemczech w ostatnim roku wzrosła wręcz lawinowo (56 324 w 2020 roku vs 109 031 w 2021 roku¹¹⁸). Przyczyn takiego skoku może być wiele – począwszy od skutków pandemii lub rozpoczynającego się pogorszenia sytuacji gospodarczej, na chęci skorzystania ze skróconego okresu próby obowiązującego wyłącznie do 2025 roku. Bez względu jednak na motywację niesolidnych dłużników tak duży przyrost ukazuje jak duży problem w Niemczech stanowi niewypłacalność osób fizycznych.

2.2. Francuski model oddłużenia osób fizycznych

Podstawową regulacją umożliwiającą na gruncie prawa francuskiego oddłużenie osobom nadmiernie zadłużonym była ustawa z 31 grudnia 1989 roku¹¹⁹. Określana jako *Loi Neiertz* - nazwa ta pochodzi od nazwiska *Véronique Neiertz* pełniącej w owym czasie funkcję Sekretarz Stanu od spraw konsumentów w rządzie francuskim¹²⁰. Przepisy ustawy zaczęły obowiązywać 1 marca 1990 roku i od tego czasu przeszła wiele istotnych nowelizacji¹²¹. Najważniejszą zmianą było zrezygnowanie przez prawodawcę

¹¹⁶ § 54 InsO oraz Insolvenzzrechtliche Vergütungsverordnung.

¹¹⁷ W skrócie Schufa, to odpowiednik polskiego Biura Informacji Kredytowej.

¹¹⁸ Strona internetowa CRIF S.p.A., Personal bankruptcies almost double: personal insolvencies in Germany rise by 93.6 percent in 2021, <https://www.crif.com/news-and-events/news/2022/february/personal-bankruptcies-almost-double-personal-insolvencies-in-germany/>, dostęp 15.10.2022 r.

¹¹⁹ Journal officiel de la République Française n° 1 du 2 janvier 1990 s. 18.

¹²⁰ P. Tereszkiwicz, *Upadłość konsumencka w wybranych systemach prawnych*, Warszawa 2009, s. 52.

¹²¹ Zob. K. Michalak, *Przesłanki wszczęcia konsumenckiego postępowania niewypłacalnościowego (surendettement personel) i postępowania zmierzającego do uwolnienia osoby fizycznej z reszty długów (retablissement personel) we Francji*, Transformacje Prawa Prywatnego 2008/1; K. Michalak, *Przebieg konsumenckiego postępowania niewypłacalnościowego (surendettement personel) i postępowania zmierzającego do uwolnienia osoby fizycznej z reszty długów (retablissement personel) we Francji*, Transformacje Prawa Prywatnego 2008/2, s. 49.

z dotychczasowego sformułowania przepisów dotyczących oddłużenia osób fizycznych w odrębnym akcie i włączenie ich do kodeksu konsumenckiego – *Le Code de la consommation*¹²².

Z możliwości oddłużenia w przewidziany w kodeksie konsumenckim sposób mogą skorzystać osoby fizyczne, ze szczególnym uwzględnieniem osób, których zadłużenie nie jest wynikiem działalności gospodarczej lub zawodowej¹²³. Co więcej po nowelizacji kodeksu prawodawca zdecydował się na wskazanie legalnej definicji konsumenta, a nawet dokonał rozróżnienia na konsumentów profesjonalnych i nieprofesjonalnych. Zgodnie z jego założeniem „konsument jest osobą fizyczną działającą w celach, które nie mieszczą się w zakresie jego działalności handlowej, gospodarczej, rzemieślniczej, rolniczej lub zawodowej. Konsument nieprofesjonalny – jest osobą prawną działającą w celach, które nie wchodzą w zakres jego działalności handlowej, gospodarczej, rzemieślniczej, rolniczej lub zawodowej. Konsument profesjonalny – to osoba fizyczna lub prawna, publiczna lub prywatna, która działa w ramach swojej działalności handlowej, gospodarczej, rzemieślniczej, rolniczej lub zawodowej, w tym działająca w imieniu lub na rzecz innego konsumenta.”¹²⁴. Zaproponowane rozwiązanie umożliwia uniknięcie nieraz problematycznej konieczności oceny czy zobowiązania dłużnika prowadzącego uprzednio lub nawet obecnie działalność gospodarczą mogą zostać zakwalifikowane w postępowaniu upadłościowym w sposób umożliwiający ich uwzględnienie przy oddłużeniu.

Poza powyżej wspomnianą – istotną zmianą w zakresie regulacji odnoszącej się do upadłości konsumenckiej we Francji, wskazać należy również trzy pierwsze nowelizacje, które dokonały ważnych zmian w postępowaniu upadłościowym osób fizycznych. Pierwsza z nich nastąpiła 8 lutego 1995 roku¹²⁵ i uwzględniono w niej konieczność podjęcia próby zawarcia ugody na etapie przedsądowym (rozwiązanie podobne do omówionego już w niemieckim modelu postępowania upadłościowego, choć we Francji nacisk na zawarcie ugody jest dużo mniejszy) – miało na celu przyspieszenie przebiegu postępowania oraz odciążenie sądów. Druga – będąca skutkiem wejścia w życie przepisów

¹²² Journal officiel de la République française, Code de la consommation, <https://www.legifrance.gouv.fr/codes/id/LEGITEXT000006069565/>, dostęp 27.11.2022 r.

¹²³ Art. L330-1 Code de la consommation.

¹²⁴ R. Adamus, M. Geromin, B. Groele (red.), *Upadłość...*, Warszawa 2017, str. 55-56.

¹²⁵ Ustawa n° 95–125 organizacja sądownictwa oraz procedury cywilnej, karnej i administracyjnej (organisation des juridictions et à la procédure civile, pénale et administrative).

ustawy dotyczącej walki z wykluczeniem społecznym z dnia 29 lipca 1998 roku¹²⁶ - znacząco zmieniła sposób podejścia prawodawcy do problemu upadłości konsumenckiej. Od tego czasu upadłość konsumencka rozszerzona została nie tylko o możliwość częściowego lub nawet całościowego umorzenia długów, ale przede wszystkim o pryzmat jej postrzegania. Do tego czasu postępowanie upadłościowe skupiało się na określanej w literaturze „aktywnej” formy, tzn. takiej, w której postrzegano jako wynik nieracjonalnych decyzji dotyczących zaciągania nadmiernych zobowiązań, w tym przede wszystkim kredytów. Zmiana umożliwiła rozszerzenie postrzegania problemu na jej drugą formę – określaną przez doktrynę mianem „pasywnej”, a zatem związaną z brakiem możliwości terminowego dokonywania wymaganych spłat w związku ze zdarzeniami losowymi m.in. chorobami, rozwodem, czy nawet zwolnieniem z pracy skutkującym bezrobociem¹²⁷. Tak ważna zmiana zwiększyła dostępność upadłości konsumenckiej przewidując możliwość jej ogłoszenia (po spełnieniu pozostałych przesłanek) w każdym z opisanych przypadków. Trzecia – zawarta w ustawie o dość zaskakującej z perspektywy regulacji upadłości konsumenckiej tematyce przewodniej tj. kierowanie i programowanie dla miast oraz urbanistyczna renowacja – z dnia 1 sierpnia 2003 roku¹²⁸ stworzyła drugi model postępowania umożliwiający oddłużenie osób posiadających skomplikowaną sytuację materialną. „Wprowadziła obok konsumenckiego postępowania niewypłacalnościowego (*surendettement personel*) w przypadkach bardzo trudnych – kwalifikowanych jako „niemożność sanacji” (*situation irrémédiablement compromise*) nowe postępowanie prowadzące do uwolnienia osoby fizycznej z reszty długów po ukończeniu postępowania (*retablissement personel*), obejmujące również długi podatkowe.”¹²⁹. Zaproponowane w ten sposób rozwiązanie umożliwiło pomoc osobom nadmiernie zadłużonym, w przypadku których brak jest realnej możliwości naprawy sytuacji ekonomicznej dłużnika¹³⁰. Postępowanie to określane jest mianem postępowania likwidacyjno-oddłużeniowego¹³¹.

Z uwagi na wspomniane już wyodrębnienie dwóch rodzajów postępowania w zależności od sytuacji finansowej dłużnika wskazać należy, iż podstawowym sposobem oddłużania na podstawie kodeksu konsumenckiego jest konsumenckie postępowanie niewypłacalnościowe przeprowadzane przed komisją do spraw niewypłacalności.

¹²⁶ K. Michalak, *Przesłanki wszczęcia...*, s. 39.

¹²⁷ K. Michalak, *Przesłanki wszczęcia...*, s. 35-36.

¹²⁸ K. Michalak, *Przesłanki wszczęcia...*, s. 39.

¹²⁹ *Ibidem*

¹³⁰ Art. L330-1 Code de la consommation.

¹³¹ R. Adamus, M. Geromin, B. Groele (red.), *Upadłość...*, Warszawa 2017, s. 56.

W skład komisji wchodzi przedstawiciele administracji skarbowej, Banku Francji oraz związku banku i organizacji konsumenckich¹³². Jeśli przewidziane w tym postępowaniu środki mające na celu zmniejszenie zadłużenia konsumenta okazywały się nieadekwatne do zakładanego celu, to postępowanie prowadził sąd okręgowy a nie komisja. W ustawie przewidziane były również sytuacje, w których sąd okręgowy mógł przekazać sprawę do rozpatrzenia przez sądy rejonowe¹³³.

Bez względu na sposób kwalifikacji sprawy dłużnika (do danego rodzaju postępowania) najistotniejszą przesłanką umożliwiającą wszczęcie postępowania oddłużeniowego jest niewypłacalność osoby fizycznej. Definicja upadłości w prawie francuskim umożliwiającą skorzystanie z procedury oddłużeniowej osobom fizycznym zbliżona była do przedstawionych uprzednio określeń i zgodnie z nią „niewypłacalność (*surendette-ment*)” charakteryzuje się niezdolnością do spłaty długów nie pochodzących z działalności gospodarczej, które stały się wymagalne bądź wkrótce staną się wymagalne, jak również pokrycia zobowiązań z tytułu poręczenia lub odpowiedzialności solidarnej za długi przedsiębiorcy prywatnego lub spółki, o ile dłużnik nie był faktycznie lub prawnie jej podmiotem zarządzającym¹³⁴. Podobnie jak w przypadku zdefiniowania konsumenta i w tym przypadku prawodawca wykazał się dużą konkretyzacją zagadnienia w celu zmniejszenia uznaniowości w tym aspekcie.

W piśmiennictwie podkreślana była również konieczność „dobrej wiary dłużnika”¹³⁵. Tym razem prawodawca nie zdecydował się na zdefiniowanie tegoż pojęcia, jednakże wykazał w art. L. 333-2 kodeksu konsumenckiego okoliczności, w których dłużnik nie miał możliwości skorzystania z oddłużenia. Wśród przesłanek negatywnych prawodawca wskazywał między innymi świadome powiększanie zadłużenia, pomniejszanie majątku, a nawet fałszowanie dokumentów¹³⁶.

Rozwiązania przyjęte we Francji nie ograniczają się jedynie do opisanych powyżej. Prawodawca cyklicznie podejmuje próby dostosowania przepisów do panującej na rynku sytuacji nie tylko modyfikując prawo upadłościowe, ale również przepisy mogące mieć bezpośredni wpływ na sytuację finansową osób fizycznych. W ustawie z dnia 28

¹³² *Ibidem*

¹³³ R. Adamus, M. Geromin, B. Groele (red.), *Upadłość...*, Warszawa 2017, s. 57.

¹³⁴ K. Michałak, *Przesłanki wszczęcia...*, s. 40.

¹³⁵ R. Adamus, M. Geromin, B. Groele (red.), *Upadłość...*, Warszawa 2017, s. 56.

¹³⁶ Art. L333-2 Code de la consommation.

stycznia 2005 roku¹³⁷ mającej na celu wzmocnienie zaufania i ochrony konsumentów zostały wskazane środki przeciwdziałające nadmiernemu zadłużaniu – wzmocniony został nacisk na informacje przekazywane konsumentom np. w przypadku kredytów banki zostały zobligowane do przekazywania w sposób bardziej przystępny istotnych z punktu widzenia osób fizycznych informacji tj. okres wypowiedzenia, warunki przedłużenia itp. Od 1 listopada 2010 roku¹³⁸ ustawa stanowiąca reformę kredytów konsumenckich skróciła maksymalne okresy trwania planów naprawczych oraz rozpatrywania akt przez komisje, umożliwiła skorzystanie z procedur oddłużeniowych osobom posiadającym nieruchomości bez konieczności ich spieniężenia przed rozpoczęciem postępowania, ograniczyła możliwość nakładania na dłużników dodatkowych opłat przez banki i wierzycieli już od czasu początkowych działań podejmowanych przez komisje. Przy czym komisje uzyskały kompetencje umożliwiające im dokonywanie zmian w planach spłat zadłużenia oraz wydawać decyzje o umorzeniu odsetek bez konieczności pozyskiwania zgody od sądu. Najważniejszą jednak zmianą było stworzenie procedury umożliwiającej oddłużanie osób, które nie posiadały majątku przez komisje, bez potrzeby dokonywania sądowego postępowania likwidacyjnego. W ustawie z 26 lipca 2013¹³⁹ roku przewidziano po raz pierwszy środki na wsparcie socjalne i finansowe osób nadmiernie zadłużonych. Od 1 stycznia 2018 roku zniesiono fazę polubownego postępowania pojednawczego w przypadku gdy dłużnik nie posiada nieruchomości. Zastąpioną ją koniecznością stworzenia planu naprawczego, który w przypadku braku odrzucenia przez wierzycieli w ciągu 30 dni staje się obowiązującym.

Jednakże najważniejszymi zmianami były te wynikające z ustawy z dnia 22 maja 2019 roku¹⁴⁰ oraz 17 czerwca 2020 roku¹⁴¹. Umożliwiły one - pod pewnymi warunkami – skorzystanie z procedur oddłużeniowych przewidzianych dla osób fizycznych również indywidualnym przedsiębiorcom, a także włącznie długów wynikających z działalności do wniosków o wszczęcie postępowania bez względu na jego rodzaj. Zmiana ta jest najistotniejszą z dotychczasowych w kwestii zwiększenia dostępności do rozwiązań oddłużeniowych przeprowadzanych na warunkach przewidzianych dla osób fizycznych.

¹³⁷ Strona internetowa La finance pour tous, Surendettement: ce qui a changé avec la loi Lagarde et les réformes suivantes, <https://www.lafinancepourtous.com/pratique/credit/surendettement/surendettement-ce-qui-a-change-avec-la-loi-lagarde-et-les-reformes-suivantes/>, dostęp 28.11.2022 r.

¹³⁸ *Ibidem*

¹³⁹ *Ibidem*

¹⁴⁰ *Ibidem*

¹⁴¹ *Ibidem*

Podsumowując zagadnienia związane z regulacjami umożliwiającymi wsparcie osób nadmiernie zadłużonych we Francji należy zwrócić uwagę, iż jak wynika ze wskazanych w niniejszym podrozdziale regulacji prawodawca podejmuje działania prewencyjne, by zapobiegać nadmiernemu zadłużaniu osób fizycznych. W przypadkach gdy takie działania nie odniosą rezultatu – bez względu na rodzaj prowadzonego postępowania – umożliwia skuteczne oddłużenie osoby nadmiernie zadłużonej. Bez konieczności ponoszenia z tego tytułu dodatkowych kosztów, gdyż postępowania upadłościowe finansowane są w zdecydowanej większości przez państwo¹⁴².

2.3. Upadłość konsumencka w Wielkiej Brytanii

Prawo upadłościowe na terenie Wielkiej Brytanii nie jest jednolite. Na terenie Anglii i Walii przepisy dotyczące upadłości konsumenckiej zostały wskazane w pochodzącym z 1986 roku *Insolvency Act*¹⁴³, w Szkocji – *Bankruptcy (Scotland) Act*¹⁴⁴ z 2016 roku, a w Irlandii Północnej – *Insolvency (Northern Ireland) Order*¹⁴⁵ z 1989 roku. Rozbieżności w zakresie oddłużenia osób nadmiernie zadłużonych w tych krajach nie dotyczą wyłącznie nazewnictwa aktów prawnych, ale przede wszystkim dostępnych rozwiązań oddłużeniowych. Stanowisko dość często przewijające się w literaturze¹⁴⁶ wskazuje, iż przez wiele lat regulacje stosowane w Anglii i Walii były najbardziej korzystnymi z perspektywy osoby posiadającej nadmierne zadłużenie.

Niemniej jednak podejście do finansów osobistych na Wyspach od dawna sówimi rozwiązaniami różniło się od spotykanego np. w Polsce. Zgodnie ze wspomnianą w piśmiennictwie zasadą „łatwiej zapobiegać niż leczyć” założeniem jest postawienie nacisku na edukację w kwestii zarządzania domowym budżetem itp. Znajduje to swoje odzwierciedlenie nawet w podejściu obywateli do korzystania z oddłużenia, które uważane jest wręcz za hańbę wynikającą z braku podstawowych umiejętności zarządzania swoimi finansami¹⁴⁷. Choć w ostatnim czasie, ze względu na pandemię oraz sytuację geopolityczną

¹⁴² R. Adamus, M. Geromin, B. Groele (red.), *Upadłość...*, Warszawa 2017, str. 59.

¹⁴³ Strona internetowa Legislation.gov.uk, *Insolvency Act 1986*, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1986/45/contents>, dostęp 28.11.2022 r.

¹⁴⁴ Strona internetowa Legislation.gov.uk, *Bankruptcy (Scotland) Act 2016*, <https://www.legislation.gov.uk/asp/2016/21/contents>, dostęp 28.11.2022 r.

¹⁴⁵ Strona internetowa Legislation.gov.uk, *The Insolvency (Northern Ireland) Order 1989*, <https://www.legislation.gov.uk/nisi/1989/2405/contents>, dostęp 28.11.2022 r.

¹⁴⁶ Strona internetowa CC Advising, Inc., *Bankruptcy stigma is not what you think*, <https://ccadvising.com/articles/bankruptcy-stigma-is-not-what-you-think>, dostęp 28.11.2022 r.

¹⁴⁷ R. Adamus, M. Geromin, B. Groele (red.), *Upadłość...*, Warszawa 2017, str. 70.

na świecie, i sposób postrzegania problemów finansowych skutkujących koniecznością skorzystania z rozwiązań oddłużeniowych zaczyna się zmieniać. Coraz częściej w debacie publicznej spotykane są głosy wskazujące, iż przeciętny konsument nie miał możliwości przewidzenia tak zaskakujących wydarzeń, a co dopiero ich długookresowych skutków dla ich sytuacji finansowej. W związku z tym podejmowane są działania mające na celu zwiększenie pozytywnego odbioru upadłości konsumenckiej, lecz wciąż jako wiążącej się z pewnymi niedogodnościami pomocy w sytuacjach kryzysowych¹⁴⁸.

Mając na uwadze wynikającą z tej różnorodności obszerność tematu oraz uwzględniając konieczność syntetycznego nakreślenia tej materii jako punkt odniesienia do dalszych rozważań, analiza w niniejszym podrozdziale zostanie ograniczona do kwestii związanych z rodzajami poszczególnych postępowań, ich przesłankami i oczekiwanymi rezultatami prowadzonych postępowań.

2.3.1. Anglia i Walia

Podobnie jak w omawianych już kontynentalnych systemach prawa niemieckiego i francuskiego, w Anglii i Walii upadłość konsumencka może zostać ogłoszona wyłącznie wobec osób fizycznych, u których pojawiły się problemy z terminowymi płatnościami. Choć w *Insolvency Act* nie wskazano wprost definicji niewypłacalności, to wynika ona z treści art. 267 ust. 2¹⁴⁹ i art. 272 ust. 1A¹⁵⁰. W tych samych przepisach wskazano również pozostałe przesłanki umożliwiające skorzystanie przez osobę fizyczną z możliwości oddłużenia.

Pojęcie zagrożenia niewypłacalnością zostało natomiast zdefiniowane w przesłankach umożliwiających złożenie wniosku o ogłoszenie upadłości przez wierzyciela niesolidnego dłużnika¹⁵¹. Umożliwienie wierzycielom składania wniosku o ogłoszenie upadłości osoby fizycznej doprowadziło w konsekwencji do sytuacji, w której na gruncie omawianego prawa upadłość konsumencka może być dobrowolna (z inicjatywy – wniosku – dłużnika) lub przymusowa (z inicjatywy – wniosku – wierzyciela).

¹⁴⁸ L. Conway, Bankruptcy, Strona internetowa The House of Commons Library, <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/SN07097/SN07097.pdf>, dostęp 28.11.2022 r.

¹⁴⁹ Strona internetowa Legislation.gov.uk, *Insolvency...*, dostęp 28.11.2022 r.

¹⁵⁰ *Ibidem*

¹⁵¹ *Ibidem*

Ograniczenia w możliwości skorzystania z procedury ogłoszenia upadłości konsumenckiej zostały wskazane natomiast w art. 273 oraz w art. z 274 IA. Jeśli nie zachodzą przesłanki negatywne, to oddłużenie może nastąpić w ramach jednego z poniżej wymienionych sposobów:

- „a) postępowanie upadłościowe (*bankruptcy*), które ma charakter likwidacyjny i jest wskazane w załączniku B do rozporządzenia nr 1346/2000 w sprawie postępowania upadłościowego,
- b) pozasądowe, fakultatywne postępowanie układowe prowadzące do zawarcia układu pomiędzy wierzycielami a dłużnikiem (*individual voluntary arrangements, IVA*),
- c) pozasądowe, fakultatywne postępowanie o wydanie nakazu umorzenia długów (*debt relief order, DRO*)”¹⁵².

Za wspomnianą na początku niniejszego podrozdziału oceną procedury za „korzystną” dla dłużników z perspektywy przepisów dotyczących oddłużenia funkcjonujących w innych krajach jest katalog dóbr wyłączonych z masy upadłościowej. Zgodnie z założeniami w postępowaniu dłużnikowi powinny zostać pozostawione dobra zaliczane do następujących kategorii:

- „1) przedmioty umożliwiające wykonywanie pracy zarobkowej, w szczególności narzędzia, elektronika oraz samochód, motocykl albo rower;
- 2) przedmioty i inne dobra będące niezbędne w gospodarstwie domowym dłużnika oraz jego rodziny;
- 3) prawo podmiotowe do wszelkich świadczeń emerytalnych i podobnych, o charakterze alimentacyjnym. Warto jednak wspomnieć, iż pomimo ochrony dobra prawnego, jakim jest prawo do określonych świadczeń socjalnych, w szczególności do emerytury, prawo angielskie traktuje wpływy z tego tytułu jako dochód (uwzględniając to w *Income Payments*).”¹⁵³.

Co więcej w praktyce okazuje się, iż np. ruchomości które dostępne są dość często na licytacjach komorniczych w Polsce¹⁵⁴, w tamtejszym porządku prawnym są uznawane

¹⁵² A. Hrycaj, A. Michalska, *Wpływ postępowań likwidacyjnych wszczynanych w wybranych krajach europejskich systemu common law na bieg postępowań rozpoznawczych i egzekucyjnych toczących się w Polsce oraz wpływ wszczęcia i wyniku postępowania w wyżej wymienionych krajach na istnienie roszczenia dochodzonego przed sądem polskim*, [w:] E. Holewińska-Łapińska (red. nauk.), *Prawo w działaniu. Sprawy cywilne*, Warszawa 2018, s. 15.

¹⁵³ R. Adamus, M. Geromin, B. Groele (red.), *Upadłość...*, Warszawa 2017, s. 72.

¹⁵⁴ Zob. Strona internetowa Serwis internetowy Krajowej Rady Komorniczej, <https://licytacje.komornik.pl/>, dostęp 28.11.2022 r.

za dobra niezbędne do życia, a nie dobra luksusowe i tym samym nie są objęte sprzedażą w drodze likwidacji majątku dłużnika.

Na zakończenie warto wspomnieć, iż składając wniosek o wszczęcie procedury oddłużeniowej osoba nadmiernie zadłużona zobowiązana jest do przedłożenia również *Common Financial Statement*. Choć w przypadku większości prowadzonych postępowań w różnych krajach dłużnik zobowiązany jest do wskazania swojej sytuacji finansowej, to jednak w tym przypadku rozwiązanie jest dużo bardziej sformalizowane, a przygotowany na tę okoliczność formularz jest na tyle uniwersalnym narzędziem, iż może być skutecznie wykorzystywany również w innych postępowaniach¹⁵⁵.

2.3.2. Irlandia Północna

Model postępowania upadłościowego w Irlandii Północnej uznawany jest za jedno z ciekawszych rozwiązań dostępnych w Europie. Opinia taka wynika z racji połączenia rozwiązań z systemów kontynentalnych i anglosaskich¹⁵⁶.

Wniosek o ogłoszenie upadłości może zostać złożony przez dłużnika, wierzyciela oraz inne podmioty wskazane w art. 238 IO¹⁵⁷. Możliwość przeprowadzenia oddłużenia uzależniona jest od: wysokości i rodzaju posiadanego przez dłużnika zadłużenia oraz jego przychodów i wysokości posiadanych przez niego aktywów. Duże znaczenie ma w tym przypadku dokonany przez prawodawcę podział długów na długi zabezpieczone oraz niezabezpieczone. Podział ten jest tożsamy z obowiązującym w polskim systemie prawnym i w dużym uproszczeniu długi zabezpieczone posiadają w przeciwieństwie do długów niezabezpieczonych pokrycie w majątku należącym do dłużnika. W zależności od otrzymanych w ramach przeprowadzonego na podstawie powyżej wskazanych danych bilansu osoba fizyczna posiadająca problemy finansowe może skorzystać z jednego spośród wskazanych poniżej rozwiązań:

- „a) postępowanie upadłościowe (*bankruptcy*),
- b) pozasądowe, fakultatywne postępowanie układowe, prowadzące do zawarcia układu pomiędzy wierzycielami a dłużnikiem (*individual voluntary arrangements, IVA*),

¹⁵⁵ R. Adamus, M. Geromin, B. Groele (red.), *Upadłość...*, Warszawa 2017, s. 71-72.

¹⁵⁶ R. Adamus, M. Geromin, B. Groele (red.), *Upadłość...*, Warszawa 2017, s. 59-60.

¹⁵⁷ Strona internetowa Legislation.gov.uk, The Insolvency (Northern Ireland)..., dostęp 28.11.2022 r.

c) pozasądowe, fakultatywne postępowanie o wydanie nakazu umorzenia długów (*debt relief order, DRO*)¹⁵⁸.

Podsumowanie najważniejszych różnic pomiędzy poszczególnymi dostępnymi w Irlandii Północnej możliwościami oddłużenia wskazane zostały w poniższej tabeli.

Rozwiązanie	Rodzaj/kwota długu	Dochód/aktywa	Okres oddłużenia/ile razy można się oddłużyć	Koszty	Wniosek składany do
Zawiadomienie o umorzeniu długu (DRN)	< 35 000 euro*	< 60 euro/mc**/maksymalnie 400 euro***	3 lata/ raz w ciągu życia	Brak****	Zatwierdzonego pośrednika (Approved Intermediary)
Układ Rozliczenia Zadłużenia (DSA)	Wyłącznie wierzytelności niezabezpieczone	-	5 lat (+1)/raz w ciągu życia	Wynagrodzenie PIP	Indywidualnego Pomocnika Upadłościowego (PIP)
Układ Upadłości Indywidualnej (PIA)	Wierzytelności zabezpieczone* i niezabezpieczone	-	6 lat (+1)/raz w ciągu życia	Wynagrodzenie PIP	Indywidualnego Pomocnika Upadłościowego (PIP)
Upadłość wg stanu prawnego z 29.2.2016	> 20 000 euro wierzytelności zabezpieczone i niezabezpieczone	-	1 rok/bez ograniczeń	200 euro – opłata wstępna opłata za zaprzysiężone oświadczenia dłużnika ok. 70 euro - publikacja	Sądu (pośrednik nie jest wymagany)

* Z zastrzeżeniem, że wierzytelność tego rodzaju nie jest większa niż 3 000 000 euro¹⁵⁹, chyba że wierzyciele wyrazili zgodę na większą sumę.

** Suma wymagana powstała po odliczeniu rozsądnych kosztów utrzymania.

¹⁵⁸ A. Hrycaj, A. Michalska, *Wpływ postępowań...*, s. 27.

¹⁵⁹ Nowelizacja The Insolvency (Northern Ireland) Order 1989 (Amendment) Order (Northern Ireland) 2016 (S.R. 2016/369) podwyższyła wskazaną kwotę do 5 000 funtów – Strona internetowa Legislation.gov.uk, <https://www.legislation.gov.uk/nisi/1989/2405/article/241>, dostęp 28.11.2022 r.

*** Z zastrzeżeniem wymienionych w ustawie wyjątków.

**** Brak opłat za pomoc IA i za złożenie wniosku (ISI uchyliła swoje opłaty do końca 2017 r.), <http://www.isi.gov.ie/en/ISI/Pages/Fees>.

Tabela 9 Podsumowanie rozwiązań w przedmiocie upadłości konsumenckiej w Irlandii¹⁶⁰.

Podkreślić jednocześnie należy, iż ograniczenia w możliwości wykorzystania powyższych rozwiązań sprowadzają się jedynie do jednorazowej szansy na skorzystanie z procedur: zawiadomienia o umorzeniu długu, układu rozliczenia zadłużenia i układu upadłości indywidualnej. Ograniczeń w tym zakresie nie nałożono na możliwość korzystania stricte z upadłości konsumenckiej, jednakże chociażby ze względu na traktowanie w kulturze anglosaskiej takiego rozwiązania jako ostateczności, takie przypadki nie są nagłaśniane¹⁶¹.

Całkowite zwolnienie z długów następuje co do zasady po roku od ogłoszenia upadłości¹⁶².

2.3.3. Szkocja

Procedura oddłużeniowa wobec osób fizycznych w Szkocji jest najprostszym z przywołanych w niniejszym podrozdziale rozwiązań. W zasadzie ogranicza się wyłącznie do jednego trybu postępowania – postępowania upadłościowego. Wniosek o ogłoszenie upadłości mogą złożyć: dłużnik i podmioty wskazane w art. 2BA¹⁶³. Po wszczęciu procedury pieczę nad majątkiem posiadany przez dłużnika przejmuje nadzorowany przez sędziego syndyk. Osoba niewypłacalna zobowiązana jest do przedłożenia zestawienia zawierającego przez nią aktywa i pasywa, przy czym całość posiadanego przez nią majątku zdefiniowana została przez prawodawcę w art. 79 BA.

Natomiast wyłączeniu z masy upadłościowej na mocy obowiązujących przepisów podlegają środki wskazane w art. 88 BA.

¹⁶⁰ R. Adamus, M. Geromin, B. Groele (red.), *Upadłość...*, Warszawa 2017, s. 69.

¹⁶¹ R. Adamus, M. Geromin, B. Groele (red.), *Upadłość...*, Warszawa 2017, str. 60.

¹⁶² Art. 255 The Insolvency (Northern Ireland) Order 1989.

¹⁶³ Art. 2 Bankruptcy (Scotland) Act 2016.

Po zakończeniu postępowania zwolnienie z długów następuje zazwyczaj po roku od wszczęcia postępowania. Jednakże „umorzeniu nie podlegają zobowiązania o charakterze alimentacyjnym, zobowiązania do zapłaty orzeczonych przez sąd kar grzywny oraz innych środków karnych o charakterze finansowym, jak i zobowiązania do naprawienia szkody wynikającej z przestępstwa lub wykroczenia”¹⁶⁴. Zastosowanie wyłączenia możliwości zwolnienia osoby nadmiernie zadłużonej od konieczności spłaty powyżej wspomnianych należności sprawiłoby znaczące zmniejszenie dotkliwości tychże sankcji, stąd też by temu przeciwdziałać prawodawca zdecydował się na takie rozwiązanie.

2.4. Zmiany dotyczące upadłości konsumenckiej w Stanach Zjednoczonych

Stany Zjednoczone posiadają najdłuższą udokumentowaną historię postępowań upadłościowych¹⁶⁵, a pierwsze zaaprobowane przez Kongres¹⁶⁶ procedury umożliwiające oddłużenie pochodzą z XIX wieku. Tak długi okres obowiązywania regulacji odnoszących się do upadłości konsumenckich umożliwił ukazanie efektów różnych modeli funkcjonowania tej instytucji. Rozwiązania przewidziane w tamtejszych aktach prawnych wciąż przedstawiane są jako jedne z bardziej liberalnych, to historia ukazała jednoznacznie, iż umożliwienie osobom fizycznym korzystania z dobrodziejstw oddłużenia bez większych ograniczeń przynosi niekorzystne rezultaty.

Regulacje dotyczące upadłości konsumenckiej umieszczone zostały w *United States Code*¹⁶⁷. Akt ten przez wszystkie lata obowiązywania ulegał wielu nowelizacjom o różnym wpływie na postępowanie umożliwiające oddłużenie osobom fizycznym. Jednak największe zmiany w zakresie dostępności do upadłości wynikały z *The Bankruptcy Abuse Prevention and Consumer Protection Act of 2005*¹⁶⁸ uchwalonej 20 kwietnia 2005 roku. To właśnie na jej podstawie ograniczona została możliwość oddłużania bez choć częściowej spłaty wierzycieli, wydłużono okres po którym osoba fizyczna może

¹⁶⁴ A. Hrycaj, A. Michalska, *Wpływ postępowań...*, s. 26.

¹⁶⁵ Zob. P. Tereszkiewicz, *Postępowania upadłościowe i oddłużeniowe dla konsumentów w Stanach Zjednoczonych i niektórych krajach europejskich (cz. 1)*, Transformacje Prawa Prywatnego 2000/1–2, s. 99–122; P. Tereszkiewicz, *Postępowania upadłościowe i oddłużeniowe dla konsumentów w Stanach Zjednoczonych i niektórych krajach europejskich (cz. 2)*, Transformacje Prawa Prywatnego 2000/3, s. 27; E. Kabza, *Upadłość konsumencka w USA*, Przegląd Prawa Egzekucyjnego, 2010, s. 79–110.

¹⁶⁶ Umocowanie Kongresu wynika z art. 1 par. 8 Konstytucji USA.

¹⁶⁷ Strona internetowa The Office of the Law Revision Counsel, United States Code, <https://uscode.house.gov/>, dostęp 28.11.2022 r.

¹⁶⁸ Strona internetowa U.S. Government Publishing Office, The Bankruptcy Abuse Prevention and Consumer Protection Act of 2005 (BAPCPA), <https://www.govinfo.gov/content/pkg/PLAW-109publ8/pdf/PLAW-109publ8.pdf>, dostęp 28.11.2022 r.

ponownie wnioskować o skorzystanie z procedury oddłużeniowej, zwiększył ochronę interesów wierzycieli m.in. rozszerzając katalog przesłanek przemawiających za koniecznością dokonania spłaty wierzytelności przez dłużnika, a przede wszystkim ograniczył zabezpieczenia umożliwiające wyłączenie nieruchomości należących do dłużnika z masy upadłościowej. Wszystkie dokonane zmiany wynikały z nadużywania przez osoby fizyczne możliwości ogłoszenia upadłości konsumenckiej. Obowiązujące do tego czasu bardzo liberalne prawo sprawiało, iż nawet osoby fizyczne, których sytuacja materialna nie powinna zostać określona mianem niewypłacalności, decydowały się na złożenie wniosku o oddłużenie. W literaturze pojawiły się nawet tezy wskazujące, iż wynikiem tak liberalnych przepisów stało się osłabienie zasad moralnych, a w przypadku części z osób fizycznych nadmierne zadłużanie się, a następnie wnioskowanie o oddłużenie stało się sposobem na życie¹⁶⁹.

Po wszystkich zmianach postępowanie oddłużeniowe w Stanach Zjednoczonych odbywa się w jeden z przewidzianych w prawie sposobów – jako likwidacja lub restrukturyzacja zadłużenia. Likwidacja jest korzystniejszym rozwiązaniem z punktu widzenia dłużnika, gdyż w jej efekcie co do zasady następuje całkowite zwolnienie osoby nadmierne zadłużonej z konieczności wpłat na rzecz wierzyciela, a restrukturyzacja zadłużenia jak sama nazwa wskazuje związana jest z koniecznością dokonania choć częściowej spłaty. Przepisy umożliwiające likwidację zostały zawarte w rozdziale 7 *Bankruptcy Code*, a restrukturyzację zadłużenia w rozdziale 13.

W zdecydowanej większości przypadków wniosek o zastosowanie jednej ze wspomnianych procedur składany jest przez dłużnika. W przypadku postępowania likwidacyjnego możliwe jest złożenie wniosku przez wierzyciela, jednakże przewidziane w prawie ograniczenia tej możliwości oraz nieproporcjonalnie duże koszty związane z przeprowadzeniem postępowania do możliwych zysków, sprawiają iż jest to traktowane jako teoretyczny przywilej niż rozwiązanie praktyczne¹⁷⁰.

Ze względu na opisywaną już próbę zachęcenia dłużników do korzystania z możliwości oddłużenia za pomocą restrukturyzacji zadłużenia, a nie likwidacji osobom fizycznym zaproponowane zostały wymierne korzyści wynikające z dokonania takiego wyboru. Najważniejszą z nich jest możliwość zachowania posiadanej przez nich

¹⁶⁹ W. Szpinger, *Regulacja upadłości konsumenckiej (inspiracje z rozwiązań światowych)*, E-biuletyn 2008, nr 2, Wrocław 2008, s. 12.,

¹⁷⁰ *Ibidem*

aktywów majątkowych, oczywiście pod pewnymi warunkami, jednakże jest to zachęta dla osób posiadających stałe dochody i mogące z powodzeniem realizować zatwierdzony w drodze postępowania plan spłat – z okresem spłaty przewidzianym zwykle na 3 do 5 lat¹⁷¹. Jeśli natomiast nawet profity wynikające z wyboru restrukturyzacji zadłużenia nie okażą się wystarczające do zachęcenia konsumenta do skorzystania z tej procedury, to sąd posiada możliwość oddalenia wniosku dłużnika o przeprowadzenie postępowania w modelu likwidacji, jeśli uzna, iż brak zobowiązania osoby fizycznej do spłat mogłoby stanowić nadużycie¹⁷².

Procedura likwidacyjna wymaga wykazania przez dłużnika braku realnej możliwości spłaty zobowiązania nawet w systemie ratalnym. W dużym skrócie osoba posiadająca problemy z zadłużeniem już na wstępie zobowiązana jest do wykazania, iż posiadane przez nią przychody nie wystarczą na bieżące potrzeby (opłacanie rachunków, pożywienie itp.) oraz spłatę zobowiązań. By uniemożliwić subiektywne zaniżanie możliwości finansowych wnioskodawcy do ustalenia tych okoliczności nie wystarczy oświadczenie osoby nadmiernie zadłużonej, a niezbędne jest przeprowadzenie przewidzianych odrębnymi przepisami testów. Od ich wyników zależy umożliwienie skorzystania dłużnikowi z procedury likwidacyjnej¹⁷³.

Zaproponowane w amerykańskim systemie prawnym rozwiązania oddłużeniowe osób fizycznych są dość problematyczne z perspektywy wierzycieli. W przeciwieństwie do rozwiązań opisywanych w poprzednich podrozdziałach – najważniejszym celem regulacji jest udzielenie maksymalnej pomocy osobie nadmiernie zadłużonej, umożliwiając jej funkcjonowanie bez długów (bardzo często w postaci tzw. nowego startu). W postępowaniach brak jest również obligatoryjnego podjęcia próby ugodowej z wierzycielami, wskazuje to jednoznacznie, iż pomimo bardziej rygorystycznego podejścia do oddłużenia osób fizycznych, doprowadzenie do konsensusu między dłużnikiem a wierzycielami. Dlatego tak duże znaczenie ma rozróżnienie przewidzianych w regulacjach rodzajów wierzytelności na priorytetowe, zabezpieczone i niezabezpieczone. W zależności od rodzaju zobowiązania i jego kwalifikacji wg powyższego katalogu dłużnik zobowiązany

¹⁷¹ Strona internetowa Administrative Office of the U.S. Courts, Chapter 13 - Bankruptcy Basics, <https://www.uscourts.gov/services-forms/bankruptcy/bankruptcy-basics/chapter-13-bankruptcy-basics>, dostęp 28.11.2022 r.

¹⁷² Strona internetowa Administrative Office of the U.S. Courts, Chapter 7 - Bankruptcy Basics, <https://www.uscourts.gov/services-forms/bankruptcy/bankruptcy-basics/chapter-7-bankruptcy-basics>, dostęp 28.11.2022 r.

¹⁷³ *Ibidem*

jest do całkowitej spłaty zadłużenia (priorytetowe), do ustalonej wysokości wynikającej z zabezpieczenia (zabezpieczone) lub dokonywania choć minimalnych wpłat przez określony czas¹⁷⁴. Umożliwia to wierzycielom otrzymania środków przynajmniej z części zobowiązań (priorytetowych i zabezpieczonych).

Ważnym z perspektywy zarówno dłużników jak i wierzycieli jest również aspekt związany z ustaleniem masy upadłościowej. Choć w założeniu po wszczęciu postępowania cały majątek dłużnika powinien zostać zaliczony do masy upadłościowej, to jednak praktyka pokazuje, iż zdecydowana większość spraw dotyczy osób fizycznych nie posiadających majątku, który mógłby zostać zakwalifikowany w ten sposób. Dłużnicy zazwyczaj posiadają majątek, który na podstawie odrębnych przepisów jest wyłączony z masy upadłościowej lub stanowi tak niską wartość, iż czynności niezbędne do koszty poniesione w celu jego zbycia przewyższyłyby otrzymane z jego sprzedaży środki¹⁷⁵. Do majątku wchodzącego w skład masy upadłości zalicza się przede wszystkim:

- mienie, którego właścicielem jest dłużnik (bez względu na to czy w czasie składania wniosku jest w jego posiadaniu (w tym również majątek przez niego użyczony osobom trzecim; taki, do którego dłużnik otrzymał prawa, ale jeszcze nie został mu przekazany, a nawet ten, który na krótko przed złożeniem wniosku przekazał innym osobom),
- wpływy wynikające z posiadanego majątku (np. środki otrzymywane z najmu posiadanych nieruchomości i ruchomości, dywidendy przysługujące z posiadanych aktywów),
- środki otrzymane np. w wyniku wygranej w loterii lub otrzymane w spadku, jeśli nie upłynęło 180 dni od złożenia wniosku¹⁷⁶.

Pomimo tak zdawałoby się obszernego katalogu dóbr posiadanych przez dłużnika, a teoretycznie wchodzących w skład masy upadłości nieprawdopodobną wydaje się przytoczona w poprzednim akapicie teza, jakoby dłużnicy w większości spraw nie posiadali majątku możliwego do zakwalifikowania jako składniki masy upadłościowej. Jednakże taki dysonans wynika z unormowań wskazujących dobra, które podlegają wyłączeniu z masy upadłościowej. Co do zasady organy w poszczególnych stanach posiadają kompetencje umożliwiające im kreowanie w tym zakresie własnych katalogów, jednak w większości wyłączeniu podlegają:

¹⁷⁴ R. Adamus, M. Geromin, B. Groele (red.), *Upadłość...*, Warszawa 2017, s. 82.

¹⁷⁵ C. Moran, The Bankruptcy Estate, Strona internetowa Bankruptcy in Brief, <https://www.bankruptcyin-brief.com/property/>, dostęp 28.11.2022 r.

¹⁷⁶ Strona internetowa Legal Information Institute, 11 U.S. Code § 541 - Property of the estate, <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/11/541>, dostęp 28.11.2022 r.

- „1) dom lub lokal mieszkaniowy zamieszkiwany przez dłużnika;
 2) przedmioty umożliwiające wykonywanie pracy zarobkowej, w szczególności narzędzia, elektronika oraz samochód, motocykl albo rower;
 3) przedmioty i inne dobra nieposiadające większej wartości, w szczególności ubrania i rzeczy osobiste,
 4) prawo podmiotowe do wszelkich świadczeń emerytalnych podobnych, o charakterze alimentacyjnym oraz oszczędności emerytalne oraz
 5) inne przedmioty, których suma wartości nie przekracza ustalonej prawem granicy.”¹⁷⁷.

Tak duże ograniczenia w zakresie majątku dłużnika, który może w efekcie zostać przeznaczony na dokonanie choć częściowej spłaty wierzycieli, sprawia, iż obowiązujące w Stanach Zjednoczonych regulacje wciąż są uważane za jedne spośród najbardziej liberalnych na świecie. Jednakże od czasu wprowadzenia zmian mających na celu ograniczenie ilości osób fizycznych traktujących upadłość konsumencką jako sposób na życie uważalna jest tendencja spadkowa oddłużania zarówno w formie likwidacji, jak i restrukturyzacji zadłużenia.

Year	Total Nonbusiness Bankruptcies	Chapter 7 Nonbusiness Bankruptcies	Chapter 7 Nonbusiness Filings as a Percentage of Total Nonbusiness Filings	Chapter 13 Nonbusiness Bankruptcies	Chapter 13 Nonbusiness Filings as a Percentage of Total Nonbusiness Fili..
2006	1 085 209	814 889	75,09%	269 660	24,85%
2007	775 344	467 248	60,26%	307 521	39,66%
2008	1 004 342	653 404	65,06%	350 101	34,86%
2009	1 344 095	949 002	70,61%	393 786	29,30%
2010	1 538 033	1 105 534	71,88%	430 583	28,00%
2011	1 417 326	1 001 813	70,68%	413 699	29,19%
2012	1 219 132	845 470	69,35%	372 132	30,52%
2013	1 072 807	730 592	68,10%	340 807	31,77%
2014	935 420	623 349	66,64%	310 914	33,24%
2015	835 197	533 572	63,89%	300 528	35,98%
2016	781 123	483 176	61,86%	296 824	38,00%
2017	767 721	472 135	61,50%	294 500	38,36%
2018	751 272	463 566	61,70%	286 654	38,16%
2019	753 764	464 813	61,67%	287 967	38,20%
2020	590 170	396 424	67,17%	193 095	32,72%
2021	418 400	301 056	71,95%	116 884	27,94%
Total	15 289 355	10 306 043	67,41%	4 965 655	32,48%

Tabela 10 Zestawienie ilości ogłaszanych w Stanach Zjednoczonych w latach 2006-2021 upadłości konsumenckich z uwzględnieniem podziału wg. Przepisów stanowiących podstawę jej ogłoszenia¹⁷⁸.

¹⁷⁷ R. Adamus, M. Geromin, B. Groele (red.), *Upadłość...*, Warszawa 2017, s. 83.

¹⁷⁸ Strona internetowa Administrative Office of the U.S. Courts, Just the Facts: Consumer Bankruptcy Trends, 2005-2021, <https://www.uscourts.gov/news/2022/08/09/just-facts-consumer-bankruptcy-trends-2005-2021>, dostęp 28.11.2022 r.

Zadziwiająca są zwłaszcza odnotowane spadki upadłości w ostatnich latach, gdy cały świat dotknęły konsekwencje pandemii i związanych z nim kryzysów gospodarczych na świecie. Trend ten zaskakujący był również dla Amerykanów badających to zjawisko. Jako jedno z wyjaśnień wskazali wprowadzenie przez władze pakietów pomocowych dla obywateli, które w istocie okazały się rozwiązaniami dostosowanym do oczekiwań społeczeństwa. Otrzymane wsparcie spowodowało poprawę materialną osób posiadających przejściowe problemy finansowe na tyle, że mogły przewyciężyć napotkane trudności¹⁷⁹. Czy działania te były chwilową zachętą dla obywateli by zaczęli rozsądniej dysponować swoim budżetem domowym i zmienić przy okazji podejście do oddłużania, a przede wszystkim czy przyniosą oczekiwane rezultaty również w dalszej perspektywie, będzie można ocenić najwcześniej za kilka lat.

2.5. Transgraniczne postępowanie upadłościowe

Uproszczone procedury i praktyczny brak ogólnych ograniczeń w tym aspekcie – wynikające z podstawowych wartości Wspólnoty i uregulowanych m.in. w Traktatach¹⁸⁰, umożliwiły osobom fizycznym wręcz nieograniczoną migrację na terenie Unii Europejskiej¹⁸¹. Zagwarantowana przez wspomniane przepisy swoboda w zakresie przemieszczania się na terenie Unii obywateli poszczególnych państw i ułatwienia w zakresie przepływu kapitału umożliwiły obywatelom Państw członkowskich praktycznie nieograniczoną możliwość zmiany miejsca zamieszkania. Choć zazwyczaj zamiary dotyczące zmiany kraju zamieszkania wynikają z powodów osobistych, to jednak decyzje te mogą wpływać również na sytuację tych osób z perspektywy prawnej. W rezultacie spowodowało to konieczność uregulowania sytuacji zasad funkcjonowania przepisów należących różnych państw.

¹⁷⁹ Strona internetowa The Economist Newspaper Limited 2022, Fewer Americans have filed for bankruptcy in 2020 than in 2019, <https://www.economist.com/graphic-detail/2020/10/05/fewer-americans-have-filed-for-bankruptcy-in-2020-than-in-2019>, dostęp 28.11.2022 r.

¹⁸⁰ Zob. Traktat o Unii Europejskiej (Dz. U. z 2004 r. Nr 90, poz. 864/30 ze zm.) oraz Traktat z Lizbony zmieniający Traktat o Unii Europejskiej i Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską, sporządzony w Lizbonie dnia 13 grudnia 2007 r. (Dz. U. z 2009 r. Nr 203, poz. 1569).

¹⁸¹ M.D. Podraza, *Traktat z Lizbony a polityka migracyjna Unii Europejskiej*, Studia Prawnicze KUL, (3), s. 259–275.

W przypadku upadłości konsumenckiej wyróżnia się zazwyczaj trzy sytuacje, w których niezbędne jest zastosowanie przepisów regulujących tematykę postępowań transgranicznych:

- 1) posiadanie przez dłużnika zagranicznych wierzycieli,
- 2) dłużnik po zakończeniu procedury oddłużeniowej staje się wierzycielem zagranicznego dłużnika,
- 3) dłużnik posiada swój majątek w więcej niż jednym kraju¹⁸².

Analizując ten katalog zauważyć można, iż wskazane w nim sytuacje nie stanowią zwyczajowego stanu faktycznego w prowadzonych postępowaniach oddłużeniowych osób fizycznych. Rzeczywiście nie stanowią one reguły, jednakże sam fakt choć jednostkowych przypadków ich występowania spowodował konieczność wprowadzenia stosownych regulacji.

W Polsce zasady dotyczące transgranicznego postępowania upadłościowego¹⁸³ regulują przepisy zawarte w następujących aktach prawnych:

- rozporządzenie Rady (WE) nr 1346/2000 z dnia 29 maja 2000 r. w sprawie postępowania upadłościowego¹⁸⁴ (do czasu utraty mocy),
- rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2015/848 z dnia 20 maja 2015 r. w sprawie postępowania upadłościowego (przekształcenie)¹⁸⁵,
- dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/1023 z dnia 20 czerwca 2019 r. w sprawie ram restrukturyzacji zapobiegawczej, umorzenia długów i zakazów prowadzenia działalności oraz w sprawie środków zwiększających skuteczność postępowań dotyczących restrukturyzacji, niewypłacalności i umorzenia długów, a także zmieniająca

¹⁸² R. Adamus, M. Geromin, B. Groele (red.), *Upadłość...*, Warszawa 2017, str. 93.

¹⁸³ Zob. M. Armatowska, *Uznanie zagranicznych postępowań upadłościowych na podstawie Rozporządzenia Rady (WE) nr 1346/2000 w sprawie postępowania upadłościowego*, Warszawa 2011; A. Hrycaj, *Jurysdykcja krajowa w sprawach o ogłoszenie upadłości objętych zakresem zastosowania rozporządzenia Rady (WE) nr 1346/2000 w sprawie postępowania upadłościowego*, Warszawa 2011; Ł. Kozłowski, *Skutki uznania transgranicznego postępowania upadłościowego z punktu widzenia ochrony praw wierzycieli*, Monitor Prawniczy, 2013, nr 8, s. 407 i n.

¹⁸⁴ Rozporządzenie Rady (WE) nr 1346/2000 z dnia 29 maja 2000 r. w sprawie postępowania upadłościowego (Dz. U. UE. L. z 2000 r. Nr 160, str. 1 z późn. zm.).

¹⁸⁵ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2015/848 z dnia 20 maja 2015 r. w sprawie postępowania upadłościowego (Dz. U. UE. L. z 2015 r. Nr 141, str. 19 z późn. zm.).

dyrektywę (UE) 2017/1132 (dyrektywa o restrukturyzacji i upadłości) (Tekst mający znaczenie dla EOG.)¹⁸⁶,

- ustawa z dnia 28 lutego 2003 r. Prawo upadłościowe¹⁸⁷.

Wśród wskazanych powyżej aktów prawnych za najistotniejsze z perspektywy regulacji odnoszących się do kwestii oddłużenia osób mających problemy z terminową spłatą zobowiązań z perspektywy postępowań transgranicznych, należy uznać rozporządzenia unijne i ustawodawstwo krajowe. Najnowszy spośród przywołanych aktów – dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/1023 – zgodnie z charakterystyką tego rodzaju źródła prawa stanowi zbiór wytycznych oraz zakładanych rezultatów, które państwa należące do Wspólnoty powinny na ich podstawie osiągnąć. Główne założenia wskazane w jej treści odnoszą się przede wszystkim do kwestii związanych ze zbyt długiego czasu potrzebnego na całkowite zakończenie postępowania upadłościowego i problemów w przypadku dostępności tego rozwiązania dla osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą. „nadmierne zadłużenie konsumentów jest kwestią o bardzo dużym znaczeniu ekonomicznym i społecznym i jest ściśle związane ze zmniejszaniem nawisu długu. Ponadto często nie jest możliwe dokonanie wyraźnego rozróżnienia pomiędzy długami zaciągniętymi przez przedsiębiorców w ramach prowadzenia przez nich działalności handlowej, gospodarczej, rzemieślniczej lub zawodowej, a długami zaciągniętymi poza ramami tej działalności. Przedsiębiorcy nie skorzystaliby skutecznie z drugiej szansy, jeżeli musieliby przechodzić odrębne postępowania, różniące się warunkami dostępu i długością okresów wymaganych dla uzyskania umorzenia długów, aby uzyskać umorzenie swoich długów związanych z prowadzeniem działalności oraz innych długów zaciągniętych poza ramami tej działalności.¹⁸⁸”. Założenie dotyczące problematycznej niekiedy konieczności rozróżnienia sytuacji finansowej osoby fizycznej w zależności od ustalenia czy wierzytelności powodujące niewypłacalność są związane wyłącznie z prowadzoną przez nią działalnością. Zmiany w tym zakresie w prawodawstwie krajowym omówione zostały dokładniej w rozdziale czwartym niniejszej pracy.

¹⁸⁶ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/1023 z dnia 20 czerwca 2019 r. w sprawie ram restrukturyzacji zapobiegawczej, umorzenia długów i zakazów prowadzenia działalności oraz w sprawie środków zwiększających skuteczność postępowań dotyczących restrukturyzacji, niewypłacalności i umorzenia długów, a także zmieniającej dyrektywę (UE) 2017/1132 (dyrektywa o restrukturyzacji i upadłości) (Dz. U. UE. L. z 2019 r. Nr 172, str. 18 z późn. zm.).

¹⁸⁷ Ustawa z dnia 28 lutego 2003 r. Prawo upadłościowe (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1520 z późn. zm.).

¹⁸⁸ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/1023...

Pozostałe z przywołanych w niniejszym podrozdziale aktów prawnych stanowią kompleksowe rozwiązania prawne dotyczące transgranicznych postępowań oddłużeniowych. Z uwagi na ten fakt i obszerność tematyki dotyczącej aspektów postępowań upadłościowych o charakterze międzynarodowym, w niniejszym podrozdziale ich przedstawienie ograniczone zostanie jedynie do wskazanie najistotniejszych z punktu widzenia tematyki pracy pojęć. W związku z tym zaprezentowane zostaną informacje dotyczące: zróżnicowania postępowań upadłościowych na główne i wtórne oraz możliwości uznania orzeczenia o wszczęciu zagranicznego postępowania oddłużeniowego.

Kwestia konieczności zróżnicowania postępowań oddłużeniowych prowadzonych w stosunku do tego samego dłużnika na pierwotne i wtórne wynika z potrzeby określenia majątku dłużnika zaliczanego do masy upadłościowej w toczącym się postępowaniu. Krajowa definicja postępowania głównego wynikająca z art. 379 pkt. 1 i 2 Prawa upadłościowego zbieżna jest z definicjami przyjętymi przez prawodawcę unijnego i zgodnie z nią jako główne zagraniczne postępowanie upadłościowe należy rozumieć „postępowanie, o którym mowa w pkt 1¹⁸⁹, jeżeli prowadzone jest w państwie, w którym znajduje się główny ośrodek podstawowej działalności dłużnika”¹⁹⁰. W postępowaniach klasyfikowanych w ten sposób co do zasady podczas postępowania brana jest pod uwagę całość majątku należącego do osoby niewypłacalnej. Nie ma w tym przypadku znaczenia czy poszczególne jego składniki znajdują się wyłącznie na terytorium państwa, w którym toczy się postępowanie. Bardziej problematyczne okazało się zdefiniowanie postępowania wtórnego¹⁹¹. W krajowym prawodawstwie na próżno szukać jego definicji w tak szerokim zakresie jak w przypadku jego określenia we wspomnianych rozporządzeniach. Bowiem na mocy art. 405 ust. 1 „Uznanie orzeczenia o wszczęciu zagranicznego postępowania upadłościowego nie stanowi przeszkody do wszczęcia przez sąd polski postępowania upadłościowego. Jeżeli jednak uznane zostało orzeczenie o wszczęciu głównego zagranicznego postępowania upadłościowego, postępowanie upadłościowe wszczęte w Rzeczypospolitej Polskiej jest wtórnym postępowaniem upadłościowym.”¹⁹².

¹⁸⁹ „Zagranicznym postępowaniu upadłościowym – należy przez to rozumieć wszelkie postępowania sądowe lub administracyjne lub inne postępowania poddane nadzorowi sądu zagranicznego, których przedmiotem jest wspólne dochodzenie roszczeń przeciwko dłużnikowi niewypłacalnemu lub zagrożonemu niewypłacalnością, prowadzone za granicą, w których mienie i sprawy dłużnika są poddane kontroli lub zarządowi zagranicznego sądu lub zagranicznego zarządcy w celu ich restrukturyzacji lub likwidacji”.

¹⁹⁰ Ustawa z dnia 28 lutego 2003 r. Prawo upadłościowe (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1520 ze zm.).

¹⁹¹ P. Filipiak, *Podstawy wszczęcia wtórnego postępowania upadłościowego zgodnie z Rozporządzeniem Rady (WE) nr 1346/2000*. Warszawa 2013, LEX.

¹⁹² Ustawa z dnia 28 lutego 2003 r. Prawo upadłościowe (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1520 ze zm.).

Dodatkowo prawodawca doprecyzował w art. 406 ust. 1, iż „przepisy o wtórnym postępowaniu upadłościowym stosuje się również do postępowań upadłościowych wszczętych przed uznaniem orzeczenia o wszczęciu zagranicznego postępowania upadłościowego, jeżeli sąd polski uzna zagraniczne postępowanie upadłościowe za główne.”¹⁹³. Wynika z tego, iż przepisy te (podobnie jak cały Tytuł IV Prawa upadłościowego – Wtórne postępowanie upadłościowe) pomimo wykorzystania tego nazewnictwa odnosi się już do kwestii bardziej szczegółowych, bez tworzenia uogólnionej definicji pojęcia postępowania wtórnego. Prawodawca europejski informacje dotyczące postępowania wtórnego zawarł już w rozporządzeniu Rady (WE) nr 1346/2000¹⁹⁴, a w rozporządzeniu Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2015/848 nie tylko je potwierdził np. dosłownie kopiując treść z motywu 12 do 23¹⁹⁵, ale również i poświęcił tej tematyce zdecydowanie więcej uwagi. Chociażby poprzez wskazanie możliwości istnienia innych niż wskazywane dotychczas celów postępowania wtórnego: „Sytuacja taka może zaistnieć wtedy, gdy masa upadłościowa dłużnika jest zbyt złożona, aby zarządzać nią w całości, albo gdy różnice we właściwych systemach prawnych są tak duże, że mogą się pojawić trudności związane z rozszerzeniem skutków wynikających z prawa państwa wszczęcia postępowania na inne państwa członkowskie, w których znajduje się majątek. Z tego powodu zarządca w głównym postępowaniu upadłościowym może złożyć wniosek o wszczęcie wtórnego postępowania upadłościowego, jeżeli wymaga tego skuteczne zarządzanie masą upadłościową.”¹⁹⁶. Jednakowoż poza wskazywaniem na możliwe korzyści wynikające z możliwości wszczynania wtórnych postępowań, prawodawca przewidział również dwa wyjątki, w przypadku których – ze względu na możliwe problemy ze skutecznym zarządzaniem masą upadłości - brak jest takiej możliwości¹⁹⁷.

Analizując przytoczone określenia europejskiego prawodawcy dotyczące pojęcia wtórnego postępowania upadłościowego nietrudno zauważyć, iż jest ono zbieżne z definicją wskazaną przez krajowego prawodawcę jako właściwą dla „postępowania ubocznego. We wspomnianym już artykule 379 (punkt 3) wskazano, że jest nim „postępowanie, o którym mowa w pkt 1, jeżeli nie ma charakteru głównego i jeżeli prowadzone jest w państwie miejsca prowadzenia działalności dłużnika albo jego miejsca zamieszkania

¹⁹³ *Ibidem*

¹⁹⁴ Zob. Motyw 12 oraz art. 27-38 Rozporządzenia Rady (WE) nr 1346/2000...

¹⁹⁵ Zob. Motyw 12 Rozporządzenia Rady (WE) nr 1346/2000... oraz Motyw 23 Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2015/848.

¹⁹⁶ Motyw 40 Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2015/848.

¹⁹⁷ Motyw 42 Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2015/848.

lub siedziby albo w państwie, w którym znajduje się majątek dłużnika”¹⁹⁸. Jak wskazują przedstawiciele doktryny – wszystkie ze wspomnianych postępowań innych od postępowania głównego zasadnym jest określić jako postępowania uboczne i to już wśród postępowań objętych tym nazewnictwem dodatkowo dokonać podziału na postępowania wtórne i niezależne postępowania uboczne. Przyjmując taką wykładnię należy uznać, iż postępowanie wtórne nie jest ograniczone co do ich liczby i może być uzależnione od różnych czynników – w tym przede wszystkim od lokalizacji rozproszonego w więcej niż jednym kraju majątku dłużnika¹⁹⁹. Natomiast należne postępowanie uboczne może zostać wszczęte przed głównym postępowaniem wyłącznie w przypadkach określonych w rozporządzeniu z 2015 roku tj.:

„a) wszczęcie postępowania upadłościowego zgodnie z ust. 1 jest niemożliwe ze względu na wymagania przewidziane w prawie państwa członkowskiego, na którego terytorium znajduje się główny ośrodek podstawowej działalności dłużnika; lub

b) o wszczęcie ubocznego postępowania upadłościowego wnosi:

(i) wierzyciel, którego roszczenia powstały w związku z działalnością lub są związane z działalnością oddziału znajdującego się na terytorium państwa członkowskiego, w którym wnosi się o wszczęcie postępowania ubocznego; lub

(ii) organ publiczny, który w myśl prawa państwa członkowskiego na terytorium którego znajduje się oddział ma prawo wnosić o wszczęcie postępowania upadłościowego.”²⁰⁰. Potrzeba tak konkretnego wskazania cech umożliwiających zidentyfikowanie poszczególnych rodzajów postępowań jest niezbędna ze względu skutki, które są konsekwencjami ogłoszenia upadłości niewypłacalnej osoby fizycznej w ramach postępowania głównego.

Pomimo toczącego się swego czasu²⁰¹ sporu w doktrynie dotyczącego czy uznaniu zagranicznego postępowania upadłościowego dotyczy całego postępowania, czy może wyłącznie uznanie wydanego orzeczenia o wszczęciu postępowania i tym samym pozostałych powstałych w toku trwania postępowania orzeczeń²⁰². Problem ten rozwiązał prawodawca dokonując nowelizacji postępowania oddłużeniowego i obecnie w Polsce o tym czy nastąpić może uznanie orzeczenia o wszczęciu zagranicznego postępowania upadłościowego bez konieczności dokonywania dodatkowych czynności w tym aspekcie

¹⁹⁸ Ustawa z dnia 28 lutego 2003 r. Prawo upadłościowe (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1520 ze zm.).

¹⁹⁹ R. Adamus, M. Geromin, B. Groele (red.), *Upadłość...*, Warszawa 2017, s. 92-94.

²⁰⁰ Art. 3 ust 4 Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2015/848.

²⁰¹ Spór powstał na gruncie przepisów wynikających z treści Rozporządzenia Rady (WE) nr 1346/2000.

²⁰² R. Adamus, M. Geromin, B. Groele (red.), *Upadłość...*, Warszawa 2017, s. 95.

zależy od tego czy dane postępowanie zostało wszczęte w kraju należącym do Unii Europejskiej czy też nie. W przypadku gdy orzeczenie o wszczęciu postępowania upadłościowego zostało wydane w państwie nienależącym do Unii Europejskiej niezbędne jest zrealizowanych w ustawie Prawo upadłościowe procedur niezbędnych do uznania wspomnianego postępowania w Polsce. Zgodnie z treścią art. 392 Prawa upadłościowego jest to możliwe, „jeżeli:

- 1) dotyczy sprawy, która nie należy do wyłącznej jurysdykcji sądów polskich;
- 2) uznanie nie jest sprzeczne z podstawowymi zasadami porządku prawnego w Rzeczypospolitej Polskiej.”²⁰³.

Wprowadzenie takiego rozwiązania stanowi próbę ochrony polskich wierzycieli osoby nadmiernie zadłużonej przed negatywnymi z ich perspektywy skutkami skorzystania przez dłużnika z możliwości ogłoszenia upadłości w innym państwie, na podstawie innych zasad i procedur z tym związanych. W przypadku orzeczeń o wszczęciu postępowania upadłościowego wydanych przez sądy państw należących do Unii Europejskiej procedura jest znacząco ograniczona, gdyż co do zasady uznawane są bez konieczności dokonywania dodatkowych czynności. Jest to wynikiem obowiązywania rozporządzenia z 2015 roku, w którego motywie 65 preambuły prawodawca europejski wskazał: „Niniejsze rozporządzenie powinno przewidywać bezpośrednie uznanie orzeczeń dotyczących wszczęcia, prowadzenia oraz zakończenia postępowań upadłościowych wchodzących w jego zakres zastosowania oraz orzeczeń wydanych w bezpośrednim związku z takimi postępowaniami upadłościowymi. Automatyczne uznanie powinno zatem oznaczać, że skutki wynikające z postępowania na podstawie prawa państwa członkowskiego, w którym wszczęto postępowanie, rozciągają się na wszystkie inne państwa członkowskie. Uznawanie orzeczeń wydanych przez sądy państw członkowskich powinno się opierać na zasadzie wzajemnego zaufania. W tym celu przyczyny odmowy uznania powinny być ograniczone do niezbędnego minimum. Według tej zasady powinien również być rozwiązany każdy spór w sytuacji, w której sądy dwóch państw członkowskich uważają się za właściwe do wszczęcia głównego postępowania upadłościowego. Orzeczenie sądu, który jako pierwszy wszczął postępowanie powinno zostać uznane w pozostałych państwach członkowskich, bez możliwości badania orzeczenia sądu przez te państwa członkowskie.”²⁰⁴. Tym samym nie pozostawiając pola do dyskusji nad zasadnością tak ograniczonych działań w tym zakresie przez sądy krajowe. Od powyższej reguły treść

²⁰³ Ustawa z dnia 28 lutego 2003 r. Prawo upadłościowe (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1520 ze zm.).

²⁰⁴ Motyw 65 Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2015/848.

rozporządzenia przewiduje dwa wyjątki: gdy tak wynika z przepisów rozporządzenia lub gdy w państwie uznającym wnioski wszczęte zostało postępowanie wtórne²⁰⁵.

Analizowane w niniejszym podrozdziale rozporządzenia z 2000 i 2015 roku w swojej treści odnoszą się również do problematyki związanej z koniecznością ustalenia na potrzeby prowadzonego postępowania oddłużeniowego miejsca właściwego do wszczęcia postępowania upadłościowego. Ze względu na tematykę następnego podrozdziału rozważania dotyczące sposobu określenia centrum podstawowej działalności dłużnika przez prawodawcę europejskiego zostały do niego przeniesione.

2.6. Turystyka upadłościowa

Omówiona w poprzednich podrozdziałach różnorodność podejścia do tworzenia procedur mających na celu oddłużenie osób fizycznych mających problemy z terminową spłatą zobowiązań spowodowała dostrzeżenie korzyści wynikającej z tej sytuacji dla konsumentów. W przypadku wielu dłużników mieszkających na terenie Unii Europejskiej korzystniejsze z ich strony przepisy w innych krajach wspólnotowych stanowiły zachętę do migracji na terenie Wspólnoty w celu wykorzystania dostępnych i co najważniejsze – korzystniejszych z perspektywy dłużników rozwiązań.

Zjawisko to zostało dostrzeżone i określone w doktrynie mianem *forum shoppingu*. To niezwykle ciekawe połączenie wyrazów w wykładni poczynionej na podstawie ich stosowania w kontekście .in.. prawodawstwa polskiego w wolnym tłumaczeniu oznacza kupczenie sądem, jednakże jak podkreśla D. Klimas dużo trafniejszym rozwiązaniem jest stosowanie określenia – „spekulowanie jurysdykcją”²⁰⁶. Zgodnie z jego założeniem osoba nadmiernie zadłużona poszukuje możliwości wniesienia o oddłużenie w kraju, w którym subiektywnie większą szansę na zadowalającą ją rozstrzygnięcie. Potrzeba ta nawet nie zawsze wynika z tak dużych rozbieżności jak brak możliwości skorzystania z procedury upadłościowej w państwie, w którym w danym momencie przebywa, a dość często impulsem do poszukiwania alternatywnych rozwiązań jest chęć zachowania jak największej części posiadanego przez osobę fizyczną majątku. Przeanalizowane we wcześniejszej części rozdziału dane wskazują, iż rozdźwięk pomiędzy

²⁰⁵ R. Adamus, M. Geromin, B. Groele (red.), *Upadłość...*, Warszawa 2017, s. 96.

²⁰⁶ D. Klimas, *Upadłościowy forum shopping w Unii Europejskiej. Pojęcia i ocena upadłości migracji celem uzyskania lepszej pozycji procesowej*, Internetowy Przegląd Prawniczy TBSP UJ 2017, nr 10, s. 105.

kwalifikowaniem poszczególnych składników majątku dłużnika do masy upadłościowej jest bardzo duży.

Już sam sposób definiowania *forum shoppingu* pozwala wskazać na zwyczajowo przyjęte dość negatywne podejście do tego rozwiązania. „W.G. Ringe wskazuje (...), że forum shopping jest ustaleniem, a następnie aktywnym dążeniem do uzyskania przez osobę optymalnej jurysdykcji dla konkretnej czynności, którą w przypadku upadłości będzie co do zasady ogłoszenie upadłości, postępowanie naprawcze lub układowe²⁰⁷. M. Szydło definiuje *forum shopping* jako czynność poszukiwania przez zindywidualizowanego dłużnika najkorzystniejszego prawa upadłościowego²⁰⁸. J. P. Maslin proponuje natomiast, żeby omawiane pojęcie zdefiniować jako strategiczną możliwość wolnego (dopuszczalnego przez prawo) wyboru właściwej jurysdykcji lub wybór jej poprzez wykorzystanie luk w prawie²⁰⁹. N. Rosenkranz przedstawia forum shopping w odmiennym w stosunku do reszty doktryny ujęciu, definiując to zjawisko jako lokowanie przez przedsiębiorców aktywów w kraju, w którym warunki upadłości byłyby dla nich najkorzystniejsze²¹⁰.²¹¹. Zatem choć znaczna większość przywołanych stanowisk wskazuje forum shopping jako zjawisko negatywne, to pojawiają się jednostkowe głosy wyrażającą bardziej pozytywną opinię o tym zjawisku.

Decydując się na jego ocenę wyłącznie intuicyjnie można by założyć, iż jeśli działania podejmowane przez dłużnika nie mają negatywnych konsekwencji dla jego wierzycieli, to nie można ich rozpatrywać jako negatywnego zjawiska. Jednakże czy rzeczywiste zmiana kraju, w którym toczyć się będzie postępowanie oddłużeniowe jest dla wierzycieli tak nieistotna? Zwłaszcza w kontekście wspomnianych już różnic i możliwych korzyści wynikających z dokonania tego fortelu dla dłużnika. W związku z tym, iż odpowiedź na to pytanie okazała się niejednoznaczna, prawodawca europejski postanowił wprowadzić – opisanym w poprzednim podrozdziale rozporządzenie Rady (WE) nr 1346/2000 z 29 maja 2000 roku – rozwiązania mające na celu choć częściowe unormowanie tego zjawiska. Jak wskazano w motywie 4 preambuły „dla zapewnienia

²⁰⁷ D. Klimas, *Upadłościowy forum shopping...*, s. 106.

²⁰⁸ M. Szydło, *Prevention of Forum Shopping in European Insolvency Law*, European Business Organization Law Review 2010, nr 11, s. 254.

²⁰⁹ J.P. Maslin, *The effectiveness of European Cross-Border Insolvency Regulation as a Tool Against Forum Shopping*, Working Paper [http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1539391] 2010, s. 21-22.

²¹⁰ N. Rosenkranz, *Postępowanie upadłościowe w prawie Unii Europejskiej (tzw. upadłość transgraniczna) – cz. I*, Monitor Prawniczy 2011, nr 10, s. 521.

²¹¹ D. Klimas, *Upadłościowy forum shopping...*, s. 106.

prawidłowego funkcjonowania rynku wewnętrznego niezbędne jest unikanie sytuacji, w których strony byłyby skłonne do przenoszenia majątku lub postępowania sądowego z jedno Państwa Członkowskiego do innego w celu uzyskania korzystniejszej sytuacji prawnej (tzw. „forum shopping”).²¹² Rozporządzenie to – również zgodnie z informacjami zawartymi w poprzednim podrozdziale – zostało w znacznej mierze zastąpione przez rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2015/848 z dnia 20 maja 2015 r. w sprawie postępowania upadłościowego (przekształcenie), w którym to przywołana powyżej definicja uległa znaczącej zmianie. Zgodnie bowiem z treścią motywu piątego „dla zapewnienia prawidłowego funkcjonowania rynku wewnętrznego niezbędne jest unikanie zachęt dla stron do przenoszenia majątku lub postępowania sądowego z jednego państwa członkowskiego do innego w celu uzyskania korzystniejszej sytuacji prawnej ze szkodą dla ogółu wierzycieli (tzw. *forum shopping*).”²¹³ Zmiana ta, choć z pozoru dość nieistotna jest wręcz przełomowa. Prawodawca decydując się na włącznie do jej treści określenia sytuacji wierzycieli wynikającej z przeniesienia jurysdykcji postępowania oddłużeniowego wskazał tym samym zmianę sposobu postrzegania turystyki upadłościowej.

Jednak jednym z najtrudniejszych wyzwań z perspektywy regulacji problematyki oddłużania osób fizycznych, przed którym stanął europejski prawodawca było określenie centrum podstawowej działalności dłużnika. Problem z założenia błahy – w większości przypadków wiadomo gdzie dłużnik mieszka i pracuje, ale występująca coraz częściej sytuacja, w której osoby nadmiernie zadłużone posiadały wiele miejsc pobytu w krótkim okresie czasu oraz zauważalny wzrost zjawiska turystyki upadłościowej, spowodowały konieczność doprecyzowania jednolitych zasad ustalania wspomnianego miejsca. W angielskiej wersji językowej centrum podstawowej działalności dłużnika określone zostało jako *centre of main interest*²¹⁴, a skrót od niego - COMI został poniekąd przejęty przez doktrynę i z powodzeniem wykorzystywany jest w rozważaniach prowadzonych

²¹² Rozporządzenie Rady (WE) nr 1346/2000.

²¹³ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2015/848.

²¹⁴ Zob. A.J. Belohlavek, *Centre of Main Interest (COMI) and Jurisdiction of National Courts in Insolvency Matters (Insolvency Status)*, International Journal of Law and Management, 2008, Vol. 50, Issue No. 2, s. 53-86 oraz R. Jokubauskas, *The Concept of center of main interests under the EU Insolvency Law*, European Journal of Public Matters, Nr 2/2018, s. 41-61.

w tym temacie²¹⁵, w związku z czym zostanie zastosowany również w niniejszym podrozdziale.

W rozporządzeniu z 2000 roku COMI zostało zdefiniowane przez prawodawcę europejskiego w motywie 13 preambuły jako „miejsce, w którym dłużnik zazwyczaj zarządza swoją działalnością i jako takie jest rozpoznawalne przez osoby trzecie.”²¹⁶. Ze względu na zastosowanie wyrażeń tak niedookreślonych i pozwalających na swobodną interpretację w publikacjach związanych z tym tematem natrafić można na szereg prób uściślenia tej definicji²¹⁷. Przewijająca się myśl przewodnia wskazywała, iż główny ośrodek podstawowej działalności osoby fizycznej powinien być oceniany przez prymat jej stałego pobytu, a nie miejsca zamieszkania jego lub osób mu bliskich, zameldowania czy obywatelstwa. Ze względu na rosnące zainteresowanie turystyką upadłościową i brakiem jednoznacznych wytycznych umożliwiających sądom podejmowanie prób ograniczania tego zjawiska przy pomocy obowiązujących w owym czasie przepisów, prawodawca europejski w rozporządzeniu z 2015 roku rozszerzył przytoczoną definicję. Co więcej działaniami mającym na celu ustalenie prawidłowego COMI dłużnika poświęcił motywy od 27 do 34 preambuły²¹⁸ wspomnianego rozporządzenia. Zgodnie z brzmieniem motywu 30 „domniemania, że głównym ośrodkiem podstawowej działalności jest miejsce siedziby statutowej, główne miejsce prowadzenia działalności czy miejsce zwykłego pobytu, powinny mieć charakter wzruszalny; właściwy sąd państwa członkowskiego powinien starannie ocenić, czy główny ośrodek podstawowej działalności dłużnika faktycznie znajduje się w danym państwie członkowskim. W przypadku przedsiębiorstwa powinna istnieć możliwość wzruszenia tego domniemania, jeżeli centralna administracja przedsiębiorstwa mieści się w innym państwie członkowskim niż jego siedziba statutowa i jeżeli całościowa ocena wszystkich istotnych okoliczności wykaże w sposób możliwy do zweryfikowania dla osób trzecich, że faktyczny główny ośrodek sprawowania zarządu i nadzoru nad przedsiębiorstwem oraz zarządzania jego interesami znajduje się w tym innym państwie członkowskim. W przypadku osoby fizycznej nieprowadzącej niezależnej działalności gospodarczej ani zawodowej powinna istnieć możliwość wzruszenia tego domniemania, na przykład gdy większość majątku dłużnika

²¹⁵ A. Jakowlew, *Centrum podstawowych interesów osoby fizycznej w rozumieniu rozporządzenia nr 1346/2000 w sprawie postępowania upadłościowego*, Transformacje Prawa Prywatnego, 2011, nr 2, s. 73-83.

²¹⁶ Rozporządzenie Rady (WE) nr 1346/2000.

²¹⁷ Zob. R. Adamus, M. Geromin, B. Groele (red.), *Upadłość...*, Warszawa 2017, s. 108-109.

²¹⁸ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2015/848.

znajduje się poza państwem członkowskim miejsca jego zwykłego pobytu lub gdy można wykazać, że głównym motywem jego przeprowadzki było wystąpienie o wszczęcie postępowania upadłościowego w nowej jurysdykcji i że takie wystąpienie godziłoby materialnie w interesy wierzycieli, którzy prowadzili z dłużnikiem transakcje przed przeniesieniem.”²¹⁹. Tak znaczące rozszerzenie definicji ma na celu umożliwienie skuteczniejszego określania centrum podstawowej działalności osoby nadmiernie zadłużonej, a tym samym skuteczniejszą ochronę interesów wierzycieli. Co więcej w przypadku osób fizycznych przewidział możliwość wzruszenia domniemania miejsca uznawanego za centrum podstawowej działalności osoby nadmiernie zadłużonej. Prawodawca nawet nie zamierzał ukrywać przyświecających mu celów, które zamierzał zrealizować tymi obostrzeniami i w motywie 29 wskazał, iż „w niniejszym rozporządzeniu należy zawrzeć szereg zabezpieczeń mających zapobiegać nielegalnemu lub nieuczciwemu wybieraniu sądu pod kątem korzystniejszej sytuacji prawnej (tzw. *forum shopping*)”²²⁰. Tym samym ukazując swój negatywny stosunek do tego rodzaju działań konsumentów.

2.7. Podsumowanie

Różnorodność dostępnych w poszczególnych krajach rozwiązań mających na celu pomoc osobom fizycznym mającym problemy z terminową płatnością swoich zobowiązań pokazuje, iż problem ten jest zauważalny przez prawodawców krajowych bez względu na system prawa, położenie geograficzne czy sytuację gospodarczą. Próba dostosowania rozwiązań do możliwości gospodarczych, oczekiwań wierzycieli a jednocześnie uwzględniającej trudną sytuację dłużników wymaga ciągłej pracy nad obowiązującymi przepisami w celu poszukiwania optymalnych rozwiązań.

Przeprowadzona analiza krajowych regulacji omawianych w niniejszym rozdziale państw doprowadziła do dość zaskakujących konkluzji. Zgodnie bowiem trendem omówionych w niniejszym rozdziale ewolucji przepisów – w krajach systemu kontynentalnego następuje poniekąd wymuszona zmiana założeń stanowiących cel ogłaszania upadłości z korzyścią dla osób niewypłacalnych. Liberalizacja przepisów motywowana podkreślaną w doktrynie potrzebą pomocy osobom posiadającym problemy finansowe, nacisk na skracanie czasu trwania postępowań i okresów, w których dłużnik zobowiązany

²¹⁹ *Ibidem*

²²⁰ *Ibidem*

jest do spłaty rat ustalanych w ramach postępowań restrukturyzacyjnych zauważalna jest jako nowy trend w europejskim prawie upadłościowym. Owszem – jest to zrozumiałe – koncepcja pomocy nieprzystosowanej do życia w tak zawiłym świecie finansów jednostce jest godna pochwały i aprobaty, jednak zastanawiająca jest w tym wszystkim jedna kwestia. Jak podążając drogą wyznaczoną już dawno temu przez Stany Zjednoczone, drogą, która ostatecznie okazała się ślepą uliczką i wymagała wprowadzenia restrykcji mających na celu ochronę osób fizycznych przed zbyt swobodnym dostępem do nieograniczonych wręcz możliwości oddłużenia, prawodawcy z omówionych krajów zamierzają uniknąć osiągnięcia tego samego rezultatu? Rozwiązaniem może okazać się zaproponowane zwiększenie nacisku na edukację finansową obywateli, jednakże proces ten jest już z założenia działaniem długofalowym i na ewentualne skutki należy oczekiwać z perspektywą kilku lat. Jednak co z osobami, które już teraz zachęcane perspektywą prostego i szybkiego pozbycia się problemu z długami, a jednocześnie wciąż szansa na życie na wysokim poziomie mogą podejmować nieracjonalne decyzje finansowe? Tu już sprawa staje się bardziej skomplikowana, gdyż działania prewencyjne w postaci ustalania planu spłat itp. odbywają się poniekąd *post factum*, a reklamy i nagłówki gazet są tu i teraz²²¹.

Jednakże nie można wyłącznie krytykować przedstawionego przez prawodawcę stanowiska. Dążenie do wypracowania możliwie jednolitych założeń związanych z postępowaniami oddłużeniowymi w poszczególnych państwach Wspólnoty jest pozytywnym zjawiskiem. Nie tylko ułatwi postępowania, ale przede wszystkim z założenia staje się bardziej przejrzysta zarówno dla wierzycieli i osób nadmiernie zadłużonych, które ze względu na obowiązujące przepisy dotyczące postępowań transgranicznych mają możliwość poszukiwania najkorzystniejszych dla nich rozwiązań pomimo istniejących już ograniczeń. Choć możliwość skorzystania z preferowanej dotychczas przez turystykę upadłościową destynacji tj. Anglii i Walii jako państw uznanych za posiadające korzystne z perspektywy dłużników przepisy regulujące upadłość konsumencką została bardzo mocno ograniczona przez Brexit²²², to jednak osoby fizyczne poszukujące takiego

²²¹ A. Serafin, *Co się stanie z Twoimi długami po ogłoszeniu upadłości konsumenckiej?*, Strona internetowa Totalmoney.pl, <https://www.money.pl/gospodarka/co-sie-stanie-z-twoimi-dlugami-po-ogloszeniu-upadlosci-konsumenckiej-6736572465539904a.html>, dostęp 28.11.2022 r.; P. Wydrzyński, Ł. Czarnocki, P. Olewniczak, *Co wolno upadłemu? Prawa i obowiązki upadłego*, cz. 2, Doradca Restrukturyzacyjny 2018/13, s. 72.

²²² Biuro Analiz Sejmowych, Biuletyn europejski. Numer specjalny, Brytyjska perspektywa BREXITU, Strona internetowa Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej, 2019, nr 1, <https://www.sejm.gov.pl/media8.nsf/files/MGOK-B9MGTO/%24File/Biuletyn%20Europejski%20BAS%20-%20numer%20specjalny%201.pdf>.

rozwiązania wciąż mogą zdecydować się na przeniesienie swojego COMI do innego państwa. Choć działanie to zaczyna być postrzegane nawet przez prawodawcę europejskiego jako nie zawsze negatywne zjawisko, to jednak jego etyczność chociażby ze względu na potencjalne interesy wierzycieli jest dyskusyjna, gdyż zazwyczaj korzyść dla dłużnika oznacza ich stratę.

Przywołany już przykład Stanów Zjednoczonych ukazał jak trudnym przedsięwzięciem dla prawodawcy jest znalezienie złotego środka pomiędzy chęcią pomocy osobom znajdującym się w bardzo trudnej sytuacji finansowej, a jednocześnie zachowaniem podstawowych zasad współżycia społecznego. Ciągłe liberalizowanie prawa spowodowało w Stanach Zjednoczonych wręcz demoralizację jednostek, dla których wydawanie ponad stan, a następnie korzystanie z możliwości oddłużenia stało się poniekąd stylem życia. Dlatego też tak istotne jest wprowadzenie przemyślanych regulacji ze świadomością wynikającego z nich potencjalnego ryzyka.

Rozdział III. Założenia koncepcji dłużnika nieracjonalnego w ekonomii behawioralnej i socjologii w kontekście upadłości konsumenckiej

Problemy badawcze

1. Czy wybór metody płatności może mieć wpływ na wysokość akceptowanych wydatków?
2. Czym są błędy poznawcze i jaki wpływ mogą mieć na decyzje finansowe osób fizycznych?
3. Dlaczego gospodarstwa domowe posiadają tak duży problem z dokonywaniem regularnych oszczędności?
4. Jaki jest wpływ podejmowania decyzji finansowych na budżety domowe po uwzględnieniu aspektu emocjonalnego?
5. Czy założenia ekonomii behawioralnej mogą stanowić wytłumaczenie nieracjonalnych decyzji finansowych podejmowanych przez konsumentów?

Zgodnie z założeniami tradycyjnego ujęcia ekonomii człowiek określany był jako *homo oeconomicus*²²³. W uproszczeniu oznaczało to, iż podejmowane przez niego decyzje odnoszące się do zarządzania budżetem domowym uznawane były za niezwykle racjonalne²²⁴. Taki sposób wydatkowania posiadanych środków w założeniu nie powinien powodować problemów z rozsądnym finansowaniem przedsięwzięć przez osoby fizyczne, więc w gruncie rzeczy problemy z płynnością finansową²²⁵ nie powinny mieć miejsca. Wszakże takie teoretyczne założenie całkowicie racjonalnego funkcjonowania jednostek, choć niezwykle ułatwiało stawianie tez w prowadzonych badaniach, w rzeczywistości ze względu na swoją idealną formę nie jest możliwe do osiągnięcia w praktyce.

Rozwiązaniem problemu wynikającego z dysonansu pomiędzy założeniami ekonomii klasycznej²²⁶ a obserwowanymi problemami z płatnościami występującymi u coraz

²²³ Zob. L. Wojciejska, *Współczesna koncepcja Homo Socio-oeconomicus*, Studia Ekonomiczne, nr 180 cz.1 Dokonania współczesnej myśli ekonomicznej: racjonalność - efektywność - etyka. Cz. 1, Problemy teoretyczne, Katowice 2014, s. 243-244.

²²⁴ K. Grzesiuk, *Powstanie i ewolucja modelu Homo oeconomicus*, Roczniki ekonomii i zarządzania, Tom 6(42), 2, 2014, s. 253-286.

²²⁵ Zob. M. Wojaś, *Wykorzystanie analitycznej funkcji współczesnej rachunkowości*, [w:] B. Micherda (red.), *Podstawy rachunkowości. Aspekt teoretyczny i praktyczny*, Warszawa 2005, s. 259-298.

²²⁶ Zob. B. Bogdanowicz, *Ekonomia behawioralna a klasyczny paradygmat ekonomii*, Folia Pomeranae Universitatis Technologiae Stetinensis. Oeconomica, 2014, Tom 76, s. 23-32.

większej części społeczeństwa mogą okazać się teorie stanowiące podstawy ekonomii behawioralnej. Przedstawiona w nich modelowa jednostka nie stanowi bytu doskonałego, skupionego wyłącznie na podejmowaniu najkorzystniejszych z dostępnych wyborów ekonomicznych, ale zdaje się być dużo bliższa w swoim funkcjonowaniu obecnym konsumentom.

Celem rozważań prowadzonych w niniejszym rozdziale jest próba odpowiedzi na pytanie, czy rzeczywiście problem nadmiernego zadłużania się przez osoby fizyczne jest jedynie wynikiem złego zarządzania dysponowanymi przez jednostkę środkami, czy też istnieją jakieś określone powody lub predyspozycje osobowościowe zwiększające prawdopodobieństwo wystąpienia problemów finansowych. Jeśli jednak takie przyczyny są możliwe do uchwycenia, to czy realnie można ocenić w jakim stopniu dana osoba rzeczywiście przyczyniła się do powstania jej niewypłacalności.

W pierwszym podrozdziale poruszone zostały zagadnienia związane z dostępnymi obecnie na rynku metodami płatności z uwzględnieniem ich podziału na gotówkowe i bezgotówkowe. Wskazane zostały zależności związane z dokonywaniem płatności w określony sposób oraz przyczyny poszczególnych preferencji.

Treści drugiego podrozdziału dotyczą sposobu podejmowania przez konsumentów decyzji w zależności od sytuacji, w której się znajdują. Zaobserwowane zależności efektów działań podejmowanych w poszczególnych okolicznościach stanowią będą jednocześnie punkt odniesienia do poczynionych w dalszej części podrozdziału rozważań dotyczących ryzyka i strategii postępowania w związku z nim.

Księgowanie mentalne oraz mentalna punktacja stanowią trzon rozważań prowadzonych w trzecim podrozdziale. Przedstawione zostały w nim schematy przypisywania posiadanym środkom mniej lub bardziej świadomie celu, na który mają zostać przeznaczone. Takie przyporządkowanie posiadanych środków i dóbr stanowi postawę umożliwiającą analizowanie realnej sytuacji finansowej na podstawie budżetu gospodarstw domowych.

Czwarty podrozdział zawiera rozważania dotyczące obecnych zachowań konsumentów. Zawarty w nim został opis coraz częściej spotykanej postawy związanej z chęcią posiadania korzyści natychmiast, bez analizowania jej długofalowych kosztów. Zagadnienie to zostało połączone z przybliżeniem złudzenia planowania w zakresie dokonywanych przez osoby fizyczne decyzji finansowych.

Marketing i ekonomia zaufania to tematy przybliżone w piątym podrozdziale. Wszechobecne w dzisiejszych czasach reklamy i ciągła presja społeczna stanowią motor napędowy dla konsumpcjonizmu. Ze względu na mnogość informacji konsumenci mogą mieć niekiedy problem z realną oceną przedstawionych ofert. Analizie poddane zostaną nie tylko najnowsze „problematyczne” kampanie internetowe, ale również subiektywna ocena instytucji finansowych będąca wynikiem omawianych badań.

Przedostatni podrozdział dotyczy inflacji kosztów życia. Przedstawiona w nim zostanie realna ocena możliwości dokonywania oszczędności przez gospodarstwa domowe z uwzględnieniem teoretycznego zwiększenia ich przychodów.

Ostatni z zawartych w niniejszym rozdziale podrozdziałów odnosi się do założeń teorii posiadania i tendencji do zachowania status quo oraz ich wpływu na podejmowane przez osoby nadmiernie zadłużone próby uregulowania zobowiązań. Założenia te stanowią punkt odniesienia w rozważaniach dotyczących kosztów związanych z obsługą zadłużenia przez wierzycieli.

3.1. Pieniądze elektroniczne jako jedna z przyczyn nadmiernego zadłużenia

Słownik języka polskiego wskazuje następującą definicję pieniądza jako „powszechnie akceptowanego środka płatniczego”²²⁷. Ten bardzo krótki i niezwykle przez to syntetyczny opis pieniądzy w innych źródłach posiada bardziej rozwiniętą formę i tak np. w materiałach promocyjnych przygotowanych przez Narodowy Bank Polski został on określony jako „powszechny środek płatniczy przyjmowany w zamian za towary i usługi oraz służący do regulacji zobowiązań”²²⁸. Bez względu jednak na przyjętą definicję pieniądzy przyznać należy, iż pomimo długiej historii²²⁹ ich funkcjonowania, to bez względu na ich rodzaj wyróżnić można ich trzy podstawowe funkcje:
„1. Jest powszechnym środkiem wymiany i regulowania zobowiązań.

²²⁷ Strona internetowa Słownika języka polskiego, Wydawnictwo Naukowe PWN, Pieniądz, <https://sjp.pl/pieni%C4%85dz>, dostęp 09.11.2022 r.

²²⁸ Strona internetowa Narodowego Banku Polskiego, Czym jest pieniądz i jak powstaje?, <https://www.nbp.pl/edukacja/zasoby/broszury/pieniadz.pdf>, s. 1, dostęp 09.11.2022 r.

²²⁹ „Historia pieniądza i jego ewolucja jest bardzo zawiła. Przystawienia wszystkich rodzajów pieniądza we wszystkich epokach nie chcą podejmować się nawet historycy. Wynika to z faktu, że pieniądz funkcjonował w różnych postaciach i w różnych uwarunkowaniach historycznych” – Strona internetowa Narodowego Banku Polskiego, Historia pieniądza, https://www.nbportal.pl/_data/historia_pieniadza/index.html, dostęp 09.11.2022 r.

2. Jest jednostką obrachunkową, służącą do wyrażania i porównywania wartości oraz rejestrowania wzajemnych należności i zobowiązań (wszystko łatwiej porównać, jeśli wyrazi się to w wartości pieniężnej).

3. Służy do przechowywania wartości w czasie.”²³⁰.

Historia ewolucji pieniądza ukazuje, iż podstawową przyczyną jego przemian była chęć coraz prostszego sposobu jego wykorzystania. Tak oto od czasów pieniądza towarowego, poprzez pieniądz kruszcowy, stał się pieniądzem symbolicznym pod postacią banknotów i monet. Jednakże postęp technologiczny i związana z nim informatyzacja społeczeństwa sprawiły, iż na przestrzeni ostatnich lat zwolenników zyskał pieniądz w formie bezgotówkowej, coraz częściej zastępowany przez pieniądz elektroniczny²³¹. W Polsce obowiązującą walutą jest złoty²³², a zagadnienia związane obrotem pieniędzmi elektronicznymi ustawodawca zawarł w ustawie z dnia 19 sierpnia 2011 r. o usługach płatniczych²³³ umożliwiając tym samym implementację (uchylonej już) dyrektywy 2007/64/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 13 listopada 2007 r. w sprawie usług płatniczych w ramach rynku wewnętrznego zmieniającą dyrektywy 97/7/WE, 2002/65/WE, 2005/60/WE i 2006/48/WE i uchylającą dyrektywę 97/5/WE²³⁴ oraz dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/110/WE z dnia 16 września 2009 r. w sprawie podejmowania i prowadzenia działalności przez instytucje pieniądza elektronicznego oraz nadzoru ostrożnościowego nad ich działalnością, zmieniająca dyrektywy 2005/60/WE i 2006/48/WE oraz uchylająca dyrektywę 2000/46/WE²³⁵.

Przeprowadzone w 2020 roku przez Narodowy Bank Polski badanie „Zwyczaje płatnicze w Polsce w 2020 r.”²³⁶. Badanie to miało na celu wskazanie postrzegania przez ankietowanych dokonywanych przez nich wyborów. Przedstawione rezultaty

²³⁰ Strona internetowa Narodowego Banku Polskiego, Czym jest pieniądz..., s. 1.

²³¹ T. Zaleśkiewicz, *Symboliczna natura pieniądzy: ujęcie psychologiczne*, Tom specjalny: Oblicza współczesnej psychologii. Pokłosie XXXIV Zjazdu Naukowego PTP 2012, s. 11.

²³² Ustawa z dnia 28 lutego 1919 r. w sprawie nazwy monety polskiej – Strona internetowa European Legislation Identifier, <https://eli.gov.pl/eli/DU/1919/230/ogl/pol>, dostęp 12.12.2022 r.

²³³ Ustawa z dnia 19 sierpnia 2011 r. o usługach płatniczych (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 2360 ze zm.).

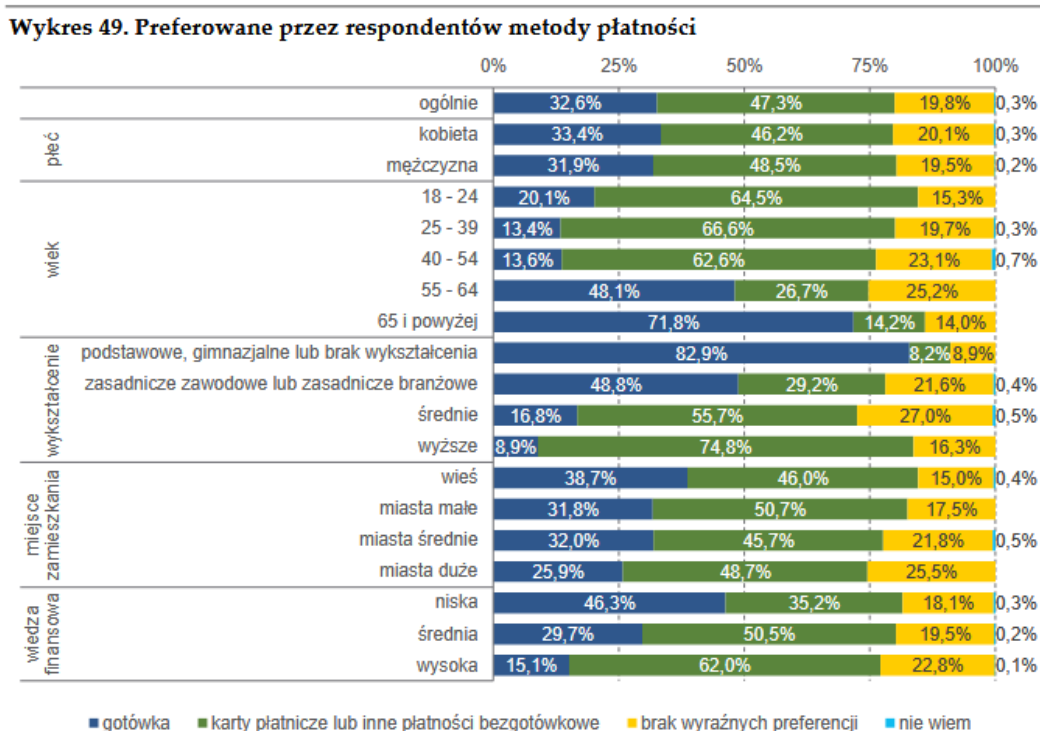
²³⁴ Dyrektywa 2007/64/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 13 listopada 2007 r. w sprawie usług płatniczych w ramach rynku wewnętrznego zmieniająca dyrektywy 97/7/WE, 2002/65/WE, 2005/60/WE i 2006/48/WE i uchylająca dyrektywę 97/5/WE (Dz. U. UE. L. z 2007 r. Nr 319, str. 1 ze zm.).

²³⁵ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/110/WE z dnia 16 września 2009 r. w sprawie podejmowania i prowadzenia działalności przez instytucje pieniądza elektronicznego oraz nadzoru ostrożnościowego nad ich działalnością, zmieniająca dyrektywy 2005/60/WE i 2006/48/WE oraz uchylająca dyrektywę 2000/46/WE (Dz. U. UE. L. z 2009 r. Nr 267, str. 7 ze zm.).

²³⁶ Strona internetowa Narodowego Banku Polskiego, Zwyczaje płatnicze w Polsce 2020 r., https://www.nbp.pl/systemplatniczy/zwyczaje_platnicze/zwyczaje_platnicze_Polakow_2020p.pdf, dostęp 09.11.2022.

umożliwiają przekrojową analizę zwyczajów płatniczych respondentów począwszy od wykazania ich preferencji dotyczących większości dostępnych na rynku produktów finansowych, kończąc na możliwości grupowania otrzymanych wyników na podstawie takich wskaźników jak płeć, wiek, wykształcenie czy posiadana przez nie wiedza finansowa.

Z perspektywy tematyki poruszanej w niniejszym rozdziale za stanowiące ciekawą punkt odniesienia do dalszych rozważań przytoczone zostaną dane dotyczące preferencji metod płatności wśród ankietowanych w badaniach Narodowego Banku Polskiego²³⁷ oraz ich podejścia do korzystania z kart płatniczych.

Źródło: badanie i obliczenia własne, n=1241.

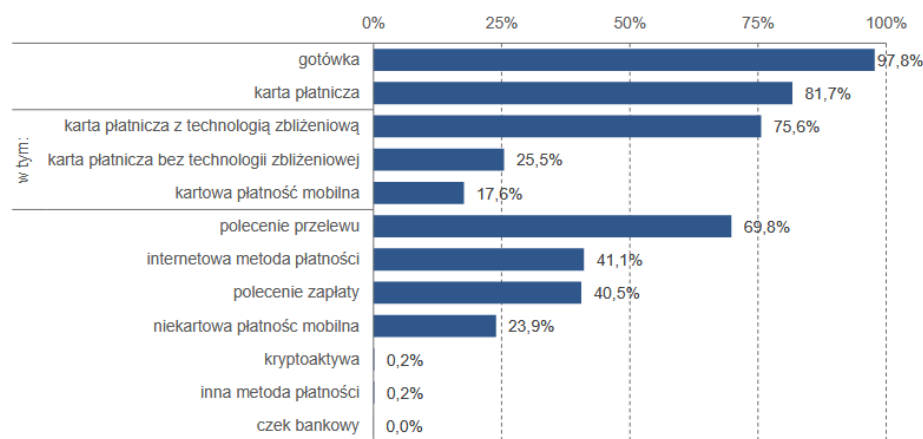
Wykres 9 Metody płatności preferowane przez ankietowanych w badaniach Narodowego Banku Polskiego²³⁸.

²³⁷ Zgodnie z informacjami wskazanymi w publikacji - badanie to zostało przeprowadzone w okresie od 15 września do 15 października 2020 r. na reprezentatywnej grupie 1265 respondentów w wieku od 15 lat.

²³⁸ Strona internetowa Narodowego Banku Polskiego, Zwyczaje płatnicze w Polsce 2020 r., https://www.nbp.pl/systemplatniczy/zwyczaje_platnicze/zwyczaje_platnicze_Polakow_2020p.pdf, s. 48, dostęp 09.11.2022 r.

Wyniki odnoszące się do preferencji ankietowanych w zakresie metod płatności wskazały, iż nie zależą one od płci respondentów, zarówno przypadku kobiet jak i mężczyzn otrzymane odpowiedzi rozkładały się w podobny sposób (zbliżony również do średniej ogólnej otrzymanej w badaniu). Największe rozbieżności dotyczyły grup wiekowych korzystających z płatności gotówką i kartami płatniczymi lub innymi płatnościami bezgotówkowymi. Wśród ankietowanych od 55 roku życia prawie połowa wybierała płatności gotówką, a w grupie od 65 roku życia – odsetek tych osób wzrósł aż do ok. 72%. Zatem prawie $\frac{3}{4}$ starszych osób zdecydowanie lepiej czuje się operując wciąż pieniędzmi w formie symbolicznej. Powodów takich decyzji może być wiele, lecz najbardziej intuicyjnym wydaje się przyzwyczajenie i brak wiedzy z zakresu nowoczesnych technologii. Otrzymane wyniki badań wskazały również na podobną tendencję wśród osób posiadających wykształcenie podstawowe, gimnazjalne lub rak wykształcenia (ok. 83% ankietowanych preferuje płatności gotówką) i zasadnicze zawodowe i zasadnicze branżowe (ok. 49% wybiera płatności gotówką). Natomiast osoby posiadające wykształcenie wyższe i/lub poziom wiedzy finansowej określany jako wysoki preferowały płatności dokonywane przy pomocy kart płatniczych lub inne płatności bezgotówkowe.

Wykres 34. Wykorzystanie metod płatności w ciągu ostatnich 12 miesięcy poprzedzających badanie³¹

Źródło: badanie i obliczenia własne, n=1241.

³¹ Pytanie wielokrotnego wyboru. Dane nie sumują się do 100%.

Wykres 10 Metody płatności wykorzystywane przez respondentów badania Narodowego Banku Polskiego²³⁹.

²³⁹ Strona internetowa Narodowego Banku Polskiego, Zwyczaje..., s. 38.

W badaniach dotyczących wykorzystania przez respondentów poszczególnych metod płatności w ciągu ostatnich 12 miesięcy poprzedzających badanie bezsprzecznym liderem wśród metod płatności okazała gotówka wykorzystana przez prawie wszystkich ankietowanych (ok. 98% respondentów wskazało na korzystanie z tej metody płatności). Prawie 82% badanych korzystało z płatności dokonywanych za pomocą karty płatniczej, ok. 70% realizowało płatności przy pomocy polecenia przelewu, a wykorzystania czeków bankowych nie potwierdziła żadna z badanych osób.

Z punktu widzenia niniejszego podrozdziału największe znaczenie dla dalszej analizy miał wspomniany już odsetek osób deklarujących dokonywanie płatności przy pomocy kart płatniczych i innych form płatności bezgotówkowych. Zgodnie z przedstawionymi wynikami liczba osób potwierdzających preferowanie tego rodzaju metody płatności jest znaczna, to jednak na uwagę zasługują argumenty wskazane przez pozostałą grupę jako przyczyny nieposiadania przez nie karty płatniczej.

Wykres 32. Przyczyny nieposiadania karty płatniczej²⁹

Źródło: badanie i obliczenia własne, n=178 (respondenci nieposiadający karty płatniczej).

Wykres 11 Wskazywane przez respondentów w badaniu Narodowego Banku Polskiego przyczyny nieposiadania karty płatniczej²⁴⁰.

Blisko połowa respondentów (ok. 49%) nie posiada karty płatniczej, gdyż nie posiada rachunku lub konta. Argument ten jest bezdyskusyjny, zwłaszcza, iż w takich przypadkach jedynym rozwiązaniem ogólnodostępnym na rynku byłyby karty przedpłacone, a ich „doładowanie” i tak wymagałoby wykorzystania gotówki. Niezwykle trafnym z punktu widzenia ekonomii behawioralnej argumentem swoją decyzję umotywoowało

²⁴⁰ Strona internetowa Narodowego Banku Polskiego, Zwyczaje..., s. 37.

prawie co dziesiąta osoba (9,2%). Odpowiedź o treści „obawiam się, że utracę kontrolę nad wydatkami” – ukazuje racjonalność w ocenie swojego możliwego postępowania.

Płatności dokonywane przez konsumentów przy pomocy metod płatniczych innych niż gotówka sprzyjają dokonywaniu przez nich większych wydatków. „Jednym z winowajców nadmiernego wydawania pieniędzy jest zwykła wygoda. Bo o wiele łatwiej przychodzi nam zapłacenie za zakupy za pomocą karty kredytowej czy debetowej albo po prostu zrobienie ich w internecie. Nie musimy oddać komuś „żywej: gotówki – nie czujemy więc, że wydajemy.”²⁴¹. Przeprowadzane wielokrotnie badania wskazują jednoznacznie, iż płacąc gotówką człowiek bardziej racjonalnie podchodzi do zakupów. Świadomość wydawania pieniędzy w ten sposób jest dużo większa i działania takie są znacznie mniej impulsywne. Zwłaszcza, że posiadając w portfelu określoną sumę pieniędzy konsument jest nią w danym momencie ograniczony i pozyskanie dodatkowych środków wymaga od niego podjęcia dodatkowych działań (np. powrotu do domu, znalezienia bankomatu lub oddziału banku). Tym samym zyskuje on czas, w którym może na chłodno zastanowić się czy dany zakup jest mu naprawdę niezbędny²⁴². Co więcej dokonując płatności kartą płatniczą konsumenci są skory do wydawania większej kwoty na tę samą rzecz niż przy płatności gotówką²⁴³. Zwłaszcza, iż jak zauważył Sąd Apelacyjny w Białymstoku w wyroku z dnia 15 marca 2017 roku „Z umowy o kartę płatniczą nie wynikają tylko świadczenia posiadacza karty polegające na opłatach z tytułu: wydania karty, korzystania z niej i jej ubezpieczenia, ale przede wszystkim obowiązek zapłaty kwot operacji bądź spłaty swoich zobowiązań z tego tytułu.”²⁴⁴. Co więcej Wojewódzki Sąd Administracyjny w Warszawie w wyroku z 20 kwietnia 2016 roku stwierdził, że „Opłaty są nierozzerwalnie związane z transakcjami przy użyciu kart płatniczych, jeżeli dokonywanie tych transakcji nie byłoby możliwe bez uiszczania opłat za obsługę kart płatniczych.”²⁴⁵. W związku z tym w pewnych okolicznościach już sam fakt wyboru tego rodzaju środka płatniczego powoduje zwiększenie wydatków osoby fizycznej.

²⁴¹ H. Johnson, oprac. N. Szewczak, *6 prostych sposobów, by wydawać mniej pieniędzy każdego dnia*, Strona internetowa Business Insider, <https://businessinsider.com.pl/twoje-pieniadze/budzet-domowy/jak-wydawac-mniej-pieniedzy-sposoby-na-oszczedzanie/ec5j0sh>, data dostępu 02.05.2022 r.

²⁴² R.H. Thaler, S. Cass, *Impuls, Zysk i S-ka*, Poznań 2020, 38-49.

²⁴³ E. Runnemark, J. Hedman, X. Xiao, *Do Consumers Pay More Using Debit Cards than Cash*, https://research-api.cbs.dk/ws/portalfiles/portal/45532821/jonas_hedman_do_consumers_pay_more_using_debit_cards_than_cash_postprint.pdf, s.18, dostęp 11.08.2022 r.

²⁴⁴ Wyrok SA w Białymstoku z 15.03.2017 r., I ACa 660/16, LEX nr 2278137.

²⁴⁵ Wyrok WSA w Warszawie z 20.04.2016 r., III SA/Wa 1503/15, LEX nr 2137612.

Takie zdawać by się mogło dość nieistotne decyzje podejmowane przez konsumentów każdego dnia przy pomocy efektu skali doprowadzić mogą zarówno do wielkich oszczędności, jak i z czasem spowodować ich zredukowanie, a nawet konieczność korzystania z produktów finansowych tj. pożyczki lub kredyty. Jednocześnie podkreślić należy, iż to zaledwie jeden spośród wielu innych problemów poznawczych, z których nawet osoby oceniające swoją wiedzę z zakresu finansów jako wysoką, mogą sobie nie zdawać sprawy.

3.2. Różne sposoby myślenia a podejście do ryzyka

Przedstawione w poprzednim podrozdziale wyniki badań dotyczących preferencji w zakresie doboru metod płatności przez konsumentów ukazują, jak duże znaczenie w podejmowaniu codziennych decyzji mają schematy poznawcze, z których większość osób nie zdaje sobie sprawy. Naukowcy wskazują, iż na podejmowanie przez ludzi decyzji mają wpływ dwa systemy i to ze względu na ich działanie pomimo posiadania dużej wiedzy i umiejętności możliwe jest podejmowanie nieracjonalnych decyzji lub popełnianie błędów uważanych powszechnie za wręcz niedopuszczalne. Na potrzeby niniejszej pracy przyjęty zostanie ich podział dokonany przez R.H. Thalera²⁴⁶, zgodnie z którym wyróżniany jest system automatyczny i system refleksyjny, które to w niektórych publikacjach oznaczane są odpowiednio jako System 1 i System 2. Podstawowe cechy obu systemów zostały przedstawione w poniższej tabeli.

System automatyczny	System refleksyjny
Niekontrolowany	Kontrolowany
Niewymagający wysiłku	Wymagający wysiłku
Skojarzeniowy	Dedukcyjny
Szybki	Wolny
Nieświadomy	Samoświadomy
Zręczny	Przestrzegający zasad

Tabela 11 Zestawienie różnic systemu autamotycznego i systemu refleksyjnego²⁴⁷.

²⁴⁶ „Richard H. Thaler - ekonomista ze Stanów Zjednoczonych. Laureat Nagrody Nobla w dziedzinie ekonomii w roku 2017 za wkład w rozwój ekonomii behawioralnej.” za: Stona internetowa Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie, Richard H. Thaler, <https://www.sgh.waw.pl/richard-h-thaler>, dostęp 27.11.2022 r.

²⁴⁷ R.H. Thaler, S. Cass, *Impuls...*, s. 14.

Przestawione w ten sposób określenie obu tych systemów wskazuje jednoznacznie, iż działają w zupełnie inny sposób. Tak również są postrzegane przez badaczy²⁴⁸. Pierwszy z nich – system automatyczny uważany jest za działający wręcz intuicyjnie, bardzo szybko, w sytuacjach gdy decyzje podejmowane są natychmiastowo, bez konieczności długotrwałej oceny sytuacji. System refleksyjny wymaga czasu, przeanalizowania posiadanych danych i dopiero decyduje o sposobie rozwiązania danej sytuacji. Oba te systemy posiadają niekwestionowane zalety i w zależności od potrzeby w danej chwili mogą zostać uznane za nieocenioną pomoc, jednakże jak pokazują realia problematycznym może okazać się działanie systemu automatycznego w sytuacjach wymagających dłuższej analizy. Do takich działań zaliczane jest między innymi zarządzanie finansami osobistymi, w przypadku których podejmowanie spontanicznych decyzji, najczęściej opierających się na wypracowanych schematach, bardzo często okazuje się niekorzystnym zjawiskiem. Oczywiście – jak pokazuje praktyka – możliwe jest wypracowanie pozytywnych schematów umożliwiających „automatyczne” podejmowanie decyzji zbieżnych z zakładanymi przez system refleksyjny, jednak doprowadzenie do takiego stanu wymaga czasu oraz wielu powtórzeń umożliwiających poniekąd „zautomatyzowanie” takich działań. Jeśli jakieś działania nie zostały w ten sposób wypracowane, a organizm uzna konieczność ich podjęcia za natychmiastową, to choć częstego pozytywnego działania intuicyjnego, z czasem ten sposób funkcjonowania sprowadza się do popełniania wspomnianych już błędów²⁴⁹.

A. Tversky i D. Kahneman w publikacji z 1974 roku wykazali trzy zasady praktyczne stanowiące podstawę umożliwiającą dokonywanie tak szybkich i zdecydowanych osądów sytuacji. Analiza tejże publikacji zakładającej istnienie trzech heurystyk – zakotwiczenia, dostępności i reprezentatywności doprowadziła do wyodrębnienia błędów poznawczych będących skutkiem ich stosowania w życiu codziennym przez osoby biorące udział w badaniu. Obecnie zakłada się, iż przyczyną występowania między innymi błędów poznawczych przybliżonych w następujących podrozdziałach, jest wzajemne

²⁴⁸ Zob. K. Imbir, M. Jarymowicz, J. Żygierewicz, J., R. Kuś, M. Michalak, M. Kruszyński, P. Durka, *Emocje o genezie automatycznej bądź refleksyjnej a potencjały związane z bodźcem (ERP)*, Psychologia – Etologia – Genetyka, 2012, nr 26 (1), s. 23–41 oraz K. Imbir, D. Jasielska, *Emocje o refleksyjnej: znaczenie w funkcjonowaniu psychicznym i próby pomiaru*, [w:] H. Szuster, D. Maison, D. Karwowska (red.), *W stronę podmiotowości. O emocjach, tożsamości, dobrych uczynkach i pozytkach płynących z porannego wstawania*, Sopot 2012, s. 27–43.

²⁴⁹ R.H. Thaler, S. Cass, *Impuls...*, s. 34-35.

oddziaływanie na siebie opisanych już systemów – automatycznego i refleksyjnego. Zakotwiczenie polega na dokonywaniu analizy rozpoczynając ją od tzw. kotwicy, którą może być liczba, która jest znana danej osobie i stanowi podstawę do czynienia dalszych założeń opierających się na tej wartości jako wyjściowej. W literaturze²⁵⁰ dostępnych jest wiele przykładów zastosowania tego sposobu myślenia oraz wskazania możliwości wpływu na osiągnięte za jego pomocą wyniki. Zazwyczaj wystarczające jest zasugerowanie respondentom liczby, która stanowić ma kotwicę, a zakładane wyniki badań ulegną zmianie w zależności od wysokości tej wartości. Co więcej – wynikiem takiego sposobu postrzegania jest założenie, iż prosząc o więcej, o ile jest to w racjonalnych granicach, zazwyczaj otrzymuje się więcej. Stąd też tak popularne sposoby niektórych firm, choć ukazywane jako niekoniecznie etyczne, wciąż znajdują osoby chętne do skorzystania z „promocji życia”²⁵¹. Prezes Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów podejmuje działania mające na celu wyeliminowanie przedsiębiorców stosujących takie strategie sprzedaży. Przykładem takiego działania jest wynikająca z decyzji Prezesa UOKiKu Nr RBG - 2/2020, kara nałożona za działania, które mogą „sugerować konsumentom istnienie szczególnej korzyści cenowej i stanowi nieuczciwą praktykę rynkową.”²⁵². Dostępność opisywana jest w literaturze jako ocenianie przez ludzi prawdopodobieństwa wystąpienia jakiegoś zjawiska przez pryzmat tego jak szybko jego przykłady przychodzą im na myśl. Czyni to sposób podejmowania przez poszczególne jednostki bardzo subiektywnym, gdyż każdy ma inne wspomnienia, a zatem i do różnych zdarzeń będzie podchodził w inny sposób. Zdecydowanie najmniej niepojęte dla badanych są teoretyczne założenia sytuacji, z którymi dotychczas nie mieli styczności, tak samo wydarzenia bieżące będą bardziej wpływały na dokonywane oceny, niż wspomnienia sytuacji sprzed lat. Taki schemat myślenia doprowadza do sytuacji, w których dopiero po wystąpieniu określonych zjawisk, reakcją jest chęć zabezpieczenia się przed nimi w przyszłości np. po wystąpieniu niekorzystnych zjawisk atmosferycznych powodujących szkody materialne zwiększa się na danym obszarze zainteresowanie ubezpieczeniami. Wpływ takiego sposobu postrzegania rzeczywistości ma daleko idące konsekwencje, gdyż doprowadza do

²⁵⁰ R.H. Thaler, S. Cass, *Impuls...*, s. 39.

²⁵¹ Strona internetowa Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów, Ponad 600 tys. zł kary za fikcyjne promocje, https://uokik.gov.pl/aktualnosci.php?news_id=16489, dostęp 27.11. 2022 r.

²⁵² Decyzja Prezesa Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów z dnia 10 czerwca 2020 roku, Nr RBG - 2/2020 – Strona internetowa Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów, https://uokik.gov.pl/aktualnosci.php?news_id=16489, dostęp 27.11. 2022 r

nieobiektywnej oceny ryzyka²⁵³, a w efekcie może powodować podejmowanie niekorzystnych decyzji finansowych. Ostatnim z omówionych na podstawie przytoczonych badań sposobem myślenia nie heurystyka²⁵⁴ reprezentatywności. Najprostszym sposobem przedstawienia jej założeń jest określenie jej mianem oceny na podstawie podobieństwa. Decyzje na jej podstawie dokonywane są w oparciu o posiadane już wzorce. Te z kolei uniemożliwiają im przyjęcie do wiadomości przypadkowości zachodzących zjawisk. Wkodowane w sposób myślenia wzorce powodują potrzebę dostosowania znaczenia do poszczególnych wydarzeń, tym samym odrzucając możliwość jakoby występowały niezależnie, bez uprzedniej możliwości przewidzenia ich rezultatu. Dokonywanie założeń na jej podstawie uznawane jest zazwyczaj za obarczone najmniejszym ryzykiem przykrych konsekwencji z trzech przedstawionych powyżej. Za jej negatywny wynik uznawana jest bowiem możliwość błędnego przypisywania racjonalności i zależności sytuacjom będącym w rzeczywistości ciągami przypadkowych zdarzeń.

Omówione powyżej sposoby myślenia oraz tworzenia założeń co do zasady powodują występowanie błędów poznawczych mających realne konsekwencje na życie poszczególnych jednostek. Jednakże wpływ na ich występowanie poza ogólnie określaną naturą ludzką, mają również predyspozycje osobnicze wśród których prym wiedzie optymizm w czynionych założeniach i związana z nim zbyt duża pewność siebie. Zdecydowana większość badanych osób wskazuje jako bardziej prawdopodobną możliwość wystąpienia negatywnych zjawisk u innych osób niż szansę na ich wystąpienie w dotyczących ich przypadku. Na taki sposób postrzegania stanu rzeczy nie mają wpływu obiektywne dane np. statystyczne, mniej lub bardziej świadomie tworzone jest założenie, jakoby niekorzystne zjawiska miały w większym stopniu spotkać osoby inne niż badane. Co istotne – znaczenia w tym przypadku nie ma rodzaj zjawiska – zbliżone wyniki dotyczą zarówno prognozowanych ocen otrzymanych z egzaminów, jak i szans na zachorowanie na nowotwór płuc w przypadku palaczy. Należy pamiętać, iż „nierealistyczny optymizm jest przyczyną mnóstwa przypadków podejmowania ryzyka”²⁵⁵.

Podczas opisywanych schematów działania cyklicznie pojawia się pojęcie ryzyka. Zgodnie z opisem wskazanym przez D. Kahnemana „ryzyko” nie istnieje niezależnie od ludzkich umysłów i kultur i nie czeka biernie, aż je zmierzymy. Ludzie wymyślili pojęcie

²⁵³ R.H. Thaler, A. Tversky, D. Kahneman, A. Schwartz, *The Effect of Myopia and Loss Aversion on Risk Taking: An Experimental Test*, Quarterly Journal of Economics 1997, nr 112.

²⁵⁴ Zob. A.S. Reber, E.S. Reber, *Słownik psychologii*, Warszawa 2005, s. 263.

²⁵⁵ R.H. Thaler, S. Cass, *Impuls...*, s. 49.

„ryzyka” po to, żeby im pomagało w zrozumieniu życiowych niebezpieczeństw i niepewności oraz w radzeniu sobie z nimi. Niebezpieczeństwa są realne, jednak nie istnieje coś takiego, jak „realne” czy „obiektywne” ryzyko.”²⁵⁶. Efektem przeprowadzonych przez D. Kahnemana badań dotyczących podejścia do ryzyka jest stwierdzenie, iż ludzie zazwyczaj nie chcą ryzykować gdy mają zapewniony zysk, lecz podejmują ryzyko gdy brak działania może wiązać się ze stratą. Wyniki są na tyle znaczące, iż pozwalają nawet wysnuć przez badacza tezę, iż „spójność ludzkich preferencji jest beznadziejnym złudzeniem”²⁵⁷, a dodatkowo wykazuje, że osoby biorące udział w badaniu były skłonne zmniejszyć swoje oczekiwania dotyczące wysokości potencjalnego zysku w celu uzyskania pewnej wygranej i uniknięcia pewnej straty. Podsumowanie wyników w dość niekorzystnym świetle stawia umiejętności osób fizycznych w zakresie racjonalnego podejścia do ryzyka²⁵⁸. Zdaniem D. Kahnemana bowiem „nasz umysł jest ograniczony i przez to niezdolny do myślenia w sposób idealnie konsekwentny logicznie. Ponieważ „Istnieje tylko to co widzimy”, a na wysiłek umysłowy reagujemy niechęcią, jesteśmy skłonni podejmować decyzje na bieżąco w miarę jak pojawiają się inne problemy – nawet gdy otrzymujemy wyraźne polecenie, żeby je rozważyć łącznie. Nie dysponujemy odpowiednimi zasobami umysłowymi ani nie mamy nawet chęci, aby narzucić naszym preferencjom spójność, a preferencje nie są z natury magicznie skalibrowane na spójność, jak to zakłada model racjonalnych uczestników rynku”²⁵⁹. Ten długi wywód logiczny ukazuje ułomność ludzkiego podejścia do możliwości realnej oceny sytuacji, a zatem potwierdza nastawienie osób fizycznych na doraźne działania bardziej niż na długotrwałe planowanie. Niestety takie podejście dotyczy również działań związanych z podejmowaniem przez konsumentów decyzji finansowych. Przykładów takich zachowań jest wiele, jednakże jednym z najczęściej omawianych w przekazach medialnych jest postępowanie konsumentów w przypadku tzw. afery Amber Gold²⁶⁰. Osoby fizyczne w celu uzyskania zysków większych niż oferowane w owym czasie przez inne podmioty rynku finansowego nie oceniły racjonalnie zagrożenia wynikającego z inwestowania w oferowane przez

²⁵⁶ D. Kahneman, *Pułapki myślenia. O myśleniu szybkim i wolnym*, Poznań 2012, s. 191.

²⁵⁷ D. Kahneman, *Pułapki...*, s. 444.

²⁵⁸ D. Kahneman, A.Tversky, *Prospect Theory: An Analysis of Decisions under Risk*, 1979, *Econometrica* 47.

²⁵⁹ D. Kahneman, *Pułapki...*, s. 445-446.

²⁶⁰ Strona internetowa Business Insider, Afera Amber Gold, <https://businessinsider.com.pl/afera-amber-gold>, dostęp 14.11.2022 r.

Amber Gold produkty. Pomimo, iż Komisja Nadzoru Finansowego wskazywała zagrożenie związane ze sposobem działania tej firmy²⁶¹.

3.3. Księgowanie mentalne i mentalna punktacja – czynniki sprzyjające nadmiernym wydatkom

R. H. Thaler określił mianem księgowania mentalnego przyjętego przez ludzi wewnętrznego systemu kontroli. Zgodnie z jego definicją jest „to system (czasami ukryty), który gospodarstwa domowe wykorzystują do szacowania, regulowania i przerabiania domowego budżetu”²⁶². Zdaniem Thalera każdy posiada taki system, choć nie wszyscy zdają sobie z tego sprawę.

Punktem wyjścia w tym założeniu jest stwierdzenie, iż pieniądze w swojej naturze są zamienialne, w związku z czym mogą być przeznaczane na różne cele. Jednak każdy człowiek dokonuje podziału posiadanych przez siebie środków. W przypadku niektórych przybiera to formę rzeczywistych fizycznych podziałów – np. poprzez stworzenie oddzielnych rachunków bankowych na poszczególne cele, przechowywania gotówki w kopertach zawierających opis wydatków, które mogą być z nich wykonywane. Bez względu jednak na to, w jaki sposób następuje podział posiadanych środków – przypisanie im, nawet wyłącznie w umyśle, konkretnych celów, powoduje w ludziach niechęć do dokonywania zmiany ich przeznaczenia. Właśnie taki rodzaj postępowania – określony mianem księgowania mentalnego, stanowi pewnego rodzaju próbę ochrony budżetu domowego przed nadmiernym wydawaniem środków.

Przykładem mającym na celu zobrazowanie tego sposobu działania jest przywołany przez Thalera opis działania przedsiębiorstw. W większości z nich posiadane środki znajdują się na różnych rachunkach bankowych by łatwiej było nimi dysponować, gdyż każdy z rachunków posiada przypisane przeznaczenie. W związku z tym nawet w sytuacjach kryzysowych decyzje dotyczące zmiany przeznaczenia poszczególnych środków podejmowane są bardzo ostrożnie i co do zasady zmiany te są ostatecznością. Zazwyczaj pierwszym krokiem w takich sytuacjach jest próba ograniczenia wydatków, tak by dalsze działania nie wymagały zmiany planowanych budżetów. Sytuacja podobnie

²⁶¹ Strona internetowa Komisji Nadzoru Finansowego, Lista ostrzeżeń publicznych KNF, https://www.knf.gov.pl/dla_konsumenta/ostrzezenia_publiczne#51235, dostęp 14.11.2022 r.

²⁶² R.H. Thaler, S. Cass, *Impuls...*, s. 68.

wygląda w przypadku osób fizycznych i zarządzania przez nie środkami posiadanymi w budżetach domowych. Zmiana przeznaczenia posiadanych środków w wielu przypadkach nie stanowi aż tak dużych problemów, jak w przypadku przedsiębiorstw i uzależniona jest przede wszystkim od sytuacji, w której znajduje się dana osoba, jednak zazwyczaj nie są to działania dotyczące całych budżetów. Przykładów takich „małych” zmian przeznaczenia środków jest wiele – jako dość kreatywny sposób księgowania mentalnego Thaler wskazał sposób działania pewnego profesora ekonomii, który co roku przeznaczał określoną kwotę na cele dobroczynne. Jednakże, jeśli w trakcie trwania tegoż roku zdarzały mu się nieprzewidziane, a zatem przede wszystkim nieplanowane wydatki, to „potrącał” je ze środków, których pierwotnym założeniem było przekazanie na fundacje dobroczynne. W ten sposób pozostałe części budżetu nie musiały zmieniać swojego przeznaczenia, gdyż fundusz dobroczynny stanowił pewnego rodzaju „amortyzację” środków²⁶³.

Przywołany powyżej schemat działania ma na celu ukazanie, iż pomimo tak z pozoru bezproblemowego przeksięgowywania przez ludzi środków pomiędzy budżetami przeznaczonymi na różne cele, co do zasady jednak w większości przypadków pozostają one „nienaruszalne”. D. Gross i N. Souleles w opublikowanych w 2002 wynikach badań wskazali, iż w owym czasie typowe gospodarstwo domowe ich respondentów posiadało ponad 5 tysięcy dolarów w środkach określanych jako płynne i prawie 3 tysiące dolarów zadłużenia na kartach kredytowych. Sam fakt posiadania w tym samym czasie oszczędności i zadłużenia, zwłaszcza gdy wysokość zadłużenia jest niższa od posiadanych środków, wydaje się być działaniem nieracjonalnym. Dodatkowym argumentem przemawiającym za możliwością oceny takich działań jako wysoce nieekonomiczne dla budżetu badanych gospodarstw jest fakt, iż oprocentowanie rachunków, na których przechowywane były wolne środki wynosiło ok. 5% w skali roku, a oprocentowanie obciążeń na kartach kredytowych aż 18%²⁶⁴. Osoby te miały zatem możliwość skorzystania z najrozsądniejszego z punktu widzenia ich sytuacji finansowej rozwiązania – określanego przez ekonomistów okazją arbitrażową - jednakże ze względu na opisywanie księgowania mentalne²⁶⁵ nie potrafiły zdecydować się na taki krok. Co więcej opisywane są sytuacje, w których osoby posiadające zadłużenia na kartach kredytowych sięgające ich

²⁶³ R.H. Thaler, S. Cass, *Impuls...*, s. 69.

²⁶⁴ *Ibidem*, s. 70.

²⁶⁵ Zob. R.H. Thaler, *Mental Accounting and Consumer Choice*, *Marketing Science* 1985, nr 4; R.H. Thaler, *Mental Accounting Matters*, *Journal of Behavioral Decision Making* 1999, nr 12.

maksymalnego obciążenia świadomie nie dokonywały ich spłaty. Wynikało to z założenia, iż po uregulowaniu należności zamiast pozostawić te środki na niespodziewane wydatki, z dużym prawdopodobieństwem wydali by je znów wykorzystując maksymalny dostępny limit kredytowy. Zatem brak spłaty i konieczność dokonywania opłaty za korzystanie z limitu w postaci odsetek od zadłużenia traktują jako swoistą ochronę przed ponownym – możliwe, iż nawet większym niż w danym momencie (ze względu na częste praktyki związane z podnoszeniem limitów dostępnych na kartach kredytowych osobom spłacającym regularnie chociażby odsetki) – zadłużaniem się²⁶⁶.

Przybliżając tematykę dotyczącą księgowania mentalnego warto wspomnieć również o ogólnej mentalnej księgowości i związanymi z nią – efektem dyspozycji i błędzie kosztów poniesionych²⁶⁷. Mentalna księgowość umożliwia ludziom przypisywanie różnym rzeczom umysłową punktację zależną od sytuacji, w której się znajdują. W ogólnym opisie sprowadza się to do założenia, iż im więcej środków zostało włożonych w zrealizowanie jakiegoś działania, tym wyżej będzie przez daną osobę oceniana i tym większe będzie miała dla niej znaczenie. Dlatego też zazwyczaj ludziom łatwiej jest dokonywać spontanicznych zakupów za pieniądze uzyskane w formie wygranej w loterii, niż przeznaczyć na ten sam cel środki zgromadzone na rachunku oszczędnościowym. Co więcej odnosi się to nie tylko do rzeczywistego wydatkowania posiadanych środków finansowych, ale również do podejmowania działań. Zgodnie z założeniami ekonomii klasycznej takie różne podejście do wydatkowania posiadanych środków w zależności od poniesionych nakładów na ich uzyskanie nie ma racjonalnego wyjaśnienia. Zatem nie powinno mieć wpływu na postępowanie osób fizycznych. Jednakże jak wskazał D. Kahneman²⁶⁸ mentalna punktacja – podobnie jak mentalne księgowanie mają większy wpływ na zachowania ekonomiczne społeczeństwa niż początkowo zakładano. Przykładem sposobu działania wynikającego z mentalnej punktacji jest posiadanie przez hipotetyczną osobę akcji dwóch spółek i tej samej wartości. Przy czym w przypadku pierwszej z nich od czasu ich zakupu osoba ta odnotowała na nich zysk, a drugie spowodowały stratę zainwestowanych początkowo środków. Zgodnie z założeniem ekonomii klasycznej dokonując obecnie ich sprzedaży osoba ta powinna przeanalizować możliwości związane ze zmianą ich wartości w nadchodzącym czasie i w oparciu o te dane podjąć stosowną decyzję. Jednakże w większości przypadków osoba ta dokona sprzedaży akcji, na których

²⁶⁶ R.H. Thaler, S. Cass, *Impuls...*, s. 70.

²⁶⁷ P. Zielonka, *Efekt dyspozycji a teoria perspektywy*, *Decyzje*, 2005, nr 3, s. 55-77.

²⁶⁸ D. Kahneman, *Pułapki...*, s. 457.

dotychczas odnotowała zysk. Działanie takie określane jest jako efekt dyspozycji i uważany jest jako jeden z bardziej kosztownych błędów poznawczych²⁶⁹. Co więcej związany jest z nim zazwyczaj błąd kosztów poniesionych – odnoszący się do sytuacji, gdy dana osoba poczyniła już tak duże nakłady na jakiś cel, iż zamiast z niego zrezygnować i posiadane środki zacząć lokować w innej inwestycji, wciąż liczy na poprawę sytuacji pierwotnej. Stąd też tak charakterystyczne dla osób grających np. na giełdzie założenie, że akcje notujące ciągły spadek za chwilę „się odbiją” lub podczas korzystania z gier losowych zakładanie, iż „zła passa musi się w końcu odwrócić”. Wytworzenie się takiego założenia z czasem wręcz uniemożliwia dokonanie rzetelnej oceny sytuacji i w konsekwencji może stanowić podstawę problemów finansowych. Pozytywną wiadomością jest natomiast informacja, iż działania edukacyjne w tym wymiarze przynoszą zakładane efekty. W grupach studentów ekonomii i zarządzania, w których na zajęciach poruszane były zagadnienia przybliżające omawianą problematykę, w późniejszym czasie zwiększony był odsetek osób potrafiących realnie podejść do problemu i na wcześniejszym etapie zakończyć wydatkowanie posiadanych środków na nieudane projekty²⁷⁰. Dlatego też na aprobatę zasługują działania prawodawcy unijnego²⁷¹, w efekcie których już na etapie reklamy produktów finansowych konieczne jest umieszczenie ogłoszenia o możliwym ryzyku finansowym związanym z ich nabyciem.

Jednakże mentalne księgowanie nie zawsze wiąże się wyłącznie z problematycznym przeksięgowywaniem środków na cele, które w efekcie stanowią możliwość poprawienia sytuacji finansowej budżetów domowych. W niektórych przypadkach przywiązanie do poszczególnych kategorii, jest tak silne, iż osoby posiadające oszczędności nie są w stanie obiektywnie ocenić swojej sytuacji materialnej i pozwalać sobie na tzw. małe przyjemności. W ich przypadku konieczne jest wyodrębnienie kolejnych kategorii z przeznaczeniem środków wyłącznie na takie wydatki, gdyż w przeciwnym razie nie potrafiłyby zaakceptować wydatkowania posiadanych przez siebie środków na takie cele²⁷².

²⁶⁹ *Ibidem*

²⁷⁰ D. Kahneman, *Pułapki...*, s. 459,

²⁷¹ Rozporządzenie delegowane Komisji (UE) 2017/653 z dnia 8 marca 2017 r. uzupełniające rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1286/2014 w sprawie dokumentów zawierających kluczowe informacje, dotyczących detalicznych produktów zbiorowego inwestowania i ubezpieczeniowych produktów inwestycyjnych (PRIIP) przez ustanowienie regulacyjnych standardów technicznych w zakresie prezentacji, treści, przeglądu i zmiany dokumentów zawierających kluczowe informacje oraz warunków spełnienia wymogu przekazania takich dokumentów (Dz. U. UE. L. z 2017 r. Nr 100, str. 1 ze. zm.).

²⁷² R.H. Thaler, S. Cass, *Impuls...*, s. 70-71.

Bez względu jednak na to, do której z opisywanych grup zaliczyć można poszczególne osoby podkreślić należy jak ważnym i przydatnym aspektem ich życia mogłoby być księgowanie mentalne, gdyby tylko podjęto wysiłek ukazania im tego schematu działania²⁷³. Owszem – informacje na ten temat są coraz częściej przedstawiane w przystępny sposób w materiałach dotyczących oszczędzania np. w internecie²⁷⁴, jednakże jak w większości przypadków – dużo korzystniejszym rozwiązaniem byłaby znajomość takiego schematu działania jeszcze zanim pojawią się problemy finansowe zachęcające poszczególne osoby do szukania rozwiązań w tzw. sieci.

3.4. Korzyści teraz, koszty później oraz złudzenie planowania w kontekście regulacji działalności parabankowych instytucji kredytowych

Z perspektywy założeń ekonomicznych prezentowanych przez R.H. Thalera dobra na potrzeby rozważań w niniejszym podrozdziale można podzielić na dobra inwestycyjne i dobra grzeszne²⁷⁵. Ten sztuczny podział jest umownym wynikiem wpływu dokonania wyboru danego dobra na jego konsekwencje po określonym czasie. Ludzie co do zasady mają problemy z podejmowaniem działań, z których ewentualne korzyści będą mogli czerpać dopiero po jakimś czasie. Stąd chociażby tak skrajne podejście do dokonywania oszczędności na przyszłą emeryturę. Niemniej jednak dobra inwestycyjne to dobra, które w dłuższej perspektywie czasu przyniosą osobom się na nie decydującym określone korzyści²⁷⁶. Dobra grzeszne to dobra przynoszące chwilową radość i uczucie spełnienia w terażniejszości, jednakże ich nadużywanie długoterminowo co do zasady przynosi negatywne skutki. Ze względu na opisane już w niniejszym rozdziale schematy działania niemożliwym jest całkowite wyeliminowanie dóbr klasyfikowanych jako dobra grzeszne, jednakże wybór ich z racjonalnego punktu widzenia powinien być ograniczony do minimum.

²⁷³ Zob. F. Modigliani, R. Brumberg, *Utility Analysis and the Consumption Function: An Interpretation of Cross-Section Data* [w:] K.K. Kurihara (red.), *Post-Keynesian Economics*, Rutgers University Press, New Brunswick 1954, s. 388–436; A. Ando, F. Modigliani, *The „Life Cycle” Hypothesis of Saving: Aggregate Implications and Tests*, *American Economic Review* 1963, vol. 53, nr 1, s. 55–84; D. Begg, S. Fischer, R. Dornbusch, *Makroekonomia*, Warszawa 2000, s. 158–168; R.E. Hall, J.B. Taylor, *Makroekonomia*, Warszawa 2005, s. 260–272.

²⁷⁴ Zob. Strona internetowa Zaradny Finansowo, *System 6 słoików. Co to jest i jak może pomóc w oszczędzaniu?*, <https://zaradnyfinansowo.pl/system-6-sloikow/>, dostęp 16.03.2022 r.

²⁷⁵ R.H. Thaler, S. Cass, *Impuls...*, s. 98.

²⁷⁶ Zob. W. Samecki, *Wprowadzenie do ekonomiki*, Wrocław 2005, s. 381 i n.

Niestety wszechobecny materializm i związany z nim konsumpcjonizm znacząco utrudniają taki model funkcjonowania. W literaturze dostępne są stanowiska wskazujące, iż ludzie stali się społeczeństwem konsumpcyjnym, określanym również mianem społeczeństwa globalnego, „w którym:

- potrzeby uznawane za podstawowe (żywność, mieszkanie, odzież, minimalne wykształcenie, opieka zdrowotna) są zaspokajane przez znaczną część ludności, a trwałe dobra konsumpcyjne są powszechnie dostępne;
- istnieją bodźce do konsumowania, tak że nawet codzienne czynności przekształciły się w okazję do konsumpcji (powstanie nowych produktów, właściwa reklama, marketing);
- gospodarstwa domowe poprzez coraz większy kontakt z rynkiem, a te spośród nich, które dysponują znaczącą siłą nabywczą, mogą korzystać z oferty społeczeństwa konsumpcyjnego”²⁷⁷.

Konsumpcjonizm postrzegany w ten sposób może zostać uznany za błąd mentalny²⁷⁸. Konsumenci bowiem coraz częściej zatracają się w niemożliwej do zaspokojenia żądzy posiadania dóbr tu i teraz. Odczuwają potrzebę dokonywania kolejnych zakupów już nie tylko by zaspokoić swoje potrzeby i pragnienia, ale coraz częściej odczuwają presję związaną z możliwym wykluczeniem, jeśli zaprzestaną takiego postępowania²⁷⁹. Co z uwagi na klasyfikację potrzeby przynależności (usytuowanie jej chociażby w połowie piramidy potrzeb Masłowa²⁸⁰) sprawia, iż strach przed odrzuceniem może powodować podejmowanie nieracjonalnych decyzji byle tylko go uniknąć i zyskać niezbędną do prawidłowego funkcjonowania aprobatę. Młode pokolenie – między innymi ze względu na ograniczone zasoby stara się coraz częściej zabezpieczyć te potrzeby poprzez bartel lub poszukiwanie okazji umożliwiających pozyskanie upragnionych dóbr bez ponoszenia znacznych nakładów finansowych. Nieograniczony wręcz dostęp do internetu zapewnia narzędzia dostosowane zarówno do poszukiwania najkorzystniejszych cenowo ofert

²⁷⁷ A. Bodanko, P. Kowolik, *Mieć czy być: rozważania filozoficzno-pedagogiczne*, Nauczyciel i Szkoła 2010, nr 1-2 (46-47), s. 57.

²⁷⁸ J. Mysona Byrska, *Konsumpcjonizm jako błąd mentalny*, Logos i Ethos 2017, Tom 45 (2017): Umiar i rozsądek w sferze społecznej, 135–147.

²⁷⁹ T. Kanasz, *Uwarunkowania szczęścia. Socjologiczna analiza wyobrażeń młodzieży akademickiej o szczęściu i udanym życiu*, Warszawa 2015, s. 145.

²⁸⁰ „Teoria potrzeb Masłowa, oparta na hipotezie, że człowiek w swoim działaniu dąży do zaspokojenia potrzeb, które tworzą logiczną hierarchię i obejmują obszary fizjologiczne, bezpieczeństwa, społeczne, szacunku i samorealizacji. Maslow określił, iż w pierwszej kolejności zaspokojone muszą być potrzeby niższego rzędu, a dopiero wtedy możliwe jest zaspokojenie potrzeb wyższego (...) Ujęte w piramidzie Masłowa potrzeby stanowią grupę potrzeb podstawowych, a ich interpretacja (podobnie jak zaspokajanie) powinna mieć charakter wzrostowy i posiadać swój początek u podstaw owej piramidy.” za A. Miler-Zawodniak, *Teorie potrzeb jako współczesne teorie motywacji*, Obronność - Zeszyty Naukowe Wydziału Zarządzania i Dowodzenia Akademii Obrony Narodowej 2012, nr 4, s. 103.

danego produktu jak i osób, które chcą go sprzedać lub wymienić na inny towar lub usługę²⁸¹.

Jednakże w przypadku gospodarstw domowych zauważalna jest prawidłowość, zgodnie z którą realizacja wynikających z presji społecznej potrzeb materialnych jest tak duża, iż podejmują niekorzystne decyzje finansowe tylko po to by zrealizować własne aspiracje konsumpcyjne²⁸². W przypadku osób posiadających niskie dochody dobra materialne, w tym towary luksusowe stały się niezwykle pożądane, choć ze względu na wspomniane już niewielkie możliwości finansowe zazwyczaj są poza ich zasięgiem. Wśród osób, których sytuacja materialna ulega poprawie dobra materialne uznawane są za możliwość poprawy ich standardu życia, zmanifestowania swojej lepszej sytuacji finansowej. Niestety związana z tym presja jest na tyle duża, iż w przypadku niewystarczających środków do dyspozycji na konsumpcję, gospodarstwa domowe podejmują decyzje o skorzystaniu z innych opcji finansowania²⁸³. Ze względu na rozwój technologiczny ograniczenia finansowe tracą na znaczeniu. Zarówno w bankach, jak i instytucjach parabankowych²⁸⁴ dostępne są opcje szybkiego kredytowania – reklamowane często jako środki przyznawane w kilka minut, „kilka kliknięć myszką”²⁸⁵. Problem dostępności takich rozwiązań oraz przede wszystkim kosztów generowanych podczas korzystania z nich przez konsumentów zostały dostrzeżone przez ustawodawcę. Remedium na wskazane problemy ma stanowić ustawa z dnia 6 października 2022 r. o zmianie ustaw w celu przeciwdziałania lichwie²⁸⁶ – określana w przekazach medialnych jako ustawa antyli-chwiarska 3.0. Zaproponowane w niej rozwiązania nie tylko ograniczają maksymalną wysokość kosztów dodatkowych ustalanych przez instytucję parabankową, ale również

²⁸¹ M. Boni, *Młodzi 2020 – w poszukiwaniu tożsamości*. Raport, Strona internetowa Fundacji Batorego, https://www.batory.org.pl/wp-content/uploads/2021/05/Mlodzi_2020.pdf, s. 77-80, dostęp 27.11.2022 r.

²⁸² M. Dela, *Spoleczno-ekonomiczne aspekty niewyplacalności i upadłości*, [w:] *Kwartalnik Prawo-Społeczeństwo-Ekonomia*, Nr 1/2016, s. 19.

²⁸³ A. Wildowicz-Giegiel, *Materializm a skłonność do zadłużania na przykładzie gospodarstw domowych w Polsce*, [w:] J. Sikorski, E. Tokajuk (red.), *Rynki finansowe: wczoraj, dziś, jutro*, Białystok 2010, s. 232.

²⁸⁴ Zob. M. Czech, Ł. Szewczyk, *Spoleczna odpowiedzialność instytucji parabankowych w Polsce*, *Rynek-Społeczeństwo-Kultura*, nr 1, Dobrzeń Wielki 2012, s. 44; A. Klein-Kaska, *Nadzór nad instytucjami parabankowymi w Polsce – tendencje ogólne*, [w:] E. Fojeck - Mastalska, E. Rutkowska-Tomaszewska (red.), *Nadzór nad rynkiem finansowym: aktualne tendencje i problemy dyskusyjne*, *Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa*, Wrocław 2011, s. 52; P. Masiukiewicz, *Regulacje a ryzyko shadow banking w Polsce*, *Zarządzanie i Finanse*, tom 10, nr 4/2, Wydział Zarządzania Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2012, s. 9-10; P. Chrobot, B. Gadecki, *Prawnokarne aspekty funkcjonowania szarej strefy bankowości, tzw. parabanków*, *Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego*, nr 10 (6), Warszawa 2014, s. 71.

²⁸⁵ Por. M. Żurawski, *Pozytywne i negatywne przesłanki ogłoszenia upadłości konsumenckiej*, *Studia Iuridica Toruniensia*, 2017, Tom XX, s. 372.

²⁸⁶ Ustawa z dnia 6 października 2022 r. o zmianie ustaw w celu przeciwdziałania lichwie (Dz. U. poz. 2339).

w przyszłości mają zobowiązać wspomniane podmioty do przeprowadzenia szczegółowej oceny kredytowej konsumenta przed zawarciem umowy. Choć w dalszym stopniu nie stanowi to rozwiązania pozostałych problemów – w tym przede wszystkim czy zastosowane przez poszczególne podmioty rozwiązania w rzeczywistości wypełniają znamiona niezbędne do uznania zawarcia umowy w formie elektronicznej²⁸⁷. Poza dostępnymi ofertami kredytów i pożyczek, coraz częściej w sieci dostępna jest opcja umożliwiająca czasowe odroczenie płatności²⁸⁸. Zazwyczaj nie wymaga to dokonywania dodatkowych czynności, gdyż jest to jedna z opcji umożliwiających opłacenie zamówienia jak w przypadku płatności przelewem lub przy wykorzystaniu BLIKa, a nawet jeśli konieczne jest spełnienie dodatkowych kryteriów, to są one dużo mniejsze niż podczas składania wniosku o pożyczkę lub kredyt. Co najważniejsze – skorzystanie z tej opcji nie wymaga przeniesienia konsumenta na inną stronę internetową, w całości jest więc realizowane w serwisie, w którym dokonywany jest zakup. Zdawać by się mogło, iż jest to po prostu kolejna forma dostępnych płatności i nie ma w tym żadnego zagrożenia. Jednakże sprawa komplikuje się gdy analizę tej metody opłacania zamówień zestawimy z założeniami już wspomnianej teorii behawioralnej i wynikającego z niej księgowania mentalnego. O skali zjawiska związanej z brakiem świadomości zagrożenia wynikającego z takiego sposobu finansowania zakupów przez konsumentów świadczy fakt, iż w Wielkiej Brytanii już 10% użytkowników korzystających z tej możliwości posiada problemy z ich terminową spłatą, gdyż nie traktowała ich jako krótkoterminowej, nieoprocentowanej pożyczki, którą w gruncie rzeczy są²⁸⁹.

3.5. Ograniczenia w tworzeniu treści reklamowych jako prawna forma ochrony konsumenta

Opisana w poprzednim podrozdziale potrzeba nabywania dóbr materialnych nawet w sytuacji, gdy finanse gospodarstwa domowego nie przewidują możliwości dokonania dodatkowych wydatków ściśle związana jest ze zjawiskiem nadmiernego

²⁸⁷ Zob. M. Załucki, *Komentarz do art. 78^l*, [w:] M. Załucki (red.), *Kodeks...*, s.235-237.

²⁸⁸ Zob. Strona internetowa Allegro.pl, *Metody płatności: Allegro Pay*, <https://allegro.pl/metody-pлатnosc/allegro-pay>, dostęp 27.11.2022 r.; Strona internetowa PayU, *Płatności odroczone PayPo* dostępne w sklepach PayU, <https://poland.payu.com/news/pлатnosc-odroczone-paypo-dostepne-w-sklepach-payu/>, dostęp 27.11.2022 r.

²⁸⁹ Strona internetowa Fundacji Lendtech, *Zła wiadomość dla dostawców BNPL w Wielkiej Brytanii. Klienci narzekają na windykacje*, <https://www.lendtech.pl/wiadomosci/bnpl/zla-wiadomosc-dla-dostawcow-bnpl-w-wielkiej-brytanii-klienci-narzekaja-na-windykacje/>, dostęp 05.06.2022 r.

konsumpcjonizmu. Jednostki coraz częściej dokonują zakupów nie tylko ze względu na konieczność posiadania danego towaru, ale również dla poprawy samopoczucia lub chęci zaimponowania innym. Zmiany rodzaju dokonywanych zakupów i przede wszystkim ich powodu sprawiły, iż w przypadku większości przedsiębiorców na znaczeniu zyskały działania marketingowe. W czasach gdy internet nie był jeszcze tak popularny i większość producentów i usługodawców skoncentrowana była na odbiorcach znajdujących się w ich najbliższej okolicy, niezwykle ważnym działaniem reklamowym był tzw. marketing szeptany²⁹⁰. Osoba poszukująca danego towaru lub usługi mając wybór, co do zasady, decydowała się zwykle na ofertę polecaną przez zaufaną osobę. Tak samo – niepochlebne oceny sklepów lub zakładów miały wpływ na ich obroty.²⁹¹ W dobie wszechobecnego internetu takich opinii jest wiele. Każdy z jego użytkowników ma obecnie możliwość wystawiania recenzji odwiedzanych miejsc lub zakupionych towarów. Dzięki temu można zweryfikować swoje założenia i wybory przed ich realnym dokonaniem.

Problematyczne w tym przypadku są jednak dwa działania, z którymi bardzo często konsumenci mają do czynienia w sieci. Pierwszym z nich są opinie dodawane przez osoby opłacane przez danego usługodawcę, producenta lub wynajętą przez nich agencję marketingową. Zjawisko to jest już bardzo powszechne i stosowane zwykle na początku funkcjonowania na rynku – zazwyczaj użytkownicy mają większe zaufanie do podmiotów posiadających już pozytywne oceny niż do całkowitych niespodzianek, które nie zostały jeszcze ocenione, lub gdy wśród posiadanych ocen przeważają oceny negatywne²⁹². Oczywiście w większości przypadków rynek z czasem weryfikuje takie dyskusyjnie moralne praktyki, jednak konsumenci powinni mieć je na uwadze podejmując decyzje zakupowe.

Opisane zjawisko ewoluowało również w bardziej bezpośrednie działania osób rozpoznawalnych w sieci. Tzw. *influenserzy*²⁹³ posiadają zazwyczaj znaczne ilości osób je obserwujących w *social mediach*. Od kilku lat obserwowana jest stale zwiększająca się częstotliwość umieszczania przez takie osoby opinii o różnych produktach²⁹⁴.

²⁹⁰ Zob. M. Gawrońska, *Marketing szeptany jako nowoczesna forma promocji*, Rynek - Społeczeństwo - Kultura nr 2 (6), 2013, s. 31-35.

²⁹¹ J. Pikuła-Malachowska, *Rola internetu w podejmowaniu decyzji zakupowych przez młodych dorosłych*, Marketing i zarządzanie 2018, nr 2 (52), s. 157-164.

²⁹² F. Fukuyama, *Zaufanie. Kapitał społeczny a droga do dobrobytu*, Warszawa – Wrocław 1997.

²⁹³ D. Mruk-Tomczak, *Influencer marketing: w roli głównej człowiek, postać wirtualna czy cyfrowy klon?*, [w:] H. Mruk, A. Sawicki, Marketing. Koncepcje i doświadczenia, Pelplin 2022, s. 272-293.

²⁹⁴ Zob. D. Marzec, *Znaczenie influencer marketingu w kształtowaniu decyzji współczesnych konsumentów*, Media i społeczeństwo, Bielsko-Biała 2022, nr 16/2022, s. 154-174.

W sytuacjach gdy opinia ta jest realnym odzwierciedleniem odczuć takiej osoby, to należy pamiętać, iż każdy ma do takowej prawo i nie należy jej im odbierać tylko dlatego, że jest przekazywana szerszemu gronu odbiorców niż w przypadku pierwotnej wersji marketingu szeptanego. Jednak w wielu przypadkach z czasem okazało się, iż „spontanicznie” dodawane opinie zachwalające różne produkty i usługi stanowiły reklamę, za którą osoby te otrzymywały wynagrodzenie. Informacje te nie były wskazywane w prezentowanych przekazach, w związku z czym konsument nie miał możliwości realnej oceny czy polecany produkt rzeczywiście jest polecany jako coś skutecznego/przydatnego czy stanowi jedynie element współpracy na opisaną już linię. Zwłaszcza, iż niektóre z polecanych produktów nie posiadały wskazywanych w reklamach właściwości, a nawet były szkodliwe. Praktyki te stanowią na tyle powszechne zjawisko, iż w 2021 roku zainteresowały Prezesa UOKiK, który to wszczął kolejne postępowanie wyjaśniające w sprawie związanej z reklamami w mediach społecznościowych²⁹⁵.

Pojawiające się w mediach informacje o przytoczonych powyżej praktykach²⁹⁶ mogą powodować utratę zaufania konsumentów do reklamowanych w ten sposób towarów i usług. Słownik języka polskiego jako definicję zaufania wskazuje: „przekonanie, że jakiejś osobie lub instytucji można ufać; przekonanie, że czyjeś słowa, informacje itp. są prawdziwe; przekonanie, że ktoś posiada jakieś umiejętności i potrafi je odpowiednio wykorzystać”²⁹⁷. Ciekawym dopełnieniem powyższego opisu jest określenie, iż „zaufanie to przekonanie plus oparte na nim działanie”²⁹⁸. Na tych samych założeniach opiera się teoria ekonomii zaufania. Według jej założeń zaufanie jest wartością społeczną, której nie da się w pełni jednoznacznie zdefiniować, jednakże wpływa ona na decyzje podejmowane przez konsumentów. Jednocześnie podkreślić należy, iż „Dokonywanie transakcji w obrocie cywilnoprawnym to podejmowanie decyzji, z którymi powiązane jest określone ryzyko¹. Obejmuje ono m.in. niewykonanie przez drugą stronę zobowiązań

²⁹⁵ Strona internetowa Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów, #współpraca? Szkoda, że nie z Urzędem, https://uokik.gov.pl/aktualnosci.php?news_id=18645, dostęp 23.09.2022 r.

²⁹⁶ Zob. J. Ablewicz, *Nieuczciwa reklama jako czyn nieuczciwej konkurencji*, Zeszyty Naukowe Małopolskiej Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Tarnowie 2004, nr 6, Małopolska Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Tarnowie, Tarnów 2004, s. 9; M. Gajdus, A. Laszczyk, *Wedle dobrych obyczajów czy zgodnie z zasadami współżycia społecznego? Uwagi na tle funkcjonowania klauzuli generalnej z Ustawy o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji*, Przegląd Prawniczy Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza 2012, nr 1, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 2012, s. 25; S. Kaczorowska, *Ochrona konsumenta w świetle ustawy o przeciwdziałaniu nieuczciwym praktykom rynkowym*, Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy, 2009, nr 5, Legnica 2009, s. 50-51.

²⁹⁷ Strona internetowa Słownika języka polskiego, Wydawnictwo Naukowe PWN, Zaufanie, <https://sjp.pwn.pl/slowniki/zaufanie.html>, dostęp 17.11.2022 r.

²⁹⁸ P. Sztompka, *Zaufanie. Fundament społeczeństwa*, Kraków 2007, s. 71.

płynących z umowy czy też nienależyte ich wykonanie². Rozmiar tego ryzyka bywa różny, często trudny czy wręcz niemożliwy do oszacowania. W sytuacjach, w których racjonalna kalkulacja zawodzi, podstawą podejmowania decyzji jest zaufanie.”²⁹⁹. Dlatego też tak ważne jest jego pozyskanie. Należy bowiem podkreślić, iż choć w przypadku reklam podstawowych towarów i usług część z przekazywanych w nich informacji może stanowić zbiór subiektywnych opinii ich użytkowników, to jednak w przypadku reklam dotyczących produktów finansowych konieczny jest rzetelny przekaz.

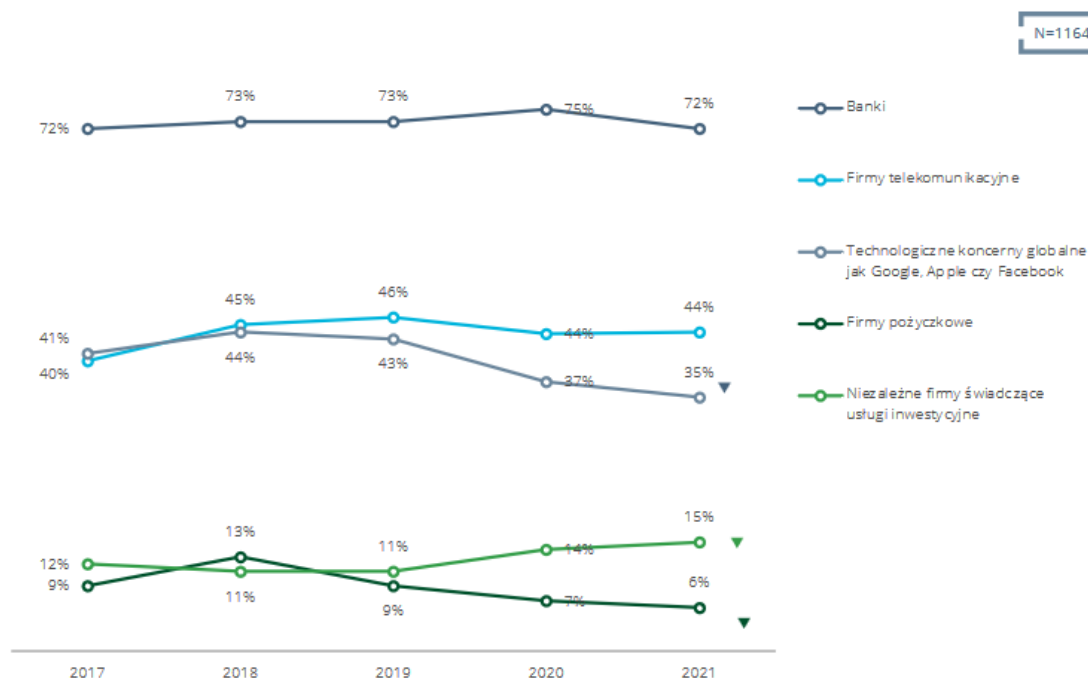
Ze względu na dostępną na rynku ilość produktów finansowych oferowanych przez różne podmioty podejmowane przez nie działania marketingowe³⁰⁰ mają na celu – jak w przypadku większości działań marketingowych – przekonanie potencjalnego klienta o słuszności dokonania wyboru prezentowanej przez nich oferty. Przy czym podkreślić należy, iż jako jeden ze sposobów zabierania umów ustawodawca wskazał sposób ofertowy – z uwzględnieniem oferty elektronicznej.³⁰¹ Stąd tak istotne znaczenie miało doprecyzowanie kwestii umożliwiających zarówno zawarcie przez konsumenta umowy w ten sposób, ale również choć częściowej jego ochrony. W celu umożliwienia konsumentom dokonania choć pobieżnego porównania proponowanych produktów kredytowych wprowadzony jest wymóg wskazywania w przedstawianych ofertach rzeczywistej rocznej stopy procentowej³⁰². Podejmowane w celu zwiększenia przejrzystości ofert działania powodują dodatkowo zwiększanie się zaufania do poszczególnych instytucji finansowych. Zgodnie z wynikami badań przeprowadzonych przez Blue Media S.A. w maju 2021 roku rozkład procentowy twierdzących odpowiedzi na pytanie „czy ufa Pan(i) następującym instytucjom?” wygląda następująco:

²⁹⁹ M. Załucki, *Nowa ustawa o ułatwieniach w dochodzeniu wierzytelności*, Studia Prawnicze. Rozprawy i Materiały 2017, nr 2 (21), s. 5.

³⁰⁰ A. Dąbrowska, *Wzrost konsumpcji dóbr oferowanych przez handel a upadłość konsumencka*, Handel Wewnętrzny, 2018, nr 6.

³⁰¹ Zob. M. Rzewuski, *Część V*, [w:] M. Rzewuski (red.), *Podręczniki prawnicze. Prawo cywilne*, Warszawa 2021, s. 55-59.

³⁰² Ustawa z dnia 12 maja 2011 r. o kredycie konsumenckim (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 246).

Wykres 12 Zaufanie ankietowanych do poszczególnych instytucji finansowych wg. wyników badań Blue Media S.A.³⁰³.

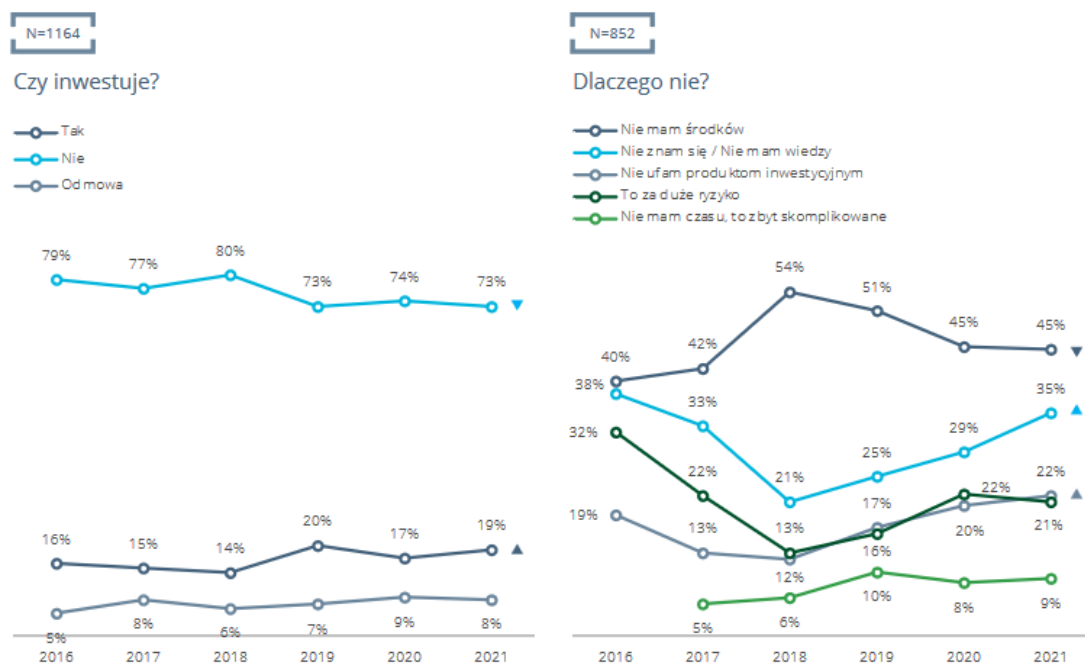
Zdecydowanie największym zaufaniem wśród respondentów cieszyły się banki i pomimo odnotowania niewielkiego spadku, tendencja w tym zakresie utrzymuje się na zbliżonym poziomie. Natomiast najmniejszym zaufaniem ankietowani obdarzają firmy pożyczkowe i trend związany z cyklicznym spadkiem zaufania do tej instytucji utrzymuje się od 2019 roku. Przyczyn takiego odbioru poszczególnych instytucji rynku finansowego może być wiele, jednakże negatywny odbiór firm pożyczkowych może być spowodowany chociażby dokonywaniem przez nie pożyczek zwykle z kosztami dodatkowymi znacznie większymi niż w przypadku banków³⁰⁴. Jednakże odbiór tego czynnika jako negatywnego działania ukazuje brak zrozumienia dla sposobu działania instytucji udzielających pożyczek związanych z dużym ryzykiem braku spłaty. Pożyczki zwiększonego ryzyka – do których z pewnością zaliczają się niektóre z proponowanych przez firmy

³⁰³ Strona internetowa Blue Media S.A., Finanse Polaków w czasach pandemii. Badanie postaw i opinii Polaków, <https://bluemedi.pl/storage/raporty/finanse-polakow-w-czasach-pandemii-2021.pdf>, s. 58, dostęp 27.11.2022 r.

³⁰⁴ Zob. E. Rutkowska-Tomaszewska, *Bankowość konsumencka*, [w:] W. Góralczyk (red.), Problemy współczesnej bankowości. Zagadnienia prawne. Warszawa 2014, s. 139-257 oraz M. Paleczna, *Szczególne rozwiązania wprowadzone w tzw. pakiecie antykryzysowym w zakresie pozaodsetkowych kosztów kredytów konsumenckich*, internetowy Kwartalnik Antymonopolowy i Regulacyjny 2021, nr 7(10), s. 121-135.

pożyczkowe produktów – wymagają ustalenia większej rzeczywistej stopy procentowej by zapewnić rekompensatę pożyczkodawcom³⁰⁵.

Jedną z ważniejszych informacji wynikających z opublikowanych wyników wspomnianych badań w kontekście niniejszego podrozdziału są odpowiedzi udzielone przez respondentów na pytania dotyczące dokonywanych przez nich inwestycji.

Wykres 13 Ilość respondentów deklarujących dokonywanie inwestycji wg. badań Blue Media S.A.³⁰⁶.

Wykres 14 Przyczyny braku dokonywania inwestycji wskazywane przez ankietowanych wg raportu Blue Media S.A.³⁰⁷.

Pomimo dużego zaufania do instytucji bankowych (prawie ¾ ankietowanych potwierdziło, iż ufa bankom) 22% respondentów stwierdziło, iż nie dokonuje inwestycji gdyż nie ufa produktom inwestycyjnym. Ogólnie wyniki dotyczące osób, które nie inwestują wykazują, że mniej niż połowa osób rezygnuje z tego sposobu lokowania oszczędności ze względu na brak posiadanych środków. Zatem ponad połowa ankietowanych posiada aktywa, jednakże uważa, iż brak jest jej wiedzy i jej pozyskanie jest zbyt

³⁰⁵ R.H. Thaler, S. Cass, *Impuls...*, s. 164.

³⁰⁶ Strona internetowa Blue Media S.A., *Finanse...*, s. 52.

³⁰⁷ Strona internetowa Blue Media S.A., *Finanse...*, s. 52.

czasochłonne (kolejno 35% i 9%) lub produkty te obarczone są zbyt dużym ryzykiem (21%). Ukazuje to, iż pomimo skłonności do ryzykownych zachowań osoby posiadające oszczędności podejmują decyzje z uwzględnieniem posiadanych braków w zakresie wiedzy finansowej. Takie działania mogą zdecydowanie pomóc im zabezpieczyć kapitał w przypadku styczności z niekoniecznie „uczciwymi” praktykami niektórych uczestników rynku finansowego³⁰⁸.

Odpowiednim podsumowaniem prowadzonych w niniejszym podrozdziale rozważań jest opinia wydana przez R. H. Thalera w materii produktów finansowych dostępnych na rynku amerykańskim. „W przypadku kredytów hipotecznych i kart kredytowych życie jest o wiele bardziej skomplikowane, niż powinno być, a ludzie często są wykorzystywani. Lepiej jest, gdy ludzie sami troszczą się o siebie. Gdy jednak pożyczają pieniądze, normalne ludzkie słabości mogą prowadzić do poważnych kłopotów, a nawet katastrofy”³⁰⁹. Jednakże niezaprzeczalna – choć w różnym stopniu zależna od jednostki - podatność konsumentów na przekazywane im w materiałach reklamowych treści sprawia, iż zainteresowanie dostępnymi na rynku ofertami nie zapowiada jakoby w najbliższym czasie miały nastąpić zmiany w tym zakresie. Stąd tak istotne są już wspomniane działania ustawodawcy mające na celu ograniczenia dotyczące możliwości reklamowania niektórych produktów finansowych oraz dostępności części z nich³¹⁰.

3.6. Regularne oszczędzanie z perspektywy „inflacji kosztów życia”

Zarządzanie budżetem gospodarstw domowych nie należy, więc do najłatwiejszych zadań. Chęć podążania za realizacją potrzeb – niekoniecznie tych najbardziej potrzebnych, dostępność produktów finansowych umożliwiających ich zakup pomimo pierwotnego braku środków na ten cel, ale również i sytuacja gospodarcza wynikająca m.in. z pandemii i sytuacji geopolitycznej, sprawiają, iż „zapanowanie” nad budżetem staje się coraz trudniejsze. Wskazują na to wyniki badań przeprowadzanych cyklicznie na zlecenie Fundacji Kronenberga.

³⁰⁸ Strona internetowa Money.pl, Mieli namawiać na zakup obligacji GetBacku. Są w rękach CBA, <https://www.money.pl/gospodarka/mieli-namawiac-na-zakup-obligacji-getbacku-sa-w-rekach-cba-6692986814069408a.html>, dostęp 27.11.2022 r.

³⁰⁹ R.H. Thaler, S. Cass, *Impuls...*, s. 172.

³¹⁰ E. Rutkowska-Tomaszewska, *Aktualne trendy i wyzwania w zakresie ochrony konsumenta na rynku finansowym. Dokąd zmierza (powinna zmierzać) ochrona konsumenta? Kilka wybranych uwag*, [w:] E. Rutkowska-Tomaszewska, W. Kwaśnicki (red.), *Ekonomia jako dyscyplina naukowa i kierunek kształcenia. Aktualne trendy i pożądane zmiany*. Warszawa 2020, s. 254-288.

Wykres 15 Deklarowany przez respondentów sposób zarządzania własnymi pieniędzmi wg. wyników uzyskanych w badaniach przeprowadzonych na zlecenie Fundacji Kronenberga³¹¹.

Odpowiedzi udzielone przez respondentów na pytanie „jak pan(i) określił(a)by sposób gospodarowania swoimi pieniędzmi?” wskazują, iż na przestrzeni ostatnich dwóch lat zaobserwować można niewielkie zmiany w tym zakresie. W dalszym ciągu prawie połowa spośród ankietowanych osób wskazała, iż ma możliwość nieregularnego dokonywania oszczędności po opłaceniu bieżących potrzeb. Nieznacznie zmniejszyła się ilość osób twierdzących, iż posiadane przez nich środki umożliwiają im regularne dokonywanie oszczędności. Najbardziej niepokojąca jest jednak utrzymująca się od 2018 roku tendencja wzrostowa odsetku osób, które wskazały, iż nie oszczędzają, a wszystkie otrzymywane środki przeznaczają na bieżące potrzeby. Obecnie opinię taką wykazała ponad 1/3 osób ankietowanych.

Jak wynika z przywołanych w poprzednim podrozdziale badań prawie połowa z ankietowanych osób uważa, iż nie posiada środków umożliwiających im dokonywania inwestycji. W omawianym obecnie badaniu przyczyny tego zjawiska ankietowali mogli wskazać poprzez wybór właściwych do opisu ich sytuacji.

³¹¹ Strona internetowa Bank Handlowy w Warszawie S.A., Fundacja Citi Handlowy im. Leopolda Kronenberga, Postawy Polaków wobec finansów, https://www.citibank.pl/poland/kronenberg/polish/files/raport_postawy_2021.pdf, s. 8.

Wykres 16 Przyczyny braku dokonywania oszczędności wskazane przez ankietowanych w badaniach przeprowadzonych na zlecenie Fundacji Kronenberga³¹².

Podobnie jak w przypadku wspomnianego już badania przeprowadzonego przez Blue Media S.A., tak i tutaj około połowa spośród ankietowanych osób wskazała brak wystarczających środków jako główny powód braku dokonywania co miesięcznych oszczędności. Druga z najczęściej udzielanych odpowiedzi jest z nią poniekąd związana, gdyż wskazanie zbyt dużych wydatków wiąże się z nieadekwatnym stosunkiem przychodów do rozchodów.

Zdaniem przedstawicieli Związku Banków Polskich wskazane przez ankietowanych odpowiedzi należałoby uznać za wymówki³¹³, gdyż ich zdaniem „każdy może oszczędzać”³¹⁴. Stanowisko to popierane jest przez osoby prowadzące strony internetowe mające na celu przybliżenie osobom zainteresowanym możliwości oszczędzania i poprawy sytuacji domowego budżetu oraz instytucje finansowe³¹⁵. Z publikacji tych

³¹² Strona internetowa Bank Handlowy w Warszawie S.A., Fundacja..., s. 10.

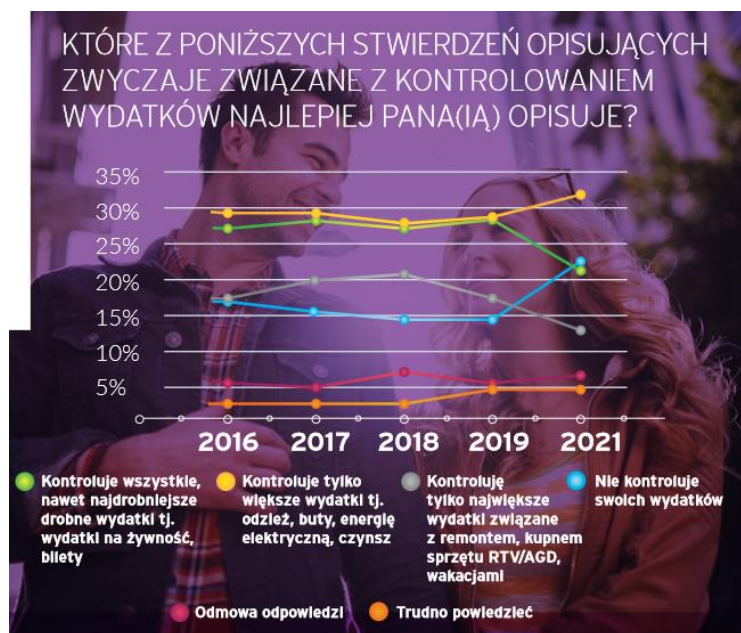
³¹³ R. H. Thaler, S. Benartzi, *Save More Tomorrow TM: Using Behavioral Economics to Increase Employee Saving*, Journal of Political Economy 2004, nr 112.

³¹⁴ Strona internetowa Związku Banków Polskich, Poradnik Warto oszczędzać, https://www.zbp.pl/getmedia/f365474b-25e9-4a75-a12c-6a0c2ff17ef8/Poradnik_warto_oszczedzac_ZBP_FINAL_2, s. 9, dostęp 16.09.2022 r.

³¹⁵ Zob. Strona internetowa Zaradny Finansowo, Jak oszczędzać pieniądze? 47 PROSTYCH sposobów na oszczędności, <https://zaradnyfinansowo.pl/47-sposobow-na-oszczednosci/>, dostęp 16.03.2022 r.; Strona internetowa Credit Agricole Bank Polska S.A., 8 najczęstszych błędów w oszczędzaniu. Jak zacząć

wynika, iż najważniejsze w oszczędzaniu jest wyrobienie sobie nawyku oszczędzania, bez względu na wysokość odkładanej cyklicznie kwoty³¹⁶. Zwłaszcza, iż lokując te środki nawet w uważany za jeden z bezpieczniejszych sposobów tj. w formie lokaty poza wysokością zgromadzonych pieniędzy doliczany do nich będzie również wynikający z umowy zawartej z bankiem procent. Początkowo ta wartość może wydawać się znikomym zyskiem, jednak z perspektywy wieloletnich oszczędności stanowić może skuteczny sposób na uzyskanie wartościowej poduszki bezpieczeństwa finansowego właśnie ze względu na procent składany³¹⁷.

Jednakże problemy z oszczędzaniem mogą wynikać nie tylko z zakładanego przez ankietowanych braku środków, które mogliby przeznaczyć na ten cel³¹⁸. Jednym z pytań zadanych im w omawianym badaniu dotyczyło subiektywnej oceny ich zwyczajów związanych z kontrolowaniem dokonywanych przez nich wydatków.

Wykres 17 Ocena kontrolowania własnych wydatków dokonana przez respondentów badania przeprowadzonego na zlecenie Fundacji Kronenberga³¹⁹.

oszczędzać bez wpadek?, <https://wyzwanieoszczedzanie.pl/8-najczestszych-bledow-w-oszczedzaniu-jak-zaczac-oszczedzac-bez-wpadek/>, dostęp 11.09.2022 r.

³¹⁶ Zob. A. Barembuch, *Finanse osobiste, a cykl życia gospodarstwa domowego*, [w:] K. Waliszewski (red.): *Finanse osobiste*, FINANSE Czasopismo Komitetu Nauk o Finansach PAN, Warszawa 2022, nr 2 (14), s. 43-53.

³¹⁷ „Procent składany ekon. sposób oprocentowania kapitału polegający na tym, że roczny (kwartalny) dochód z kapitału jest doliczany do kapitału i wraz z nim procentuje w roku następnym.” – za: Strona internetowa Encyklopedii, Wydawnictwo Naukowe PWN, Procent składany, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/procent-skladany;3962352.html>, dostęp 27.11.2022 r.

³¹⁸ Zob. E. Mansfield, *Podstawy Makroekonomii*, Warszawa 2002, s. 70-73.

³¹⁹ Strona internetowa Bank Handlowy w Warszawie S.A., Fundacja..., s. 5.

Wyniki otrzymane w 2021 roku zmieniły się znacząco od wskazanych w poprzedniej edycji badania tj. w 2019 roku. Utrzymała się zauważalna od 2018 roku tendencja zmniejszającej się liczby osób kontrolujących tylko największe z dokonywanych przez nie wydatków i wzrastającej w odniesieniu do respondentów kontrolujących wydatki związane z zakupem np. butów lub opłacaniem rachunków. Co ważne – skokowo od 2019 roku - zwiększyła się ilość osób, które deklarują, iż zupełnie nie kontrolują swoich wydatków przy spadku respondentów wskazujących posiadanie pełnej kontroli nad budżetem tj. świadomości wysokości wszystkich ponoszonych wydatków.

Zaprezentowane wyniki badań – podobnie jak przywołane już opinie osób doradzających w kwestii gospodarowania budżetem domowym – wskazują poniekąd na brak racjonalności w wykazywaniu braku środków na dokonywanie oszczędności jako głównego argumentu uniemożliwiającego takowe działania. Czynienie takich wniosków w sytuacji gdy jak wykazują wyniki powyższych badań ponad 1/5 ankietowanych nie ma kontroli nad wydatkami dokonywanymi z budżetu domowego, 3/5 posiada częściowe dane umożliwiające czynienie pewnych założeń, a jedynie pozostała 1/5 respondentów może realnie ocenić swoją sytuację finansową w oparciu o posiadane pełne dane w tym zakresie.

Co więcej, otrzymywanie większej ilości pieniędzy w przypadku osób, które w obecnej sytuacji uważają, iż nie mają możliwości odkładania części comiesięcznego dochodu, zazwyczaj nie wpłynie na dokonywanie przez nie comiesięcznych oszczędności. Zakłada się, iż zwiększenie się zarobków zwykle nie przekłada się na czynione przez osoby fizyczne oszczędności³²⁰. Większy przychód sprawia, iż zwiększeniu ulegają również dokonywane przez te osoby wydatki uznaniowe, a zjawisko to opisywane jest jako inflacja kosztów życia³²¹. Źródeł takiego postępowania może być wiele np. chęć zrekompensowania sobie dobrami wysiłku włożonego w poprawę statusu materialnego,

³²⁰ M. Friedman, *A Theory of the Consumption Function*, Publisher Princeton University Press, Princeton 1957, s. 21-22.

³²¹ Por. M. Belka, *Doktryna ekonomiczno-społeczna Milтона Friedmana*, Warszawa 1986, s. 158; J.S. Duesenberry, *Income, Savings and the Theory of Consumer Behavior*, Harvard University Press, Cambridge 1949; S.M. Livingstone, P.K Lunt, *Predicting Personal Debt and Debt Repayment: Psychological, Social and Economic Determinants*, Journal of Economic Psychology 1992, vol. 13, nr 1, s. 115; D. Laidler, S. Estrin, *Wstęp do mikroekonomii*, Warszawa 1991, s. 88; G. Wałęga, *Społeczno-ekonomiczne determinanty zadłużenia gospodarstw domowych w Polsce*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, 2012, nr 245 *Ekonomia*, s.600-610.

poczucie, iż w końcu posiada się środki na realizację marzeń czy zmanifestowania swojego statusu materialnego droższymi dobrami, gdyż zwykle z takim sposobem wydawania pieniędzy wiążą się pozytywne emocje. Co więcej nawet otrzymywanie tej samej kwoty, lecz wypłacanej częściowo w krótszych odstępach czasu ma wpływ na zwiększenie się dokonywanych wydatków³²². Ukazuje to, iż co do zasady nie pieniądze są w tym przypadku powodem lub nie braku dokonywania oszczędności, a stosunek do nich jednostki nimi dysponującej³²³. Zatem założenie związane z zależnością możliwości dokonywania przez osobę fizyczną oszczędności od wysokości dysponowanych przez nią środków jest w większości przypadków błędna, gdyż kluczem w tym przypadku jest emocjonalne podejście do wydawania posiadanych pieniędzy³²⁴.

3.7. Teoria posiadania i tendencja do zachowania *status quo* a koszt postępowania egzekucyjnego

Ostatnim z omówionych w niniejszym rozdziale zachowań mogących być uznane jako wynik błędów poznawczych w zakresie gospodarowania posiadanymi środkami jest teoria posiadania. Związana jest bezpośrednio z założeniem, iż ludzie przejawiają niechęć do straty posiadanych dóbr zazwyczaj większą niż do zysku związanego z wyzbyciem się ich³²⁵. Teoria ta stanowi wynik wielu badań przeprowadzanych przez R.H. Thalera polegających na zweryfikowaniu korelacji ceny jaką dana osoba jest w stanie zapłacić za dany przedmiot w zależności od tego czy chce go sprzedać czy zakupić. W efekcie otrzymane wyniki wykazały m.in. iż w przypadku kubków rozdanych studentom grupa, która je posiadała ustaliła cenę sprzedaży dwa razy wyższą, niż cena ustalona jako maksymalna cena zakupu przez grupę studentów stanowiącą potencjalnych nabywców³²⁶. Pozwoliło to na poczynienie założenia, zgodnie z którym posiadanie jakiejś rzeczy sprawia, iż jej właściciel odczuwa większą niechęć do wyzbycia się go niż osoba, która jej nie posiada

³²² W. J. De La Rosa, S. M. Tully, *The Impact of Payment Frequency on Subjective Wealth Perceptions and Discretionary Spending*, <https://marketing.wharton.upenn.edu/wp-content/uploads/2020/09/09.10.2020-De-La-Rosa-Wendy-PAPER-The-Impact-of-Payment-Frequency-on-Subjective-Wealth-Perceptions-and-Discretionary-Spending.pdf>, dostęp 12.09.2022 r.

³²³ D. Maison, A. Furman, *Style wydawania pieniędzy przez młodych dorosłych Polaków*, [w:] W. Dymarczyk, Ł. Pyfel (red.), *Wykorzystanie metod jakościowych w badaniach zachowań i zjawisk ekonomicznych*, Łódź 2017, s. 73-75.

³²⁴ T. Tyszka, *Decyzje. Perspektywa psychologiczna i ekonomiczna*, Warszawa 2010, s. 127–128.

³²⁵ L. Próchnicki, *Z dziejów myśli ekonomicznej*, Warszawa 2006, s. 12.

³²⁶ R.H. Thaler, S. Cass, *Impuls...*, s. 50.

do jej pozyskania. Zatem kluczowym jest, iż ludzie nie przypisują konkretnej wartości posiadanym przedmiotom, a uzależniają ją od emocji z nim związanych.

Podobne założenia poczynił D. Kahneman wskazując, iż reakcja na stratę jest silniejsza niż reakcja na zysk o tej samej wartości. Zauważył jednocześnie, że nie w przypadku wszystkich posiadanych przez człowieka dóbr teoria ta ma zastosowanie, dokonując tym samym podziału dóbr na dobra przeznaczone na wymianę i dobra użytkowe³²⁷. Opisując to w dużym uproszczeniu - ludzie posiadają dobra, które z założenia mają zostać wymienione na inne dobra np. pieniądze na żywność, meble itp., jak również posiadają dobra przeznaczone do użytku – zwykle związane z konsumpcją lub innymi sposobami umożliwiającymi zwiększenie odczuwanej przez nich przyjemności. W przypadku dóbr zakwalifikowanych do pierwszej kategorii osoba je posiadająca nie odczuwa negatywnych uczuć w związku z dokonaniem zamiany, gdyż takie było pierwotne założenie ich posiadania i dlatego też nie dokonuje nadmiernego przeszacowania ich wartości. Dobra przeznaczone do użytku ze względu na emocjonalny stosunek do nich ich właściciela powodują, iż subiektywna ocena ich wartości jest znacznie wyższa od ich realnej ceny rynkowej właśnie ze względu na świadomość bólu związanego ze zrezygnowaniem z jej posiadania. Taki rodzaj niechęci do straty powoduje bardzo silną potrzebę zachowania posiadanych w danym momencie zasobów. Jednocześnie zauważył on, iż teorii posiadania nie jest dostrzegalny wśród osób zajmujących się zawodowo produktami finansowymi i osób posiadających znacznie ograniczone ilości posiadanych środków. Pierwsza grupa osób ze względu na doświadczenie zawodowe potrafi bardziej „chłodno” kalkulować realną potrzebę posiadania danego dobra w odniesieniu do możliwości posiadania innych dóbr za tę samą ilość środków. Sprawia to, iż emocje związane ze stratą w tym przypadku są ograniczone przez swoiste przystosowanie do rzeczywistej oceny wartości rzeczy. Natomiast osoby biedne zazwyczaj nie mają możliwości posiadania wszystkich niezbędnych im dóbr, w związku z czym nawet otrzymanie środków nie jest przez nie odnotowywane jako realny zysk, a jedynie jako zmniejszenie posiadanego niedostatku definiowanego z perspektywy teorii posiadania jako straty. Ten punkt odniesienia sprawia, iż osoby biedne narażone są na ciągłą konieczność wybierania wyłącznie straty, którą w danym momencie są w stanie zaakceptować, gdyż przeznaczając środki na jedno dobro nie będą mieli możliwości zabezpieczenia innej potrzeby³²⁸.

³²⁷ D. Kahneman, *Pułapki...*, s. 390-391.

³²⁸ D. Kahneman, *Pułapki...*, s. 395-396.

Z efektem posiadania i związaną z nim niechęcią do ponoszenia strat związana jest również tendencja status quo. Opisane przez W. Samuelsona i R. Zeckhausera zjawisko dotyczy niechęci ludzi do dokonywania zmian. W dużym uproszczeniu teoria ta została sprowadzona do stwierdzenia „tak, bez względu na to, co”. Zgodnie z jej założeniami ludzie dokonują nieracjonalnych wyborów ze względu na konieczność podejmowania dodatkowego wysiłku by coś zmienić, a raz przyjęty punkt odniesienia zazwyczaj powoduje pozostanie przy nim. Przykładów takich działań jest wiele – począwszy od uczniów zajmujących zazwyczaj te same miejsca w ławkach w salach szkolnych, poprzez osoby oglądające programy w telewizji i nie zmieniające kanału bezpośrednio po zakończeniu jego emisji, na osobach nie rezygnujących w porę z początkowo darmowej prenumeraty czasopism kończąc³²⁹. Wszakże już Cynceron twierdził, iż przyzwyczajenie jest drugą naturą człowieka³³⁰. Niestety w efekcie powoduje to pozostawanie ludzi przy opcjach domyślnych, choć nie zawsze stanowią one w danych sytuacjach optymalne dla nich rozwiązania.

Przykładem takiego nieadekwatnego zachowania do sytuacji jest nadmierne przywiązanie osób posiadających problemy finansowe do posiadanych przez nie dóbr materialnych. Wyjaśnienia tego zjawiska zostały wskazane już w niniejszym podrozdziale, jednak warto wskazać jak duże straty mogą zostać z tego powodu przez nie odnotowane. Zazwyczaj osoba posiadające znaczne problemy finansowe traci możliwość terminowej spłaty zobowiązań. Zaniechanie to prowadzi do podjęcia przez wierzyciela prób windykacji należności, a jeśli te nie przynoszą zakładanego rezultatu – pozostaje mu dochodzenie należności w toku postępowania sądowego, a następnie egzekucyjnego³³¹. Każdy z wymienionych uprzednio etapów mających na celu uzyskanie od dłużnika środków związany jest z koniecznością poniesienia przez niego dodatkowych kosztów. Zatem wysokość jego zobowiązania rośnie nie tylko ze względu na przewidziane przepisami należne wierzycielowi odsetki od zadłużenia, ale również poprzez konieczność opłacenia

³²⁹ R.H. Thaler, S. Cass, *Impuls...*, s. 51-52.

³³⁰ *Consuetudo est altera natura*.

³³¹ Czas trwania wspomnianych postępowań został zredukowany poprzez wprowadzenie do polskiego porządku prawnego – elektronicznego postępowania upominawczego. – Zob. A. Olaś, *Rozdział XIX. Elektroniczne postępowanie upominawcze po zmianach na mocy nowelizacji z 4.7.2019 r.*, [w:] K. Flaga-Gieruszyńska, R. Flejszar, M. Malczyk (red.), *Nowelizacja Kodeksu postępowania cywilnego z 4.7.2019 r. w praktyce*, Warszawa 2020, s. 311-356.

czynności związanych z windykacją³³², a następnie egzekucją długu³³³. Ustawodawca w art. 770 § 1 KPC wskazał wprost, iż „Dłużnik zwraca wierzycielowi koszty niezbędne do celowego przeprowadzenia egzekucji. Koszty te ściąga się wraz z egzekwowanym świadczeniem.”³³⁴. Ma to istotne z punktu widzenia dłużnika znaczenie, gdyż zgodnie ze stanowiskiem wskazanym przez Sąd Apelacyjny w Warszawie w wyroku z dnia 23 sierpnia 2018 roku „Koszty egzekucyjne nie są należnością uboczną w rozumieniu art. 451 k.c., lecz odrębnym długiem, który pozostaje w związku z podjęciem czynności egzekucyjnych”³³⁵. Zatem jeśli nie zostaną wyegzekwowane w toku postępowania egzekucyjnego, to możliwe jest ich dochodzenie w odrębnym postępowaniu. Jak wskazał Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 13 lipca 2011 roku „Egzekucja kosztów niezbędnych do celowego przeprowadzenia egzekucji jest dopuszczalna po wydaniu postanowienia o ich ustaleniu.”³³⁶. Jeśli początkowo podejmowane w postępowaniu egzekucyjnym czynności w postaci chociażby dokonania przez komornika zajęcia wierzytelności przysługujących dłużnikowi z wynagrodzenia lub innych świadczeń nie umożliwią zaspokojenia wierzyciela w całości, to zdarzają się sytuacje licytacji należących do dłużnika ruchomości. Właśnie w takim przypadku efekt posiadania powoduje realnie największe straty z perspektywy osoby nadmiernie zadłużonej. Skoro wiadomym jest, iż wierzyciel składając wniosek o wszczęcie egzekucji będzie posiadał przewidziane prawem możliwości spieniężenia posiadanego przez dłużnika majątku, to najbardziej racjonalnym sposobem uniknięcia przez dłużnika konieczności ponoszenia dodatkowych kosztów z tym związanych jest samodzielna sprzedaż posiadanych ruchomości już w początkowym etapie występowania problemów z wypłacalnością. Jeśli dłużnik nie jest w stanie dokonać jej w pełni samodzielnie, ma możliwość skorzystania z przewidzianych w prawie rozwiązań np. zlecenia sprzedaży rzeczy ruchomych komisantowi.³³⁷ Niestety niechęć do wyzbywania się posiadanych dóbr w większości przypadków jest zbyt duża i jedynie poniekąd przymus do ich zbycia w postaci czynności podejmowanych w tym zakresie przez komornika

³³² K. Kreczmańska-Gigol, *Rozdział 3. Koszty transakcyjne dochodzenia wierzytelności na etapie windykacji polubownej*, [w:] J. Gołaczyński, E. Mączyńska (red. nauk.), *Ochrona praw wierzycieli w Polsce*, s. 75-100.

³³³ Ogólne katalogi kosztów, do pokrycia których zobowiązany byłby dłużnik w efekcie postępowania sądowego, a następnie postępowania egzekucyjnego wynikają ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1805 ze zm.).

³³⁴ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1805 ze zm.).

³³⁵ Wyrok SA w Warszawie z 23.08.2018 r., V ACa 758/17, LEX nr 2586139.

³³⁶ Uchwała SN z 13.07.2011 r., III CZP 37/11, OSNC 2012, nr 3, poz. 32.

³³⁷ Zob. J. Widło, *Umowa komisji sprzedaży*, [w:] A. Kidyba (red. nauk.), *Umowy w obrocie gospodarczym, Wzory. Komentarze. Orzecznictwo*, Warszawa 2018, s. 171-180.

sądowego umożliwia takie działanie. Z punktu widzenia ekonomicznego działanie to jest wysoce nieefektywne finansowo z perspektywy budżetu dłużnika, jednakże niechęć do straty jest w tym przypadku większa niż chęć osiągnięcia za pomocą takiego rozwiązania zysku w postaci choć częściowej spłaty wymaganego zadłużenia.

Niechęć do straty posiadanego dobra jest również powodem, przez który zgodnie z informacjami zawartymi w pierwszym podrozdziale niniejszego rozdziału, ludzie z większą łatwością wydają pieniądze posiadane w formie elektronicznej. Zmiana poszczególnych cyfr na ekranie urządzeń wykorzystywanych do dokonania płatności nie jest tak „namacalna” jak wydatkowanie gotówki mającej przecież postać materialną.

3.8. Podsumowanie

Nowoczesne postrzeganie ekonomii z perspektywy behawioralnej pozwala wyjaśnić zjawiska, których występowanie zdawało się być anomalią w świetle założeń ekonomii klasycznej. Wcześniej ocenianie decyzji finansowych w oderwaniu od emocjonalnej natury człowieka oraz świadomości jego potrzeby przynależności do społeczności sprawiało, iż postrzegany był wyłącznie jako twór mający za zadanie wydatkowanie posiadanego budżetu w sposób całkowicie racjonalny, a zatem z założenia – uniemożliwiający co do zasady nadmierne zadłużanie się. Jednakże obserwowany trend związany z ilością udzielanych kredytów oraz ilości osób posiadających problemy z terminami posiadanych zobowiązań, doprowadziły do konieczności oceny tegoż problemu z uwzględnieniem osiągnięć ekonomii behawioralnej. Zwłaszcza, iż w przypadku wielu rozwiązań umożliwiających oddłużanie osób fizycznych za jedną z przesłanek pozwalających na zrealizowanie tego procesu jest brak przyczyniania się osoby nadmiernie zadłużonej do jego powstania.

Jak wskazały wyniki omówionych w niniejszym rozdziale badań wpływ na podejmowanie przez konsumentów decyzji finansowych może mieć nawet sposób dokonywania przez nich płatności. Tak z pozoru błaha czynność jak zrezygnowanie z płatności gotówkowych na rzecz innych rozwiązań już sama w sobie w wielu przypadkach sprawia, iż konsument jest w stanie przeznaczyć na zakup większą kwotę. To tylko jedno z wielu zachowań mających realny wpływ na wysokość ponoszonych przez gospodarstwa domowe wydatków.

Sytuacji nie poprawia fakt, iż ze względu na założenia, które w różnym stopniu czynią sobie wszystkie osoby fizyczne bardzo często podejmują one niekorzystne decyzje finansowe. Błędy poznawcze będące wynikiem subiektywnego sposobu postrzegania świata, oparte na własnych doświadczeniach i posiadanych stereotypach w połączeniu z brakiem rzetelnej wiedzy sprawiają, iż zarządzanie budżetem domowym zwłaszcza w obecnej sytuacji gospodarczej staje się coraz trudniejsze. Emocjonalna natura sprawia, iż zamiast kierować się tzw. zimną kalkulacją, działania realizowane są pod wpływem impulsów, a to nawet w długofalowej perspektywie nie zawsze umożliwia osiągnięcie tak pożądanej finansowej stabilizacji.

Bardzo często wspomniane już błędne założenia wpływają nie tylko na sposób gospodarowania posiadanymi środkami z perspektywy dokonywanych przez gospodarstwa domowe wydatków, ale również na brak regularnego oszczędzania określonej wysokości środków. W tym przypadku największe znaczenie ma błąd poznawczy związany z założeniem, iż w budżecie brak jest wolnych środków, które można by przeznaczyć na ten cel. Zazwyczaj czas mija, sytuacja finansowa się zmienia, ale żaden skonkretyzowany plan oszczędzania nie powstaje, a wytłumaczenie takiego stanu rzeczy wciąż pozostaje takie samo. Jest to dowód na brak nie tylko wiedzy z zakresu finansów, ale również wskazanie obserwowanego w takich przypadkach braku dyscypliny finansowej.

Praktycznie nieograniczony żadnym innym czynnikiem poza finansowym dostęp do dóbr konsumpcyjnych sprawia, iż dużo trudniej jest przestrzegać założeń budżetowych. Wszechobecne reklamy, opiniotwórcze wypowiedzi w mediach zawierające w sobie ocenę innych na podstawie statusu ich posiadania, ciągła chęć polepszenia swojej sytuacji materialnej sprawia, iż jednostki podejmują decyzje finansowe pod wpływem emocji. Niekiedy dochodzi do sytuacji gdy kolejne zakupy mające na celu poprawę nastroju, wynagrodzenie siebie za dobrze wykonaną pracę lub będące sposobem na zagospodarowanie wolnego czasu przeradzają się wręcz w uzależnienie znane jako zakupoholizm. Nawet jeśli sygnały kompulsywnego dokonywania zakupów zostaną zaobserwowane odpowiednio wcześniej, w konsekwencji nie doprowadzając do całkowitej utraty kontroli nad dokonywanymi zakupami, to i tak zdarzają się sytuacje, gdy pod wpływem impulsu konsumenci dokonują nieprzemyślanych zakupów. Unikanie tego typu pokus jest niezwykle trudne chociażby z uwagi na fakt, iż można kolokwialnie stwierdzić, iż po przeciwnej stronie osoba fizyczna ma przeciwnika nastawionego na zysk, a reklama będąca dźwignią handlu ma za zadanie ten zysk zmaksymalizować. Czy zatem osoba

nieposiadająca rozszerzonej wiedzy z zakresu ekonomii, psychologii i socjologii ma możliwość realnej oceny mechanizmów mających na celu zachęcenie jej do pojęcia określonych decyzji finansowych? Osobiście uważam, że nie jest to tak proste działanie jak mogłoby się wydawać. Owszem są jednostki, które ze względu na posiadaną wiedzę ogólną są w stanie się bezbłędnie odnajdować w tym środowisku, jednakże w przypadku większości marketing ma wpływ na podejmowane przez nie decyzje. Zwłaszcza, że środki przeznaczone na analizę zachowań konsumentów mają na celu coraz dokładniejszą możliwość przewidzenia preferencji nie tylko poszczególnych grup, ale coraz częściej jednostek. Stąd chociażby tak duża ilość reklam na stronach internetowych, które wraz z upływem czasu stają się coraz bardziej spersonalizowane. To jedynie wierzchołek góry działań marketingowych, o których informacje są jawnie dostępne.

Podsumowując niniejszy rozdział należałoby odpowiedzieć na najważniejsze pytanie - czy założenia ekonomii behawioralnej mogą stanowić wytłumaczenie nieracjonalnych decyzji finansowych podejmowanych przez konsumentów? Niestety jak w przypadku większości problemów moim zdaniem brak jest możliwości wskazania jednoznacznej odpowiedzi na to pytanie. Owszem przywołane w niniejszym rozdziale informacje, wyniki badań i stanowiska osób posiadających znaczną wiedzę w zakresie zarówno ekonomii behawioralnej, jak i psychologii wykazują, iż osoby fizyczne nie są racjonalne w kwestii zarządzania swoimi finansami. Zatem pozycję wyjściową wszyscy mają taką samą. Jak jednak pokazuje doświadczenie życia codziennego z łatwością można zaobserwować osoby, które posiadając takie same comiesięczne środki są w stanie dokonywać z nich cyklicznych oszczędności, jak i osoby potrzebujące comiesięcznego wspomaganie się pozyskiwaniem dodatkowych środków. Bez względu na podłoże tej różnorodności – wynikające z posiadanego doświadczenia życiowego, wiedzy z zakresu finansów czy innych predyspozycji jednostki, to faktem jest, iż z perspektywy badań określenie człowieka jako homo oeconomicus jest mitem. Dlatego też za tak problematyczne uznaję uzależnianie od uznaniowej decyzji sędziego możliwości skorzystania przez osoby posiadające problemy finansowe z poszczególnych dostępnych metod odłożenia. Nie mam tu na myśli sytuacji z założenia oczywistych, związanych z tragediami osobistymi lub z drugiej strony z popadnięciem w spiralę zadłużenia związanego z przeznaczaniem kolejnych środków pochodzących z kredytów na realizację konsumenckich zachcianek, a nie środków pierwszej potrzeby. Odnoszę się do kryteriów oceny przyczynienia się przez daną osobę fizyczną do powstania niewypłacalności we wszystkich

przypadkach, których nie można zaliczyć do wskazanych przeze mnie powyżej kategorii. W moim przekonaniu podstawowym wnioskiem z poczynionych w niniejszym rozdziale rozważań jest konieczność formułowania przez prawodawcę przesłanek umożliwiających skuteczne oddłużenie osób fizycznych ze świadomością popartego badaniami emocjonalnego stosunku człowieka do pieniędzy³³⁸. Przede wszystkim uwzględnieniu w tym działaniu również interesu wierzyciela, który nie zawsze ma możliwość skutecznej oceny skłonności do ryzyka danej osoby fizycznej. Zwłaszcza mając na uwadze omówione w niniejszym rozdziale działania podejmowane przez prawodawcę w celu ochrony interesu konsumentów jako uczestników rynku finansowego.

³³⁸ Zob. A. Domurat, *Identyfikacja wartości osobistych w badaniach psychologicznych. Wartości jako cele działań i wyborów*, Warszawa 2009, s. 13–17.

Rozdział IV. Ewolucja przesłanek upadłości konsumenckiej w latach 2008-2019

Problemy badawcze

1. Wobec kogo można ogłosić upadłość na zasadach dotyczących oddłużenia osób fizycznych?
2. Jak ewoluowało brzmienie poszczególnych przesłanek upadłości konsumenckiej?
3. Czym były podyktowane zmiany w zakresie przesłanek umożliwiających skorzystanie przez dłużników z upadłości konsumenckiej?
4. Czy zauważalna jest tendencja dokonywanych zmian?
5. Jak dokonane w tym zakresie zmiany wpłynęły na sytuację wnioskującego o ogłoszenie upadłości?

Zgodnie z pierwotnymi założeniami projektodawcy ustawy z dnia 28 lutego 2003 r. Prawo upadłościowe brak był w owym czasie potrzeby wprowadzenia możliwości oddłużenia osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej. Podkreślone w uzasadnieniu stanowisko zakładało jednak zaistnienie konieczności stworzenia przepisów regulujących tę kwestię na podobieństwo regulacji obowiązujących w tym czasie w innych krajach. Zmiana postrzegania tego problemu nastąpiła kilka lat później i tym samym od 2009 roku osobom fizycznym udostępniono możliwość korzystania z tego sposobu oddłużenia³³⁹. Analiza przedstawiona w niniejszym rozdziale ma na celu wskazanie zmian w przepisach umożliwiających ogłaszanie upadłości konsumenckiej w polskim prawodawstwie z uwzględnieniem przyczyn dokonywanych przez prawodawcę zmian i zakładanych celów, które miały zostać dzięki nim osiągnięte.

W pierwszym podrozdziale wskazane zostaną dokonane przez prawodawcę zmiany w zakresie kręgu podmiotów uprawnionych do skorzystania z możliwości oddłużenia na podstawie przepisów zawartych w tytule V części trzeciej Prawa upadłościowego. Rozważania dotyczące zakresu podmiotowego ustawy zawierać będą również

³³⁹ Różna była jednak klasyfikacja wprowadzonego rozwiązania – por. K. Michalak, *Komentarz do art. 1 ustawy z 28.02.2003 r. – Prawo upadłościowe i naprawcze*, [w:] K. Michalak, *Komentarz do ustawy z 5.12.2008 r. o zmianie ustawy – Prawo upadłościowe i naprawcze oraz ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych, w zakresie zmian do ustawy z 28.02.2003 r. – Prawo upadłościowe i naprawcze*, LEX 2009 oraz M. Mrówczyński, *Postępowanie upadłościowe wobec osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej*, Przegląd Prawa Egzekucyjnego 2009/9, s. 69.

omówienie przewidzianych w ustawie wyłączeń uniemożliwiających zastosowanie omawianych przepisów.

Dalsza część rozdziału zawierać będzie omówienie przesłanek umożliwiających wydanie przez sąd postanowienia³⁴⁰ o ogłoszeniu upadłości konsumenckiej z uwzględnieniem ich ewolucji wynikających z poszczególnych nowelizacji. W celu bardziej przejrzystego wskazania modyfikacji przepisów odnoszących się do poszczególnych przesłanek będą one omawiane odrębnie, a nie w ramach zbiorczego opisu zmian wynikających z poszczególnych nowelizacji. W związku z tym na potrzeby niniejszej pracy dokonany został częściowo sztuczny podział na poszczególne przesłanki umożliwiające zastosowanie tej formy skutecznego oddłużenia osób fizycznych. Zamiast ogólnego podziału na przesłanki pozytywne i negatywne wskazano następujące przesłanki:

- przesłanka niewypłacalności,
- przesłanka posiadania więcej niż jednego wierzyciela,
- przesłanka winy,
- przesłanka braku uprzedniego ogłoszenia upadłości,
- przesłanka posiadania majątku umożliwiającego zaspokojenie kosztów postępowania.

Podział ten wynika z przesłanek wskazanych przez prawodawców w pierwotnym brzmieniu przepisów tj. obowiązujących od czasu wprowadzenia instytucji upadłości konsumenckiej. Jeśli w ramach dokonywanych przez prawodawcę zmian przesłanka została uchylona znalazło to odniesienie w jej omówieniu.

Pierwszą analizowaną przesłanką jest niewypłacalność. W ramach drugiego podrozdziału wskazana została koorelacja definicji omówionej w pierwszym rozdziale powszechnie stosowanej definicji niewypłacalności oraz zastosowanej przez prawodawcę na potrzeby obowiązujących rozwiązań. Jednocześnie szczegółowo zostaną przedstawione zmiany kształtowania jej postrzegania.

Trzeci podrozdział poświęcony został przesłance posiadania więcej niż jednego wierzyciela. Z uwagi na koncepcję stosowania instytucji upadłości konsumenckiej już samo sformułowanie nazwy tej przesłanki należy uznać za dość problematyczne, jednakże stanowi ono wprost założenie wynikające z pierwotnej wersji przepisów

³⁴⁰ Zob. M. Rzewuski, *Rozdział XII*, [w:] M. Rzewuski (red.), *Podręczniki prawnicze. Postępowanie cywilne*, Warszawa 2022, s. 324-327.

umożliwiających oddłużenie osób fizycznych. W podrozdziale zostaną wskazane przyczyny zastosowania tego rozwiązania oraz proces ich zmiany.

W czwartym podrozdziale omówiona zostanie – jak przyjęło się zakładać – jedna z najbardziej problematycznych z perspektywy jej uregulowania przez prawodawcę – przesłanka winy. Od początku obowiązywania znowelizowanych ustawą z dnia 28 lutego 2003 r. – Prawo upadłościowe i naprawcze przepisów przesłanka ta budziła kontrowersje. Podkreślić należy, iż sformułowanie uważanej za niezbędną przez Projektodawców bezsprzeczną konieczność uzależnienia dostępności do oddłużenia osób fizycznych w formie ogłoszenia upadłości konsumenckiej stanowi duże wyzwanie. Od niej bowiem w dużej mierze zależy realna możliwość skorzystania przez dłużników z omawianej instytucji.

Przesłanka, określona na potrzeby niniejszej pracy przesłanką uprzedniego ogłoszenia upadłości, opisana została w podrozdziale piątym. W zamyśle prawodawcę uzależniała możliwość wnioskowania przez dłużnika o ogłoszenie upadłości konsumenckiej od czasu, który upłynął m.in. od zdarzeń związanych z próbami oddłużenia wnioskodawcy będącego osobą fizyczną w jego wcześniejszej historii.

Analizując tę przesłankę podkreślić należy jak skomplikowana jest sytuacja osoby niewypłacalnej, gdy otrzymuje wiadomość, iż przesłanką niezbędną do ogłoszenia upadłości konsumenckiej osoby nadmiernie zadłużonej jest posiadanie przez nią majątku niezbędnego do pokrycia kosztów postępowania upadłościowego. Ustalone przez prawodawcę w tym zakresie wymogi omówione zostały w podrozdziale piątym.

4.1. Zakres podmiotowy

Jak już wskazano, nowelizacja ustawy Prawo upadłościowe z 2008 roku³⁴¹ umożliwiła ogłaszanie upadłości osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej umożliwiając tym samym skorzystanie z tej opcji oddłużenia większej ilości osób nadmiernie zadłużonych. Już na wstępie należało zatem ustalić kto i w jakich okolicznościach miał możliwość skorzystania z tego rozwiązania. Pierwsze wytyczne w objętych pierwszą z nowelizacji przepisach, wskazane zostały przez prawodawcę poprzez rozszerzenie katalogu podmiotów objętych tą regulacją tj. lit. b w art. 1 ust. 1 pkt. 1 ustawy Prawo upadłościowe. Tym samym wskazując, iż ustawa reguluje zasady „wspólnego

³⁴¹ Ustawa z dnia 5 grudnia 2008 r. o zmianie ustawy - Prawo upadłościowe i naprawcze oraz ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (Dz.U. 2008 nr 234 poz. 1572).

dochodzenia roszczeń wierzycieli od niewypłacalnych dłużników będących (...) osobami fizycznymi nieprowadzącymi działalności gospodarczej, których niewypłacalność powstała wskutek wyjątkowych i niezależnych od nich okoliczności”³⁴². W konsekwencji umożliwiając ogłaszanie upadłości konsumenckiej po spełnieniu przez osobę fizyczną pozostałych przesłanek zawartych w ustawie.

Podkreślić należy, iż już przepisy zawarte w pierwotnej wersji ustawy z dnia 28 lutego 2003 roku Prawo upadłościowe³⁴³ przewidywało możliwość ogłoszenia upadłości osoby fizycznej w przypadkach określonych w ustawie. Możliwość taka wskazana była wprost w treści art. 8, zgodnie z którym „*Można żądać ogłoszenia upadłości osoby fizycznej, która była przedsiębiorcą, także po zaprzestaniu prowadzenia przez nią działalności gospodarczej, jeżeli od dnia wykreślenia z Krajowego Rejestru Sądowego albo innego właściwego rejestru nie upłynął rok.*”³⁴⁴ oraz art. 9, w myśl którego „*Można żądać ogłoszenia upadłości osoby fizycznej, która faktycznie prowadziła działalność gospodarczą, nawet wówczas, gdy nie dopełniła obowiązku jej zgłoszenia w Krajowym Rejestrze Sądowym albo innym właściwym rejestrze.*”³⁴⁵. Tak jak wspomniano, rozwiązania te rzeczywiście umożliwiały ogłoszenie upadłości osoby fizycznej, jednakże były ściśle związane z prowadzoną przez nią działalnością gospodarczą i wynikającą z niej niewypłacalnością. Co więcej w takich przypadkach postępowanie oddłużeniowe prowadzone było na podstawie obowiązujących w owym czasie przepisów regulujących upadłość przedsiębiorców, w związku z czym postępowanie to nie zawsze było dostosowane do pokładanych w nim przez dłużników oczekiwań. Zmiana w tym zakresie nastąpiła w skutek nowelizacji Prawa upadłościowego z 2008 roku. Prawodawca zdecydował się na doprecyzowanie brzmienia przywołanych artykułów formułując ich następującą treść – art. 8:

„1. *Można żądać ogłoszenia upadłości osoby fizycznej, która była przedsiębiorcą, także po zaprzestaniu prowadzenia przez nią działalności gospodarczej, jeżeli od dnia wykreślenia z właściwego rejestru nie upłynął rok.*

2. *Przepis ust. 1 stosuje się odpowiednio do osób, które przestały być wspólnikami osobowych spółek handlowych.*”³⁴⁶ i art. 9 „*Można żądać ogłoszenia upadłości osoby*

³⁴² Ustawa z dnia 28 lutego 2003 r. Prawo upadłościowe (t.j. Dz. U. z 2009 r. Nr 175, poz. 1361).

³⁴³ Ustawa z dnia 28 lutego 2003 r. Prawo upadłościowe i naprawcze (Dz.U. 2003 nr 60 poz. 535).

³⁴⁴ *Ibidem*

³⁴⁵ *Ibidem*

³⁴⁶ Ustawa z dnia 28 lutego 2003 r. Prawo upadłościowe (t.j. Dz. U. z 2009 r. Nr 175, poz. 1361).

fizycznej, która faktycznie prowadziła działalność gospodarczą, nawet wówczas, gdy nie dopełniła obowiązku jej zgłoszenia we właściwym rejestrze.”³⁴⁷.

Dokonana w ten sposób zmiana miała na celu doprecyzowanie podziału, według którego postępowania dotyczące upadłości osób fizycznych zróżnicowane były w zależności od tego, czy niewypłacalność stanowiła konsekwencję ich działalności gospodarczej, czy też wyłącznie zarządzania posiadaniem przez siebie majątkiem. Tym samym prawodawca potwierdził stanowisko przedstawione w uzasadnieniu do nowelizacji, iż „w związku z istotą postępowania w sprawach konsumenckich, projekt określa krąg osób, wobec których postępowanie to może być prowadzone. Zgodnie z proponowanym art. 491¹ są to osoby fizyczne, wobec których nie prowadzi się postępowania upadłościowego przewidzianego dla przedsiębiorców.³⁴⁸”. Jednocześnie pozostawiając możliwość skutecznego oddłużenia osób fizycznych, które poprzez wspomniane wykluczenie nie mogłyby skorzystać z upadłości konsumenckiej, w sposób skierowany dla przedsiębiorców. Niestety wbrew pierwotnym oczekiwaniom, zgodnie z którymi wprowadzone zmiany miały ułatwić wykładnię przepisów oraz wprowadzić niebudzący zastrzeżeń jednolity podział podmiotów uprawnionych do ogłaszania upadłości w ramach postępowania przewidzianego dla osób fizycznych lub dla przedsiębiorców – przepisy te wymagały kolejnych zmian³⁴⁹. Problem z interpretacją potwierdza chociażby uzasadnienie postanowienia Sądu Okręgowego w Białymstoku z dnia 21 września 2011 roku³⁵⁰, w którym podstawę do uchylecia zaskarżonego postanowienia sądu niższej instancji stanowiła błędna wykładnia omawianej przesłanki. Sąd pierwszej instancji wskazał, iż brak jest możliwości ogłoszenia upadłości konsumenckiej wobec wnioskodawcy ze względu na prowadzoną przez niego w czasie trwania postępowania działalność gospodarczą. Sąd drugiej instancji wskazał jednakże, iż w takich przypadkach istotne jest zbadanie dwóch kwestii – tego czy wnioskodawca prowadził działalność w chwili złożenia wniosku i czy zaciągał zobowiązania jako konsument w rozumieniu przepisów KC. Spotykane w orzecznictwie tak znaczne rozbieżności w zakresie wykładni przepisów spowodowały

³⁴⁷ *Ibidem*

³⁴⁸ Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy - Prawo upadłościowe i naprawcze oraz ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych, Druki Sejmowe VI kadencja, Do druku nr 831 z dnia 16 lipca 2008 roku, [https://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/DD4BAC457CFFB574C1257491003FA22E/\\$file/831.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/DD4BAC457CFFB574C1257491003FA22E/$file/831.pdf), s. 2, dostęp 22.11.2022 r.

³⁴⁹ Ustawa z dnia 15 maja 2015 r. - Prawo restrukturyzacyjne (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 2309), Ustawa z dnia 6 marca 2009 r. o zmianie ustawy - Prawo upadłościowe i naprawcze, ustawy o Bankowym Funduszu Gwarancyjnym oraz ustawy o Krajowym Rejestrze Sądowym (Dz. U. Nr 53, poz. 434).

³⁵⁰ Postanowienie SO w Białymstoku z 21.09.2011 r., VII Gz 162/11, LEX nr 1294006.

konieczność doprecyzowania tej kwestii. W obowiązującej obecnie wersji wskazano wprost, iż podmiotem uprawnionym do złożenia wniosku o przeprowadzenie postępowania upadłościowego wobec osób fizycznych wypełniających znamiona zawarte w art. 8 i 9 Prawa upadłościowego jest wierzyciel, a możliwość skorzystania z tego rozwiązania przysługuje mu wyłącznie w przypadku osoby fizycznej, która była przedsiębiorcą, także po zaprzestaniu prowadzenia przez nią działalności gospodarczej, jeżeli od dnia wykreślenia z właściwego rejestru nie upłynął rok lub w przypadku osoby fizycznej, która faktycznie prowadziła działalność gospodarczą, nawet wówczas, gdy nie dopełniła obowiązku jej zgłoszenia we właściwym rejestrze, jeżeli od dnia zaprzestania prowadzenia działalności nie upłynął rok³⁵¹. Jednocześnie nie pozostawiając wątpliwości, iż w przypadku postępowań prowadzonych w wyniku skorzystania przez wierzyciela z omawianego uprawnienia, postępowanie oddłużeniowe będzie prowadzone w oparciu o przepisy zawarte w tytule V części trzeciej Prawa upadłościowego tj. jako postępowanie upadłościowe wobec osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej.

Zmiany w zakresie podmiotowym art. 1 nie były aż tak istotne i ograniczyły się wyłącznie wyodrębnienia treści sformułowanej uprzednio przez prawodawcę w art. 1 ust. 1 pkt. 1 lit. b do poziomu art. 1 ust. 2 oraz usunięciem zawartego w nim ograniczenia. W wyniku nowelizacji z 2008 roku³⁵² regulacja ta otrzymała następujące brzmienie – ustawa reguluje (...) zasady dochodzenia roszczeń od niewypłacalnych dłużników będących osobami fizycznymi nieprowadzącymi działalności gospodarczej. Zmiany w tym zakresie wynikały z konieczności dostosowania treści przepisu do znacznego zliberalizowania przesłanek umożliwiających oddłużenie większej ilości osób fizycznych.

Konsekwentnie natomiast prawodawca wykluczył możliwość ogłoszenia upadłości konsumenckiej osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą. Takie rozwiązanie również znalazło się już w pierwszej wersji ustawy Prawo upadłościowe, bowiem wyłącznie to było wprost wskazane w art. 6 pkt. 5 pierwszej obowiązującej wersji ustawy Prawo upadłościowe. Zgodnie z nim brak był możliwości ogłoszenia upadłości osób fizycznych prowadzących gospodarstwo rolne. Zmiany w tym zakresie nastąpiły dopiero w ramach nowelizacji z 2014 roku³⁵³. Na ich podstawie przepis ten zyskał nowe brzmienie tj. upadłość konsumencka nie mogła być ogłoszona w przypadku „osób

³⁵¹ Ustawa z dnia 28 lutego 2003 r. Prawo upadłościowe (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1520 z późn. zm.).

³⁵² Ustawa z dnia 29 sierpnia 2014 r. o zmianie ustawy - Prawo upadłościowe i naprawcze, ustawy o Krajowym Rejestrze Sądowym oraz ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (Dz. U. poz. 1306).

³⁵³ *Ibidem*

fizycznych prowadzących gospodarstwo rolne, które nie prowadzą innej działalności gospodarczej lub zawodowej”³⁵⁴. Jego treść w dalszym ciągu mogłaby wydawać się skutecznym sposobem uniemożliwienia osobom fizycznym prowadzącym gospodarstwo rolne skorzystanie z możliwości oddłużenia, to jednak zmiana w zakresie niniejszego artykułu i art. 491¹ ustawy Prawo upadłościowe „ma charakter precyzujący i nie prowadzi do zmiany obowiązującego stanu prawnego. Jej celem jest wyjaśnienie ewentualnych wątpliwości co do zakresu zastosowania przepisów o upadłości konsumenckiej, w szczególności co do objęcia nimi osób fizycznych prowadzących gospodarstwo rolne. Na tle proponowanego brzmienia art. 491¹ p.u.n. nie powinno już budzić wątpliwości, że z upadłości konsumenckiej skorzystać mogą wszystkie osoby fizyczne, wobec których nie prowadzi się postępowania upadłościowego na zasadach ogólnych. Są to zatem, oprócz osób fizycznych nie prowadzących żadnej działalności gospodarczej ani zawodowej, także osoby fizyczne prowadzące gospodarstwo rolne. Doprecyzowania wymaga także kwestia zdolności upadłościowej osób fizycznych prowadzących gospodarstwo rolne równocześnie z inną działalnością gospodarczą lub zawodową. Z racji prowadzenia tej działalności można ogłosić upadłość takich osób na zasadach ogólnych właściwych dla przedsiębiorców.”³⁵⁵. Dla zrozumienia intencji prawodawcy konieczne jest bowiem przeprowadzenie łącznej wykładni obu przepisów, z której to wynika, iż przepisy dotyczące postępowania upadłościowego wobec osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej stosuje się wobec osób fizycznych, których upadłości nie można ogłosić zgodnie z przepisami działu II tytułu I części pierwszej ustawy Prawo upadłościowe, umożliwiając zatem ich zastosowanie w przypadku osób fizycznych wskazanych w art. 6 pkt. 5 regulacji.

Tym samym w obecnie obowiązującym stanie prawnym postępowanie upadłościowe w oparciu o przepisy zawarte w tytule V części trzeciej Prawa upadłościowego jest możliwe w przypadku:

„1) osób fizycznych, które nigdy nie były przedsiębiorcami ani wspólnikami w spółkach prawa handlowego;

³⁵⁴ *Ibidem*

³⁵⁵ Uzasadnienie poselskiego projektu ustawy o zmianie ustawy - Prawo upadłościowe i naprawcze oraz niektórych innych ustaw, Druki Sejmowe VI kadencja, Do druku nr 2265 z dnia 7 lutego 2014 roku, <https://orka.sejm.gov.pl/Druki7ka.nsf/0/DEF CFD38910F0B9DC1257CAE0030F5EC/%24File/2265.pdf>, s. 4, dostęp 22.11.2022 r.

- 2) osób fizycznych, które najpóźniej dzień przed złożeniem wniosku o ogłoszenie upadłości konsumenckiej zostały wykreślone z właściwego rejestru (ewidencji działalności gospodarczej lub KRS-u w odniesieniu do wspólników);
- 3) osób fizycznych, które nie były wpisane do właściwego rejestru przedsiębiorców, ale faktycznie wykonywały działalność gospodarczą – w okresie roku od zaprzestania jej prowadzenia;
- 4) osób fizycznych, prowadzących gospodarstwo rolne, a nieprowadzących jednocześnie innej działalności gospodarczej lub zawodowej.”³⁵⁶.

Jednakże w literaturze³⁵⁷ spotykane są stanowiska, w świetle których wskazany katalog osób uprawniony do ogłoszenia upadłości na zasadach przewidzianych w tytule V części trzeciej Prawa upadłościowego stał się zbyt obszerny. Problematyczne stało się bowiem dopuszczenie przez prawodawcę w ferworze liberalizacji przepisów ogłaszania upadłości konsumenckiej wobec osób, które dopiero co zakończyły prowadzenie działalności gospodarczej. Doprowadziło to w konsekwencji do możliwego w teorii złożenia przez osobę nadmiernie zadłużoną wniosku o ogłoszenie upadłości konsumenckiej w dzień po zakończeniu działalności wyłącznie po to by skorzystać z korzystniejszej z jej punktu widzenia procedury upadłościowej.

4.2. Przesłanka niewypłacalności

Omówiona w pierwszym rozdziale niniejszej pracy niewypłacalność stanowiła jedną z podstawowych przesłanek umożliwiających skorzystanie przez osobę fizyczną z możliwości oddłużenia. Prawodawca zdecydował się na wskazanie czynników umożliwiających kwalifikację dłużnika jako niewypłacalnego w treści ustawy Prawo upadłościowe.

W pierwszym brzmieniu ustawy z dnia 28 lutego 2003 r. Prawo upadłościowe³⁵⁸, czyli w okresie gdy nie były uregulowane w jej treści kwestie dotyczące upadłości konsumenckiej – prawodawca w art. 11 wskazał, iż:

„1. Dłużnik jest niewypłacalny, jeżeli nie wykonuje swoich wymagalnych zobowiązań.

³⁵⁶ A. Machowska, *Upadłość konsumencka*, Warszawa 2020, s. 25-26.

³⁵⁷ A. Machowska, *Upadłość...*, s. 25.

³⁵⁸ Ustawa z dnia 28 lutego 2003 r. Prawo upadłościowe i naprawcze (Dz.U. 2003 nr 60 poz. 535).

2. Dłużnika będącego osobą prawną albo jednostką organizacyjną nieposiadającą osobowości prawnej, której odrębna ustawa przyznaje zdolność prawną, uważa się za niewypłacalnego także wtedy, gdy jego zobowiązania przekroczą wartość jego majątku, nawet wówczas, gdy na bieżąco te zobowiązania wykonuje.”³⁵⁹. Dodatkowo w ust. 1 art. 12 wskazał, iż „Sąd może oddalić wniosek o ogłoszenie upadłości, jeżeli opóźnienie w wykonaniu zobowiązań nie przekracza trzech miesięcy, a suma niewykonanych zobowiązań nie przekracza 10% wartości bilansowej przedsiębiorstwa dłużnika”³⁶⁰. Wspomniana definicja legalna była zgodna z opisanymi uprzednio objaśnieniami pojęcia niewypłacalności funkcjonującymi zarówno w języku potocznym, jak i specjalistycznym.

Jednakże nowelizacja ustawy Prawo upadłościowe z 2008 roku, która wprowadziła do polskiego obrotu prawnego instytucję upadłości konsumenckiej, nie przewidywała zmian w zakresie przytoczonej definicji niewypłacalności. W konsekwencji spowodowało to niezwykle uproszczony sposób postrzegania zjawiska niewypłacalności osób fizycznych – ograniczony jedynie do stwierdzenia, iż wystarczające do zakwalifikowania jej jako osoby wypełniającej opisywaną przesłankę pozytywną wystarczające jest nie wykonywanie przez nią wymagalnych zobowiązań. Tak szeroki sposób określenia niewypłacalności uważany był niekiedy za dość problematyczny, gdyż stanowił on szerszy od zwyczajowo przyjętego sposób postrzegania zjawiska niewypłacalności. W powszechnej opinii będącego sytuacją całkowitego braku majątku przez dłużnika, nie związaną z terminowością regulowania bieżących zobowiązań. Co więcej rozwiązanie to ze względu na wspomnianą już prostotę nie przewidywało możliwości określenia sytuacji materialnej osoby nadmiernie zadłużonej jako osoby zagrożonej niewypłacalnością, choć w opisywanych uprzednio projektach regulacji upadłości konsumenckiej takie określenia się pojawiały³⁶¹. Tym samym ograniczając możliwość pomocy osobom nadmiernie zadłużonym, których sytuacja finansowa mogła ulec znaczącej poprawie po otrzymaniu pomocy w regulacji posiadanych zobowiązań, nie doprowadzając tym samym do konieczności korzystania z oddłużenia w postaci ogłoszenia upadłości konsumenckiej, mającego przecież stanowić ostateczność w najbardziej kryzysowych sytuacjach.

Niewypłacalność w zaproponowanym w owym czasie kształcie budziła wiele kontrowersji. Duża swoboda oceny zaistnienia zjawiska niewypłacalności wynikająca

³⁵⁹ *Ibidem*

³⁶⁰ *Ibidem*

³⁶¹ Zob. R. Adamus, M. Geromin, B. Groele (red.), *Upadłość...*, s. 30.

z braku konkretyzacji okoliczności jej wystąpienia spowodowała znaczne rozbieżności w kwalifikowaniu poszczególnych okoliczności w zależności od wydawanych orzeczeń. Problemem stanowiło przede wszystkim jednoznaczne wskazanie czynnika umożliwiającego realną kwalifikację danego dłużnika jako niewypłacalnego. O wielkości problemu świadczy fakt, iż w uzasadnieniach do orzeczeń wydawanych na kanwie obowiązywania przepisów w przytoczonej treści dokonywane były znacząco rozbieżne założenia przez różne składy orzekające. Przykładem wspomnianych różnic jest stanowisko zaprezentowane przez Sąd Apelacyjny w Poznaniu w wyroku z dnia 13 września 2006 roku (syg. I ACa 354/06) oraz Sąd Najwyższy w wyroku z 19 stycznia 2011 roku (syg. V CSK 211/10). W pierwszym z przytoczonych orzeczeń wskazano, iż „zgodnie z art. 11 ust. 1 ustawy Prawo upadłościowe i naprawcze dłużnik jest niewypłacalny, jeżeli nie wykonuje swoich wymagalnych zobowiązań. Niewykonywanie wymagalnych zobowiązań to nic innego jak zaprzestanie płacenia długów...”³⁶². Sąd Najwyższy stwierdził natomiast, że „krótkotrwałe wstrzymanie płacenia długów wskutek przejściowych trudności nie jest podstawą ogłoszenia upadłości, gdyż o niewypłacalności w rozumieniu art. 11 ust. 1 p.r.u.n. można mówić dopiero wtedy, gdy dłużnik z braku środków przez dłuższy czas nie wykonuje przeważającej części swoich zobowiązań. Wskazuje na to użycie określenia „nie wykonuje” swoich wymagalnych zobowiązań, oznaczające pewną ciągłość „niewykonywania” oraz użycie liczby mnogiej „zobowiązań”.”³⁶³. Różnica w wykładni problematycznego przepisu powodowała zatem znaczące komplikacje z perspektywy podmiotów ubiegających się o ogłoszenie upadłości, gdyż brak jednoznaczności przepisów sprawiał, iż w zależności od poczynionych przez skład orzekający założeń wniosek z tym samym stanem faktycznym mógł stanowić zarówno podstawę do wszczęcia postępowania, jak i jego odrzucenia. Nie wpływało to pozytywnie na tak istotną z punktu widzenia prawodawcy pewność prawa z perspektywy obywateli.

Doprecyzowanie wspomnianych kwestii zostało dokonane w art. 428 ust. 4 pkt 8 nowelizacji z 15 maja 2015 roku³⁶⁴. Zgodnie z nimi:

„1. Dłużnik jest niewypłacalny, jeżeli utracił zdolność do wykonywania swoich wymagalnych zobowiązań pieniężnych.

³⁶² Wyrok SA w Poznaniu z dnia 13 września 2006 r., *I Aca 354/06*, Lex nr 298583.

³⁶³ Wyrok SN z 19.01.2011 r., V CSK 211/10, LEX nr 738136.

³⁶⁴ Ustawa z dnia 15 maja 2015 r. - Prawo restrukturyzacyjne (Dz.U. 2015 poz. 978).

1a. Domniemywa się, że dłużnik utracił zdolność do wykonywania swoich wymagalnych zobowiązań pieniężnych, jeżeli opóźnienie w wykonaniu zobowiązań pieniężnych przekracza trzy miesiące.”³⁶⁵.

W uzasadnieniu projektu ustawy Prawo restrukturyzacyjne³⁶⁶ przychylnie oceniono wspomniane postulaty doktryny³⁶⁷ i orzecznictwa mające dotyczące konieczności wprowadzenia omawianej zmiany. Stąd też doprecyzowanie uwidocznione w przytoczonych przepisach. Miało ono na celu skonkretyzowanie umożliwiające bardziej realną ocenę sytuacji finansowej osoby nadmiernie zadłużonej, a tym samym możliwość zakwalifikowania jej jako osoby niewypłacalnej. Nawet we wspomnianym uzasadnieniu przytoczony został przykład związany z przyzmatem postrzegania płynności finansowej w świetle dokonanych zmian, gdyż na ich podstawie „niewypłacalnym nie będzie taki podmiot, który utracił zdolność płatniczą ze względów faktycznych i pozafinansowych (np. z powodu urazu powypadkowego osoba fizyczna zapomniała kodów dostępu do rachunku bankowego)”³⁶⁸. Twierdzenie to jednoznacznie wskazuje na założenia projektodawców, których celem było wskazanie konieczności rozróżnienia braku dokonywania przez dłużnika terminowych płatności od realnego braku możliwości ich dokonywania. Tym samym treść artykułu 11 została rozszerzona o określenie czasookresu stanowiącego umowny punkt odniesienia w zakresie niewypłacalności osoby nadmiernie zadłużonej. Uznano bowiem, iż o ile miesięczne opóźnienie w płatnościach może być spowodowane wyjątkową sytuacją stanowiącą jedynie przypadek, to wstrzymywanie się z płatnościami przez trzy miesiące posiadając jednocześnie środki na ich spłatę byłoby wręcz nieprawdopodobne. Jednocześnie Projektodawcy w treści uzasadnienia odnieśli się do kwestii związanej z umożliwieniem określenia stanu niewypłacalności danego podmiotu w zależności od posiadanego majątku wyłącznie w przypadku jednostek organizacyjnych, za których zobowiązania nie odpowiada subsydiarnie i całym swoim majątkiem osoba fizyczna. Jak wskazano w treści uzasadnienia takiego rozwiązania – wyłącznie w tym przypadku ogłoszenie upadłości związane jest jednocześnie z zakończeniem istnienia

³⁶⁵ Ustawa z dnia 28 lutego 2003 r. Prawo upadłościowe (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1520 ze zm.).

³⁶⁶ Uzasadnienie rządowego projektu ustawy – Prawo restrukturyzacyjne, Druki Sejmowe VII kadencja, Do druku nr 2824 z dnia 9 października 2014 roku, <https://orka.sejm.gov.pl/Druki7ka.nsf/0/2978B4B7B0ADFEFDC1257D78003BAB71/%24File/2824.pdf>, s. 65, dostęp 22.11.2022 r.

³⁶⁷ T. Hofman, *Niewypłacalność jako przesłanka ogłoszenia upadłości w świetle projektowanych zmian*, Roczniki nauk prawnych 2014, Tom XXIV, nr 1, str. 71-86.

³⁶⁸ Uzasadnienie rządowego projektu ustawy – Prawo restrukturyzacyjne, Druki Sejmowe VII kadencja, Do druku nr 2824..., s. 65.

dłużnika. W przypadku osoby fizycznej ogłoszenie upadłości konsumenckiej dotyczy wyłącznie sytuacji materialnej dłużnika w czasie prowadzonego postępowania, a dalsza jego sytuacja majątkowa – już po wydaniu postanowienia o ogłoszeniu upadłości konsumenckiej, nie jest tym zdarzeniem zdeterminowana w perspektywie długofalowej³⁶⁹. Wprowadzone zmiany okazały się na tyle kompleksowym rozwiązaniem, iż przedstawiona powyżej definicja legalna obowiązuje bez zmian w jej treści do chwili obecnej. Zgodnie z art. 491² ust. 4 pkt 3 ustawy Prawo upadłościowe oraz art. 187 § 1 pkt 2 Kodeksu postępowania cywilnego³⁷⁰ konieczne jest przez osobę składającą wniosek o ogłoszenie upadłości konsumenckiej wskazanie okoliczności faktycznych m. in. potwierdzających wystąpienie niewypłacalności. Ze względu na konieczność dołączenia do składanego wniosku załączników, w których wymagane jest wskazanie ogólnej wartości niespłaconych terminowo zobowiązań, ich podział na poszczególne zobowiązania wraz z wyszczególnieniem wierzycieli zawierającym ich dane identyfikujące, obowiązek ten nie powinien stanowić dużego problemu z perspektywy wnioskodawcy.

4.3. Przesłanka posiadania więcej niż jednego wierzyciela

Już w cytowanym w poprzednim podrozdziale wyroku Sądu Najwyższego z dnia 19 stycznia 2011 roku (syg. V CSK 211/10) podkreślona została konieczność posiadania przez wnioskodawcę więcej niż jednego zobowiązania, gdyż „przede wszystkim jednak niewątpliwie celem ustawodawcy nie było ogłaszanie upadłości w sytuacji niespłacenia z jakichkolwiek przyczyn jednego długu”³⁷¹. Założenie to wynika jednoznacznie z obowiązującej w owym czasie treści wspomnianego już w art. 11 ust. 1 ustawy Prawo upadłościowe – „Dłużnika uważa się za niewypłacalnego, jeżeli nie wykonuje swoich wymagalnych zobowiązań pieniężnych.”³⁷². Uzasadnieniem takiego rozwiązania było założenie, iż w przypadku posiadania przez osobę nadmiernie zadłużoną wyłącznie jednego zobowiązania nie było konieczne przeprowadzanie postępowania upadłości konsumenckiej, a jedynie postępowania egzekucyjnego. Choć zakładany rezultat obu postępowań mógłby z założenia rzeczywiście się pokrywać, to niestety ogłoszenie upadłości konsumenckiej w tym przypadku z perspektywy dłużnika miało zdecydowaną przewagę –

³⁶⁹ Uzasadnienie rządowego projektu ustawy – Prawo restrukturyzacyjne, Druki Sejmowe VII kadencja, Do druku nr 2824..., s. 66.

³⁷⁰ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1805 ze zm.).

³⁷¹ Wyrok SN z 19.01.2011 r., V CSK 211/10, LEX nr 738136.

³⁷² Ustawa z dnia 28 lutego 2003 r. Prawo upadłościowe (t.j. Dz. U. z 2009 r. Nr 175, poz. 1361).

uniemożliwiało tym samym możliwego w przypadku postępowania egzekucyjnego dochodzenia przez wierzyciela długu wręcz w nieskończoność. Obowiązujące w owym czasie przepisy w zakresie postępowania egzekucyjnego umożliwiały bowiem przerywanie biegu przedawnienia (ustalonego co do zasady na 10 lat³⁷³) podejmowanymi przez wierzyciela działaniami³⁷⁴.

Jednakże początkowe brzmienie przepisów dotyczących upadłości konsumenckiej obligowało osobę nadmiernie zadłużoną nie tylko do posiadania więcej niż jednego nie spłacanego terminowo zobowiązania, ale również do posiadania więcej niż jednego wierzyciela. Choć trudno doszukiwać się w tym przypadku w pełni celowego działania prawodawcy, to konstrukcja przepisu obowiązującego do 2009 roku doprowadziła do takich założeń. Już w pierwotnym brzmieniu ust. 1 art. 1 Prawa upadłościowego prawodawca wskazał, iż „ustawa reguluje zasady wspólnego dochodzenia roszczeń wierzycieli od niewypłacalnych dłużników będących przedsiębiorcami oraz skutki ogłoszenia upadłości, a także zasady postępowania naprawczego wobec przedsiębiorców zagrożonych niewypłacalnością.”³⁷⁵. Sformułowanie to – ze względu na brak dostępnych w owym czasie rozwiązań odnoszących się do kwestii upadłości konsumenckiej – dotyczyło przedsiębiorców, to nowelizacja z 2008 roku³⁷⁶ choć wprowadziła zmiany w treści cytowanego artykułu, to nie wpłynęła na wykorzystane w treści wyrażenie „wierzycieli”. W związku z czym omawiany przepis zyskał następujące brzmienie: „Ustawa reguluje:

- 1) zasady wspólnego dochodzenia roszczeń wierzycieli od niewypłacalnych dłużników będących:
 - a) przedsiębiorcami,
 - b) osobami fizycznymi nieprowadzącymi działalności gospodarczej, których niewypłacalność powstała wskutek wyjątkowych i niezależnych od nich okoliczności;
- 2) skutki ogłoszenia upadłości;
- 3) zasady postępowania naprawczego wobec przedsiębiorców zagrożonych niewypłacalnością.”³⁷⁷.

³⁷³ Art. 18 ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (t.j. Dz. U. z 2018 r. poz. 1025) - Jeżeli przepis szczególny nie stanowi inaczej, termin przedawnienia wynosi lat dziesięć, a dla roszczeń o świadczenia okresowe oraz roszczeń związanych z prowadzeniem działalności gospodarczej - trzy lata.

³⁷⁴ A. Buszkiewicz, *Ponowne wszczęcie postępowania egzekucyjnego po umorzeniu*, Strona internetowa INLEGIS Kancelarie Prawne, <https://www.inlegis.pl/baza-wiedzy/wierzitelnosci/ponowne-wszczecie-postepowania-egzekucyjnego/>, dostęp 15.09.2022 r.

³⁷⁵ Ustawa z dnia 28 lutego 2003 r. Prawo upadłościowe (Dz. U. Nr 60, poz. 535).

³⁷⁶ Ustawa z dnia 5 grudnia 2008 r. o zmianie ustawy - Prawo upadłościowe i naprawcze oraz ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (Dz.U. 2008 nr 234 poz. 1572).

³⁷⁷ Ustawa z dnia 28 lutego 2003 r. Prawo upadłościowe (t.j. Dz. U. z 2009 r. Nr 175, poz. 1361).

Stanowisko składów orzekających było praktycznie niezmiennie w tym zakresie w sprawach dotyczących upadłości podmiotów gospodarczych. Świadczy o tym chociażby jednolita linia orzecznicza Sądu Najwyższego, w której podkreślana jest konieczność posiadania przez dłużnika przynajmniej dwóch wierzycieli uznać, iż konieczne jest przeprowadzenie postępowania upadłościowego. Punktem wyjściowym tej przesłanki upadłości konsumenckiej są przepisy obowiązujące przed ustawą z 2003 roku Prawo upadłościowe rozwiązania, a mianowicie rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 października 1934 r. Prawo upadłościowe³⁷⁸. Choć nie zawarto w nim wprost konieczności posiadania przez dłużnika więcej niż jednego wierzyciela, to wnioski takie wywodzono z interpretacji przepisów odnoszących się do likwidacji majątku masy upadłości oraz dążenie do równomiernego zaspokojenia wierzycieli. Precyzyjnego wyjaśnienia tej kwestii dokonał Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 27 maja 1993 roku, wskazując, iż osiągnięciu celów postępowania upadłościowego „służą (...) przewidziane w Prawie upadłościowym takie czynności, jak zgłoszenie wierzytelności, ustalenie listy wierzytelności, możliwość zawarcia przez upadłego układu z wierzycielami nie uprzywilejowanymi, wreszcie podział funduszu masy upadłości. Wszystkie te czynności byłyby bezprzedmiotowe w wypadku istnienia jednego tylko wierzyciela upadłego. Poza tym jeden wierzyciel może osiągnąć ewentualne zaspokojenie swoich wierzytelności w stosunku do upadłego, wytaczając mu proces i następnie prowadząc egzekucję na swoją rzecz. Nie zachodzi zatem potrzeba udzielania mu ochrony prawnej w postaci ogłoszenia upadłości dłużnika. Z powyższych względów uznać trzeba, że z samego celu instytucji upadłości, wprowadzonej po to, aby doprowadzić do równomiernego zaspokojenia wszystkich wierzycieli dłużnika, wynika, że postępowanie upadłościowe może być wdrożone tylko w wypadku istnienia przynajmniej dwóch wierzycieli upadłego dłużnika.”³⁷⁹. Konstrukcja unormowania z 2003 roku zawartego w ustawie Prawo upadłościowe nie zmieniła sposobu postrzegania tej problematyki, gdyż ze względu na wykorzystane w ustawie sformułowania, przytoczona uprzednio wykładnia w dalszym ciągu była stosowana przez sądy. Zatem wnioski o ogłoszenie upadłości podmiotów gospodarczych posiadających tylko jednego wierzyciela były oddalane, choć w doktrynie coraz częściej przejawiało się stanowisko negatywnej oceny takich działań. Przykładem takiego stanu rzeczy jest chociażby stanowisko Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie wskazane

³⁷⁸ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 października 1934 r. Prawo upadłościowe (t.j. Dz. U. z 1991 r. Nr 118, poz. 512 ze zm.).

³⁷⁹ Uchwała SN z 27.05.1993 r., III CZP 61/93, OSNC 1994, nr 1, poz. 7.

w uzasadnieniu wyroku z 18 stycznia 2010 roku, w którym to wskazano, iż: „zgodnie z ugruntowanym orzecnictwem Sądu Najwyższego (por. art.. uchwała Sądu Najwyższego z dnia 27 maja 1993 r., III CZP 61/93, OSNC 1994/1/7) wszczęcie gospodarczego postępowania upadłościowego może nastąpić tylko wówczas, gdy istnieje co najmniej dwóch wierzycieli podmiotu, którego dotyczy wnioski. Stąd w praktyce wnioski o upadłość przedsiębiorcy posiadającego jednego wierzyciela są przez sądy oddalane. W literaturze można się także spotkać z odmiennym, odosobnionym poglądem. Zdaniem P. Nazarewicza nawet w stosunku do jednego wierzyciela dłużnik może być zobowiązany z tytułu kilku dłuat.w, np. należności głównej i odsetek (por. P. Nazarewicz, Ogłoszenie upadłości podmiotu gospodarczego posiadającego tylko jednego wierzyciela, PPH 1997, nr 8). A. Torbus natomiast uważa, że trwałość wstrzymania się od płacenia choćby jednego długu, jeżeli wartość niezaspokojonego zobowiązania podważa szanse dłużnika na gospodarcze istnienie, powinna doprowadzić do upadłości (por. A. Torbus, Ogłoszenie upadłości przy jednym wierzycielu, PS 1995, nr 10).”³⁸⁰.

Zmiany w omawianym zakresie wprowadzone zostały dopiero nowelizacją z 2014 roku³⁸¹, albowiem to w niej nastąpił podział treści omawianego artykułu, w sposób umożliwiający wyodrębnienie problematycznego wyrażenia „wierzyciele” dla postępowań dotyczących przedsiębiorców. Art. 1 ust 1. uzyskał zatem następującą treść:

„Ustawa reguluje:

- 1) zasady wspólnego dochodzenia roszczeń wierzycieli od niewypłacalnych dłużników będących przedsiębiorcami;
- 2) zasady dochodzenia roszczeń od niewypłacalnych dłużników będących osobami fizycznymi nieprowadzącymi działalności gospodarczej;
- 3) skutki ogłoszenia upadłości;
- 4) zasady umarzania zobowiązań upadłego będącego osobą fizyczną;
- 5) zasady postępowania naprawczego wobec przedsiębiorców zagrożonych niewypłacalnością.”³⁸². Niestety na próżno można poszukiwać w treści uzasadnienia do wspomnianej nowelizacji wyjaśnienia podłoża działania w tym zakresie, gdyż Projektodawcy w uzasadnieniu ograniczyli się wyłącznie do wskazania, iż takowa zmiana następuje,

³⁸⁰ Wyrok WSA w Warszawie z 18.01.2010 r., III SA/Wa 1856/09, LEX nr 601663.

³⁸¹ Ustawa z dnia 29 sierpnia 2014 r. o zmianie ustawy - Prawo upadłościowe i naprawcze, ustawy o Krajowym Rejestrze Sądowym oraz ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (Dz. U. 2014 poz. 1306).

³⁸² Ustawa z dnia 28 lutego 2003 r. Prawo upadłościowe (t.j. Dz. U. z 2015 r. poz. 233).

tj: „zmiany w art. 1 ust. 1 p.u.n. wynikają z faktu, że postępowanie upadłościowe wobec osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej będzie prowadzone także wtedy, gdy dłużnik ma tylko jednego wierzyciela (art. 491² ust. 2 p.u.n.)...”³⁸³. Jednakże pomimo baku jednoznacznej przyczyny dokonania zmian w zakresie brzmienia art. 1 ust. 1 ustawy Prawo upadłościowe, dokonaną w tym zakresie zmianę należy uznać za pozytywną z punktu widzenia osób nadmiernie zadłużonych. Jak już wspomniano w niniejszym podrozdziale zastosowanie takiego samego rozwiązania w stosunku do podmiotów gospodarczych i osób fizycznych – wskazującego potrzebę posiadania więcej niż jednego wierzyciela w przypadku tej drugiej grupy stanowiło istotną przeszkodę uniemożliwiającą realne oddłużenie w przypadku braku możliwości spełnienia tej przesłanki³⁸⁴. Przytoczoną już możliwość skorzystania w takim przypadku przez dłużnika z rozwiązań związanych z przeprowadzeniem przez wierzyciela szeregu postępowań mających na celu zgodne z obowiązującymi przepisami odzyskanie wierzytelności, nie miało racji bytu w przypadku osób nie posiadających majątku, a jednocześnie nadmiernie zadłużonych. Prawodawca dokonał szeregu zmian mających na celu zobligowanie wierzycieli do podejmowania szybszych działań w celu zaspokojenia roszczeń – m.in. przez skrócenie okresu przedawnienia, to jednak niewyegzekwowane w przewidzianym czasie zobowiązanie z czasem ulegało wyłącznie przekształceniu w zobowiązanie naturalne, w związku z czym w dalszym ciągu spoczywało na dłużniku. W przypadku oddłużenia taka sytuacja nie miałaby miejsca, gdyż zakończenie postępowania (po spełnieniu określonych warunków) powodowało trwałe „uwolnienie” osoby niewypłacalnej od zobowiązań.

Dodatkowym czynnikiem przemawiającym za słusznością dokonanej w tym aspekcie zmiany jest fakt, iż uzależnianie możliwości skorzystania przez dłużnika z instytucji upadłości konsumenckiej od ilości wierzycieli, bez względu na wysokość zobowiązań zdaje się być odrealnionym sposobem ustalania zasadności przeprowadzenia postępowania. Nietrudno bowiem wyobrazić sobie teoretyczną sytuację, w której dwie osoby fizyczne o bardzo zbliżonej do siebie sytuacji materialnej różni jedynie ilość posiadanych wierzycieli – pierwsza miałaby jednego, a druga dwóch. W takim przypadku jedyną przesłanką różnicującą możliwość ogłoszenia w ich przypadku upadłości stanowiłaby omawiana w niniejszym rozdziale przesłana posiadania więcej niż jednego

³⁸³ Uzasadnienie rządowego projektu ustawy – Prawo restrukturyzacyjne, Druki Sejmowe VII kadencja, Do druku nr 2824..., s. 64.

³⁸⁴ M. Langer, *Liberalizacja przepisów dotyczących upadłości konsumenckiej*, Folia Iuridica Universitatis Wratislaviensis, 2020, vol. 9 (1), s. 207-208.

wierzyciela. Nie wspominając już o sytuacjach gdy sąd zobligowany był do odrzucenia wniosku niewypłacalnej osoby fizycznej posiadającej znaczne zobowiązanie jedynie względem jednego wierzyciela, gdy w tym czasie w toku były postępowania dotyczące osób fizycznych posiadających zobowiązania o sumarycznie mniejszej wartości, jednakże względem wielu wierzycieli.

4.4. Przesłanka winy

W początkowym okresie obowiązywania przepisów umożliwiających ogłoszenie upadłości osób fizycznych, jedną z najbardziej uznaniowych z perspektywy dłużników, była przesłanka związana z brakiem przyczynienia się do powstania nadmiernego zadłużenia przez zainteresowanego. Bowiernie prawodawca w art. 491³ ust. 1 wskazał, iż „sąd odda wniosek o ogłoszenie upadłości, jeżeli niewypłacalność dłużnika nie powstała wskutek wyjątkowych i niezależnych od niego okoliczności, w szczególności w przypadku gdy dłużnik zaciągnął zobowiązanie będąc niewypłacalnym, albo do rozwiązania stosunku pracy dłużnika doszło z przyczyn leżących po stronie pracownika lub za jego zgodą.”³⁸⁵. W uzasadnieniu projektu zawierającego powyższe rozwiązanie wskazano wprost, iż jego zastosowanie ma na celu traktowanie instytucji upadłości konsumenckiej jako wyjątkowego rozwiązania problemów finansowych osób nadmiernie zadłużonych, w związku z czym nie powinno być dostępne dla wszystkich zainteresowanych, a wręcz stanowić wyjątek przewidziany wyłącznie dla osób znajdujących się w trudnej sytuacji nie z własnej winy. Powodem tak rygorystycznego podejścia Projektodawców w zakresie dostępności do upadłości konsumenckiej miała być chęć przeciwdziałania powstaniu łańcucha upadłości. Zdaniem twórców wyłącznie osoby, które nie przyczyniły się świadomie do powstania niewypłacalności, która to była wyłącznie efektem wyjątkowych i niezależnych od nich okoliczności, powinny mieć możliwość skutecznego oddłużenia. Zgodnie z ich założeniami w przeciwnym razie nadmierna ilość ogłaszanych upadłości mogłaby mieć negatywny wpływ na sytuację finansową wierzycieli, bowiem każda z upadłości wiąże się z uszczupleniem ich majątku, zatem ilość osób fizycznych korzystających z tego rozwiązania powinna być znacząco ograniczona³⁸⁶. Wykorzystane zatem

³⁸⁵ Ustawa z dnia 28 lutego 2003 r. Prawo upadłościowe (t.j. Dz. U. z 2009 r. Nr 175, poz. 1361).

³⁸⁶ Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy - Prawo upadłościowe i naprawcze oraz ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych, Druki Sejmowe VI kadencja, Do druku nr 831 z dnia 16 lipca 2008 roku, [https://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/DD4BAC457CFFB574C1257491003FA22E/\\$file/831.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/DD4BAC457CFFB574C1257491003FA22E/$file/831.pdf), s. 3-4, dostęp 22.11.2022 r.

przez prawodawcę doprecyzowanie „w szczególności w przypadku gdy dłużnik zaciągnął zobowiązanie będąc niewypłacalnym, albo do rozwiązania stosunku pracy dłużnika doszło z przyczyn leżących po stronie pracownika lub za jego zgodą”³⁸⁷ miało na celu podkreślenie konieczności braku wystąpienia niewypłacalności jako efektu działań osoby nadmiernie zadłużonej. W literaturze spotkane jest stanowisko, zgodnie z którym w zamyśle prawodawcy skuteczne oddłużenie miało być możliwe jedynie wobec osób fizycznych, których zadłużenie miało wręcz powstać wbrew ich woli³⁸⁸.

Sformułowanie omawianej przesłanki uległo zmianie na mocy nowelizacji z dnia 29 sierpnia 2014 roku³⁸⁹. Jako jedną z przesłanek oddalenie wniosku o ogłoszenie upadłości zawartych w art. 491⁴ w ust. 1 wskazana konieczność oddalenia przez sąd wniosku o ogłoszenie upadłości, „jeżeli dłużnik doprowadził do swojej niewypłacalności lub istotnie zwiększył jej stopień umyślnie lub w skutek rażącego niedbalstwa”³⁹⁰. Podkreślić należy, iż w owym czasie pozostała ona jedyną negatywną przesłanką uniemożliwiającą skorzystanie przez dłużnika z tego sposobu oddłużenia. Ten sposób działania wskazuje jednoznacznie, jak duże znaczenie z perspektywy prawodawcy miała chęć ograniczenia dostępności do upadłości konsumenckiej wyłącznie do przypadków niezależnych od dłużnika. Jak wskazano w uzasadnieniu nowelizacji³⁹¹ „umyślność oznacza objęcie zamiarem dłużnika doprowadzenia do niewypłacalności albo jej pogłębienia, a nie sam fakt umyślnego dokonania czynności, które do niewypłacalności doprowadziły.”³⁹². Projektodawca nie tylko uznał za konieczne podkreślenie powyższej kwestii, ale również zdecydował się na wskazanie przykładu mającego na celu ułatwienie zrozumienia poczynionego przez niego założenia. Zgodnie z nim „umyślne zaciągnięcie kredytu w sytuacji, gdy zamiarem dłużnika nie było doprowadzenie do niewypłacalności, nie będzie oznaczało umyślnego doprowadzenia do niewypłacalności. Jako umyślne doprowadzenie do niewypłacalności albo zwiększenie jej stopnia należy natomiast traktować przypadki celowego wyzbycia się przez dłużnika składników swojego majątku w celu utrudnienia

³⁸⁷ Ustawa z dnia 28 lutego 2003 r. Prawo upadłościowe (t.j. Dz. U. z 2009 r. Nr 175, poz. 1361).

³⁸⁸ R. Adamus, M. Geromin, B. Groele (red.), *Upadłość...*, s. 42.

³⁸⁹ Ustawa z dnia 29 sierpnia 2014 roku o zmianie ustawy Prawo upadłościowe i naprawcze, ustawy o Krajowym Rejestrze Sądowym oraz ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (Dz. U. z 2014 r. poz. 1306).

³⁹⁰ *Ibidem*

³⁹¹ Uzasadnienie poselskiego projektu ustawy o zmianie ustawy - Prawo upadłościowe i naprawcze oraz niektórych innych ustaw, Druki Sejmowe VI kadencja, Do druku nr 2265..., dostęp 22.11.2022 r.

³⁹² Uzasadnienie poselskiego projektu ustawy o zmianie ustawy - Prawo upadłościowe i naprawcze oraz niektórych innych ustaw, Druki Sejmowe VI kadencja, Do druku nr 2265..., s. 5, dostęp 22.11.2022 r.

dochodzenia należności przez wierzycieli”³⁹³. Zgodnie z tymi wytycznymi należało uznać, iż każda z sytuacji, która doprowadziła do trudnej sytuacji materialnej osoby fizycznej powinna być rozpatrywana przede wszystkim w kontekście poczynionego przez nią działania w czasie poprzedzającym niewypłacalność. Takie założenie – choć dość racjonalne – teoretycznie w niektórych przypadkach mogło okazać się jednak dość problematyczne. Jak bowiem jednoznacznie określić czy dokonana przez dłużnika sprzedaż należącego do niego majątku po zaobserwowaniu przez niego pogorszenia sytuacji materialnej miałaby być uznawana jednoznacznie za działanie mające na celu umyślne doprowadzenie do niewypłacalności lub zwiększenie jej stopnia, gdy otrzymane w ten sposób środki przeznaczał nie w pełni na spłatę zobowiązań, ale również na zaspokajanie swoich podstawowych potrzeb życiowych w owym czasie? Lub w przypadku ruchomości – gdy sprzedaż ta dokonywana była znacząco poniżej ich wartości rynkowej, lecz w całości przeznaczana na spłatę zadłużenia? Doprowadziło to tym samym do sytuacji, gdy poza sytuacjami ekstremalnymi, w których przebieg działań podejmowanych przez dłużnika był jednoznaczny, o możliwości skorzystania przez niego z instytucji upadłości konsumenckiej decydowały niuanse jego zachowania i sposób ich oceny przez rozpatrujący jego sprawę skład orzekający. Jak wskazały rozważania przeprowadzone w poprzednim rozdziale – pomimo nawet najszczerszych chęci ludzie nie zawsze podejmują obiektywnie najlepsze z dostępnych w danym czasie decyzji finansowych, co więcej każdy człowiek posiada własny sposób ich postrzegania będący wynikiem jego dotychczasowych przeżyć oraz posiadanej wiedzy.

Istotne znacznie analizowanej przesłanki dla możliwości ogłoszenia upadłości konsumenckiej dłużnika wynika wprost z uzasadnień orzeczeń w sprawach upadłościowych. Jako wskazówkę przyjmowanego przez sądy w okresie obowiązywania przepisów w omawianym brzmieniu można wskazać dwie tezy wynikające wskazane w uzasadnieniu postanowienia Sądu Okręgowego w Bydgoszczy z dnia 5 lipca 2018 roku. Pierwsza z nich wskazuje, iż zdaniem Sądu „wykładnia przepisu art. 491⁴ ust. 1 p.u. pozwala na przyjęcie, że dłużnik zobowiązany jest do wykazania, że jego zadłużenie wynikało z racjonalnych działań, a brak możliwości spłacenia długów spowodowały niezależne od niego okoliczności, o których nie mógł wiedzieć ani ich przewidzieć, zaciągając zobowiązanie lub zobowiązania. Jako przykład takich losowych okoliczności podać można choroby, stany klęski żywiołowej (pożary, powódzie, susze itp.), bezrobocie, czy też

³⁹³ *Ibidem*

śmierć żywiciela rodziny.”³⁹⁴, a druga, że „W przypadku przesłanki negatywnej ogłoszenia upadłości z art. 491⁴ ust. 1 p.u. w postaci umyślności lub rażącego niedbalstwa w doprowadzeniu się do stanu niewypłacalności, która miała zastosowanie wobec dłużnika, Sąd nie bada, czy za upadłością przemawiałyby względy słuszności czy względy humanitarne, które są brane pod uwagę w pozostałych sytuacjach przemawiających za oddaleniem wniosku o ogłoszenie upadłości z mocy przepisów art. 491⁴ ust. 2, 3 i 4 p.u. Należy przyjąć, że obie te sytuacje wykluczają się wzajemnie - przy zdecydowanie negatywnej ocenie zachowania dłużnika nie można jednocześnie powoływać się na wartości takie jak uczciwość, sprawiedliwość, dobre obyczaje, sprawiedliwość społeczna itp., których sam dłużnik nie uwzględnił w swoich motywacjach.”³⁹⁵. Zaprezentowane stanowisko jednoznacznie wskazuje konieczność rozdzielenia sytuacji spowodowanych wystąpieniem okoliczności losowych od pozostałych podczas oceny możliwości oraz stopnia świadomego przyczynienia się przez dłużnika do powstania niewypłacalności. Wskazany w uzasadnieniu otwarty katalog zdarzeń zakwalifikowanych do wspomnianej kategorii uznać należy za bezsprzeczny, gdyż zdecydowana większość z nich już w prawie rzymskim uznawane były za niezależne od człowieka działania siły wyższej. Jednoczesne tak zdecydowane wskazanie braku możliwości powoływania się przez dłużnika na podstawowe funkcje i cele upadłości konsumenckiej z uwzględnieniem względów słuszności lub względów humanitarnych przy stwierdzeniu jego świadomego przyczynienia się do powstania niewypłacalności, zgodne jest z założeniami podkreślanymi w uzasadnieniu sposobu sformułowania omawianej przesłanki³⁹⁶. Stanowisko to nie jest odosobnione i swoje potwierdzenie znalazło również w innych orzeczeniach³⁹⁷.

Jednakże już wspomniane uzależnianie możliwości skorzystania przez osobę nadmiernie zadłużoną z ogłoszenia upadłości konsumenckiej od, w niektórych przypadkach trudnych do zbadania okoliczności umożliwiających wymaganą do wszczęcia postępowania jednoznaczną ocenę czy jej postępowanie można uznać za świadome działanie powodujące w konsekwencji pogorszenie jej sytuacji materialnej oraz założenia wynikające

³⁹⁴ Postanowienie SO w Bydgoszczy z 5.07.2018 r., VIII Gz 87/18, LEX nr 2523979.

³⁹⁵ *Ibidem*

³⁹⁶ Zob. D. Mizerski, *Znaczenie moralności płatniczej dłużnika jako przesłanki upadłości konsumenckiej*, Zeszyt Studencki Kół Naukowych Wydziału Prawa i Administracji UAM, 2019, nr 9, s. 213-228.

³⁹⁷ Zob. Postanowienie SO w Szczecinie z 1.02.2016 r., VIII Gz 14/16, LEX nr 2244711, postanowienie SO w Szczecinie z 25.10.2016 r., VIII Gz 314/16, LEX nr 2244718, postanowienie SO w Szczecinie z 17.08.2017 r., VIII Gz 91/17, LEX nr 2348169, postanowienie SO w Szczecinie z 7.11.2017 r., VIII Gz 383/17, LEX nr 2393561, postanowienie SO w Szczecinie z 20.03.2018 r., VIII Gz 73/18, LEX nr 2465358, postanowienie SO w Toruniu z 11.04.2018 r., VI Gz 53/18, LEX nr 2473082, postanowienie SO w Toruniu z 11.03.2019 r., VI Gz 48/19, LEX nr 2632182.

z omówionej już dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/1023 z dnia 20 czerwca 2019 r. w sprawie ram restrukturyzacji zapobiegawczej, umorzenia długów i zakazów prowadzenia działalności oraz w sprawie środków zwiększających skuteczność postępowań dotyczących restrukturyzacji, niewypłacalności i umorzenia długów, a także zmieniająca dyrektywę (UE) 2017/1132 spowodowały istotne zmiany w tym zakresie. Najważniejszą z nich była utrata mocy omawianego przepisu będąca konsekwencją obowiązywania ustawy z dnia 30 sierpnia 2019 r. o zmianie ustawy – Prawo upadłościowe oraz niektórych innych ustaw³⁹⁸. Projektodawca omawianego rozwiązania wskazał wprost przyczyny konieczności rezygnacji z opisywanej w niniejszym podrozdziale negatywnej przesłanki – uniemożliwiającej w wielu przypadkach ogłoszenie upadłości konsumenckiej osób znajdujących się w bardzo trudnej sytuacji finansowej. W uzasadnieniu wskazano bowiem, iż „tak, jak w przypadku niewypłacalności przedsiębiorców, o ogłoszeniu upadłości powinien przede wszystkim decydować stan niewypłacalności (stan, w którym dłużnik utracił zdolność do wykonywania swoich wymagalnych zobowiązań pieniężnych – art. 11 ust. 1 p.u.), a nie ocena zawinienia dłużnika w doprowadzeniu lub pogłębieniu stanu zadłużenia. Obowiązujące rozwiązania, pozwalające na oddalenie wniosku o ogłoszenie upadłości na podstawie ustalenia, że dłużnik doprowadził do swojej niewypłacalności lub istotnie zwiększył jej stopień, są przyczyną znacznych różnic orzeczniczych w poszczególnych okręgach sądowych, przyczyniając się do powstania zjawiska „turystyki” upadłościowej na terenie kraju).”³⁹⁹. Pozytywnie zatem należy ocenić dostrzeżenie przez Projektodawcę konieczności znowelizowania przepisów w sposób gwarantujący dłużnikom jednakową dostępność do instytucji upadłości konsumenckiej bez względu na sposób oceny okoliczności powstania w ich przypadku niewypłacalności. Podkreślić należy natomiast, że nie oznacza to jednak, iż w związku z nowelizacją omawianych przepisów czynności podejmowane przez dłużnika, których efektem jest niewypłacalność nie mają obecnie wpływu na proces jego oddłużenia.

W obowiązującym stanie prawnym przewidziane zostały bowiem trzy sposoby umożliwiające osiągnięcie oddłużenia osoby fizycznej: ustalenie planu spłaty na wniosek upadłego, umorzenie zobowiązań bez ustalenia spłaty wierzycieli, jeśli osobista sytuacja

³⁹⁸ Ustawa z dnia 30 sierpnia 2019 r. o zmianie ustawy – Prawo upadłościowe oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. 2019 poz. 1802 z późn. zm.).

³⁹⁹ Uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy - Prawo upadłościowe oraz niektórych innych ustaw, Druki Sejmowe VIII kadencja, Do druku nr 3480 z dnia 28 maja 2019 r., <https://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/0/0D55956B0C79CD1CC125840B002A5DDF/%24File/3480.pdf>, s. 3, dostęp 27.11.2022 r.

upadłego w oczywisty sposób wskazuje, że jest on trwale niezdolny do dokonywania jakichkolwiek spłat w ramach planu spłaty wierzycieli oraz warunkowe umorzenie zobowiązań bez ustalenia planu spłaty wierzycieli, jeśli niezdolność do dokonywania jakichkolwiek spłat w ramach planu spłaty wierzycieli wynikająca z osobistej sytuacji upadłego nie ma charakteru trwałego. Ewentualne przyczynienie się dłużnika do utracenia przez niego możliwości terminowej spłaty zobowiązań zostało wyłącznie przesunięte na dalszy etap postępowania tj. ustalanie planu spłat wierzycieli dokonywane w przypadku zastosowania wobec wnioskodawcy pierwszego z wyżej wymienionych sposobów uzyskania oddłużenia. Podstawa umożliwiająca zróżnicowanie sposobu ustalenia planu spłat wierzycieli m. in. w zależności od ich przyczynienia się do powstania niewypłacalności została przez prawodawcę wskazana w ust. 1 art. 370a ustawy Prawo upadłościowe – „w postanowieniu o ustaleniu planu spłaty wierzycieli sąd ustala, czy upadły doprowadził do swojej niewypłacalności lub istotnie zwiększył jej stopień umyślnie lub wskutek rażącego niedbalstwa, oraz określa, w jakim zakresie i okresie, nie dłuższym niż trzydzieści sześć miesięcy, upadły jest obowiązany spłacać zobowiązania uznane na liście wierzytelności a niewykonane w toku postępowania upadłościowego na podstawie planów podziału oraz jaka część zobowiązań upadłego powstałych przed dniem ogłoszenia upadłości zostanie umorzona po wykonaniu planu spłaty wierzycieli.”⁴⁰⁰. Co więcej – „w przypadku ustalenia, że upadły doprowadził do swojej niewypłacalności lub istotnie zwiększył jej stopień umyślnie lub wskutek rażącego niedbalstwa, plan spłaty wierzycieli nie może być ustalony na okres krótszy niż trzydzieści sześć miesięcy ani dłuższy niż osiemdziesiąt cztery miesiące.”⁴⁰¹. Oczywistym jest zatem zachowanie postulowanej przez projektodawcę w uzasadnieniu do projektu nowelizacji konieczność surowszego traktowania osób nieracjonalnie zarządzających posiadany majątkiem, tym samym przyczyniających się do pogorszenia swojej sytuacji materialnej, a w konsekwencji również i ich wierzycieli. Obligatoryjne orzekanie w ich przypadku planu spłat udostępnia im możliwość skorzystania z przewidzianej dla osób fizycznych upadłości konsumenciej⁴⁰², w założeniu zapewniając jednocześnie choć częściową spłatę zaciągniętych przez nie zobowiązań.

⁴⁰⁰ Ustawa z dnia 28 lutego 2003 r. Prawo upadłościowe (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1520 ze zm.).

⁴⁰¹ *Ibidem*

⁴⁰² G. Kozub, *Przegląd najważniejszych zmian w zakresie upadłości konsumenckiej przyjętych ustawą z 30 sierpnia 2019 r. o zmianie ustawy – prawo upadłościowe i niektórych innych ustaw*, Doradca Restrukturyzacyjny, 2019, nr 18, s. 21–25.

4.5. Przesłanka braku uprzedniego ogłoszenia upadłości

Kolejna z negatywnych przesłanek uniemożliwiająca dłużnikowi skorzystanie z instytucji ogłoszenia upadłości konsumenckiej jest uzależnienie przez prawodawcę możliwości przeprowadzenia postępowania upadłościowego osoby fizycznej od zbadania czy i jeśli tak, to w jakim czasie poprzedzającym obecne złożenie wniosku toczyło się wobec niej analogiczne postępowanie - określona na potrzeby niniejszej pracy jako przesłanka braku uprzedniego ogłoszenia upadłości. Założenia wspomnianego ograniczenia zostały wskazane w treści przybliżonego w poprzednim podrozdziale art. 491³, jednakże w ust. Tegoż artykułu. „Sąd oddala wniosek o ogłoszenie upadłości, jeżeli w stosunku do dłużnika w okresie dziesięciu lat przed złożeniem wniosku o ogłoszenie upadłości:

- 1) prowadzono postępowanie upadłościowe lub inne postępowanie, w którym umorzono całość lub część jego zobowiązań albo w którym zawarto układ, lub
- 2) prowadzono postępowanie upadłościowe, w którym nie zaspokojono wszystkich wierzycieli, a dłużnik po zakończeniu lub umorzeniu postępowania zobowiązań swych nie wykonał, lub
- 3) prowadzono postępowanie upadłościowe według przepisów tytułu niniejszego, jeżeli postępowanie to zostało umorzone z innych przyczyn niż na wniosek wszystkich wierzycieli, lub
- 4) czynność prawna dłużnika została prawomocnie uznana za dokonaną z pokrzywdzeniem wierzycieli.”⁴⁰³.

Ustalony w przytoczonym przepisie przez prawodawcę okres czasu nie został umotywowany w uzasadnieniu do projektu ustawy w żaden sposób. Oczywistym jest, iż ograniczenie czasowe związane z brakiem możliwości zbyt częstego korzystania z przez dłużnika z możliwości skutecznego oddłużenia powinno być ograniczone w czasie – chociażby ze względu na tak podkreślane przez projektodawcę możliwość stosowania tego rozwiązania tylko w wyjątkowych sytuacjach. Zastanawiające jest zatem zakwalifikowanie zarówno w projekcie, jak i w treści uchwalonej ustawy zrównanie dostępności do możliwości złożenia wniosku o ogłoszenie upadłości zarówno w przypadku osób, w przypadku których oddłużenie zostało skutecznie przeprowadzone, jak i innych okoliczności. Niestety zarówno w uzasadnieniu do opisywanej nowelizacji, jak i wprowadzających

⁴⁰³ Ustawa z dnia 28 lutego 2003 r. Prawo upadłościowe (t.j. Dz. U. z 2009 r. Nr 175, poz. 1361).

kolejne zmiany w zakresie stosowania niniejszej przesłanki brak jest odniesień do tej kwestii. Podkreślić należy jednak, iż zaproponowany okres zbieżny był z obowiązującym w owym czasie ogólnym terminem odnoszącym się do kwestii przedawnienia roszczeń – wynoszącym również 10 lat⁴⁰⁴.

Najistotniejsze w okresie obowiązywania analizowanej przesłanki zmiany w zakresie jej zastosowania nastąpiły w wyniku nowelizacji ustawy Prawo upadłościowe z 2014 roku⁴⁰⁵. Przesłanki obligujące oddalenie wniosku o ogłoszenie upadłości konsumenckiej zostały rozbudowane i ujęte w art. 491⁴, który to uzyskał następujące brzmienie: „1. Sąd oddala wniosek o ogłoszenie upadłości, jeżeli dłużnik doprowadził do swojej niewypłacalności lub istotnie zwiększył jej stopień umyślnie lub wskutek rażącego niedbalstwa.

2. Sąd oddala wniosek o ogłoszenie upadłości, jeżeli w okresie dziesięciu lat przed dniem zgłoszenia wniosku:

1) w stosunku do dłużnika prowadzono postępowanie upadłościowe według przepisów tytułu niniejszego, jeżeli postępowanie to zostało umorzone z innych przyczyn niż na wniosek dłużnika,

2) ustalony dla dłużnika plan spłaty wierzycieli uchylono na podstawie przepisu art. 491²⁰,

3) dłużnik, mając taki obowiązek, wbrew przepisom ustawy nie zgłosił w terminie wniosku o ogłoszenie upadłości,

4) czynność prawna dłużnika została prawomocnie uznana za dokonaną z pokrzywdzeniem wierzycieli

- chyba że przeprowadzenie postępowania jest uzasadnione względami słuszności lub względami humanitarnymi.

3. Sąd oddala wniosek o ogłoszenie upadłości, jeżeli w okresie dziesięciu lat przed dniem zgłoszenia wniosku w stosunku do dłużnika prowadzono postępowanie upadłościowe, w którym umorzono całość lub część jego zobowiązań, chyba że do niewypłacalności dłużnika lub zwiększenia jej stopnia doszło pomimo dochowania przez dłużnika należytej staranności lub przeprowadzenie postępowania jest uzasadnione względami słuszności lub względami humanitarnymi.

⁴⁰⁴ Art. 118 ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (t.j. Dz. U. z 2014 r. poz. 121).

⁴⁰⁵ Ustawa z dnia 29 sierpnia 2014 r. o zmianie ustawy - Prawo upadłościowe i naprawcze, ustawy o Krajowym Rejestrze Sądowym oraz ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (Dz. U. poz. 1306).

4. Sąd oddala wniosek o ogłoszenie upadłości, jeżeli dane podane przez dłużnika we wniosku są niezgodne z prawdą lub niepełne, chyba że niezgodność lub niepełność nie są istotne lub przeprowadzenie postępowania jest uzasadnione względami słuszności lub względami humanitarnymi.⁴⁰⁶

Wspomnianą już – diametralną zmianą z perspektywy możliwości zastosowania oddłużenia osoby fizycznej za pomocą upadłości konsumenckiej było wprowadzenie klauzuli generalnej umożliwiającej przeprowadzenie postępowania w zakresie ogłoszenia upadłości względem tego samego dłużnika nawet w przypadku gdy od wcześniejszego postępowania czas ten nie upłynął. Zmiana ta oznaczała w praktyce, iż dłużnik posiadający możliwość potwierdzenia zaistnienia w jego przypadku szczególnych okoliczności, które w konsekwencji ponownie doprowadziły go do niewypłacalności, ze względu na słuszności i/lub względy humanitarne mógł ponownie zostać skutecznie oddłużony, bez konieczności upływu 10 lat przewidzianych w przepisach. W uzasadnieniu projektu wskazano, iż działanie to ma na celu umożliwienie ogłaszanie upadłości konsumenckich w sytuacjach, gdy osoba fizyczna starała się dochować należytej staranności w podejmowanych przez nią decyzji finansowych, jednakże wystąpiły nierzetelności w jej działaniach, choć w ocenie sądu mogłyby zostać uznane za nieznaczne. Bez wprowadzenia opisywanej zmiany wniosek takiego dłużnika był obligatoryjnie oddalany, stawiając takie zachowanie na równi z osobami, w przypadki których okoliczności dokonanych przez nie uchybień należało by uznać za znaczące.

Prawodawca zdecydował się również na dodanie do katalogu przesłanek oddalenia wniosku o ogłoszenie upadłości sytuacji, w której dłużnik pomimo posiadania takiego obowiązku, nie złożył w terminie wniosku o ogłoszenie upadłości. Rozwiązanie to jest o tyle ciekawe, iż wielokrotnie stanowiło tezy uzasadnień wyroków sądów w postępowaniach upadłościowych dotyczących podmiotów gospodarczych. Przykładem takiego orzeczenia jest wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 3 lipca 2014 roku⁴⁰⁷, w którego uzasadnieniu wskazano, iż „Sam fakt oddalenia wniosku o ogłoszenie upadłości postanowieniem sądu rejonowego z tej przyczyny że wartość składników majątkowych dłużnika nie pokryłyby nawet najbardziej podstawowych kosztów postępowania upadłościowego (art. 13 ust. 1 p.u.n.), ma świadczyć o tym, że pozwany wniosku tego nie złożył w terminie. Przesłanką uwolnienia się członka zarządu z odpowiedzialności

⁴⁰⁶ *Ibidem*

⁴⁰⁷ Wyrok SA w Szczecinie z 3.07.2014 r., I ACa 353/14, LEX nr 1489162.

z art. 299 k.s.h. nie jest bowiem, konieczność uwzględnienia przez Sąd wniosku o ogłoszenie upadłości, lecz wystarczy - co wynika w sposób jednoznaczny z treści § 2 art. 299 k.s.h. - by członek zarządu wykazał, że taki wniosek zgłosił we właściwym czasie.”⁴⁰⁸. Podkreślając tym samym, iż brak dołożenia przez dłużnika należytej staranności w prowadzeniu własnych spraw nie zyska aprobaty niezbędnej do umożliwienia mu skorzystania z ogłoszenia upadłości konsumenckiej.

Ostatnią z omawianych zmian wynikających z opisywanej nowelizacji – już mniej znaczącą zmianą, gdyż dotyczącą mniejszej grupy osób – zmianą było ograniczenie w art. 491⁴ ust. 3 w stosunku do wcześniejszego brzmienia regulacji, pojęcia odnoszącego się do wcześniejszego umorzenia zobowiązań. Wykluczenie zapisu odnoszącego się do zawarcia przez dłużnika układu spowodowało, iż ocenie zaistnienia opisywanej przesłanki podlegało wyłącznie oddłużenie w postępowaniu upadłościowym. Tym samym możliwe było przeprowadzenie postępowania upadłościowego dłużników, nawet jeśli od zawartego przez nich uprzednio układu nie minęło 10 lat⁴⁰⁹.

Późniejsza nowelizacja – z 2015 roku⁴¹⁰ – ograniczyła się wyłącznie do wskazania, iż opisywanie w niniejszym podrozdziale przesłanki nie mają zastosowania w przypadku wniosków składanych przez wierzyciela. Prawodawca ponownie uznał, iż ze względu na windykacyjny⁴¹¹ charakter postępowań prowadzonych w sprawach, w których to wierzyciel przejawia inicjatywę w tym zakresie, wyłączenia te nie powinny mieć znaczenia na wszczęcie postępowania.

Jednakże najważniejsza zmiana wprowadzona została nowelizacją z 2019 roku⁴¹². Podobnie jak w przypadku przesłanki dotyczącej zawinionego przez dłużnika doprowadzenia do niewypłacalności, tak i pozostałe z omawianych negatywnych przesłanek zawartych w art. 491⁴ zostały uchylone. Tym samym wystąpienie opisywanych w nich

⁴⁰⁸ *Ibidem*

⁴⁰⁹ Uzasadnienie poselskiego projektu ustawy o zmianie ustawy - Prawo upadłościowe i naprawcze oraz niektórych innych ustaw, Druki Sejmowe VI kadencja, Do druku nr 2265..., s. 18-19, dostęp 22.11.2022 r.

⁴¹⁰ Ustawa z dnia 15 maja 2015 r. - Prawo restrukturyzacyjne (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 2309).

⁴¹¹ Zob. J. Broł, *Funkcje postępowania upadłościowego i ich realizacja w świetle praktyki sądowej*, Przegląd Sądowy 1994/7-8, s. 27-44; J. Broł, *Prawo upadłościowe w świetle praktyki sądowej*, Warszawa 1995, s. 16-18; J. Broł, *Propozycje do założeń nowego prawa upadłościowego i układowego*, Przegląd Prawa Handlowego 2000/6, s. 12-13; P. Nazarewicz, *Likwidacja majątku masy upadłości (I)*, Przegląd Prawa Handlowego 1994/7-8, s. 1; P. Janda, *Zaspokojenie roszczeń wierzycieli jako cel postępowania upadłościowego*, Państwo i Prawo 2005/10, s. 63; P. Janda, *Sposoby zaspokojenia roszczeń w postępowaniu upadłościowym obejmującym likwidację majątku upadłego*, Kraków 2007, s. 11-24; D. Chrapoński, *Wyłączenia z masy upadłości*, Warszawa 2010, s. 14-15.

⁴¹² Ustawa z dnia 30 sierpnia 2019 r. o zmianie ustawy - Prawo upadłościowe oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1802 z późn. zm.).

okoliczności od tego czasu nie obliguje już sądu do oddalenia wniosku o ogłoszenie upadłości. Jednak miały one w dalszym ciągu wpływ na dopuszczalność umorzenia całości lub części zobowiązań upadłego zgodnie z kryteriami przewidzianymi w art. 396 ustawy Prawo upadłościowe oraz w przypadku odmowy ustalenia planu spłaty wierzycieli albo umorzenia zobowiązań upadłego na podstawie art. 491^{14a} ustawy Prawo upadłościowe. Tym samym w sytuacji gdy w masie upadłości będą znajdowały się fundusze, to pomimo braku możliwości umorzenia zobowiązań upadłego możliwe będzie choć częściowe dokonanie spłaty jego zobowiązań względem wierzycieli na podstawie wydanego przez sąd postanowienia o ustaleniu planu spłaty będącego w tym przypadku swoistym planem podziału tych środków⁴¹³.

Pomimo wprowadzenia przeanalizowanych w niniejszym podrozdziale zmian w konstrukcji tej przesłanki, podkreślić należy, iż pozostawienie rozwiązania umożliwiającego ogłaszanie osobom nadmiernie zadłużonym upadłości konsumenckiej więcej niż jeden raz wciąż postrzegane jest jako ryzyko braku wprowadzenia realnej zmiany w sposób zarządzania funduszami przez dłużnika w przyszłości. Dlatego też tak ważne jest wskazywanie ustalanie planu spłaty wierzycieli dostosowanego do realnych możliwości dłużnika – by oddłużenie nie było sposobem na błyskawiczne rozwiązanie problemów finansowych, a procesem umożliwiającym choć częściowe zaspokojenie wierzycieli, w celu wykazania dłużnikowi konsekwencji nieroztropnego zarządzania majątkiem. Stanowisko to podziela Sąd Najwyższy, który w postanowieniu z 25 maja 2021 roku⁴¹⁴ wskazuje wprost: „Chociaż pierwszoplanowym celem tzw. upadłości konsumenckiej jest oddłużenie osoby fizycznej, to jednak przy zachowaniu słusznych praw wierzycieli; postępowanie w tym przedmiocie należy prowadzić tak, aby nie pozbawiało ono dłużnika w przyszłości motywacji do zwiększonej staranności. Sama bowiem możliwość kolejnego umorzenia zobowiązań - przy odwołaniu się do zasad słuszności i humanitaryzmu (art. 4914 ust. 3 p.u.n.) - może stanowić zachętę do przeciwnej postawy dłużnika. Zasada jest zatem, że umorzenie zobowiązań upadłego, będącego konsumentem, powinno zostać poprzedzone próbą spłacenia przynajmniej części zadłużenia. Również wtedy, gdy został sporządzony plan podziału sąd upadłościowy powinien ustalić plan spłaty wierzycieli. Dopiero w przypadku stwierdzenia - stosownie do art. 49116 ust. 1 p.u.n. - że osobista

⁴¹³ Uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy - Prawo upadłościowe oraz niektórych innych ustaw, Druki Sejmowe VIII kadencja, Do druku nr 3480..., s. 42-43, dostęp 27.11.2022 r.

⁴¹⁴ Postanowienie SN z 25.05.2021 r., I CSKP 100/21, LEX nr 3220045.

sytuacja upadłego w oczywisty sposób wskazuje, że nie byłby on zdolny do dokonania jakichkolwiek spłat w ramach planu spłaty wierzycieli, sąd powinien umorzyć jego zobowiązania bez ustalenia planu spłaty.⁴¹⁵ Potwierdza to tym samym konieczność ogłaszania upadłości konsumenckiej w sposób rozważny, z uwzględnieniem przewidzianych w Prawie upadłościowym rozwiązań mających na celu przeciwdziałanie nieroztropnym decyzjom finansowym osoby niewypłacalnej w przyszłości – chociażby poprzez ustalenie planu spłat z możliwością odstąpienia od niego wyłącznie w przypadkach logowych – stanowiących wyjątek, a nie regułę.

4.6. Przesłanka posiadania majątku umożliwiającego zaspokojenie kosztów postępowania

Ostatnią z opisywanych w niniejszym rozdziale przesłanek jest przesłanka określana mianem przesłanki posiadania majątku. Przesłanka ta, nawet nie znając jej dokładnego unormowania już na wstępie ze względu na przytoczone nazewnictwo wydawać się mogła dość dyskusyjną, gdyż możliwość skorzystania z upadłości konsumenckiej jako skutecznego sposobu oddłużenia zgodnie z przytaczanymi w niniejszej pracy stanowiskami – miała być co do zasady przewidziana dla osób znajdujących się w bardzo trudnej sytuacji finansowej, uniemożliwiającej regulowanie bieżących zobowiązań. W związku z czym za nieprawdopodobne wręcz można by uznać uzależnienie ogłoszenia upadłości osoby fizycznej od posiadania przez nią środków niezbędnych do opłacenia kosztów przeprowadzenia postępowania. Dlatego też omawiana przesłanka uznawana była za kontrowersyjną.

Dodanie w 2008 roku do ustawy Prawo upadłościowe przepisów umożliwiających ogłoszenie upadłości konsumenckiej sprawiło, iż część obowiązujących rozwiązań dotyczących postępowań prowadzonych wobec podmiotów gospodarczych znalazło zastosowanie również w przypadku oddłużania osób fizycznych⁴¹⁶. Jednym z takich przypadków była zawarta w art. 13 przesłanka obligująca sąd do zbadania możliwości opłacenia kosztów postępowania przez dłużnika. Zgodnie z treścią ust. 1 „sąd oddali wniosek o ogłoszenie upadłości, jeżeli majątek niewypłacalnego dłużnika nie wystarcza na zaspokojenie

⁴¹⁵ *Ibidem*

⁴¹⁶ Zob. P. Sokal, *Postępowanie upadłościowe wobec osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej*, Przegląd Prawa Egzekucyjnego 2009/8, s. 80–81.

kosztów postępowania.”⁴¹⁷. Poza przytoczonym nakazem oddalenia wniosku o ogłoszenie upadłości w ust. 2 wskazane zostały okoliczności umożliwiające oddalenie wniosku, jednakże ze względu na trudność jednoznacznej oceny sytuacji materialnej dłużnika – w związku z uzależnieniem decyzji w tej kwestii jedynie od wystąpienia obciążenia majątku osoby nadmiernie zadłużonej hipoteką, zastawem, zastawem rejestrowym, zastawem skarbowym lub hipoteką morską w znacznym stopniu – mogącym w konsekwencji uniemożliwić zaspokojenie kosztów postępowania pozostawiono w tym przypadku uznaniowość oceny indywidualnej sytuacji dłużnika i podjęcia decyzji na jej podstawie. W obu przypadkach – obligatoryjnego lub nieobowiązkowego oddalenia wniosku – prawodawca przewidział możliwość wszczęcia postępowania pomimo ich wystąpienia. Bowiem zgodnie z ust. 3 nie mają one zastosowania, „gdy zostanie uprawdopodobnione, że obciążenia majątku dłużnika są bezskuteczne według przepisów ustawy albo gdy dokonane zostały w celu pokrzywdzenia wierzycieli, jak również gdy zostanie uprawdopodobnione, że dłużnik dokonał innych czynności prawnych bezskutecznych według przepisów ustawy, którymi wyzbył się majątku wystarczającego na zaspokojenie kosztów postępowania.”⁴¹⁸. Jednakże wyłącznie to nie mogło mieć zastosowania w przypadku postępowań w zakresie upadłości konsumenckiej. Za takim ograniczeniem przemawiał fakt, iż zgodnie z omówionymi już uprzednio w niniejszym rozdziale przesłankami – działanie dłużnika na szkodę wierzycieli stanowiło podstawę oddalenia wniosku o ogłoszenie upadłości⁴¹⁹. Zasadność stosowania analizowanej przesłanki w efekcie złożonej skargi konstytucyjnej została zbadana w 2010 roku przez Trybunał Konstytucyjny, który krytycznie ocenił konstrukcję zastosowaną przez ustawodawcę wskazując jej niedopasowanie do celów, które miała w założeniu spełniać upadłość konsumencka⁴²⁰.

Jak podkreślano w literaturze konieczność posiadania środków niezbędnych do pokrycia kosztów postępowania upadłościowego uzasadniona była w przypadku postępowań dotyczących podmiotów gospodarczych, gdyż ich brak wskazywał jednoznacznie, iż podmiot taki nie będzie miał możliwości nawet częściowej spłaty zobowiązań względem wierzycieli. Wynikało to z założenia, zgodnie z którym „sąd upadłościowy nie jest grabarzem martwych gospodarczo podmiotów”⁴²¹, a zatem efektem postępowania

⁴¹⁷ Ustawa z dnia 28 lutego 2003 r. Prawo upadłościowe (t.j. Dz. U. z 2009 r. Nr 175, poz. 1361).

⁴¹⁸ Ibidem

⁴¹⁹ W. Głodowski, A. Hrycaj, *Zakres podmiotowy i podstawy ogłoszenia „upadłości konsumenckiej”*, Państwo i Prawo 2010, nr 11, s. 81.

⁴²⁰ Postanowienie TK z 16.07.2012 r., SK 13/10, OTK-A 2012, nr 7, poz. 92.

⁴²¹ R. Adamus w: *Prawo upadłościowe i naprawcze. Komentarz*, A. Witosz (red.), Warszawa, s. 77.

w takich przypadkach miała być w możliwie najszerszym zakresie spłata zobowiązań. Jednakże przesłanka ta stanowiła równocześnie znaczące ograniczenie w dostępności tej metody oddłużenia osób fizycznych, w przypadku których nadrzędnym celem postępowania miało być ich skuteczne oddłużenie, z mniejszym naciskiem na maksymalne z możliwych zabezpieczenie interesu wierzycieli. Koszty postępowania dotyczącego upadłości osoby fizycznej nie były wprawdzie tak wysokie jak w przypadku postępowań upadłościowych podmiotów gospodarczych, jednak w ich skład zaliczano nie tylko koszty postępowania, ale również pozostałe opłaty, których poniesienie niezbędne jest do przeprowadzenia postępowania. Do kosztów tych zaliczyć należy m.in. koszt umieszczenia stosownego obwieszczenia w dzienniku o zasięgu lokalnym oraz w Monitorze Gospodarczym i Krajowym, czy koszty związane z niezbędnymi działaniami podejmowanymi przez syndyka. W ustawie przewidziano rozwiązania umożliwiające obniżenie choć części z nich, to jednak nie przewidziano możliwości całkowitej rezygnacji z obciążenia nimi dłużnika. Ocenę sytuacji finansowej dłużników dodatkowo pogarszały okoliczności związane z przewidzianymi w ustawie ograniczeniami mienia wchodzącymi w skład masy upadłościowej. Prawodawca w art. 63 stwierdził, iż w jej poczet nie jest zaliczane mienie, które jest wyłączone od egzekucji według przepisów działu V ustawy z dnia Kodeks postępowania cywilnego⁴²² oraz wynagrodzenie za pracę upadłego w części niepodlegającej zajęciu. Tym samym znacząco ograniczył możliwości ewentualnego przeznaczenia na poczet pokrycia kosztów postępowania pozostałości majątku pozostałego po ewentualnie przeprowadzonym uprzednio postępowaniu egzekucyjnym. Doprowadziło to w konsekwencji do pełnego ograniczenia możliwości w tym przypadku – istotnej z punktu widzenia orzekania – swobodnej oceny sytuacji osoby niewypłacalnej. Wykluczając tym samym zasadę słuszności uznawaną w doktrynie za jedną „z najważniejszych dyrektyw sędziowskiego orzekania w sprawach cywilnych.”⁴²³

Jak wskazał M. Jaślikowski wyniki przeprowadzonych w ramach działań Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości badań akt stanowiących 77% z wszystkich spraw, które wypłynęły do sądów w pierwszych czternastu miesiącach możliwości ogłoszenia upadłości konsumenckiej, problem z wypełnieniem omawianej przesłanki okazał się znacznie bardziej skomplikowany niż można by zakładać. „W praktyce sądowej powstały istotne rozbieżności w zakresie szacowania prawdopodobnych kosztów konsumenckiego

⁴²² Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. Nr 43, poz. 296 ze zm.).

⁴²³ S. Prutis, „Korzenie” słuszności jako zasady wiodącej prawa prywatnego, Białostockie Studia Prawnicze, z. 17, 2014, s. 213.

postępowania upadłościowego. Podawane przez sądy szacunkowe koszty dotyczyły spraw, w których dłużnik albo nie miał w zasadzie żadnego majątku (a przynajmniej takiego, który nadawałby się do spieniężenia), albo majątek ten był nieznaczny. Różnice między poszczególnymi sądami, a nawet sędziami są zaskakujące. Sądy wskazywały kwoty od 3000 zł, 7000–8000 zł, 12.000 zł, 15.000 zł, do 22.000 zł, w jednym sądzie była nawet mowa o bliżej nieokreślonej kwocie kilkudziesięciu tysięcy.⁴²⁴ Tak duże rozbieżności dotyczyły również zakładanych przez sąd wysokości wynagrodzenia syndyka – wahały się one od 500 złotych do nawet 10 tysięcy złotych. Jednakże podkreślić należy, iż tak wysokie rozbieżności nie wynikały wyłącznie z niedoszacowania lub przeszacowania zakładanych kosztów postępowania, ale przede wszystkim stanowiły konsekwencje czynionych przez poszczególne sądy założeń dotyczących przewidywanego czasu trwania postępowania ustalanego w przedziale od 6 miesięcy do nawet 5 lat. Tak znaczące różnice w dokonywanych przez sąd założeniach doprowadziły do sytuacji, w której spełnienie omawianej przesłanki przez dłużnika zależało nie od jego obiektywnej sytuacji materialnej, ale sposobu jej oceny przez dany sąd. W konsekwencji doprowadziło to do sytuacji, w której osoby posiadające mniejszy majątek trafiając na skład orzekający mający mniej restrykcyjne podejście do tematu szacowania możliwych kosztów postępowania miały możliwość ogłoszenia upadłości konsumenckiej, a wnioski innych – posiadających większe zaplecze finansowe, ale oceniane przez pryzmat zakładanego dłuższego czasu niezbędnego na przeprowadzenie postępowania – były oddalane⁴²⁵.

Zauważyć należy również, iż wskazywanie przez sądy jako podstawy oddalenia wniosku o ogłoszenie upadłości konsumenckiej na brak majątku dłużnika – w wielu przypadkach stanowiło argument używany przez osoby niewypłacalne w innych postępowaniach. Tym samym jednocześnie uniemożliwiała wydania postanowienia o ogłoszeniu upadłości konsumenckiej tej osoby fizycznej, ale stanowiło podstawę do zwolnienia z kosztów postępowań lub ustanowienia na jej rzecz adwokata na potrzeby toczących się postępowań⁴²⁶.

⁴²⁴ M. Jaślikowski, *Podstawy ogłoszenia upadłości konsumenckiej w praktyce sądów powszechnych*, Prawo w działaniu. Sprawy cywilne, 2011, nr 10, s. 92.

⁴²⁵ M. Jaślikowski, *Podstawy...*, s. 92-93.

⁴²⁶ Zob. Postanowienie WSA w Warszawie z 21.01.2014 r., III SA/Wa 2833/13, LEX nr 1576632., postanowienie WSA w Warszawie z 21.01.2014 r., III SA/Wa 2994/13, LEX nr 1576677.

Prawodawca dostrzegł potrzebę zmiany opisywanego stanu rzeczy, w związku z czym w nowelizacji z 2014 roku wprowadził możliwość ogłaszania upadłości osób, których majątek do tego czasu uniemożliwiał pokrycie kosztów postępowania. W art. 491⁷ ustawy Prawo upadłościowe wskazano, iż:

„1. W przypadku, gdy majątek niewypłacalnego dłużnika nie wystarcza na pokrycie kosztów postępowania albo w masie upadłości brak jest płynnych funduszy na ich pokrycie, koszty te pokrywa tymczasowo Skarb Państwa.

2. Sędzia-komisarz określa postanowieniem wysokość kosztów postępowania oraz zarządza ich niezwłoczną wypłatę tymczasowo ze środków Skarbu Państwa. Na postanowienie sędziego-komisarza przysługuje zażalenie.

3. W szczególnie uzasadnionych przypadkach sędzia-komisarz przyznaje syndykowi zaliczkę na pokrycie kosztów postępowania oraz zarządza jej niezwłoczną wypłatę tymczasowo ze środków Skarbu Państwa.

4. Syndyk zwraca Skarbowi Państwa wypłacone kwoty niezwłocznie po wpływie do masy upadłości funduszy wystarczających na pokrycie kosztów postępowania.”⁴²⁷.

Wprowadzone w ten sposób ułatwienie znacząco zwiększało dostępność instytucji upadłości konsumenckiej dla osób fizycznych posiadających znacznie ograniczone środki finansowe, więc stanowiło tym samym spełnienie oczekiwań w tym zakresie, to w uzasadnieniu projektu wspomnianej nowelizacji brak jest pełniejszej argumentacji zasadności wprowadzonej zmiany. Jakby konieczność jej wprowadzenia była na tyle oczywista, iż nie wymagałaby dodatkowego komentarza ze strony projektodawcy. Niemniej jednak zaproponowane rozwiązanie zostało przyjęte i tym samym w przypadku braku posiadania przez dłużnika pokrycie kosztów postępowania były one tymczasowo pokrywane z budżetu Skarbu Państwa.

Rozwiązanie to w opisywanej formie funkcjonuje do chwili obecnej, jednakże z uwzględnieniem drobnych zmian będących wynikiem nowelizacji z 2019 roku ustawy Prawo upadłościowe⁴²⁸. Zmiany te – choć niezwykle istotne z perspektywy toczącego się postępowania i dokonywanej w jego trakcie wykładni przepisów – nie miały już tak dużego wpływu na zmianę dostępności do upadłości konsumenckiej dłużników

⁴²⁷ Ustawa z dnia 29 sierpnia 2014 r. o zmianie ustawy - Prawo upadłościowe i naprawcze, ustawy o Krajowym Rejestrze Sądowym oraz ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (Dz. U. poz. 1306).

⁴²⁸ Ustawa z dnia 30 sierpnia 2019 r. o zmianie ustawy - Prawo upadłościowe oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1802 ze zm.).

nieposiadających majątku wystarczającego do pokrycia kosztów postępowania. Co więcej

w treści art. 491² ust. 1 prawodawca dokonał wyłączenia stosowania w postępowaniu prowadzonym na wniosek dłużnika przepisów zawartych w art. 13 i art. 361 ustawy Prawo upadłościowe – określanych w literaturze jako przepisy o tzw. ubóstwie masy. W praktyce „oznacza to, że sąd nie może oddalić wniosku o ogłoszenie upadłości ani umorzyć wszczętego postępowania upadłościowego osoby fizycznej, która nie prowadzi działalności gospodarczej, z tego powodu, że majątek dłużnika nie wystarcza na pokrycie kosztów postępowania upadłościowego”⁴²⁹. Odmiennie sytuacja się ma w przypadku złożenia wniosku o ogłoszenie upadłości przez wierzyciela. Prawodawca uznał, iż ze względu na charakter postępowania wszczętego w taki sposób i przede wszystkim celu przyświecającego wierzycielowi – zwrotu przez dłużnika jak największej części należnego zobowiązania, Skarb Państwa nie powinien nawet czasowo pokrywać kosztów niezbędnych do prowadzenia postępowania.

4.7. Podsumowanie

Wprowadzenie możliwości przeprowadzenia skutecznego oddłużenia dostępnego dla osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej wymagało od prawodawcy podjęcia wielu decyzji determinujących kształt umożliwiających to przepisów. Podstawą było skuteczne ograniczenie dostępności tego rozwiązania wyłącznie do zakładanej już na etapie projektów grupy docelowej⁴³⁰. W tym celu już w art. 1 ustawy Prawo upadłościowe wskazano wprost potencjalnych adresatów omawianych przepisów, a następnie wskazano dodatkowe wyłączenia tworząc z pozoru niezwykle precyzyjnie określony katalog osób, w przypadku których możliwe było ogłoszenie upadłości konsumenciej. Pomimo takich założeń niezbędne było wprowadzenie zmian mających za zadanie nie tyle zmiany w zakresie dostępności oddłużenia, a jedynie doprecyzowania kwestii podmiotów uprawnionych na zasadach przewidzianych w tytule V części trzeciej Prawa upadłościowego.

W wersji przepisów ustawy Prawo upadłościowe uwzględniających nowelizację z 2008 roku po raz pierwszy zostały wskazane również inne przesłanki umożliwiające

⁴²⁹ A. Hrycaj, *Art. 491⁷* [w:] A. Hrycaj, P. Filipiak, *Upadłość konsumencka. Komentarz*, Warszawa 2020, s. 100-101.

⁴³⁰ P. Filipiak (red.), *Upadłość konsumencka po dużej nowelizacji. Komentarz*, Poznań 2015, s. 23.

ogłoszenie upadłości konsumenckiej. Istniała możliwość wyróżnienia wśród nich przesłanek niezbędnych do wystąpienia by efektem postępowania mogło być wydanie przez sąd postanowienia o ogłoszeniu upadłości konsumenckiej (przesłanki pozytywne) jak takich, których wypełnienie skutkowało oddaleniem wniosku dłużnika o wszczęcie postępowania (przesłanki negatywne)⁴³¹. Ze względów wskazanych już we wstępie niniejszego rozdziału na potrzeby przeprowadzonych rozważań niezbędne było ich bardziej szczegółowe określenie w sposób uprzednio wskazany, tj. wyodrębnienie wśród nich następujących przesłanek:

- przesłanki niewypłacalności,
- przesłanki posiadania więcej niż jednego wierzyciela,
- przesłanki winy,
- przesłanki uprzedniego ogłoszenia upadłości,
- przesłanki posiadania majątku umożliwiającego zaspokojenie kosztów postępowania.

Każda z powyżej wymienionych przesłanek od czasu wprowadzenia przepisów umożliwiających ogłaszanie upadłości konsumenckiej była kilkakrotnie modyfikowana, choć niektóre ze zmian miały na celu doprecyzowanie przepisów, to w większości przypadków prawodawcy przyświecały inne cele.

Przesłanka niewypłacalności ze względu na dość jednoznaczne formułowanie jej przez prawodawcę, co do zasady nie budziła znacznych problemów interpretacyjnych. W trakcie analizy wykorzystanych w niniejszym rozdziale materiałów zastrzeżenia dotyczyły wyłącznie wątpliwości dotyczące braku dokonywanej przez dłużnika spłaty zobowiązań określonych w czasie, a będąc bardziej precyzyjnym – przyczyny wystąpienia tego zaniechania. Poczynione w tym zakresie założenia, iż brak spłaty zobowiązań przez okres trzech miesięcy co do zasady wynika z braku środków dłużnika, a nie wyłącznie jego niezgodnego z zasadami współżycia społecznego⁴³² zachowania stanowiło wykazanie wiary prawodawcy w szczerą intencję osób chcących skorzystać z omawianej możliwości oddłużenia.

Przesłanka posiadania więcej niż jednego wierzyciela była natomiast przesłanką powodującą nawet obecnie dość znaczne rozbieżności w zakresie umożliwiającym

⁴³¹ Zob. F. Zedler, *Prawo upadłościowe i naprawcze w zarysie*, Warszawa 2009, s. 37–39 oraz G. Harla, *Określenie podstaw ogłoszenia upadłości w aspekcie przedmiotowym*, [w:] *Prawo handlowe XXI wieku. Czas stabilizacji, ewolucji czy rewolucji*. Księga jubileuszowa Profesora Józefa Okolskiego, M. Modrzejewska (red.), Warszawa 2010, s. 270–271.

⁴³² Zob. S. Prutis, *Instytucje...*, s.113-121.

jednoznaczne określenie należnego sposobu jej interpretacji w czasie jej obowiązywania. Oczywiście wykładnia wskazana przez Sąd Najwyższy nie pozostawiała wątpliwości w tym zakresie dla organów orzekających, jednakże ocena czy stanowisko w niej wskazane powinno być tak jednoznaczne wciąż nie jest łatwe do oceny. Owszem wyrażenie użyte w przepisach przez prawodawcę wskazywało na konieczność posiadania przez dłużnika więcej niż jednego wierzyciela. Podobnie bezsprzecznie w przypadku dłużników posiadających zobowiązania wobec jednego podmiotu istniały już w owym czasie rozwiązania quasi-oddłużeniowe, jednakże nie były one tak kompletne jak w przypadku upadłości konsumenckiej. Mając jednocześnie na uwadze fakt, iż różnicowanie dostępności oddłużenia w formie upadłości dla osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej, doprowadzało wielokrotnie do sytuacji gdy wobec osób w dużo gorszej sytuacji materialnej sądy nie miały możliwości ogłoszenia upadłości, a była ona ogłaszana w sprawach, w których sytuacja finansowa dłużnika była lepsza, lecz posiadał on wymaganą w owym czasie przepisami liczbę wierzycieli. Tym samym doprowadzając do słusznych wątpliwości zasadności różnicowania dłużników poprzez omawiane kryterium.

Przesłanka określona mianem przesłanki winy stanowiła od początku udostępnienia możliwości ogłaszania upadłości osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej jedną z najbardziej problematycznych z punktu widzenia dłużników. Możliwość różnego sposobu rozpatrywania działań osób niewypłacalnych przez sąd sprawiała, iż tak potrzebna w wielu przypadkach uznaniowość, w tym wypadku powodowała duże zróżnicowanie w dostępności tego rodzaju oddłużenia. Jak wskazano w niniejszym rozdziale nowelizacja tej przesłanki spowodowała przede wszystkim wyłączenie badania jej wystąpienia na etapie rozpatrywania możliwości przeprowadzenia postępowania, tym samym umożliwiając ogłoszenie upadłości konsumenckiej wszystkim wnioskodawców spełniających pozostałe z obecnie wymaganych kryteriów. Jednakże w dalszym ciągu wpływ zachowań dłużnika na powstanie w jego przypadku niewypłacalności rozpatrywane jest w dalszym etapie postępowania upadłościowego umożliwiając tym samym zróżnicowanie „dotkliwości” konsekwencji ogłoszonej upadłości od stopnia zawinienia. Zachowanie tej możliwości ma istotne znaczenie np. z punktu widzenia spraw o stanie

faktycznym, w którym dłużnik działał niezwykle nierozważnie tj. zaciągał kolejne zobowiązania mając świadomość problemu ze spłatą dotychczasowych⁴³³.

Podobnie jak w przypadku przesłanki winy – przesłanka braku uprzedniego ogłoszenia upadłości, obecnie nie jest rozpatrywana już na etapie zasadności wszczęcia postępowania. Tak jak przesłanka winy miała na celu wskazanie sytuacji, w których postępowanie dłużnika we wcześniejszym czasie mogłoby sugerować nierozważne gospodarowanie budżetem domowym, którego efektem jest niewypłacalność. Miało to z założenia stanowić przeszkodę w zakresie możliwości skorzystania z instytucji upadłości konsumenckiej, gdyż zgodnie ze stanowiskiem prezentowanym w uzasadnieniach pierwszych wersji ustawy Prawo upadłościowe – ta metoda oddłużenia miała być przeznaczona wyłącznie dla osób, w przypadku których zaistniały wyjątkowe okoliczności.

Najmniej „intuicyjną” z omawianych przesłanek była ustalona w pierwszej wersji przepisów umożliwiających przeprowadzenie upadłości konsumenckiej – przesłanka posiadania majątku niezbędnego na pokrycie kosztów postępowania. Choć założenia tego rozwiązania mają swoje racjonalne wytłumaczenie, to jednak wymaganie od osób nadmiernie zadłużonych posiadania niekiedy ogromnych z ich perspektywy środków (zgodnie z przytoczonymi w rozdziale przykładami sięgającymi w niektórych sytuacjach nawet kilkudziesięciu tysięcy złotych) stanowiło skuteczną przeszkodę uniemożliwiającą w ich przypadku przeprowadzenie postępowania upadłościowego ze względu na brak takich możliwości finansowych. Problem ten został jednak dość szybko dostrzeżony, w związku z czym obecnie co do zasady w sprawach, w których osoby fizyczne nie posiadają niezbędnych środków na pokrycie kosztów postępowania, są one czasowo opłacane z funduszy Skarbu Państwa.

Wskazane w niniejszym rozdziale zmiany w zakresie przesłanek umożliwiających ogłaszanie upadłości konsumenckiej w przypadku nadmiernie zadłużonych osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej spowodowane były przede wszystkim potrzebą dostosowania wymagań stawianych przed chcącymi z niej skorzystać dłużnikami do realiów toczących się postępowań. Uznane za początkowo zbyt radykalne ograniczenia w zakresie dostępności instytucji upadłości konsumenckiej sprawiły, iż w początkowym okresie funkcjonowania omawianej sposobności oddłużenia stanowiła ona bardziej teoretyczną możliwość niż realną szansę na – tak pięknie określane w reklamach

⁴³³ Zob. Postanowienie SO w Szczecinie z 7.06.2019 r., VIII Gz 11/19, LEX nr 2692610.

– skuteczne uwolnienie się od długów. Podjęty w następstwie tych okoliczności szereg zmian mających na celu zwiększenie dostępności upadłości konsumenckiej dla potrzebujących jej osób nadmiernie zadłużonych wyznaczył tendencję ciągłej liberalizacji przepisów umożliwiających ogłoszenie upadłości w przypadku osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej. Zmiany te z pewnością przyczyniły się do zwiększonego zainteresowania omawianą możliwością, jak również do stale rosnącej liczby zarówno składanych wniosków, jak i pozytywnie z perspektywy dłużnika – zakończonych postępowań.

Rozdział V. Rozwiązania umożliwiające zapewnienie środków na spłatę zaciąganych zobowiązań jako sposób ochrony interesów drugiej strony stosunku zobowiązaniowego

Problemy badawcze

1. Czy istnieją ogólnodostępne instrumenty umożliwiające zmniejszenie prawdopodobieństwa wystąpienia niewypłacalności?
2. Czy prawodawca przewidział rozwiązania mające na celu poprawę sytuacji osób zaczynających mieć problemy z płynnością finansową?
3. Czy potencjalni wierzyciele posiadają narzędzia umożliwiające im skuteczną ochronę swoich interesów?
4. Czy obligatoryjne ubezpieczenia podczas składania wniosku kredytowego mogłyby przyczynić się do zmniejszenia problemów ze spłatą zobowiązania?
5. Czy zachowana jest równowaga sił na linii kredytodawca – kredytobiorca?

Przedstawione dotychczas mechanizmy umożliwiające społeczną rehabilitację osób nadmiernie zadłużonych odnoszą się do okoliczności, w których nastąpiła już sytuacja niewypłacalności dłużnika. Właśnie w takich sytuacjach ma przecież zastosowanie możliwość złożenia wniosku o ogłoszenie upadłości osoby fizycznej.

Jednak analizując problematykę ogłaszania upadłości konsumenckiej osób fizycznych, zwłaszcza gdy skala zjawiska z roku na rok tak znacząco wzrasta, należy poświęcić również uwagę drugiej stronie stosunku zobowiązaniowego, której w tej sytuacji bezpośrednio będzie dotyczyła niewypłacalność dłużnika. Każda nowelizacja przepisów Prawa upadłościowego powodująca w konsekwencji liberalizację przepisów umożliwiających ogłoszenie upadłości osoby fizycznej stwarzała poprawę możliwości przeprowadzenia skutecznego oddłużenia osób nadmiernie zadłużonych, jednak jednocześnie ograniczała potencjał przeprowadzenia skutecznej windykacji lub postępowania egzekucyjnego celem zwrotu należności wierzycielowi. Ten stale przenoszony środek ciężkości pomiędzy interesami tych dwóch grup doprowadził w konsekwencji do sytuacji, w której obecnie po złożeniu przez dłużnika wniosku o ogłoszenie upadłości konsumenckiej wierzycielowi pozostaje oczekiwać na ustalony przez sąd plan spłaty, by ocenić czy i w jakim stopniu może liczyć na spłatę zobowiązania. Można to uznać za dość problematyczną kwestię,

gdyż należy mieć na uwadze, iż obecnie nawet jeśli osoba nadmiernie zadłużona przyczyniła się do sytuacji, w której ma problem z terminową spłatą zobowiązań, to zgodnie z treścią ust. 1a art. 491¹⁵ Prawa upadłościowego maksymalny okres, na który może zostać ustalony plan spłaty wynosi 84 miesiące⁴³⁴. W połączeniu z wydawaniem przez sąd postanowień o ogłoszeniu upadłości w przypadku każdego prawidłowo złożonego przez osobę fizyczną wniosku stanowi to znaczne skrócenie okresu, w którym wierzyciel może dochodzić należnej mu spłaty. Do czasu tej nowelizacji, w przypadku gdy sąd stwierdzał brak podstaw do wydania postanowienia o ogłoszeniu upadłości danej osoby fizycznej, wierzyciel – o ile podejmował działania mające na celu zapobiegnięcie przedawnieniu roszczenia⁴³⁵ – mógł np. składać wnioski o wszczęcie egzekucji komorniczej przez dużo dłuższy czas. Nie oceniając aspektu etycznego takich działań i skuteczności prowadzenia kolejnych egzekucji komorniczych wobec tego samego dłużnika, to jednak w konsekwencji tego działania prawodawcy okres, w którym wierzyciel może oczekiwać choć częściowej spłaty zobowiązania uległ znaczącemu skróceniu. Zmniejszając tym samym teoretyczną szansę na przeprowadzenie skutecznej egzekucji komorniczej w przyszłości zakładając, że w tym czasie dłużnik by np. znalazł pracę.

Jak wynika z raportu BIG InfoMonitor S.A. - łączna kwota zaległych zobowiązań kredytowych jest niższa niż łączna kwota zobowiązań pozakredytowych (37,1 miliarda złotych vs. 44,29 miliarda złotych)⁴³⁶. Niestety w przypadku zobowiązań zaliczanych do zobowiązań pozakredytowych tj. nieopłacone terminowo rachunki za usługi telekomunikacyjne, rachunki za energię elektryczną, opłaty za jadę bez ważnego biletu, na chwilę obecną brak jest ogólnodostępnych produktów umożliwiających realne zabezpieczenie ich spłaty. W związku z tym wierzycielom pozostaje podejmowanie działań windykacyjnych lub w przypadku braku rezultatu – skierowania pozwu o wydanie nakazu zapłaty⁴³⁷, a w przypadku dalszej spłaty złożenia wniosku o wszczęcie postępowania egzekucyjnego. Jak już wspomniano – działanie według tego schematu nie gwarantuje nawet częściowego zaspokojenia roszczeń, a dodatkowo posiada dwie wady: po pierwsze - długi

⁴³⁴ Ustawa z dnia 28 lutego 2003 r. Prawo upadłościowe (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 1228 ze zm.).

⁴³⁵ Do czasu nowelizacji instytucji przedawnienia wprowadzonej mocą ustawy z 13 kwietnia 2018 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1104) przedawnienie było badane przez sąd jedynie po podniesieniu tego zarzutu przez dłużnika. Od czasu wspomnianej nowelizacji wobec konsumentów zaistnienie przesłanek przedawnienia jest badane z urzędu.

⁴³⁶ Strona internetowa Biura Informacji Gospodarczej InfoMonitor S.A., InfoDług - Ogólnopolski raport o zaległym zadłużeniu i niesolidnych dłużnikach - MARZEC 2021 - 41. edycja, <https://media.big.pl/publikacje/att/1859753>, dostęp 03.10.2021 r.

⁴³⁷ Sposób postępowania uregulowany został w ustawie z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 1575 ze zm.).

czas oczekiwania na ewentualne odzyskanie należności, po drugie – wierzyciel zobligowany jest do wniesienia opłat w trakcie postępowania sądowego i egzekucyjnego, co w przypadku gdy egzekucja należności okazuje się bezskuteczna zwiększa wysokość utraconych środków.

Mając na uwadze wspomniane już dość znaczące ograniczenia możliwości dochodzenia roszczeń przez wierzyciela, prowadząc rozważania dotyczące opisanej już ewolucji przesłanek umożliwiających ogłoszenie upadłości konsumenckiej należy przeanalizować również dostępne na rynku finansowym możliwości choć częściowego zabezpieczenia jego interesu.

Zabezpieczenia, z których może skorzystać bank, jako kredytodawca można podzielić na kategorie m.in. w zależności od tego, na którym etapie u kredytobiorcy pojawiają się problemy ze spłatą zobowiązań, jakie jest ich źródło, jak czasochłonne będzie odzyskanie przez bank należności w przypadku całkowitego zaprzestania przez kredytobiorcę spłaty rat oraz czy w takim przypadku możliwe będzie uzyskanie całkowitej spłaty zobowiązania.

W niniejszym rozdziale wskazane zostały produkty umożliwiające ułatwienie dokonania spłaty kredytobiorcy oraz dostępne na rynku finansowym zabezpieczenia wierzyciela, które przynajmniej częściowo chronią interesy kredytodawcy w przypadku wystąpienia braku możliwości spłaty zobowiązania przez dłużnika.

5.1. Zabezpieczenia preferowane przez banki

Stale zwiększająca się liczba niespłacanych terminowo zobowiązań połączona z dużą konkurencją na rynku usług kredytowych sprawia, iż kredytodawcy zmuszeni są do balansowania w analizie ryzyka pomiędzy wyśrubowanymi wymaganiami a chęcią zysku. Jednakże na rynku dostępne są również rozwiązania umożliwiające – w zależności od wielu czynników – mniej lub bardziej skuteczną ochronę środków finansowych obu stron tego stosunku zobowiązaniowego. W przypadku banków preferowane są zdecydowanie omówione w niniejszym podrozdziale hipoteka⁴³⁸ i umowa poręczenia⁴³⁹.

⁴³⁸ Zob. K. Klamer, *Hipoteka jako instytucja zabezpieczająca interesy wierzyciela i jej przemiany w prawie polskim w XIX i XX wieku*, Studenckie Zeszyty Naukowe, Zeszyt 25, rok XVII, 2014, s. 121-129 oraz T. Czech, *Hipoteka w świetle orzecznictwa sądowego. Uwagi de lege ferenda*, Prawo w działaniu. Sprawy cywilne, Nr 24/2015, s. 68-112.

⁴³⁹ Zob. R. Trzaskowski, *Poręczenie i gwarancja bankowa*, Warszawa 2011.

Czy istnieją również inne możliwości? Tak, jednakże są one już dużo bardziej zróżnicowane w zależności od oferty danego banku oraz bardziej przez to zindywidualizowane. Przykładem takiego rozwiązania jest między innymi zastaw⁴⁴⁰. To ograniczone prawo rzeczowe – tak jak i hipoteka – w przypadku zaprzestania terminowej spłaty zobowiązania przez kredytobiorcę, umożliwia dochodzenie przez kredytodawcę zaspokojenia tej wierzytelności z przedmiotu zabezpieczenia. Przykładem zabezpieczenia może być wszystko na co zgodę wyrazi bank⁴⁴¹.

Podobnie jest w przypadku umowy poręczenia, która przez długi czas walczyła o prym z poręczeniem wekslowym⁴⁴². Poręczenie wekslowe – potwierdzone podpisem złożonym na wekslu ma przewagę wynikającą z faktu, iż w przeciwieństwie do umowy poręczenia nie ma określonej kwoty poręczenia. W związku z tym stanowi niezwykle istotny rodzaj zabezpieczenia. Jednak ze względu na swoją specyfikę jest rzadziej spotykane niż umowa poręczenia.

Poza powyżej wymienionymi, spotykane są również następujące rodzaje zabezpieczeń:

a) osobistych:

- gwarancja bankowa,
- cesja wierzytelności,
- pełnomocnictwo,
- przystąpienie do długu;

b) rzeczowych:

- kaucja,
- blokada środków na koncie,
- przewłaszczenie na zabezpieczenie⁴⁴³.

Jednakże, jak już wspomniano, najczęstszymi sposobami zabezpieczenia oferowanych przez banki kredytów są hipoteki i umowy poręczenia i to im poświęcona jest dalsza część niniejszego podrozdziału.

⁴⁴⁰ Zob. Dział IV ustawy dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1360 ze zm.).

⁴⁴¹ Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. Prawo bankowe (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 2324).

⁴⁴² Ustawa z dnia 28 kwietnia 1936 r. Prawo wekslowe (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 282).

⁴⁴³ Strona internetowa Habza Finanse, Formy zabezpieczenia kredytu, które warto znać, https://habza.com.pl/formy-zabezpieczenia-kredytu-ktore-warto-znac/?gclid=EAIaIQobChMIitfsobmK-gIVk0iRBR3SkA3yEAAYASAA-EgJJdPD_BwE, dostęp 18.09.2022 r.

5.1.1. Zabezpieczenia hipoteczne

Jak wskazano w art. 65 ust 1 ustawy o księgach wieczystych i hipotece „W celu zabezpieczenia oznaczonej wierzytelności wynikającej z określonego stosunku prawnego można nieruchomości obciążyć prawem, na mocy którego wierzyciel może dochodzić zaspokojenia z nieruchomości bez względu na to, czyją stała się własnością, i z pierwszeństwem przed wierzycielami osobistymi właściciela nieruchomości (hipoteka)”⁴⁴⁴. Podstawowe kwestie dotyczące hipoteki zostały przez ustawodawcę uregulowane w przytoczonej już ustawie o księgach wieczystych i hipotece oraz w Kodeksie Cywilnym. Ze względu na obszerny zakres problematyki związanej z funkcjonowaniem hipoteki w polskim porządku prawnym w niniejszej pracy poruszone zostaną wyłącznie zagadnienia związane z jej tematyką.

Własność nieruchomości	Hipoteka może obciążać wszystkie rodzaje nieruchomości, tj. nieruchomości gruntowe, budynkowe oraz lokalowe. Nieruchomość jest zasadniczym przedmiotem hipoteki
Użytkowanie wieczyste	Hipoteka obciąża użytkowanie wieczyste wraz z budynkami i urządzeniami istniejącymi na użytkowanym gruncie, stanowiącymi własność użytkownika wieczystego. Do hipoteki na użytkowaniu wieczystym stosuje się analogiczne zasady dotyczące hipoteki na nieruchomości.
Spółdzielcze własnościowe prawo do lokalu	Do hipoteki na tym prawie stosuje się odpowiednio przepisy o hipotece na nieruchomości.
Udział	Hipoteka może obciążać zarówno udział we współwłasności nieruchomości, jak i udział we współużytkowaniu wieczystym oraz udział we wspólności spółdzielczej własnościowego prawa do lokalu. Do hipoteki na wymienionych wyżej udziałach stosuje

⁴⁴⁴ Ustawa z dnia 6 lipca 1982 r. o księgach wieczystych i hipotece (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1728 ze zm.).

	się odpowiednio przepisy i hipotece na nieruchomości.
Wierzytelność zabezpieczona hipoteką (subintabulat)	Subintabulat stanowi szczególną odmianę hipoteki. Jej przedmiotem nie jest prawo rzeczowe, a prawo względne zabezpieczone hipoteką.
Inne prawa	Przedmiotem hipoteki mogą być także niektóre rzeczy ruchome (np. przynależności nieruchomości) oraz niektóre roszczenia wymienione w ustawie o księgach wieczystych i hipotece.

Tabela 12 Przedmiot hipoteki – za Prawo rzeczowe. Pytania. Kazusy. Tablice – Wydawnictwo Beck⁴⁴⁵.

Tak szeroki katalog wskazujący na możliwe opcje ustanowienia hipoteki wraz z gwarancją zaspokojenia wierzyciela hipotecznego przed wierzycielami osobistymi dłużnika, sprawia, iż w przypadku wysokich zobowiązań kredytodawcy preferują ten sposób ich zabezpieczenia. Zdecydowana większość banków obecnych na rynku ma w swojej ofercie kredyty hipoteczne, czyli takie, w których spłata środków jest zabezpieczona za pomocą hipoteki umownej. Hipoteka ta wygasa po całkowitej spłacie kredytu.

Innym rodzajem hipoteki, jest hipoteka przymusowa – w tym wypadku wpis dokonywany jest bez zgody właściciela nieruchomości na podstawie tytułu wykonawczego. W ten sposób wierzyciel może dokonać zabezpieczenia każdego rodzaju wierzytelności – nie tylko niespłaconego kredytu, w związku z czym z rozwiązania takiego mogą korzystać również inne podmioty niż banki. Jednakże ze względu na zakładany długi czas niezbędny na przeprowadzenie czynności umożliwiających sprzedaż nieruchomości, a zatem oczekiwania na możliwą spłatę oraz konieczność poniesienia wysokich kosztów (które w przypadku sprzedaży nieruchomości w drodze licytacji komorniczej zostaną również spłacone wierzycielowi) opcja ta jest opłacalna zazwyczaj wyłącznie w przypadku wysokiego zadłużenia.

⁴⁴⁵ Repetytoria Becka, *Prawo rzeczowe. Pytania. Kazusy. Tablice*, Tablica 62, s. 333.

Jednocześnie ze względu na tematykę niniejszej pracy w rozważaniach dotyczących zabezpieczenia hipotecznego wspomnieć należy o wyroku Sądu Rejonowego Gdańsk-Północ w Gdańsku z dnia 12 listopada 2019 r.⁴⁴⁶. W analizowanej sprawie powódka powoływała się na skorzystanie z możliwości przeprowadzenia tranzgranicznego postępowania upadłościowego i ogłoszenia wobec niej upadłości konsumenckiej w Wielkiej Brytanii, wnosząc jednocześnie o uzgodnienie treści wieczystej posiadane przez nią nieruchomości ze stanem faktycznym tj. uwzględnieniem wspomnianego orzeczenia i w konsekwencji wykreślenie z działu IV tej księgi hipoteki umownej kaucyjnej. W orzeczeniu Sąd wskazał, iż „W tym miejscu należy przywołać przepis art. 5 rozporządzenia Rady (WE) nr 1346/2000, który stanowi, iż wszczęcie postępowania upadłościowego nie narusza praw rzeczowych wierzycieli lub osób trzecich na materialnych lub niematerialnych, ruchomych lub nieruchomych składników majątku dłużnika – zarówno na określonych przedmiotach, jak i na zbiorze nieokreślonych przedmiotów o zmiennym składzie – które w chwili wszczęcia postępowania znajdują się na terytorium innego państwa członkowskiego. Do opisanych praw należą w szczególności uprawnienie do zbycia przedmiotu lub przeznaczenia go do zbycia i zaspokojenia się z uzyskanych środków lub pożytków tego przedmiotu, w szczególności z tytułu zastawu lub hipoteki.”⁴⁴⁷. Powództwo zostało oddalone, a omówione orzeczenie potwierdziło, iż zabezpieczeni hipoteczne jest skutecznym zabezpieczeniem interesów wierzyciela nawet w przypadku, gdy dłużnik zdecyduje się na wnioskowanie o ogłoszenie upadłości w innym kraju członkowskim Wspólnoty.

Dlatego też hipoteka – jak w przypadku większości zabezpieczeń – ma swoje plusy i minusy, które zdecydowanie zależą od wysokości zabezpieczanej wierzytelności. Jednakże podkreślić należy, iż w przypadku problemów z płynnością finansową zazwyczaj stanowi gwarancję choć częściowej spłaty wierzyciela, niezależną od woli dłużnika. Zwłaszcza, iż w przypadku zabezpieczenia zobowiązania hipoteką, wierzyciel je posiadający posiada pierwszeństwo zaspokojenia przed wierzycielami go nieposiadającymi⁴⁴⁸.

Dnia 15 grudnia 2014 roku zaczęły obowiązywać przepisy ustawy o odwróconym kredycie hipotecznym⁴⁴⁹. Wtedy też w pasmach reklamowych telewizji pojawiła się

⁴⁴⁶ Wyrok SR w Gdańsku z 12.11.2019 r., I C 119/19, LEX nr 2762842.

⁴⁴⁷ *Ibidem*

⁴⁴⁸ A. Doliwa, *Akademia Prawa. Prawo rzeczowe*, Warszawa 2012, s. 208.

⁴⁴⁹ Ustawa z dnia 23 października 2014 r. o odwróconym kredycie hipotecznym (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 158).

znaczna ilość reklam skierowanych do osób starszych posiadających na własność nieruchomości. Proponowany produkt określony został jako odwrócona hipoteka i w ogólnym założeniu po zawarciu umowy osoba, która się zdecydowała na to rozwiązanie ma otrzymywać comiesięczne środki finansowe w zamian za przeniesienie własności tejże nieruchomości. Umowa ta de facto była niezwykle zbliżona do standardów funkcjonującej już od dawna umowy dożywocia, z tym, że zawierana była zazwyczaj z osobą prawną, a nie osobą fizyczną. Co zaskakujące – pomimo upływu lat i przepisów stworzonych stricte pod banki, to żaden z nich dotychczas nie zdecydował się na wprowadzenie opisywanego produktu do oferty. Jednakże powstała w ten sposób luka na rynku wypełniły inne podmioty⁴⁵⁰. Zdaniem analityków na świecie rynek tych usług w ciągu dziesięciu lat urośnie z ponad 15 mld dolarów w 2020 do 50 mld dolarów w 2031 roku⁴⁵¹. Rozwiązanie to z pewnością korzystnie wpływa na sytuację finansową starszych osób, które w ten sposób mają szansę uzyskać dodatkowe środki do dyspozycji w comiesięcznym budżecie domowym. Jednakże jak w każdym przypadku zasadne jest szczegółowe zapoznanie się z umową by ocenić czy proponowane warunki są najkorzystniejszymi z dostępnych w danym momencie na rynku.

5.1.2. Umowa poręczenia

Jak wskazano w art. 876 ust. 1 Kodeksu Cywilnego „przez umowę poręczenia poręczyciel zobowiązuje się względem wierzyciela wykonać zobowiązanie na wypadek, gdyby dłużnik zobowiązania nie wykonał”⁴⁵². Zastosowanie tego rozwiązania w przypadku osób wnioskujących o kredyt, a nieposiadających wymaganej przez bank do jego otrzymania zdolności kredytowej (obecnie KNF wydał założenia, zgodnie z którymi miesięczna rata kredytu nie powinna przekraczać 40% lub 50% dochodu – w zależności od jego wysokości⁴⁵³). Umowa poręczenia umożliwia im zaciągnięcie zobowiązania we wnioskowanej wysokości.

⁴⁵⁰ K. Spurgiasz, *Odwrócona hipoteka - na czym to polega? Poznaj wady i zalety odwróconej hipoteki*, Strona internetowa Totalmoney.pl, <https://www.totalmoney.pl/artykuly/odwrocona-hipoteka-na-czym-to-polega-poznaj-wady-i-zalety-odwroconej-hipoteki#w-jakim-banku-mozna-starac-sie-o-odwrocona-hipoteka->, dostęp 27.11.2022 r.

⁴⁵¹ P. Jakubowski, *Do 2031 roku globalny rynek hipoteki odwróconej urośnie trzykrotnie*, Strona internetowa Funduszu Hipotecznego DOM S.A., <https://funduszhipoteczny.pl/do-2031-roku-globalny-rynek-hipoteki-odwroconej-urośnie-trzykrotnie/>, dostęp 18.11.2022 r.

⁴⁵² Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1360 ze zm.).

⁴⁵³ Strona internetowa Komisji Nadzoru Finansowego, Rekomendacja S dotycząca dobrych praktyk w zakresie zarządzania ekspozycjami kredytowymi zabezpieczonymi hipotecznie,

Poręczyciel (zwany dawniej żyrantem) w przypadku tego rodzaju rozwiązania odpowiada za spłatę zobowiązania w przypadku braku terminowej spłaty wymaganych rat przez kredytobiorcę. Zatem z perspektywy banku jest to co do zasady skuteczny sposób na zabezpieczenie własnych interesów⁴⁵⁴. Plusy występują również po stronie kredytobiorcy, gdyż w przypadku zaprzestania przez niego spłaty, bank może zaspokoić swoje roszczenia z majątku poręczyciela, a jemu pozostanie ewentualne dochodzenie swoich środków od kredytobiorcy na drodze postępowania cywilnego.

Sytuacja jest bardziej skomplikowana w przypadku poręczyciela. Choć zawarta umowa poręczenia znacząco zmniejsza możliwość wystąpienia niewypłacalności w przypadku kredytobiorcy (oczywiście w przypadku analizy jej wyłącznie w oparciu o brak terminowej spłaty zabezpieczonego umową poręczenia zobowiązania, bez uwzględniania innych możliwych przyczyn), to poręczyciel ze względu na konieczność spłaty tegoż zobowiązania może popaść w problemy finansowe. Oczywiście i w tym przypadku możliwe jest choć częściowe zabezpieczenie swoich interesów chociażby poprzez zawarcie umowy poręczenia wyłącznie do określonej kwoty lub na określony czas. Jednak nawet takie sposoby mogą okazać się jedynie możliwością mniej dotkliwego obciążenia domowego budżetu w przypadku niewypłacalności kredytobiorcy. Niestety nierzadko zdarza się, iż poręczyciel ma problemy finansowe w konsekwencji zawartej umowy poręczenia⁴⁵⁵. Oczywiście najkorzystniej byłoby nigdy nie zawierać takiej umowy, jednak teoria teorią, a w życiu bywają różne sytuacje i najbezpieczniejsze w tym przypadku rozwiązanie by nie poręczać nikomu spłaty kredytu nie zawsze jest możliwe w realnym świecie. Dlatego też tak ważne jest by wspomnianą umowę zawierać wyłącznie w przypadku pełnego zaufania do kredytobiorcy, a najlepiej i wtedy nie być jedynym poręczycielem. Zwłaszcza, że już samo podpisanie umowy poręczenia w wielu przypadkach zmniejsza zdolność kredytową wskazanego w niej poręczyciela, gdyż w przypadku złożenia przez niego wniosku kredytowego w przeprowadzanej przez banki analizie „poręczone” zobowiązanie kredytobiorcy uznają za możliwe do spłaty wyłącznie przez wnioskodawcę⁴⁵⁶.

https://www.knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/Nowelizacja_Rekomendacja_S_23-07-2020_70340.pdf, s. 35, dostęp 21.01.2022 r.

⁴⁵⁴ R. Trzaskowski, *Poręczenie w praktyce orzeczniczej*, Prawo w działaniu, Sprawy cywilne, Nr 15/2013, s. 167-222.

⁴⁵⁵ Strona internetowa Rzecznika Finansowego, Poradnik Rzecznika Finansowego. Finanse a poręczenie długu, <https://rf.gov.pl/wp-content/uploads/2021/09/PORADNIK-FINANSE-A-PORECZENIE-DLUGU-2.pdf>, s. 4, dostęp 27.11.2022 r.

⁴⁵⁶ Strona internetowa Grupy BIK, Poradnik dla poręczyciela, <https://www.bik.pl/poradnik-bik/poradnik-dla-poreczyciela>, dostęp 27.11.2022 r.

5.2. Alternatywne rozwiązania bankowe

Bankom, jako kredytodawcom, zależy na terminowej spłacie zobowiązania przez kredytobiorcę. Niestety w przypadku zaprzestania wywiązywania się przez niego z terminowej spłaty rat konieczne jest podjęcie przewidzianych w przepisach kroków mających na celu odzyskanie należności. Jest to problematyczne, gdyż w zależności od stopnia skomplikowania sprawy (m.in. możliwości kontaktu z dłużnikiem, powodu przez który zaprzestał dokonywania spłat, czas trwania opóźnienia, liczby rat itp.) wiąże się dla wierzyciela z koniecznością przynajmniej czasowego przeznaczenia na ten cel dodatkowych środków. Jednocześnie nawet jeśli udzielony kredyt został zabezpieczony przez któryś z omówionych już sposobów, to i tak windykacja należności będzie czasochłonna, jak również nie zawsze zapewni spłatę całości zobowiązania.

Dlatego też bankom zazwyczaj zależy na rozwiązaniu problemów związanych ze spłatą zobowiązania przez dłużnika bez kierowania spraw na drogę sądową. Jak podkreślają doradcy restrukturyzacyjni – w przypadku wystąpienia problemów z zachowaniem płynności finansowej najważniejsze jest skontaktowanie się z bankiem w celu ustalenia sposobu działania. Decyzje w tym zakresie są indywidualne i dopasowane do sytuacji finansowej dłużnika.

Wśród najczęstszych alternatywnych rozwiązań problemów z terminową spłatą wymaganych rat przez kredytobiorcę wymienić należy:

- restrukturyzację zadłużenia,
- wakacje kredytowe,
- elastyczne raty,
- kredyty konsolidacyjne.

W przeciwieństwie do pozostałych sposobów, które zostaną omówione w dalszej części niniejszego podrozdziału, restrukturyzacja zadłużenia jest rozwiązaniem problematycznym do rzeczowego przedstawienia i opisanie. Umowa w tym zakresie jest każdorazowo dokładnie analizowana przez bank z uwzględnieniem obecnej i zakładanej przyszłej sytuacji finansowej kredytobiorcy. Właśnie ze względu na te bardzo zindywidualizowane ustalenia w każdym z przypadków tak bardzo problematyczne jest jej jednoznaczna charakterystyka. Zazwyczaj zmiana warunków umowy dotyczy zmiany przedmiotu zabezpieczenia lub wysokości opłacanych rat, tym samym zmieniany jest cały harmonogram zakładanej spłaty ratalnej.

Pozostałe sposoby umożliwiające uniknięcie niewypłacalności osobom posiadającym chwilowe problemy z płynnością finansową są dużo bardziej ustandaryzowane i z tego względu zostały omówione w dalszej części.

5.2.1. Wakacje kredytowe

Wakacje kredytowe⁴⁵⁷, to rynkowa nazwa możliwości czasowego zawieszenia wykonywania umowy kredytowej przez kredytobiorcę. Dotychczasowa historia wakacji kredytowych, czyli okresu, w którym kredytobiorca w porozumieniu z kredytodawcą może zawiesić spłatę całego zobowiązania, bądź też wyłącznie rat kapitałowych jest idealnym przykładem gdy rozwiązania proponowane przez sektor prywatny zostają dostrzeżone, docenione i wprowadzone dla szerszego grona odbiorców przez prawodawcę. Możliwość skorzystania z tzw. wakacji kredytowych uzależniona była dotychczas od oferty banku. Zazwyczaj warunki umożliwiające skorzystanie z nich zawarte były w umowie i to z jej treści wynikało wprost czy kredytobiorca będzie miał możliwość skorzystania w przyszłości z takiego rozwiązania. Czasami w okresach przedświątecznych lub wakacyjnych wzrastała ilość ofert promocyjnych umożliwiających skorzystanie z wakacji kredytowych nawet klientom, którzy nie posiadali stosownych zapisów w umowach. Jednak należy mieć na uwadze, iż nie był to jedyny wyznacznik ich dostępności.

Po raz pierwszy wakacje kredytowe zostały poniekąd zagwarantowane przez ustawodawcę w 2020 roku⁴⁵⁸. Ze względu na pandemię, konieczność izolacji i ograniczenia w funkcjonowaniu wielu gałęzi gospodarki, wiele gospodarstw domowych zaczęło mieć problemy z regularną spłatą zobowiązań. By pomóc kredytobiorcom prawodawca w ustawie potocznie zwanej tarczą antykryzysową 4.0⁴⁵⁹ obowiązującej od czerwca 2020 roku, wprowadził ustawowe wakacje kredytowe. Każda osoba posiadająca w owym czasie zobowiązanie kredytowe (zarówno kredyt konsumencki, jak i hipoteczny) i spełniająca kryteria wskazane w ustawie, miała możliwość złożenia wniosku o przyznanie wakacji kredytowych i po jego akceptacji - zaprzestania spłaty rat kredytu na maksymalny

⁴⁵⁷ M. Marcinkowska, „Wakacje kredytowe” – analiza potencjalnych skutków regulacji dla kluczowych interesariuszy, *Finanse I Prawo Finansowe*, 2022, nr 2(34), s. 125–159.

⁴⁵⁸ E. Rutkowska-Tomaszewska, A. Zwaliński, *Umowne i ustawowe rozwiązania dotyczące „wakacji kredytowych” w sytuacji pandemii COVID-19. Prawo – praktyka – a rzeczywista ochrona kredytobiorcy konsumenta*, Internetowy Kwartalnik Antymonopolowy i Regulacyjny 2021, nr 7(10), s. 100-120.

⁴⁵⁹ Ustawa z dnia 19 czerwca 2020 r. o dopłatach do oprocentowania kredytów bankowych udzielanych przedsiębiorcom dotkniętym skutkami COVID-19 oraz o uproszczonym postępowaniu o zatwierdzenie układu w związku z wystąpieniem COVID-19 (Dz.U. 2020 poz. 1086).

okres 3 miesięcy – liczonych od daty dostarczenia wniosku kredytodawcy. Rozwiązanie to było przeznaczone dla osób, które po dniu 13 marca 2020 roku utraciły pracę lub inne główne źródło dochodu. Co najważniejsze – skorzystanie z tej opcji umożliwiło zawieszenie spłaty raty odsetkowej i raty kapitałowej, jednakże jeśli w ratach opłacane było również ubezpieczenie kredytu, to do pokrywania jego wysokości kredytobiorca był wciąż zobowiązany. Przepisy regulowały również możliwość skorzystania z tego rozwiązania przez osoby posiadające większą ilość zobowiązań – ograniczając je do jednego zobowiązania u danego kredytodawcy.

Następnie ze względu na znaczny wzrost inflacji i wraz z nią stóp procentowych, a zatem i wysokość rat kredytów podobne rozwiązanie zostało zaproponowane w projekcie ustawy kredytobiorcom hipotecznym – o ile kredyt został im przyznany w polskich złotych. Prawodawca przewidział możliwość skorzystania przez kredytobiorcę z łącznie ośmiu miesięcy wakacji kredytowych (po 4 miesiące w roku 2022 i 2023). Projekt przewidywał, iż jeden miesiąc wakacji kredytowych będzie przysługiwał kredytobiorcy po 3 miesiącach regularnej spłaty zobowiązania. Co więcej – od rat odroczonej poprzez skorzystanie z opcji wakacji kredytowych – kredytodawca miał nie posiadać możliwości naliczania dodatkowych odsetek. Jednak przepisy te posiadały również swoje ograniczenia. Najważniejszym z nich jest fakt, iż jeśli kredytobiorca w danym czasie posiada więcej niż jeden kredyt hipoteczny, to z wakacji kredytowych w zaproponowanej formie może skorzystać tylko w przypadku jednego lokalu – tego, który w przypadku tej osoby zaspokaja jej potrzeby mieszkaniowe. Ograniczenie to ma na celu dostosowanie pomocy do realnych potrzeb osób, dla których kredyt hipoteczny stanowił jedyną opcję posiadania własnego mieszkania, a nie dla kredytobiorców nabywających nieruchomości w celu ich późniejszego wynajmu itp. Projekt ten pomimo różnych komentarzy opinii publicznej⁴⁶⁰ został przyjęty i obowiązuje jako z dnia 7 lipca 2022 r. o finansowaniu społecznosciowym dla przedsięwzięć gospodarczych i pomocy kredytobiorcom⁴⁶¹.

Wakacje kredytowe wykorzystane w racjonalny sposób mogą stanowić realną pomoc w stabilizacji budżetu gospodarstwa domowego. W przypadku osób posiadających chwilowe problemy z płynnością finansową – miesiące bez konieczności opłacania raty

⁴⁶⁰ Strona internetowa Bankier.pl, Ekonomiści: Za wakacje kredytowe nie zapłacą banki, ale całe społeczeństwo, <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Ekonomisci-za-wakacje-kredytowe-nie-zaplaca-banki-ale-cale-spoleczenstwo-8374261.html>, dostęp 27.11.2022 r.

⁴⁶¹ Ustawa z dnia 7 lipca 2022 r. o finansowaniu społecznosciowym dla przedsięwzięć gospodarczych i pomocy kredytobiorcom (Dz.U. 2022 poz. 1488).

kredytu pozwolą na zagospodarowanie tych środków na inny cel bez konieczności zaciągania kolejnych zobowiązań. Osoby posiadające stabilną sytuację finansową mogą wykorzystać środki, które przeznaczyłyby na spłatę rat w całości na nadpłacenie części kapitałowej kredytu obniżając tym samym wysokość comiesięcznych rat lub skracając okres kredytowania. O ile oczywiście kredytodawca przewiduje taką możliwość, gdyż niektóre umowy kredytowe zawierają w swej treści postanowienia uniemożliwiające dokonanie przez kredytobiorcę dokonania nadpłaty np. w pierwszych pięciu latach obowiązywania umowy kredytowej⁴⁶².

Jednocześnie należy pamiętać, iż wakacje kredytowe nie powodują automatycznej spłaty lub umorzenia należnej raty. Skorzystanie z tej opcji (jeśli nie zostanie dokonana nadpłata) wiąże się dla kredytobiorcy z wydłużeniem okresu kredytowania lub zwiększeniem wysokości kolejnych rat, gdyż kredytobiorca jest wciąż zobowiązany do spłaty odroczonej części raty w postaci raty kapitałowej.

5.2.2. Elastyczne raty

W zdecydowanej większości dostępnych na rynku produktów kredytowych o ich elastyczności świadczy fakt, iż z łatwością można je dopasować do preferencji potencjalnego klienta. Decydując się na podpisanie umowy kredytowej przez internet wnioskodawca sam wybiera wysokość kapitału, który chciałby otrzymać i zgodnie ze swoją oceną własnych możliwości finansowych ustala wysokość miesięcznych rat i okres kredytowania. Przy większych kwotach niezbędna jest dodatkowa akceptacja wniosku dokonywana przez pracowników kredytodawcy, ale coraz więcej banków swoim stałym klientom (zazwyczaj posiadającym rachunek bankowy oraz regularne na niego wpływy lub spłacane bez opóźnień inne zobowiązania w tym samym podmiocie) przyznają limit, w ramach którego środki są na rachunku klienta już w kilka minut od złożenia wniosku⁴⁶³.

Czy zatem możliwe jest zaproponowanie przez kredytodawcę większego ułatwienia niż umożliwienie potencjalnemu kredytobiorcy samodzielnej oceny własnej sytuacji finansowej i dopasowanie do niej wysokości miesięcznych rat? Okazuje się, że tak.

⁴⁶² A. Bartusik, *Nadpłata kredytu hipotecznego – jak wygląda i czy oplaca się nadpłacić kredyt mieszkaniowy?*, Strona internetowa Totalmoney.pl, <https://www.totalmoney.pl/artykuly/7609018,kredyty-hipoteczne,nadplata-kredytu-hipotecznego-czy-to-sie-oplaca,1,1>, dostęp 17.09.2022 r.

⁴⁶³ Strona internetowa PKO Bank Polski, *Wniosek o pożyczkę gotówkową*, <https://iko.pkobp.pl/funkcje/pozyczka/>, dostęp 24.11.2022 r.

W ofercie produktów kredytowych pojawiło się w 2008 roku rozwiązanie, w którym klient może dopasować kredyt do swoich preferencji nie tylko przed zawarciem, ale również w trakcie trwania umowy kredytowej. Opisywany był w następujący sposób: „Z tym kredytem już po 12 miesiącach spłacania można, co roku dwa razy zmienić wysokość nawet 6 rat - obniżyć je nawet o połowę lub podwyższyć nawet dwukrotnie. Oznacza to, że raty można swobodnie regulować w przedziale 50% - 200% standardowej, wskazanej przez bank wysokości raty. Ponadto, raz w roku można wziąć pełne wakacje od swojego kredytu i nie zapłacić miesięcznej raty wcale.”⁴⁶⁴.

Elastyczność w spłacie kredytów jest na pozór dość pozytywnym zjawiskiem – kredytobiorca może przed zawarciem umowy kredytowej dostosować jej parametry do własnych preferencji (oczywiście w zakresie ograniczonym przez kredytodawcę), a czasem zmienić je również już w trakcie obowiązywania umowy. Niestety niesie to za sobą znaczące ryzyko dla wypłacalności kredytobiorców. Opisywane już schematy zachowań sprawiają, iż w takich okolicznościach kredytobiorcy jest dużo trudniej prawidłowo oszacować swoje realne możliwości finansowe w danym momencie, a udogodnienia związane z możliwością dokonywania elastycznych zmian w wysokości spłacanych rat sprawiają, że jeszcze trudniej jest nie przeszacować przyszłych możliwości. Zwłaszcza, iż takie rozwiązania nawet w przypadku osób na co dzień racjonalnie gospodarujących posiadającym budżetem domowym mogą zwiększać pozorne poczucie bezpieczeństwa i wpływać na ocenę możliwości dokonywania spłaty rat w przyszłości.

5.2.3. Kredyty konsolidacyjne

Kredyty konsolidacyjne są kredytami celowymi (tak jak m.in. kredyty mieszkaniowe bądź samochodowe)⁴⁶⁵. W praktyce oznacza to, iż inaczej niż w przypadku kredytów konsumenckich – po wydaniu pozytywnej decyzji kredytowej przez bank, przyznane środki są co do zasady automatycznie przekazywane na pokrycie dotychczasowych zobowiązań kredytowych wnioskodawcy.

⁴⁶⁴ Strona internetowa Konta Studenckie, Swobodnie reguluj swoje raty – Polbank EFG wprowadza pierwszy w Polsce elastyczny kredyt hipoteczny, <https://www.kontastudenckie.pl/s/1905/47669-Finanse-artykuly-serwis-archiwalny/84017-Swobodnie-reguluj-swoje-raty-8211-Polbank-EFG-wprowadza-pierwszy-w-Polsce-elastyczny-kredyt.htm>, dostęp 17.09.2022 r.

⁴⁶⁵ D. Sowińska-Kobelak, M. Gryber, *Przewodnik po kredycie konsumenckim*, Warszawa 2018, s. 9.

Skorzystanie przez osobę zainteresowaną tą metodą uniknięcia zaległości w zobowiązaniach kredytowych, w przeciwieństwie do uprzednio wymienionych, wymaga zaangażowania ze strony kredytobiorcy. Kredyt ten jest przecież w istocie zaciągnięciem nowego zobowiązania na poczet spłaty dotychczasowych. Zatem niezbędne jest złożenie wniosku kredytowego ze wskazaniem zobowiązań, na spłatę których przekazane miałyby zostać pozyskane z niego środki. Kredytodawca, tak jak w przypadku analizy pozostałych produktów kredytowych, mógłby wymagać dodatkowych informacji i zaświadczeń by ocenić zdolność kredytową wnioskodawcy. Zwłaszcza, że brak jest obostrzeń umożliwiających złożenie wniosku wyłącznie do banku, w którym posiada się już aktywne zobowiązanie finansowe lub kredyt, którego miałyby dotyczyć konsolidacja. Dlatego należy pamiętać, iż samo złożenie wniosku, nie gwarantuje przyznania kredytu konsolidacyjnego.

Korzyści wynikające z otrzymania kredytu konsolidacyjnego jest wiele. Przede wszystkim zazwyczaj jedna rata kredytu konsolidacyjnego jest niższa, niż raty zrestrukturyzowanych za jego pomocą zobowiązań. Wyjątkiem w tym przypadku kredyty konsolidacyjne, w których poza środkami na spłatę posiadanych zobowiązań, istnieje również możliwość pozyskania dodatkowych funduszy. Ma to duże znaczenie m.in. w przypadku osób, które czasowo utraciły płynność finansową, gdyż dzięki dodatkowym zasobom będą mogły uniknąć zaległości w spłacie bieżących zobowiązań.

Kolejnymi atutami tego rozwiązania to m.in. możliwość zmiany wielu rat na jedną, w związku z czym dużo łatwiej jest pamiętać o jej terminowym regulowaniu (co czasami może być problematyczne w przypadku posiadania wielu zobowiązań w różnych bankach, gdy to kredytobiorca zobowiązany jest do pamiętania o ich terminowym regulowaniu gdy nie są automatycznie pobierane ze środków zgromadzonych na jego rachunku), istnieje możliwość ustalenia nowego terminu regulowania rat kredytu (może to mieć znaczenie np. gdy kredytobiorca zmienił zatrudnienie i nowy pracodawca wypłaca wynagrodzenie 10go a nie 1go dnia miesiąca, a termin spłaty dotychczasowych rat miał ustalony właśnie na okres w okolicach 1go dnia miesiąca).

Należy również wspomnieć o możliwości uzyskania kredytu o rzeczywistej rocznej stopie oprocentowania niższej niż w przypadku posiadanych dotychczas zobowiązań. Może to wynikać ze zmiany sytuacji na rynku finansowym np. obniżenia stóp

procentowych przez Radę Polityki Pieniężnej⁴⁶⁶. Dużo częściej jednak spotykamy się z sytuacją gdy poszczególne banki czasowo oferują ten produkt finansowy na korzystniejszych warunkach np. rezygnując z prowizji za jego udzielenie lub oferując niższe niż maksymalne możliwe jego oprocentowanie. W tym samym czasie poszczególne podmioty mogą mieć różne oferty, więc w związku z pełną dowolnością w wyborze banku, w którym można skorzystać z tego sposobu restrukturyzacji zadłużenia (ograniczoną jedynie przez ocenę kredytową przez bank), zasadnym jest przeanalizowanie przez wnioskodawcę przynajmniej kilku ofert.

Zakładać można zatem, iż jeśli kredytobiorca odpowiednio wcześniej dostrzeże możliwość powstania problemów finansowych mogących zagrażać dokonywaniu przez niego terminowej spłaty zobowiązań, to skorzystanie z opcji ich restrukturyzacji przy pomocy kredytu konsolidacyjnego jest jak najbardziej uzasadniona. Niestety nawet przy wszystkich opisanych zaletach, rozwiązanie to posiada również swoje minusy.

Jednym z najważniejszych minusów tego rozwiązania jest wydłużenie terminu ostatecznej spłaty zobowiązania. Kwota nowego zobowiązania jest przecież co najmniej równa sumie wysokości konsolidowanych zobowiązań (a może być wyższa w przypadku pobierania przez bank prowizji z udzielenie kredytu konsolidacyjnego lub skorzystania przez wnioskodawcę z możliwości otrzymania dodatkowych środków), a znaczące obniżenie wysokości miesięcznej raty wiąże się z koniecznością zwiększenia ich liczby.

Analizując powyższe informacje należy stwierdzić, iż kredyt konsolidacyjny to dobre rozwiązanie dla kredytobiorcy by spłacić swoje zobowiązania finansowe bez opóźnień w sytuacji gdy pojawiają się problemy uniemożliwiające terminowe opłacanie posiadanych rat. Zwłaszcza, że jedno większe i terminowo spłacane zobowiązanie finansowe w historii kredytowej jest lepsze niż kilka mniejszych nawet gdy występują tylko sporadyczne kilkudniowe opóźnienia w ich spłacie⁴⁶⁷.

⁴⁶⁶ Strona internetowa Narodowego Banku Polskiego, Informacja o posiedzeniu Rady Polityki Pieniężnej w dniu 8 września 2021 roku, https://www.nbp.pl/polityka_pieniezna/dokumenty/files/rpp_2021_09_08.pdf, dostęp 03.10.2021 r.

⁴⁶⁷ Strona internetowa PKO Bank Polski S.A., Pożyczka konsolidacyjna, <https://www.pkobp.pl/klienci-indywidualni/pozyczki/pozyczka-konsolidacyjna/>, dostęp 29.09.2021 r.

5.3. Usługi ubezpieczeniowe

Podmioty udzielające kredytów w ofertach przedstawianych osobom zainteresowanym zaciągnięcie zobowiązania, zazwyczaj wskazują również możliwość skorzystania z dobrowolnego ubezpieczenia⁴⁶⁸. Prezentowane ubezpieczenia w tym przypadku mają na celu ochronę obu stron stosunku zobowiązaniowego. Bank zyskuje zapewnienie, iż w przypadku wystąpienia zdarzeń objętych ochroną ubezpieczeniową uzyska spłatę zobowiązania, natomiast konsument w przypadku wystąpienia wspomnianych zdarzeń, nie będzie miał problemów ze spłatą zobowiązania.

Problematyka umów ubezpieczenia została omówiona w Tytule XXVII Kodeksu Cywilnego⁴⁶⁹. Zgodnie z treścią ust. 1 art. 805 poprzez zawartą umowę ubezpieczenia ubezpieczyciel zobowiązuje się do spełnienia określonego w umowie świadczenie w razie zajścia przewidzianego w umowie zdarzenia. Druga strona stosunku zobowiązaniowego – w tym przypadku kredytobiorca zobowiązuje się do zapłaty ubezpieczycielowi wynikającej z umowy składki.

W niniejszej pracy podział oferowanych przez banki ofert ubezpieczeniowych został dokonany w sposób zbieżny z kodeksowym, tj. na ubezpieczenia majątkowe oraz ubezpieczenia osobowe⁴⁷⁰. Jednakże już na wstępie podkreślić należy, iż pożyczkodawcy nie proponują korzystania z ubezpieczeń majątkowych konsumentom zainteresowanym zaciągnięciem zobowiązania w formie pożyczki lub kredytu konsumenckiego. Wynika to ze specyfikacji produktów bankowych oferowanych pod wspomnianymi nazwami – osoba wnioskująca o jego udzielenie nie jest zobowiązana do wskazania bankowi celu, na który zamierza przeznaczyć pożyczone środki. W związku z tym oferowanie tego rodzaju ubezpieczenia nie stanowiłoby realnego zabezpieczenia interesów banku. Sytuacja zmienia się znacząco przede wszystkim podczas składania przez konsumenta wniosku o kredyt hipoteczny. Obowiązujące przepisy jednoznacznie wskazują, iż udzielenie kredytu nie może być uzależnione od skorzystania przez wnioskodawcę z dodatkowych ofert banku (w tym m.in. oferowanego przez bank ubezpieczenia kredytu)⁴⁷¹, to na próżno na rynku szukać ofert kredytu hipotecznego bez tego rodzaju zabezpieczenia.

⁴⁶⁸ Zob. E. Kowalewski, *Ryzyko w działalności człowieka i możliwości jego ograniczenia*, [w:] T. Sangowski (red.), *Ubezpieczenia gospodarcze*, Warszawa 2000, s. 17-58.

⁴⁶⁹ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 1740 ze zm.).

⁴⁷⁰ Zob. P. Pisarewicz, A. Gierusz, P. Kolwaczyk-Rólczyńska, A. Pobłocka, *Produkty ubezpieczeniowe*, Gdańsk 2020, s. 53-146.

⁴⁷¹ Por. Ustawa z dnia 23 marca 2017 r. o kredycie hipotecznym oraz o nadzorze nad pośrednikami kredytu hipotecznego i agentami (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 1027).

Ubezpieczenia osobiste są natomiast proponowane zazwyczaj jako dodatkowe możliwości zabezpieczenia spłaty kredytu w sytuacjach kryzysowych we wszystkich rodzajach kredytów i pożyczek. Ponownie brak jest możliwości wymagania zawarcia umowy ubezpieczenia przez wnioskodawcę, ale by zachęcić do tego potencjalnych kredytobiorców banki często oferują korzyści mające na celu zrekompensovanie dodatkowego kosztu związanego z opłatą ubezpieczenia np. w postaci obniżenia wysokości prowizji lub wysokości odsetek⁴⁷².

Dodatkowo należy mieć na uwadze, że w przypadku skorzystania z ubezpieczenia kredytu w przypadku wcześniejszej spłaty całości zobowiązania, wliczone w opłacone w ten sposób raty składki ubezpieczeniowe są zwracane przez bank. Zatem konsument realnie płaci wyłącznie za czas, w którym rzeczywiście podlegał ochronie ubezpieczeniowej.

5.3.1. Ubezpieczenia spłaty kredytu

Do kategorii ubezpieczeń spłaty kredytu zaliczane są przede wszystkim:

- ubezpieczenia na życie,
- ubezpieczenia od następstw nieszczęśliwych wypadków,
- ubezpieczenia na wypadek choroby i trwałego inwalidztwa,
- ubezpieczenia na wypadek utraty pracy.

Ubezpieczenia osobowe, gdyż do nich należy zaliczyć z całą pewnością trzy pierwsze z powyżej wymienionych, zostały uregulowane w art. 829 – 834 Kodeksu Cywilnego⁴⁷³. Ubezpieczenia te, w przeciwieństwie do ubezpieczeń majątkowych mają dużo szersze zastosowanie. Przede wszystkim wysokość ubezpieczenia nie jest już stricte ograniczona wartością przedmiotu ubezpieczenia. Dodatkowo może być ono co do zasady zawarte w dowolnym momencie, a środki otrzymane z jego wypłaty w przypadku wystąpienia zdarzenia objętego umową ubezpieczenia mogą zostać przeznaczone na dowolny cel. Zatem ubezpieczenia te mają większy zakres zastosowań, a tym samym mogą skuteczniej chronić osoby fizyczne przed ewentualnymi problemami finansowymi.

⁴⁷² Strona internetowa Bankier.pl, Ubezpieczenie kredytu - czy warto? Rezygnacja i zwrot ubezpieczenia, <https://www.bankier.pl/smart/ubezpieczenie-kredytu-czy-warto-rezygnacja-i-zwrot-ubezpieczenia>, dostęp 18.07.2022 r.

⁴⁷³ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 1740 ze zm.).

Zazwyczaj w przypadku kredytów konsumpcyjnych podmioty je udzielające oferują „pakiety” składające się z kilku wymienionych powyżej ubezpieczeń. W przypadku już przytaczanych pięciu największych banków w Polsce zauważalne jest oferowanie zazwyczaj pakietu obejmującego ubezpieczenie na życie + ubezpieczenie na wypadek choroby i trwałego inwalidztwa, z możliwością rozszerzenia go o dwa pozostałe ubezpieczenia.

5.3.1.1. Ubezpieczenia na życie

Jak wskazuje jego nazwa przedmiotem ubezpieczenia jest życie ubezpieczonego, a zatem zdarzeniem powodującym wypłatę ubezpieczenia – jego śmierć. Wypłata dokonywana jest w tym przypadku na rzecz uposażonych, a więc osób wskazanych przez ubezpieczonego w momencie zawierania ubezpieczenia lub jego późniejszej zmiany. Zatem środki uzyskane przez osobę uposażoną mogą stanowić realne wsparcie finansowe w przypadku śmierci osoby ubezpieczonej. Ma to bardzo istotne znaczenie, gdy np. osoby te posiadały wspólne zobowiązania. Przeznaczenie ich np. na spłatę wspólnego kredytu znacząco poprawi sytuację współkredytobiorcy i tym samym zmniejszy ryzyko mogących się pojawić problemów z terminową spłatą. Nawet w przypadku braku zobowiązań w postaci wspólnego kredytu, środki te mogą stanowić finansową poduszkę bezpieczeństwa i tym samym zapewnić stabilizację – przynajmniej czasową – domowego budżetu. Co ważne – ustawodawca uregulował również sytuację wypłaty ubezpieczenia w przypadku popełnienia przez osobę ubezpieczoną samobójstwa. Termin wypłaty środków w takiej sytuacji uzależniony jest zwykle od treści umowy zawartej z ubezpieczycielem, gdyż zgodnie z treścią art. 833 Kodeksu Cywilnego „Przy ubezpieczeniu na życie samobójstwo ubezpieczonego nie zwalnia ubezpieczyciela od obowiązku świadczenia, jeżeli samobójstwo nastąpiło po upływie lat dwóch od zawarcia umowy ubezpieczenia. Umowa lub ogólne warunki ubezpieczenia mogą skrócić ten termin, nie bardziej jednak niż do 6 miesięcy.”⁴⁷⁴. Uregulowanie tej kwestii w obowiązujących przepisach tym samym ostatecznie zakończyło dyskusje dotyczące zasadności wypłaty ubezpieczeń w przypadku zaistnienia opisanego zjawiska.

5.3.1.2. Ubezpieczenia od następstw nieszczęśliwych wypadków

W przeciwieństwie do ubezpieczenia na życie, ubezpieczenie od następstw nieszczęśliwych wypadków jest dużo bardziej zróżnicowanym produktem. Wiele w tym przypadku zależy od wysokości opłacanej przez ubezpieczonego składki oraz oferty danego

⁴⁷⁴ *Ibidem*

ubezpieczyciela. Ubezpieczenia z tej grupy umożliwiają wypłatę ubezpieczenia po zaistnieniu zdarzenia objętego zakresem ubezpieczenia, a środki otrzymane przez ubezpieczonego mogą być przez niego przeznaczone na dowolny cel. Pozwalają zatem pozyskać przynajmniej część środków na wydatki, które zazwyczaj pojawiają się w przypadku zaistnienia wypadków losowych. Jest to rozwiązanie korzystne dla ubezpieczonego, gdyż dzięki temu rozwiązaniu nie musi pozyskiwać tych środków z innych źródeł np. własnych oszczędności lub pożyczek/kredytów.

5.3.1.3 Ubezpieczenie na wypadek choroby i trwałego inwalidztwa

To ubezpieczenie swoim zakresem jest dość zbliżone do już opisanego ubezpieczenia od następstw nieszczęśliwych wypadków. Z tego względu niektóre towarzystwa ubezpieczeniowe nie proponują go jako oddzielnego produktu, a jedynie jako rozszerzoną wersję wspomnianego ubezpieczenia. Niezwykle istotna kwestia odnosząca się do tego rodzaju ubezpieczenia dotyczy możliwości ubezpieczenia się na wypadek zaistnienia choroby. Leczenie niektórych rodzajów chorób nie jest refundowane z różnych powodów np. zbyt wysokie koszty terapii vs. ilość przypadków wystąpienia tej jednostki chorobowej vs. szanse na przeżycie po zastosowaniu leczenia, trwające wciąż badania nad nowymi metodami leczenia itp. W tych przypadkach jeśli polisa obejmuje wspomniane sytuacje, to środki z niej pochodzące osoba ubezpieczona może przeznaczyć na leczenie nawet eksperymentalnymi metodami. Dzięki temu nie musi na ten cel przeznaczać własnych środków lub zaciągać zobowiązań i tym samym może zachować stabilność finansową. Należy mieć jednak na uwadze, iż ze względu na zwykle dość wysokie koszty leczenia – ubezpieczyciele w ogólnych warunkach umów ubezpieczeniowych (lub innych regulaminach) zwykle przewidują szereg kryteriów, które należy spełnić by zostać objętym tym ubezpieczeniem lub uzyskać w przyszłości z niego środki.

5.3.1.4. Ubezpieczenie na wypadek utraty pracy

Ostatnim z opisywanych w niniejszym podrozdziale rodzajów ubezpieczeń jest ubezpieczenie od utraty pracy. Ten produkt ubezpieczeniowy może stanowić produkt polecany przez banki w pakiecie z innymi ubezpieczeniami jako forma zabezpieczenia podczas zaciągania zobowiązania, jednakże jest on również dostępny jako samodzielne rozwiązanie dla osób poszukujących takiego rodzaju zabezpieczenia. Produkt ten ma ogromną rozpiętość w zakresie rodzaju wsparcia jakie uposażony może otrzymać po wystąpieniu zdarzenia objętego ubezpieczeniem. W wersji minimalnej ubezpieczyciel

pokryje wysokość określonej w umowie ilości rat kredytu, w wersjach najbardziej rozbudowanych osoba ubezpieczona otrzyma również wsparcie finansowe umożliwiające jej samodzielność finansową przez określony w umowie czas. Rozwiązanie to jest bardzo dobrym sposobem na zabezpieczenie budżetu domowego przed całkowitą utratą płynności finansowej po utracie pracy przez jednego z domowników. Jednakże należy pamiętać, iż podstawą do jego wypłaty jest zazwyczaj utrata pracy, w przypadkach gdy wypowiedzenie zostało złożone przez pracodawcę i to nie w trybie art. 52 Kodeksu Pracy⁴⁷⁵. Co więcej w przypadku tego rodzaju ubezpieczenia niezwykle istotny jest okres karencji wynoszący zwykle od 30 do 90 dni.

5.3.2. Ubezpieczenia majątkowe

Ubezpieczenia majątkowe, to dział ubezpieczeń, które dotyczą wyłącznie odpowiedzialności cywilnej lub mienia. Istota tego rodzaju ubezpieczeń została uregulowana w artykułach od 821 do 828 Kodeksu Cywilnego. Zgodnie z definicją kodeksową przedmiotem ubezpieczenia majątkowego może być każdy interes majątkowy, który nie jest sprzeczny z prawem u daje się ocenić w pieniądzu⁴⁷⁶.

Najczęściej spotykanymi rodzajami ubezpieczeń zaliczanych do tej kategorii, a jednocześnie pozwalającymi na względne zabezpieczenie sytuacji materialnej ubezpieczonego na wypadek zaistnienia zdarzenia objętego ubezpieczeniem i tym samym uniknięcia możliwej niewypłacalności są:

- ubezpieczenie nieruchomości od ognia i innych zdarzeń losowych,
- ubezpieczenie niskiego wkładu własnego,
- ubezpieczenie na wypadek utraty wartości nieruchomości,
- ubezpieczenie pomostowe.

5.3.2.1. Ubezpieczenie nieruchomości od ognia i innych zdarzeń losowych

Ten rodzaj ubezpieczenia określany jest również mianem tzw. polisy mieszkaniowej. Produkt ten jest ogólnodostępny na rynku, lecz co do zasady brak jest obowiązku jego posiadania. Jednakże w przypadku gdy nieruchomość ma zostać zakupiona z wykorzystaniem środków pochodzących z kredytu hipotecznego, to banki zazwyczaj

⁴⁷⁵ Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1510 ze zm.).

⁴⁷⁶ Art. 821 „Przedmiotem ubezpieczenia majątkowego może być każdy interes majątkowy, który nie jest sprzeczny z prawem i daje się ocenić w pieniądzu.” za Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1360 ze zm.).

wymagają tej formy zabezpieczenia. Jednocześnie w celu zwiększenia bezpieczeństwa pożyczonych środków wymagają dokonania cesji praw z polisy na kredytodawcę. Co warto podkreślić – wbrew panującym przekonaniom – ubezpieczenie to nie musi być zawierane w „pakiecie” z kredytem hipotecznym. Kredytobiorca może na własną rękę poszukać odpowiadającej mu pod względem zakresu proponowanego przez ubezpieczyciela zakresu ochrony lub wysokości składki ubezpieczeniowej oferty. Czy ten rodzaj ubezpieczenia jest rzeczywiście korzystną formą zabezpieczenia interesów kredytodawcy i realną ochroną kredytobiorcy przed niewypłacalnością? Wszystko zależy od zakresu ubezpieczenia, ale należy zauważyć, iż z uwagi na przedmiot ubezpieczenia oraz możliwe koszty występujące podczas zaistnienia zdarzeń objętych tym rodzajem ubezpieczenia, racjonalnym jest korzystanie z tej opcji. Zwłaszcza mając na uwadze poniższe statystyki:

Rok	Liczba polis	Liczba zdarzeń	Szkodliwość
2019	13 691 286	289 315	2,11 %
2020	13 182 295	315 945	2,39 %

Tabela 13 Zestawienie liczby aktywnych polis oraz wystąpienia zdarzeń objętych ubezpieczeniem w latach 2019-2020 wg. informacji pozyskanych z KNF⁴⁷⁷.

Rok	Średnia składka	Średnie odszkodowanie
2019	108 zł	1 880 zł
2020	125 zł	2 012 zł

Tabela 14 Zestawienie wysokości średnich składek i średniego odszkodowania wypłaconego w przypadku wystąpienia zdarzenia objętego ubezpieczeniem wg danych z KNF⁴⁷⁸.

Szacuje się, iż w 2020 roku ok. 89% z 14 813 tysięcy nieruchomości mieszkaniowych w Polsce było objętych opisywaną polisą⁴⁷⁹.

5.3.2.2. Ubezpieczenie niskiego wkładu własnego

Ten rodzaj ubezpieczenia umożliwia kredytobiorcy otrzymanie kredytu hipotecznego nawet w przypadku gdy nie posiada środków na dokonanie wkładu własnego

⁴⁷⁷ Strona internetowa Rzecznika Finansowego, Webinarium. Ubezpieczenia mieszkaniowe, https://rf.gov.pl/wp-content/uploads/2021/12/Prezentacja-Ubezpieczenia_Mieszkaniowe_www.pdf, s.8, dostęp 27.11.2022 r.

⁴⁷⁸ *Ibidem*

⁴⁷⁹ *Ibidem*

w wymaganej przez kredytodawcę wysokości. Komisja Nadzoru Finansowego rekomenduje by banki udzielając kredytów hipotecznych wymagały od potencjalnych kredytobiorców wkładu własnego w wysokości co najmniej 20% wartości nieruchomości, na zakup której zaciągane jest zobowiązanie⁴⁸⁰. Choć do 2008 roku wkład własny nie był wymagany, to w efekcie późniejszego kryzysu za zasadne dla interesów kredytodawcy uznano ustalenie kwoty, którą musi dysponować kredytobiorca zaciągając to zobowiązanie. W przypadku posiadania przez wnioskodawcę niższej kwoty na wkład własny oraz jego pozytywnej oceny zdolności kredytowej przez kredytodawcę w niektórych bankach może on skorzystać z ubezpieczenia niskiego wkładu własnego tzn. kwoty różnicy pomiędzy posiadanymi środkami a minimalną wysokością wkładu własnego wymaganego przez kredytodawcę. Rozwiązanie to ułatwia dostęp do kredytów hipotecznych osobom nieposiadającym oszczędności umożliwiających wpłatę pełnej wysokości wkładu własnego, a jednocześnie posiadającym dochody umożliwiające w ocenie kredytodawcy na regularną spłatę wymaganych rat. Czy to rozwiązanie jest korzystne? Z perspektywy kredytobiorcy, który dzięki niemu może wcześniej zakupić nieruchomość zapewne tak. Jednak jeśli potencjalny kredytobiorca już na wstępie posiada problemy z budżetem uniemożliwiające mu zaoszczędzenie środków wymaganych jako wkład własny, to należy zastanowić się czy w przypadku np. wzrostu wysokości rat kredytu hipotecznego taka osoba nie będzie miała problemów z uregulowaniem zobowiązania wcześniej niż osoby posiadające wymagane środki w chwili zaciągania zobowiązania. Tym bardziej zaskakujące jest dostępne obecnie rozwiązanie – wprowadzone w celu zwiększenia dostępności do kredytów hipotecznych – w ramach którego ponownie możliwe jest otrzymanie kredytu hipotecznego bez wkładu własnego. Oczywiście wspomniany projekt posiada ograniczenia związane chociażby z wysokością ceny za metr kwadratowy nieruchomości, jednakże produkt ten pojawia się w ofercie coraz większej ilości banków⁴⁸¹.

5.3.2.3. Ubezpieczenie na wypadek utraty wartości nieruchomości

Z uwagi na dość częste zmiany na rynku nieruchomości ten rodzaj ubezpieczenia ma ogromne znaczenie dla bezpieczeństwa środków kredytodawcy. W przypadku gdy kredytobiorca zaprzestanie terminowej spłaty rat kredytu hipotecznego konieczne może okazać się skorzystanie przez kredytodawcę z opisywanej już możliwości zaspokojenia

⁴⁸⁰ Strona internetowa Komisji Nadzoru Finansowego, Rekomendacja S..., dostęp 21.01.2022 r.; Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. Prawo bankowe (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 2324).

⁴⁸¹ Strona internetowa Serwisu Rzeczypospolitej Polskiej, Mieszkanie bez wkładu własnego, <https://www.gov.pl/web/polski-lad/mieszkanie-bez-wkladu-wlasnego>, dostęp 27.11.2022 r.

swojego roszczenia w drodze postępowania egzekucyjnego. Niestety dynamika zmian cen na rynku nieruchomości nie zawsze gwarantuje, iż kwota otrzymana przez wierzyciela po sprzedaży nieruchomości w drodze licytacji w postępowaniu egzekucyjnym będzie równa kwocie należnej mu od kredytobiorcy. Ten rodzaj ubezpieczenia gwarantuje, iż w przypadku otrzymania niższej kwoty ze względu na spadek wartości nieruchomości, reszta zostanie poryta przez ubezpieczyciela. Jest to zatem korzystne rozwiązanie również dla kredytobiorcy, gdyż gwarantuje mu, iż wartość roszczenia zostanie w całości pokryta, w związku z czym nie będzie zobowiązany do spłaty wspomnianej różnicy.

5.3.2.4. Ubezpieczenie pomostowe

Ostatnim z omawianych w niniejszym podrozdziale rodzajów ubezpieczeń majątkowych jest ubezpieczenie pomostowe. Jest to ubezpieczenie zawierane na najkrótszy okres czasu ze wszystkich scharakteryzowanych. Zabezpiecza ono kredytodawcę w czasie od chwili wypłaty środków przyznanych w ramach kredytu hipotecznego do czasu uzyskania prawomocnego wpisu w księdze wieczystej nieruchomości dotyczącego ustanowienia hipoteki. Mając na uwadze obecne procedury związane z weryfikacją nieruchomości przez kredytodawcę przed udzieleniem kredytu hipotecznego – ubezpieczenie to stanowi pewnego rodzaju archaizm. Jeśli nieruchomość, na nabycie której wnioskodawca chce pozyskać środki byłaby obciążona wadą uniemożliwiającą skuteczne dokonanie wpisu, to należy założyć, iż bank by takowej umowy nie zawarł. Jednakże jest to ubezpieczenie obowiązkowe mające na celu zabezpieczenie interesów kredytodawcy.

5.4. Fundusz Wsparcia Kredytobiorców

W przypadku osób, których jednym ze zobowiązań jest spłata rat kredytu hipotecznego, w określonych przypadkach możliwe jest skorzystanie z Funduszu Wsparcia Kredytobiorców⁴⁸². Fundusz ten powstał przede wszystkim jako podmiot stanowiący źródło finansowania celów wskazanych w ustawie z dnia 9 października 2015 r. o wsparciu kredytobiorców, którzy zaciągnęli kredyt mieszkaniowy i znajdują się w trudnej sytuacji finansowej⁴⁸³. Fundusz Wsparcia Kredytobiorców zgodnie z założeniami ustawy prowadzony jest przez Bank Gospodarstwa Krajowego.

⁴⁸² J. Cichy, *Sytuacja finansowa polskiego sektora bankowego w warunkach wzrostu obciążeń finansowych i ich wpływ na ratingi banków*, *Studia Ekonomiczne*, 2017, nr 325, s. 12-14.

⁴⁸³ Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o wsparciu kredytobiorców znajdujących się w trudnej sytuacji finansowej, którzy zaciągnęli kredyt mieszkaniowy (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 298).

Osoba fizyczna posiadająca problemy ze spłatą zobowiązania, które który stanowi kredyt hipoteczny po spełnieniu określonych warunków ma możliwość skorzystania ze wsparcia lub pożyczki na pomoc w częściowej spłacie tego zadłużenia. By móc skorzystać z tej formy wsparcia niezbędne jest spełnienie następujących przesłanek:

- w dniu złożenia wniosku o wsparcie lub pożyczkę na spłatę zadłużenia co najmniej jeden z kredytobiorców posiada status bezrobotnego, lub
- wartość wskaźnika RrD⁴⁸⁴ przekracza 50%, lub
- miesięczny dochód gospodarstwa domowego pomniejszony o miesięczne koszty obsługi kredytu mieszkaniowego nie przekracza:
 - w przypadku gospodarstwa domowego jednoosobowego – dwukrotności kwoty wskazanej w art. 8 ust.1 pkt 1 ustawy z dnia 12 marca 2004 roku o pomocy społecznej, zwaloryzowane zgodnie z przepisami tej ustawy,
 - w przypadku gospodarstwa domowego wieloosobowego – iloczynu dwukrotności kwoty wskazanej w art. 8 ust.1 pkt 1 ustawy z dnia 12 marca 2004 roku o pomocy społecznej, zwaloryzowane zgodnie z przepisami tej ustawy, i liczby członków gospodarstwa domowego kredytobiorcy⁴⁸⁵.

Jednakże istnieją również ograniczenia zgodnie z którymi kredytobiorca nie może skorzystać z oferowanej formy pomocy w częściowej spłacie zobowiązania wynikającej z kredytu hipotecznego, które zostały wymienione w artykule 3 i 4 ustawy z dnia 9 października 2015 r. o wsparciu kredytobiorców, którzy zaciągnęli kredyt mieszkaniowy i znajdują się w trudnej sytuacji finansowej. Wsparcie lub pożyczka na spłatę zadłużenia nie mogą być przyznane, jeżeli:

- utrata zatrudnienia przez co najmniej jednego z kredytobiorców nastąpiła w wyniku rozwiązania umowy o pracę za wypowiedzeniem przez kredytobiorcę lub rozwiązanie umowy o pracę bez wypowiedzenia z winy pracownika trybie artykułu 52 paragraf 1 ustawy z dnia 26 czerwca 1974 roku Kodeks Pracy,
- umowa kredytu mieszkaniowego została wypowiedziana przed złożeniem wniosku o wsparcie lub pożyczkę na spłatę zadłużenia,

⁴⁸⁴ Wskaźnik RrD - Stosunek wydatków kredytobiorcy związanych z obsługą miesięcznej raty kapitałowej i odsetkowej kredytu mieszkaniowego do miesięcznego dochodu gospodarstwa domowego kredytobiorcy. (art. 2. ust. 1 pkt 7 ustawy z dnia 9 października 2015 r. o wsparciu kredytobiorców, którzy zaciągnęli kredyt mieszkaniowy i znajdują się w trudnej sytuacji finansowej).

⁴⁸⁵ Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o wsparciu kredytobiorców...

- kredytobiorca w chwili złożenia wniosku:
 - jest właścicielem innego lokalu mieszkalnego lub domu jednorodzinnego lub był nim w okresie 6 miesięcy przed złożeniem wniosku;
 - posiada spółdzielcze prawo do lokalu mieszkalnego lub domu jednorodzinnego w spółdzielni mieszkaniowej lub posiadał takie prawo w okresie 6 miesięcy przed złożeniem wniosku,
 - posiada roszczenie o przeniesienie na niego prawa własności lokalu mieszkalnego, domu jednorodzinnego, spółdzielczego prawa do lokalu mieszkalnego lub domu jednorodzinnego spółdzielni mieszkaniowej lub posiadał takie roszczenie w okresie 6 miesięcy przed złożeniem wniosku.

Dodatkowo wsparcie nie może być przyznane, jeśli jeden z kredytobiorców uzyskał wsparcie na zasadach określonych w ustawie, chyba że wsparcie nie jest udzielane, a okres udzielonego wsparcia nie przekroczył 35 miesięcy. w takim przypadku łączny okres wsparcia przyznanego kredytobiorcom na spłatę kredytu mieszkaniowego nie może przekroczyć 36 miesięcy. Wsparcie nie może również być przyznane za okres, w którym co najmniej jednemu z kredytobiorców przysługuje świadczenie z tytułu utraty pracy wynikające z zawartej umowy ubezpieczenia spłaty kredytu przeciw gwarantującej wypłatę świadczenia na wypadek utraty pracy⁴⁸⁶.

Jeśli kredytobiorca spełnia wymagane ustawowo przesłanki może otrzymać wsparcie przez okres 36 miesięcy w wysokości maksymalnie 2000 zł na miesiąc. W przypadku gdy suma miesięcznej raty kapitałowej i miesięcznej raty odsetkowej jest niższa od wspomnianej kwoty, to brak jest podstaw do wypłacania różnicy kwoty maksymalnej i kwoty wymaganej stanowiącej sumę miesięcznej raty kapitałowej i raty odsetkowej. kwota wsparcia przekazywana jest przez Bank Gospodarstwa Krajowego bezpośrednio kredytodawcy. W tym przypadku kredytobiorcy skraca okres niezbędny do zaksięgowania środków przekazywanych przez Bank Gospodarstwa Krajowego kredytodawcy i jednocześnie zmniejsza możliwość ewentualnych nadużyć ze strony kredytobiorcy (np. zmiany przeznaczenia otrzymanych środków, nieterminowego przekazania ich kredytodawcy itp.).

Rozwiązanie to, choć z pozoru bardzo korzystne niesie niestety za sobą również pewne ryzyko. Po okresie wypłacania wsparcia (wynoszącym maksymalnie 36 miesięcy)

⁴⁸⁶ *Ibidem*

ustalony został termin 2 lat jako okres po którym kredytobiorca zobowiązany jest do spłaty otrzymanych środków. Spłata, zgodnie z wolą ustawodawcy, ma się odbywać w 144 równych, miesięcznych, nieoprocentowanych ratach, które to mają być opłacane do 15 dnia każdego miesiąca na rachunek należący do Funduszu Wsparcia Kredytobiorców. Niewątpliwą korzyścią wynikającą z tego rozwiązania jest informacja, iż w przypadku dokonania przez kredytobiorcę terminowej spłaty 100 rat pozostałe 44 raty zostają z mocy ustawy umorzone. w przypadku gdy kredytobiorca otrzymywał wsparcie w maksymalnej wysokości pozwala to mu „zaoszczędzić” 22000 zł. Jednak należy pamiętać, iż po okresie wsparcia, czyli maksymalnie 36 miesiącach, kredytobiorca będzie zobowiązany do opłacania kredytodawcy rat w pełnej wymaganej wysokości, a brak jest możliwości realnej oceny czy ich wysokość w tym czasie dodatkowo nie wzrośnie. Co więcej po okresie 2 lat karencji konieczne będzie opłacanie, poza wspomnianymi ratami kredytu hipotecznego, również rat wynikających z umowy wsparcia /pożyczki zawartej z Funduszem Wsparcia Kredytobiorców. Może to - w przypadku wystąpienia niekorzystnych dla kredytobiorcy czynników np. dalszego wzrostu wysokości rat, wzrostu inflacji itp. - jedynie odsunąć w czasie obecne zagrożenie niewypłacalnością.

Dlatego też ustawodawca postanowił wesprzeć osoby decydujące się na bardziej radykalny krok. w niektórych przypadkach koszty związane z obsługą kredytu są tak duże, że kredytobiorca podejmuje decyzję o sprzedaży nieruchomości by spłacić zobowiązanie. Jak już wspomniano we wcześniejszym rozdziale działanie to w wielu przypadkach jest bardzo racjonalne, lecz niestety wymaga obiektywnej oceny sytuacji finansowej osoby mogącej za chwilę posiadać lub już posiadającej problemy z terminową spłatą swoich zobowiązań finansowych.

Jeśli kredytobiorca zdecyduje się na sprzedaż nieruchomości, której dotyczy zobowiązanie finansowe względem kredytodawcy, a otrzymane środki nie wystarczą do całkowitej spłaty zobowiązania, to może skorzystać z rozwiązań zaproponowanych przez ustawodawcę. W przypadku gdy doszło do zawarcia przedwstępnej umowy sprzedaży kredytowanej nieruchomości możliwe jest otrzymanie przez kredytobiorcę promesy, będącej przyrzeczeniem udzieleniem pożyczki na spłatę zadłużenia. Procedura związana z wydaniem promesy jest stosunkowo krótka, gdyż kredytodawca weryfikuje wniosek kredytobiorcy, a następnie przekazuje go do Banku Gospodarstwa Krajowego. Jeśli przekazany wniosek jest kompletny, to w terminie 7 dni kredytobiorca otrzymuje od Banku Gospodarstwa Krajowego informację o zarezerwowaniu niezbędnych środków.

Informacja ta jest przekazywana również do kredytodawcy, który z kolei ma 7 dni na wystawienie kredytobiorcy promesy z okresem ważności nie mniejszym niż 6 miesięcy. Po dokonaniu sprzedaży nieruchomości kredytobiorca ma 14 dni na dostarczenie stosownej umowy kredytodawcy, który następnie zawiera z nim umowę pożyczki na spłatę pozostałej części zadłużenia. Po jej wpłynięciu do Banku Gospodarstwa Krajowego środki zarezerwowane na ten cel zostają przekazane do kredytodawcy. Jeśli natomiast kredytowana nieruchomość została już sprzedana, a otrzymane z transakcji środki nie pozwoliły na całkowitą spłatę zobowiązania, to kredytobiorca może złożyć wniosek o pożyczkę na spłatę tego zadłużenia. Maksymalna wysokość tej pożyczki wynosi 72 tysiące złotych, a środki na ten cel są przekazywane podobnie jak we wcześniejszych rozwiązaniach – przez Bank Gospodarstwa Krajowego, bezpośrednio na rachunek kredytodawcy.

Co więcej – rozwiązania te nie dotyczą wyłącznie kredytobiorców posiadających kredyty mieszkaniowe zaciągnięte w walucie krajowej. Jeśli z zawartej umowy wynika, iż spłata zobowiązania ma nastąpić w walucie obcej, to możliwe jest skorzystanie ze wszystkich wskazanych w niniejszym podrozdziale opcji, jednak dokonując przeliczenia wysokości przekazywanego wsparcia lub pożyczki na walutę spłaty kredytu według kursu sprzedaży ogłoszonego przez Narodowy Bank Polski w dniu poprzedzającym dzień przekazania wsparcia lub pożyczki na spłatę zadłużenia.

Zaproponowane zatem przez ustawodawcę rozwiązania można uznać za na tyle elastyczne, by każdy kredytobiorca spełniający przesłanki miał możliwość skorzystania z najodpowiedniejszej dla niego formy pomocy.

5.5. Podstawowy dochód gwarantowany

Analizując istniejące już na rynku rozwiązania mające na celu poprawę sytuacji potencjalnych wierzycieli i osób posiadających zobowiązania finansowe należy również wspomnieć o pojawiającym się cyklicznie w mediach pomysłe⁴⁸⁷, zgodnie z którym każdy obywatel miałby otrzymywać co miesiąc jednakową, określoną przepisami kwotę.

⁴⁸⁷ Pierwsze założenia pojawiły się w Utopii autorstwa Thomasa Moore’a, a następnie w różnych formach były powielane w innych krajach. Ostatnio nawet w Polsce – por. J. Ratajczak, *Bezwarunkowy dochód podstawowy to 1300 złotych co miesiąc dla każdego. Zobacz, czy wrocławianie dostaną pieniądze*, Strona internetowa Wrocław.pl, <https://www.wroclaw.pl/przedsiębiorczy-wroclaw/bezwarunkowy-dochod-podstawowy-wroclaw-dochod-gwarantowany>, dostęp 31.08.2022 r.; T. Król, *1300 zł przez dwa lata dla 31 000 Polaków. Skonsumują czy zainwestują te pieniądze? Bezwarunkowy dochód podstawowy rusza w Polsce*, Strona internetowa INFOR PL S.A., <https://samorząd.infor.pl/sektor/finanse/5469272,Ile-wynosi-bezwarunkowy-dochod-podstawowy-w-Polsce.html>, dostęp 31.08.2022 r.

Zważywszy na fakt, iż w przypadku części gospodarstw domowych stanowiłoby to dodatkowy „zastrzyk” gotówki do budżetu, powinno tym samym zmniejszyć ryzyko niewypłacalności, co w konsekwencji umożliwiłoby uniknięcie sytuacji wymagających skorzystanie z instytucji upadłości konsumenckiej.

Za	Przeciw
1	2
UBI ⁴⁸⁸ będzie nie tylko lepiej chronić ludzi przed efektem wypierania pracy ludzkiej przez automatyzację, ale również może być bardziej wydajny i sprawiedliwy niż tradycyjne systemy ochrony społecznej	Mikrosymulacyjne badania wskazują, że bezwarunkowy dochód podstawowy może zmniejszyć podaż pracy z powodu efektu dochodowego i substytucyjnego tego transferu. Innymi słowy UBI wymusi zwiększenie wpływów podatków potrzebnych do sfinansowania świadczenia
Bezwarunkowy dochód podstawowy zapobiega efektowi pułapki ubóstwa (ang. Poverty trap)	UBI jest bardzo kosztowny i wymaga finansowania wymuszającego podniesienie podatków
UBI jest prostym i przejrzystym mechanizmem o niskich kosztach administracyjnych	UBI zniechęca do osobistej odpowiedzialności za własne życie, a także zmniejsza poczucie własnej wartości
Wnioski z części eksperymentalnych wdrożeń wskazują na pozytywne oddziaływanie UBI na podaż pracy, edukację i wybór zawodu	Po wprowadzeniu UBI spadłaby motywacja do opodatkowywania pracy, tym samym mogłoby to negatywnie wpłynąć na system emerytalny
UBI uwolniłby ludzi od wykonywania pracy z przymusu. Mogliby pracować z przyjemnością i dla przyjemności	UBI jest programem eliminacji ze społeczeństwa. Tylko praca i zachęty do jej podejmowania czynnie włączają w społeczność
W chwili gdy nie trzeba się martwić o pieniądze na przetrwanie, to jest moment, w którym można korzystać z kapitału	Wywołuje wiele sprzecznych bodźców, które mogą zniechęcić do podejmowania pracy

⁴⁸⁸ UBI – Universal Basic Income, powszechny dochód podstawowy.

społecznego i inteligencji, aby ludzie tworzyli coś sensownego	
--	--

Tabela 15 Główne argumenty zwolenników i przeciwników dochodu podstawowego za G. Gołębiowskim⁴⁸⁹.

W załączonej tabeli wskazane zostały argumenty za, jak i przeciw wprowadzeniu gwarantowanego dochodu podstawowego, jednakże zakładają one jedynie ocenę realiów pod względem ekonomicznym. Mając na uwadze jednak już wcześniej wspomniane pułapki w czynieniu przez ludzi założeń ekonomicznych to rozwiązanie niesie za sobą również dużo więcej zagrożeń, np. wspomniana już konieczność podniesienia podatków będących źródłem finansowania podstawowego dochodu osobistego. Istnieje zatem ryzyko, iż przy zwiększeniu wysokości podatków obciążających gospodarstwa domowe, nawet przy otrzymaniu dodatkowych środków gwarantowanych, zwiększy się liczba tych, którym zagrażać będzie niewypłacalność.

Jednocześnie podkreślić należy, iż w propozycjach przedstawianych założeń podstawowy dochód gwarantowany miałby zastąpić inne rozwiązania z zakresu pomocy społecznej. W przypadku rodzin znajdujących się w trudnej sytuacji życiowej i korzystających obecnie z wielu źródeł pomocy mogłoby się okazać, iż otrzymywane w ten sposób wsparcie od państwa byłoby niższe niż dotychczasowe⁴⁹⁰.

Pilotażowo w różnych krajach wprowadzane były rozwiązania bazujące na założeniach podstawowego dochodu gwarantowanego. W niektórych przypadkach zanotowano pozytywny wpływ tej formy pomocy na grupy docelowe, które mogły liczyć na wsparcie⁴⁹¹. Stąd też zastanawiające są najnowsze wyniki eksperymentu przeprowadzonego w latach 2017-2018 w Finlandii. Podsumowanie dwóch lat działania programu wykazało, że dochód podstawowy okazał się pomocny dla osób, które już wcześniej przejawiały aktywne działania na rzecz poprawy swojej sytuacji finansowej. W przypadku

⁴⁸⁹ G. Gołębiowski, *Powszechny dochód podstawowy – argumenty za i przeciw*, Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach 2017, nr 334, s. 36-37.

⁴⁹⁰ Zob. Strona internetowa czerwona-skarbonka.pl, Ile wynosi zasiłek stały z MOPS 2022? Kto może się o niego starać?, <https://www.czerwona-skarbonka.pl/ile-wynosi-zasilek-staly-z-mops-kto-moze-sie-o-niego-starac/>, dostęp 19.04.2022 r.

⁴⁹¹ P. Misztal, *Bezwartunkowy dochód podstawowy jako instrument ograniczenia nierówności dochodowych*, Ruch prawniczy, ekonomiczny i socjologiczny 2018, zeszyt 2, s. 178.

osób, których sytuacja była trudna – środki uzyskane z gwarantowanego dochodu podstawowego nie wpłynęły na jej polepszenie⁴⁹².

Zaproponowane rozwiązanie na gruncie krajowym budzi wiele kontrowersji, jednakże możliwe było przeniesienie dyskusji o zasadności jego wprowadzenia na poziom Unii Europejskiej. 25 września 2020 roku w Europejskiej Inicjatywie Obywatelskiej, czyli Centralnym systemie zbierania deklaracji online zamieszczony został projekt Wprowadzenia bezwarunkowych dochodów podstawowych na terenie całej Unii Europejskiej. Argumenty przedstawione w dokumencie zarejestrowanym pod numerem ECI (2020) 000003 są zbliżone do tych przedstawionych przez krajowych zwolenników i zdaniem twórców bezwarunkowe dochody podstawowe na terenie całej Unii Europejskiej „przyczynią się do zmniejszenia różnic między rejonami, w celu wzmocnienia spójności gospodarczej, społecznej i terytorialnej w Unii”⁴⁹³.

Jednakże na dzień 25 czerwca 2022 roku, czyli datę wyznaczoną jako koniec okresu zbierania podpisów popierających założenia zawarte w projekcie nie uzyskano niezbędnej ilości głosów poparcia. Jej twórcy online zebrali jedynie 296 365 głosów z wymaganego miliona by inicjatywa została rozpatrzona przez stosowne organy. Niemniej jednak otrzymane wyniki pozwalają dość pobieżnie (ze względu na okoliczności związane ze zbieraniem podpisów w tym przede wszystkim różną natężeniem informacji o inicjatywie w poszczególnych krajach) wskazać kraje najbardziej i najmniej popierające projekt. Zgodnie z informacjami umieszczonymi na stronie EIO inicjatywa otrzymała następującą ilość głosów poparcia z poszczególnych krajów Wspólnoty:

Lp.	Kraj	Ilość zebranych głosów	Ilość wymaganych głosów	% progu dla danego kraju
1	Hiszpania	72 569	41 595	174,47
2	Słowenia	6 776	5 640	120,14
3	Włochy	62 007	53 580	115,73
4	Niemcy	70 417	67 680	104,04
5	Łotwa	4 152	5 640	73,62
6	Grecja	10 147	14 805	68,54

⁴⁹² M. Druś, *Finlandia: dochód podstawowy poprawia samopoczucie, ale nie zwiększa zatrudnienia*, Strona internetowa Pulsu Biznesu, <https://www.pb.pl/finlandia-dochod-podstawowy-poprawia-samopoczucie-ale-nie-zwieksza-zatrudnienia-952751>, dostęp 17.11.2022 r.

⁴⁹³ Strona internetowa Unii Europejskiej, Wprowadzenie bezwarunkowych dochodów podstawowych w całej UE, https://europa.eu/citizens-initiative/initiatives/details/2020/000003_pl, dostęp 29.05.2022 r.

7	Estonia	2 952	4 935	59,82
8	Węgry	8 576	14 805	57,93
9	Niderlandy	10 623	20 445	51,96
10	Bułgaria	5 375	11 985	44,85
11	Portugalia	4 459	14 805	30,12
12	Austria	3 817	13 395	28,5
13	Finlandia	2 805	9 870	28,42
14	Szwecja	3 897	14 805	26,32
15	Francja	13 532	55 695	24,3
16	Irlandia	2 100	9 165	22,91
17	Belgia	2 188	14 805	14,78
18	Chorwacja	1 234	8 460	14,59
19	Dania	1 290	9 870	13,07
20	Rumunia	2 538	23 265	10,91
21	Litwa	678	7 755	8,74
22	Słowacja	630	9 870	6,38
23	Polska	2 223	36 660	6,06
24	Cypr	238	4 230	5,63
25	Luksemburg	218	4 230	5,15
26	Czechy	719	14 805	4,86
27	Malta	205	4 230	4,85

Tabela 16 Zestawienie ilości uzyskanych głosów poparcia dla inicjatywy wprowadzenia bezwarunkowego dochodu podstawowego w całej UE z podziałem na poszczególne państwa⁴⁹⁴.

Mając na uwadze wspomniane już doniesienia prasowe, ale jednocześnie brak pełnych danych umożliwiających ich analizę, to ocenę czy gwarantowany dochód podstawowy miałyby rzeczywisty wpływ na poprawę sytuacji finansowej gospodarstw domowych należy nazwać czystą spekulacją. Z pewnością obecnie trudno jest określić czy te dodatkowe środki finansowe mogłyby realnie przyczynić się do zmniejszenia ilości osób

⁴⁹⁴ *Ibidem*

zagrożonych niewypłacalnością, a tym samym i skorzystaniem z instytucji upadłości konsumenckiej.

5.6. Podsumowanie

Przeanalizowane w niniejszym rozdziale rozwiązania w zdecydowanej większości przedstawione zostały jako odnoszące się do relacji łączącej kredytodawcę z kredytobiorcą, jednakże w zdecydowanej większości mogą stanowić również zabezpieczenie innych stron stosunku zobowiązaniowego np. przedstawicieli telefonii komórkowej lub podmiotów dostarczających media. W każdej z tych relacji wykorzystanie choć kilku z zaproponowanych rozwiązań może znacząco wpłynąć na poprawę sytuacji potencjalnego wierzyciela w przypadku zaprzestania płatności przez zobowiązaną do tego osobę fizyczną.

Jak nietrudno zauważyć – najskuteczniejszym sposobem zapobiegania problemom finansowym będących wynikiem nieprzewidzianych sytuacji losowych, jest posiadanie ubezpieczenia – najlepiej zarówno osobistego, jak i majątkowego. Potocznie określane jako polisy stanowią zabezpieczenie nie tylko w przypadku problemów ze spłatą zobowiązania wynikającego z zawartej umowy kredytowej, ale też mogą stanowić źródło finansowego wsparcia w bieżących wydatkach. Problemem jest jednak fakt, iż umowę ubezpieczenia należy zawrzeć odpowiednio wcześniej tj. przed wystąpieniem problemów mogących skutkować koniecznością skorzystania z tej opcji. Niestety w myśl starego powiedzenia „mądry Polak po szkodzie” i w tym przypadku wyraźny wzrost zainteresowania tego typu zabezpieczeniem odnotowany został dopiero po wystąpieniu pandemii⁴⁹⁵. Wcześniej można było się spotkać z informacjami, iż Polacy mają świadomość korzyści wynikających z posiadania ubezpieczenia, lecz nie posiadają funduszy na opłacanie składek (zdaniem różnych źródeł opinię taką wyrażało aż 27 % ankietowanych)⁴⁹⁶.

Kredytodawcy posiadają zatem skuteczne narzędzie mogące stanowić znaczące zabezpieczenie ich interesów w przypadku zaprzestania spłaty przez kredytobiorcę. Powiązanie udzielenia kredytu z wykupieniem przez wnioskodawcę ubezpieczenia z

⁴⁹⁵ Ł. Wilkowicz, *Życie i zdrowie nabrało dla nas wartości. Polacy masowo wykupują ubezpieczenia*, Strona internetowa Dziennik Gazeta Prawna, <https://serwisy.gazetaprawna.pl/finanse-osobiste/artykuly/8323261,ubezpieczenia-na-zycie-rosna-polacy-chca-sie-ubezpieczac.html>, dostęp 14.11.2022 r.

⁴⁹⁶ R. Skibińska, *Polisy są uważane przez Polaków za towar luksusowy*, Strona internetowa parkiet.com, <https://www.parkiet.com/inwestycje/art20365251-polisy-sa-uwazane-przez-polakow-za-towar-luksusowy>, dostęp 14.11.2022 r.

cesją na rzecz kredytodawcy w mojej ocenie przyczyniłoby się do zmniejszenia problemów z płatnościami. Jednakże mogłoby to spowodować tym samym zmniejszenie ilości zawieranych umów kredytowych, gdyż ze względu na konieczność opłacania wyższej raty (ze względu na uwzględnienie w jej wysokości również ubezpieczenia) spadałaby zdolność kredytowa. Z uwagi na to zapewne rozwiązanie to nie zostanie wprowadzone jako obligatoryjne i tym samym w przypadku problemów z terminową spłatą zobowiązania kredytodawcy będą zmuszeni do korzystania z innych dostępnych na rynku rozwiązań.

Wspomnianych już innych rozwiązań dostępnych na rynku jest również coraz więcej, gdyż zarówno potencjalnym wierzycielom, jak i dłużnikom zazwyczaj zależy na spłacie zobowiązania i polubownym zakończeniu relacji. Dlatego też tak ważne jest wsparcie w tym zakresie przez prawodawcę, który reguluje sposoby pozasądowego rozwiązywania tego typu sporów z uwzględnieniem sytuacji obu stron. Działania mogące ustrzec osobę nadmiernie zadłużoną przed koniecznością ogłoszenia upadłości konsumenckiej, a wymagające jedynie umożliwienia jej spłaty na innych warunkach (wydłużenie czasu spłaty związane z obniżeniem wysokości miesięcznej raty) zasługują na poparcie o ile rzeczywiście spowodują spłatę całości zobowiązania, a nie wyłącznie odwleką w czasie nieuniknione. Zatem do rozważenia pozostaje ocena zasadności narzucania obligatoryjnej konieczności stosowania przez banki (i tak już dostępnych na rynku rozwiązań np. w postaci opisanych w niniejszym rozdziale wakacji kredytowych) wyłącznie ze względu na wprowadzone regulacje. W mojej ocenie działanie to zaburza równowagę sił na linii kredytodawca – kredytobiorca, odbierając tej pierwszej grupie realną możliwość indywidualnej analizy sytuacji każdego z kredytobiorców, a jednocześnie przerzucając na nich ciężar związany z późniejszą możliwą niewypłacalnością jednostek z drugiej grupy.

Podsumowanie i wnioski końcowe

Zmiany w zakresie dostępności możliwości ogłoszenia upadłości konsumenckiej wynikające z nowelizacji przesłanek umożliwiających skuteczne przeprowadzenie postępowania oddłużeniowego znacząco wpłynęły na coroczny wzrost liczby ogłaszanych upadłości konsumenckich.

Lata	Wpływ spraw o ogłoszenie upadłości GU		Załatwienia spraw o ogłoszenie upadłości													Średni czas trwania postępowania GU w miesiącach (średnia ważona)	
	razem	w tym GU "of"	Ogółem	wnioski o ogłoszenie upadłości:										razem	w tym GU "of"		
				ogłoszenie upadłości		oddalone wnioski przez sąd		oddalono wnioski na podst. art. 13 P.u.i.n.		umorzone postępowania		prawomocny zwrot wniosku				załatwione w inny sposób (np. odrzucone z powodów...)	
2005	5 259		5 484	663	171	955			367		2 740		127				
2006	3 787		3 901	516	105	828			235		1 887		128				2,4
2007	2 599		2 690	390	70	671			195		1 079		67				2,6
2008	2 469		2 402	362	69	656			177		950		75				2,6
2009 ^{a)}	4 704	985	4 393	591	10	131	1 197	335			346	28	1 783	422	102	16	2,3
2010	3 678	510	3 742	561	12	124	1 204	254			275	10	1 170	265	187	30	2,8
2011	3 647	380	3 535	656	14	101	1 097	171			385	11	943	169	139	12	3,1
2012	4 589	286	4 390	754	24	162	1 328	107			514	9	1 109	138	154	7	2,9
2013	4 806	274	4 634	748	28	178	1 505	120	1 165	59	504	3	1 125	104	201	11	3,5
2014	4 469	300	4 546	747	32	124	1 470	98	1 081	67	489	16	1 080	123	255	7	3,8
2015 ^{b)}	10 147	5 616	8 069	2 841	2 153	110	2 066	599	1 222	42	558	95	1 771	872	236	48	3,9

Repertorium "GU" - sprawy o ogłoszenie upadłości - ogółem
^{a)} dla spraw z oznaczeniem "of" tj. dla osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej (tzw. upadłość konsumencka)
^{b)} 31 grudnia 2014 r. weszły w życie przepisy zmieniające ustawę Prawo upadłościowe i naprawcze (Dz. U. z 2014 r., poz. 1626 - j.t.) w zakresie postępowania upadłościowego osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej (tzw. upadłość konsumencka) na mocy ustawy z dnia 29 sierpnia 2014 r. o zmianie ustawy - Prawo upadłościowe i naprawcze, ustawy o Krajowym Rejestrze Sądowym oraz ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (Dz. U. z 2014 r., poz. 1106).

Tabela 17 Ewidencja spraw upadłościowych (w tym upadłości konsumenckiej "of") za lata 2005 - 2015⁴⁹⁷.

Lata	Wpływ spraw o ogłoszenie upadłości GU		Załatwienia spraw o ogłoszenie upadłości													Średni czas trwania postępowania GU w miesiącach (średnia ważona)	
	razem	w tym GU "of"	Ogółem	wnioski o ogłoszenie upadłości:										razem	w tym GU "of"		
				ogłoszenie upadłości		oddalone wnioski przez sąd		oddalono wnioski na podst. art. 13 P.u.i.n.		umorzone postępowania		prawomocny zwrot wniosku				załatwione w inny sposób (np. odrzucone z powodów...)	
2016	11 797	8 694	11 401	5 051	4 447	2 327	1 262	770			454	187	2 698	1 516	266	145	4,1
2017	14 468	11 120	13 371	6 044	5 470	2 807	1 933	631			487	282	3 204	1 995	238	160	4,3
2018	16 309	12 719	15 420	7 164	6 552	3 126	2 128	739			571	385	3 667	2 365	245	170	4,8
2019	19 396	15 458	18 535	8 385	7 781	3 633	2 418	948			744	563	3 943	2 578	1 152	78	5,0
2020	24 105	21 245	23 857	14 201	13 640	2 903	1 907	840			685	523	5 040	3 855	305	222	5,2
2021	24 017	22 035	25 846	17 936	17 532	1 190	3 79	622			303	183	5 600	4 773	256	202	4,4

Tabela 18 Ewidencja spraw upadłościowych (w tym upadłości konsumenckiej "of") w latach 2016-2021⁴⁹⁸.

⁴⁹⁷ Strona internetowa Informatora Statystycznego Wymiaru Sprawiedliwości, Postępowanie upadłościowe..., dostęp 27.11.2022 r.

⁴⁹⁸ *Ibidem*

Co istotne – jak wskazują powyższe dane - nie tylko zwiększyła się liczba ogłaszanych upadłości, ale również zmniejszyła się liczba nieuwzględnionych wniosków o przeprowadzenie postępowania oddłużeniowego. Spełniony został zatem cel wynikający z przeprowadzonej w 2019 roku nowelizacji Prawa upadłościowego – polegający na umożliwieniu skorzystania z ogłoszenia upadłości konsumenckiej wszystkim zainteresowanym dłużnikom. Potrzeba tak szerokiej dostępności wynikała nie tylko z woli prawodawcy, ale stanowiła również chęć dostosowania się do zauważalnej tendencji międzynarodowej, w efekcie której w większości przypadków następuje znacząca liberalizacja przepisów regulujących dostępność upadłości dla osób fizycznych.

Należy się natomiast zastanowić, czy i w jakim zakresie poczynione przez prawodawcę na przestrzeni lat zmiany mają rzeczywiście tak zakładany korzystny wpływ na sytuację osób fizycznych mierzących się z problemem niewypłacalności. W mojej ocenie część z wprowadzonych zmian miała istotnie znaczenie dla realnego sposobu funkcjonowania instytucji upadłości konsumenckiej w Polsce. Bowiem wskazać należy, iż rzeczywistym założeniem wprowadzenia do obrotu prawnego upadłości konsumenckiej była realna pomoc osobom niewypłacalnym, a trudno uznać, iż cel ten był realizowany poprzez oddłużanie kilkunastu osób rocznie, tak jak to miało miejsce w czasie poprzedzającym nowelizację z 2014 roku.

Jednakże dalsze zmiany doprowadziły do (zamierzonej) sytuacji, w której *de facto* do ogłoszenia upadłości konsumenckiej wystarczające jest skuteczne złożenie przez dłużnika wniosku o ogłoszenie upadłości i na tym kończą się jego obowiązki. Oczywiście można w tym momencie podkreślać, iż spoczywać będą na nim obowiązki związane z koniecznością regularnego dokonywania spłaty wg ustalonego planu, jednakże należy przypomnieć, iż maksymalny okres, na który może on zostać ustalony wynosi jedynie 84 miesiące. Zatem po 7 latach regularnego dokonywania spłat (o ile nie zajdą wskazane w Prawie upadłościowym przesłanki umożliwiające skrócenie tego okresu) dłużnik nie będzie zobligowany do spłaty pozostałej części swoich zobowiązań. Jest to zatem bardzo dobre rozwiązanie z perspektywy osoby nadmiernie zadłużonej. Jednakże co w takim przypadku z wierzycielami? Jako korzyści z ich perspektywy można wskazać uzyskanie choć częściowej spłaty rozwiązania i możliwość zakończenia postępowań mających na celu odzyskanie wierzytelności (zarówno windykacyjnych, jak i sądowych lub egzekucyjnych), a nawet zmiany sposobu uwzględniania kwoty niespłaconego przez dłużnika zobowiązania w zestawieniach finansowych. Jednakże, jak zostało to wykazane w

niniejszej pracy, istnieje stanowisko, zgodnie z którym w przypadku osoby fizycznej – w przeciwieństwie do przedsiębiorcy – postępowanie upadłościowe nie jest związane z zakończeniem jej istnienia. Zatem osoba fizyczna po ogłoszeniu upadłości w teorii ma możliwość osiągnięcia przychodów umożliwiających jej nie tylko normalne funkcjonowanie, ale również nadwyżki, którą mogłaby dokonać całkowitej spłaty wierzyciela. Jednak ze względu na skuteczne oddłużenie nie jest do tego w żaden sposób zobligowana. Stanowi to w istocie znaczące odstępstwo od jednej z zasad prawa cywilnego tj. zasady *pacta sunt servanda*⁴⁹⁹. Należy bowiem pamiętać, iż „celem obrotu jest wymiana dóbr i usług, a więc uzyskanie przez strony realnych świadczeń zgodnych z treścią zawartej umowy”⁵⁰⁰. Dodatkowo obowiązujące w obecnym zakresie przepisy umożliwiają zatem uwolnienie od konieczności uregulowania całości zobowiązania nie tylko osoby znajdujące się w naprawdę trudnej sytuacji materialnej, ale również i osoby wnioskujące o ogłoszenie upadłości z nie do końca etycznych pobudek. Długoterminowe efekty takiego zjawiska opisane zostały w analizie dotyczącej zmian w zakresie dostępności do upadłości konsumenckiej na gruncie prawa Stanów Zjednoczonych Ameryki. Zwłaszcza, iż pokazywane w środkach masowego przekazu przypadki ogłaszania upadłości konsumenckich dotyczących tzw. celebrytów powodują, że wykorzystanie tej opcji nie stanowi jak w przypadku Anglików powodu do krytycznego sposobu spojrzenia na przyczyny swojej sytuacji ekonomicznej, a jedynie w miarę szybki, ale za to niezwykle skuteczny sposób uwolnienia się od długów. Oczywiście można zarzucić prowadzonym w tym momencie rozważaniom negatywną ocenę moralności części dłużników, jednakże w polskiej kulturze od lat dominują stereotypy zgodnie z którymi osoby potrafiące skorzystać dostępnych okazji postrzegane są jako osoby zaradne życiowo, niejednokrotnie podziwiane, często bez uwzględniania aspektu moralnego w tej kalkulacji. Tym samym w ogólnym rozrachunku niestety należy przyznać, iż bliżej nam do możliwości wystąpienia negatywnych skutków zbyt dużej dostępności instytucji upadłości konsumenckiej, a w konsekwencji konieczność powrotu do bardziej rygorystycznego formułowania przesłanek umożliwiających skorzystanie przez dłużnika z tej formy oddłużenia.

Z przeprowadzonych z niniejszej pracy rozważań wynika również konieczność uzależnienia dotkliwości nakładanych na dłużnika obowiązków związanych ze

⁴⁹⁹ Zob. S. Prutis, *Instytucje...*, s.122-136.

⁵⁰⁰ *Ibidem*, s. 122.

skutecznym zakończeniem postępowania od oceny przyczynienia się jego działań do powstania niewypłacalności. Z perspektywy coraz szerzej docenianych na arenie międzynarodowej teorii opartych na założeniach ekonomii behawioralnej za wręcz niemożliwe uznać należy pełną ocenę tego zjawiska. Z uwagi na różnorodne doświadczenia poszczególnych jednostek, ich inny sposób wychowania, inną dostępność do informacji z zakresu zarządzania budżetem domowym, szablonowe rozpatrywanie tych okoliczności należy uznać za krzywdzące z perspektywy osób, w przypadku których okoliczności te miały rzeczywiście istotny wpływ na ich sposoby zarządzania finansami. Tak jak w przypadku innych postępowań – można pominąć ten aspekt lub tak jak obecnie rozpatrywać go w czasie ustalania ewentualnego sposobu spłaty wierzycieli, jednakże jest to ponowne nakładanie obowiązku oceny tak szerokiego spektrum przyczyn na jedną osobę – w chwili obecnej syndyka. Wymaganie określonego sposobu zachowania w kwestiach finansowych od osób fizycznych przy jednoczesnym bardzo ograniczonym nacisku na ich edukację

w zakresie zarządzania posiadaniem majątkiem, zwłaszcza mając na uwadze omawiane już założenia, powinno zostać dokładanie przemyślane przez prawodawcę. Tym bardziej, iż jak wskazano w niniejszej pracy – na rynku dostępnych jest wiele rozwiązań mających na celu zapobieżenie wystąpieniu niewypłacalności osoby fizycznej. Czy zatem brak skorzystania z dostępnych rozwiązań nie powinien być jednak postrzegany jako działalność przyczyniająca się do wystąpienia problemów finansowych? Podkreślić należy bowiem, iż zgodnie ze stanowiskiem wskazanym przez Sąd Okręgowy w Szczecinie w postanowieniu z dnia 7 czerwca 2019 roku „zaznaczyć należy, że wprowadzając instytucję upadłości konsumenckiej ustawodawca wyszedł z założenia, iż należy stworzyć mechanizmy prawne, które w pewnych wypadkach umożliwią oddłużenie tym osobom fizycznym, które są zadłużone w stopniu uniemożliwiającym im samodzielną spłatę długów.”⁵⁰¹. Istotne jest bowiem wskazanie, iż upadłość konsumencka w pierwotnym założeniu miała dotyczyć wyłącznie szczególnych przypadków, stanowić miało rozwiązanie stosowane w wyjątkowych sytuacjach, a nie wręcz nieograniczoną możliwość oddłużenia osoby fizycznej.

Z uwagi na powyższe istotnym aspektem do rozważenia jest realna ocena konieczności istnienia upadłości konsumenckiej w obecnym kształcie. W wielu przypadkach możliwe jest bowiem skuteczne zapobieżenie wystąpienia tak znacznych problemów

⁵⁰¹ Postanowienie SO w Szczecinie z 7.06.2019 r., VIII Gz 11/19, LEX nr 2692610.

finansowych by konieczne było stosowanie rozwiązania w postaci ogłaszania upadłości konsumenckiej. Cyklicznie w środkach masowego przekazu pojawiają się informacje o trudnej sytuacji osób prowadzących działalność rolniczą, którą spowodowały problemy wynikające z nieoczekiwanych zdarzeń atmosferycznych. Wśród prowadzonych wtedy dyskusji podkreślana jest konieczność zawierania polis mających za zadanie choć częściowe ograniczenie wysokości odnotowanej straty poprzez wypłacenie kwoty, która przewidziana była w umowie ubezpieczenia. Czy zatem w przypadku upadłości konsumenckiej nie powinno być podobnie? Zaciągając zobowiązania o znacznej wartości w wielu przypadkach jest to wymóg wierzyciela, ale czy w pozostałych nie powinien być przejawem racjonalności w działaniu osoby fizycznej? Jak zawsze odpowiedzialność w tym zakresie można częściowo rozłożyć na drugą stronę stosunku zobowiązaniowego, która oczywiście mogłaby domagać się zabezpieczenia nawet najmniejszych zobowiązań, jednakże często wiąże się to z dodatkowymi kosztami, których potencjalny klient nie chce ponosić. W większości takich sytuacji wygrywa zatem chęć zysku, a nie skutecznego zabezpieczenia własnego interesu. Może to stanowić podstawę późniejszych stwierdzeń dłużników, iż brali kredyty, gdyż bank im to umożliwił. Ponownie doprowadzając do wniosków, że podstawą działań mających na celu realną pomoc osobom posiadającym problemy finansowe zapobieganie ich wystąpieniu w przyszłości poprzez odpowiednią edukację.

Tym samym za niewłaściwe uważam umożliwianie dłużnikom cykliczne korzystanie z możliwości oddłużenia w postaci ogłoszenia upadłości konsumenckiej. Jeśli już nawet istnieje konieczność pozostawienia możliwości ogłaszania upadłości konsumenckiej – ze względu chociażby na istnienie takiego rozwiązania w wielu innych krajach wskazujące na zasadność uregulowania tej kwestii przepisami – z uwzględnieniem konieczności bardziej rygorystycznego do niej dostępu, to nie uważam za słuszne pozostawienie możliwości korzystania z niej co 10 lat. Rozumiem założenia przyświecające w tym zakresie prawodawcy, jednakże uważam, iż powoduje to swoiste rozluźnienie w zakresie konieczności realnego zapanowania nad budżetem domowym osób, wobec których upadłość już została ogłoszona. Tym samym wypaczeniu ulega jej podstawowa funkcja mająca na celu pomoc osobom nadmiernie zadłużonym. Gdyż czy za realną pomoc można uznać umożliwienie dłużnikowi nieograniczonego wręcz popełniania tych samych błędów bez konieczności stopniowania konsekwencji? W moim mniemaniu prawodawca nie powinien na takie działania wyrażać zgody. Choć obecnie skala zjawiska

(ze względu na małą ilość upadłości ogłaszanych w pierwszych latach jej funkcjonowania w porządku prawnym oraz konieczność zachowania czasookresu ustalonego na 10 lat) nawet gdyby wystąpiła byłaby znikoma w perspektywie wszystkich toczących się postępowań, to jednak za kilka lat może stanowić dość istotny problem. Zatem wskazanym byłoby ograniczenie możliwości ogłoszenia upadłości konsumenckiej do jednej szansy przypadającej na całe życie człowieka. Powodując tym samym umożliwienie mu tak postulowanej w projektach regulacji społecznej rehabilitacji, jednocześnie stanowiąc punkt zwrotny w jego dalszym sposobie zarządzania posiadanymi środkami. Założenie to byłoby w moim mniemaniu zgodne z ustalonymi przez doktrynę i potwierdzonymi przez wieloletnią praktykę - zasadami prawa cywilnego, w tym m.in. z zasadą słuszności. Wszakże już w Kodeksie zobowiązań funkcjonującym w okresie II RP funkcjonowały pojęcia obowiązku moralnego i przyzwoitości, a czyny mogły być określane jako niegodziwe.⁵⁰² Tym samym wskazując jak istotne jest rozpatrywanie poszczególnych zachowań dłużnika przez ten pryzmat – by ogłoszenie upadłości konsumenckiej rzeczywiście stanowiło wyłącznie pomoc osobom znajdującym się w trudniej sytuacji finansowej, a nie stało się dla nich pewnego rodzaju ucieczką od odpowiedzialności za rozsądne zarządzanie budżetem domowym.

Zatem, w wyniku przeprowadzonych w niniejszej pracy analiz podkreślić należy, iż hipoteza jakoby dokonywane przez prawodawcę zmiany w zakresie katalogu przesłanek umożliwiających ogłoszenie upadłości konsumenckiej doprowadziły w efekcie do zniekształcenia pierwotnych funkcji, które miały być realizowane poprzez tę formę odroczenia, została potwierdzona. W świetle otrzymanych wyników nie tylko podkreślić należy niedostosowanie obowiązujących przepisów do potrzeb obrotu gospodarczego, ale przede wszystkim doprowadzenie do zachwiania równowagi pomiędzy interesami obu stron stosunku zobowiązaniowego. Słusznie zauważył bowiem S. Prutis, że „Zobowiązaniowy stosunek prawny jest konstrukcją złożoną, jednakże relacje między jego elementami nie są przypadkowe, tworząc strukturę usystematyzowaną i wzajemnie powiązaną.”⁵⁰³ Mając na uwadze powyższe podkreślić należy, iż rynek finansowy nie znajduje się w próżni, w związku z czym poczynania jego poszczególnych uczestników mają wpływ na pozostałych jego uczestników i tak oto zbyt liberalne podejście do dopuszczalności ogłaszania upadłości konsumenckiej może w przyszłości

⁵⁰² A. Doliwa, *Funkcje zasad współżycia społecznego w prawie cywilnym*, Warszawa 2021, s. 34.

⁵⁰³ S. Prutis, *Instytucje...*, s. 191.

spowodować konsekwencje – chociażby w formie podniesienia opłat związanych z obsługą produktów finansowych – na osoby spłacające swoje zobowiązania w terminie. Tym samym powodując konieczność ponownego zweryfikowania czy rozwiązanie to w rzeczywistości jest zgodne z zasadami prawa cywilnego, w tym przede wszystkim z zasadami współżycia społecznego.

Wykaz źródeł wykorzystanych w pracy

1. Bibliografia

1. Ablewicz J., Nieuczciwa reklama jako czyn nieuczciwej konkurencji, Zeszyty Naukowe Małopolskiej Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Tarnowie, 2004, nr 6.
2. Adamowicz T., Przyczyny i skutki I fazy kryzysu finansowego lat 2007-2009 w wybranych krajach na świecie, „Polityki Europejskie, Finanse i Marketing” 2013, nr 9 (58).
3. Adamus R., Geromin M., Groele B. (red.), Upadłość konsumencka. Komentarz, Warszawa 2017.
4. Akerlof G.A., Shiller R.J., Zwierzęce instynkty, Warszawa 2010.
5. Ando A., Modigliani F., The „Life Cycle” Hypothesis of Saving: Aggregate Implications and Tests, American Economic Review 1963, vol. 53, nr 1.
6. Armatowska M., Uznanie zagranicznych postępowań upadłościowych na podstawie Rozporządzenia Rady (WE) nr 1346/2000 w sprawie postępowania upadłościowego. Warszawa 2011.
7. Barembruch A., Finanse osobiste, a cykl życia gospodarstwa domowego, [w:] Waliszewski K. (red.): Finanse osobiste, FINANSE Czasopismo Komitetu Nauk o Finansach PAN, Warszawa 2022, nr 2 (14).
8. Begg D., Fischer S., Dornbusch R., Makroekonomia, Warszawa 2000.
9. Belka M., Doktryna ekonomiczno-społeczna Milтона Friedmana, Warszawa 1986.
10. Belohlavek A.J., Centre of Main Interest (COMI) and Jurisdiction of National Courts in Insolvency Matters (Insolvency Status), International Journal of Law and Management, 2008, Vol. 50, Issue No. 2.
11. Black J., Słownik ekonomii, Warszawa 2008.
12. Bodanko A., Kowolik P., Mieć czy być: rozważania filozoficzno-pedagogiczne, Nauczyciel i Szkoła 2010, nr 1-2 (46-47).
13. Bogdanowicz B., Ekonomia behawioralna a klasyczny paradygmat ekonomii, Folia Pomeranae Universitatis Technologiae Stetinensis. Oeconomica, 2014, Tom 76.
14. Brol J., Funkcje postępowania upadłościowego i ich realizacja w świetle praktyki sądowej, Przegląd Sądowy 1994/7-8.
15. Brol J., Prawo upadłościowe w świetle praktyki sądowej, Warszawa 1995.

16. Broł J., Propozycje do założeń nowego prawa upadłościowego i układowego, *Przegląd Prawa Handlowego* 2000/6.
17. Cichy J., Sytuacja finansowa polskiego sektora bankowego w warunkach wzrostu obciążeń finansowych i ich wpływ na ratingi banków, *Studia Ekonomiczne*, 2017, nr 325.
18. Chrapoński D., *Wyłączenia z masy upadłości*, Warszawa 2010.
19. Chrobot P., Gadecki B., Prawnokarne aspekty funkcjonowania szarej strefy bankowości, tzw. parabanków, *Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego*, Warszawa 2014, nr 10 (6).
20. Czech M., Szewczyk Ł., Społeczna odpowiedzialność instytucji parabankowych w Polsce, „Rynek-Społeczeństwo-Kultura”, nr 1, Wyd. Agencja Managerska VIP for You, Dobrzeń Wielki 2012.
21. Czech T., Hipoteka w świetle orzecznictwa sądowego. Uwagi de lege ferenda, *Prawo w działaniu. Sprawy cywilne*, Nr 24/2015.
22. Dąbek P., Podstawowe zasady niemieckiego prawa insolwencyjnego na tle polskiego prawa upadłościowego i układowego, *Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie* 2004, nr 657.
23. Dąbrowska A., Wzrost konsumpcji dóbr oferowanych przez handel a upadłość konsumencka, *Handel wewnętrzny* 2018.
24. Dela M., Społeczno-ekonomiczne aspekty niewypłacalności i upadłości, *Kwartalnik Prawo-Społeczeństwo-Ekonomia*, Nr 1/2016.
25. Doliwa A., *Akademia Prawa. Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2012.
26. Doliwa A., *Akademia Prawa. Prawo rzeczowe*, Warszawa 2012.
27. Doliwa A., *Akademia Prawa. Zobowiązania*, Warszawa 2012.
28. Doliwa A., *Instytucje Prawa Prywatnego. Funkcje zasad współżycia społecznego w prawie cywilnym*, Warszawa 2021.
29. Domurat A., *Identyfikacja wartości osobistych w badaniach psychologicznych. Wartości jako cele działań i wyborów*, Warszawa 2009.
30. Duesenberry J.S., *Income, Savings and the Theory of Consumer Behavior*, Harvard University Press, Cambridge 1949.
31. Dziakowicz-Grudzień A., Trudności gospodarstw domowych w zaspokajaniu potrzeb i zmiana strategii radzenia sobie z nimi na przestrzeni lat, *Studia i Prace WNEiZ US* 2016, nr 43/3.

32. Filipiak P., Podstawy wszczęcia wtórnego postępowania upadłościowego zgodnie z Rozporządzeniem Rady (WE) nr 1346/2000. Warszawa 2013.
33. Filipiak P. (red.), Upadłość konsumencka po dużej nowelizacji. Komentarz, Poznań 2015.
34. Friedman M., A Theory of the Consumption Function, Publisher Princeton University Press, Princeton 1957.
35. Fukuyama F., Zaufanie. Kapitał społeczny a droga do dobrobytu, Warszawa – Wrocław 1997.
36. Gajdus M., Laszczyk A., Wedle dobrych obyczajów czy zgodnie z zasadami współżycia społecznego? Uwagi na tle funkcjonowania klauzuli generalnej z Ustawy o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji, Przegląd Prawniczy Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza 2012, nr 1, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 2012.
37. Gawrońska M., Marketing szeptany jako nowoczesna forma promocji, Rynek - Społeczeństwo - Kultura nr 2 (6), 2013.
38. Głodowski W., Hrycaj A., Zakres podmiotowy i podstawy ogłoszenia „upadłości konsumenckiej”, Państwo i Prawo 2010, nr 11.
39. Gołębiowski G., Powszechny dochód podstawowy – argumenty za i przeciw, Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach 2017, nr 334.
40. Grzesiuk K., Powstanie i ewolucja modelu Homo oeconomicus, Roczniki ekonomii i zarządzania, Tom 6(42), 2, 2014.
41. Gurgul S., Postępowanie upadłościowe wobec osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej (cz. I), Monitor Prawniczy 2009/10.
42. Hall R.E., Taylor J.B., Makroekonomia, Warszawa 2005.
43. Hanshew M., Upadłość konsumencka w Niemczech, Pro Publico Bono, Zeszyty Naukowe Dolnośląskiej Wyższej Szkoły Służb Publicznych ASesor, 2005/1.
44. Harla G., Określenie podstaw ogłoszenia upadłości w aspekcie przedmiotowym, [w:] Prawo handlowe XXI wieku. Czas stabilizacji, ewolucji czy rewolucji. Księga jubileuszowa Profesora Józefa Okolskiego, Modrzejewska M. (red.), Warszawa 2010.
45. Hofman T., Niewypłacalność jako przesłanka ogłoszenia upadłości w świetle projektowanych zmian, „Roczniki nauk prawnych” 2014, Tom XXIV, nr 1.

46. Hrycaj A., Art. 491⁷ [w:] Hrycaj A., Filipiak P., Upadłość konsumencka. Komentarz, Warszawa 2020.
47. Hrycaj A., Jurysdykcja krajowa w sprawach o ogłoszenie upadłości objętych zakresem zastosowania rozporządzenia Rady (WE) nr 1346/2000 w sprawie postępowania upadłościowego, Warszawa 2011.
48. Hrycaj A., Michalska A., Wpływ postępowań likwidacyjnych wszczynanych w wybranych krajach europejskich systemu common law na bieg postępowań rozpoznawczych i egzekucyjnych toczących się w Polsce oraz wpływ wszczęcia i wyniku postępowania w wyżej wymienionych krajach na istnienie roszczenia dochodzonego przed sądem polskim, [w:] Holewińska-Łapińska E. (red. nauk.), Prawo w działaniu. Sprawy cywilne, Warszawa 2018.
49. Imbir K., Jarymowicz M., Żygierewicz, J., Kuś R., Michalak M., Kruszyński M., Durka P., Emocje o genezie automatycznej bądź refleksyjnej a potencjały związane z bodźcem (ERP), Psychologia – Etologia – Genetyka, 2012, nr 26 (1).
50. Imbir K., Jasielska D., Emocje o refleksyjnej: znaczenie w funkcjonowaniu psychicznym i próby pomiaru, [w:] Szuster H., Maison D., Karwowska D. (red.), W stronę podmiotowości. O emocjach, tożsamości, dobrych uczynkach i korzyściach płynących z porannego wstawania, Sopot 2012.
51. Jakowlew A., Centrum podstawowych interesów osoby fizycznej w rozumieniu rozporządzenia nr 1346/2000 w sprawie postępowania upadłościowego, Transformacje Prawa Prywatnego, 2011, nr 2.
52. Janda P., Sposoby zaspokojenia roszczeń w postępowaniu upadłościowym obejmującym likwidację majątku upadłego, Kraków 2007.
53. Janda P., Zaspokojenie roszczeń wierzycieli jako cel postępowania upadłościowego, Państwo i Prawo, 2005/10.
54. Jaślikowski M., Podstawy ogłoszenia upadłości konsumenckiej w praktyce sądów powszechnych, Prawo w działaniu. Sprawy cywilne 2011, nr 10.
55. Jokubauskas R., The Concept of center of main interests under the EU Insolvency Law, European Journal of Public Matters, Nr 2/2018.
56. Kabza E., Upadłość konsumencka w USA, Przegląd Prawa Egzekucyjnego, 2010.
57. Kaczorowska S., Ochrona konsumenta w świetle ustawy o przeciwdziałaniu nieuczciwym praktykom rynkowym, Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy, Legnica 2009, nr 5.

58. Kahneman D., Tversky A., Prospect Theory: An Analysis of Decisions under Risk, 1979, *Econometrica* 47.
59. Kahneman D., Pułapki myślenia. O myśleniu szybkim i wolnym, Poznań 2012.
60. Kamiński G., Borys A., Upadłość i niewypłacalność jako pojęcia ekonomiczne i prawne. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny I Socjologiczny*, 84(3), 2022.
61. Kanasz T., Uwarunkowania szczęścia. Socjologiczna analiza wyobrażeń młodzieży akademickiej o szczęściu i udanym życiu, Warszawa 2015.
62. Klamer K., Hipoteka jako instytucja zabezpieczająca interesy wierzyciela i jej przemiany w prawie polskim w XIX i XX wieku, *Studenckie Zeszyty Naukowe, Zeszyt* 25, rok XVII, 2014.
63. Klein-Kaska A., Nadzór nad instytucjami parabankowymi w Polsce – tendencje ogólne, [w:] Fojcik – Mastalska E., Rutkowska-Tomaszewska E. (red.), Nadzór nad rynkiem finansowym: aktualne tendencje i problemy dyskusyjne, *Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa*, Wrocław 2011.
64. Klimas D., Upadłościowy forum shopping w Unii Europejskiej. Pojęcia i ocena upadłości migracji celem uzyskania lepszej pozycji procesowej, *Internetowy Przegląd Prawniczy TBSP UJ* 2017, nr 10.
65. Kowalewski E., Ryzyko w działalności człowieka i możliwości jego ograniczenia, [w:] Sangowski T. (red.), *Ubezpieczenia gospodarcze*, Warszawa 2000.
66. Kozera A., Stanisławska J., Wysocki F., Sytuacja finansowa gospodarstw domowych zamieszkujących obszary wiejskie w Polsce po integracji europejskiej [w:] *Roczniki Naukowe Ekonomii Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich*, 2014, vol.101, nr 2.
67. Kozłowski Ł., Skutki uznania transgranicznego postępowania upadłościowego z punktu widzenia ochrony praw wierzycieli. *Monitor Prawniczy*, 2013, nr 8.
68. Kozub G., Przegląd najważniejszych zmian w zakresie upadłości konsumenckiej przyjętych ustawą z 30 sierpnia 2019 r. o zmianie ustawy – prawo upadłościowe i niektórych innych ustaw, *Doradca Restrukturyzacyjny*, 2019, nr 18.
69. Kreczmańska-Gigol K., Rozdział 3. Koszty transakcyjne dochodzenia wierzytelności na etapie windykacji polubownej, [w:] Gołaczyński J., Mączyńska E. (red. nauk.), *Ochrona praw wierzycieli w Polsce*, Warszawa 2017.
70. Kruczalak-Jankowska J., Ogłoszenie upadłości. Skutki dotyczące zobowiązań w krajowym i transgranicznym postępowaniu upadłościowym, Warszawa 2011.
71. Kubiak-Cyruł A., Komentarz do art. 22¹, [w:] Załucki M. (red.), *Kodeks Cywilny. Komentarz*, Warszawa 2020.

72. Kuglarz P., Podstawowe standardy upadłości konsumenckiej w Polsce na tle wybranych regulacji europejskich, *Doradca Restrukturyzacyjny* 2015/1.
73. Laidler D., Estrin S., *Wstęp do mikroekonomii*, Warszawa 1991.
74. Langer M., Liberalizacja przepisów dotyczących upadłości konsumenckiej, *Folia Iuridica Universitatis Wratislaviensis*, 2020, vol. 9 (1).
75. Livingstone S.M., Lunt P.K., Predicting Personal Debt and Debt Repayment: Psychological, Social and Economic Determinants, *Journal of Economic Psychology* 1992, vol. 13, nr 1.
76. Machowska A., *Upadłość konsumencka*, Warszawa 2020.
77. Maison D., Furman A., Style wydawania pieniędzy przez młodych dorosłych Polaków, [w:] Dymarczyk W., Pyfel Ł. (red.), *Wykorzystanie metod jakościowych w badaniach zachowań i zjawisk ekonomicznych*, Łódź 2017.
78. Mansfield E., *Podstawy Makroekonomii*, Warszawa 2002.
79. Marcinkowska M., „Wakacje kredytowe” – analiza potencjalnych skutków regulacji dla kluczowych interesariuszy, *Finanse I Prawo Finansowe*, nr 2(34).
80. Marzec D., Znaczenie influencer marketingu w kształtowaniu decyzji współczesnych konsumentów, *Media i społeczeństwo*, Bielsko-Biała 2022, nr 16/2022.
81. Masiukiewicz P., Regulacje a ryzyko shadow banking w Polsce, *Zarządzanie i Finanse*, tom 10, nr 4/2, Wydział Zarządzania Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2012.
82. Maslin J. P., The effectiveness of European Cross-Border Insolvency Regulation as a Tool Against Forum Shopping, Working Paper [http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1539391] 2010.
83. Michalak K., Komentarz do art. 1 ustawy z 28.02.2003 r. – Prawo upadłościowe i naprawcze, w: Michalak K., Komentarz do ustawy z 5.12.2008 r. o zmianie ustawy – Prawo upadłościowe i naprawcze oraz ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych, w zakresie zmian do ustawy z 28.02.2003 r. – Prawo upadłościowe i naprawcze, LEX 2009.
84. Michalak K., Przesłanki wszczęcia konsumenckiego postępowania niewypłacalnościowego (surendettement personel) i postępowania prowadzącego do uwolnienia z reszty długów (retablissement personel) we Francji, *Transformacje Prawa Prywatnego*, 2008, nr 1.
85. Michalak K., Przebieg konsumenckiego postępowania niewypłacalnościowego (surendettement personel) i postępowania zmierzającego do uwolnienia osoby

- fizycznej z reszty długów (retablissement personel) we Francji, *Transformacje Prawa Prywatnego*, 2008 nr 2.
86. Michalak-Abram K., *Zagadnienie europeizacji postępowania oddłużeniowego osób fizycznych*, Warszawa 2018.
87. Miler-Zawodniak A., *Teorie potrzeb jako współczesne teorie motywacji*, *Obronność - Zeszyty Naukowe Wydziału Zarządzania i Dowodzenia Akademii Obrony Narodowej* 2012, nr 4.
88. Misztal P., *Bezwarunkowy dochód podstawowy jako instrument ograniczenia nierówności dochodowych*, *Ruch prawniczy, ekonomiczny i socjologiczny* 2018, zeszyt 2.
89. Mizerski D., *Znaczenie moralności płatniczej dłużnika jako przesłanki upadłości konsumenckiej*, *Zeszyt Studencki Kół Naukowych Wydziału Prawa i Administracji UAM*, 2019, nr 9.
90. Modigliani F., Brumberg R., *Utility Analysis and the Consumption Function: An Interpretation of Cross-Section Data* [w:] Kurihara K.K. (red.), *Post-Keynesian Economics*, Rutgers University Press, New Brunswick 1954.
91. Mrówczyński M., *Postępowanie upadłościowe wobec osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej*, *Przegląd Prawa Egzekucyjnego* 2009/9.
92. Mruk-Tomczak D., *Influencer marketing: w roli głównej człowiek, postać wirtualna czy cyfrowy klon?*, [w:] Mruk H., Sawicki A., *Marketing. Koncepcje i doświadczenia*, Pelplin 2022.
93. Mysona Byrska J., *Konsumpcjonizm jako błąd mentalny*, *Logos i Ethos* 2017, Tom 45 (2017): Umiar i rozsądek w sferze społecznej.
94. Nazarewicz P., *Likwidacja majątku masy upadłości (I)*, *Przegląd Prawa Handlowego*, 1994/7–8.
95. Olaś A., *Rozdział XIX. Elektroniczne postępowanie upominawcze po zmianach na mocy nowelizacji z 4.7.2019 r.*, [w:] Flaga-Gieruszyńska K., Flejszar R., Malczyk M. (red.), *Nowelizacja Kodeksu postępowania cywilnego z 4.7.2019 r. w praktyce*, Warszawa 2020.
96. Olaś A., *Umorzenie procesu cywilnego*, Warszawa 2016.
97. Paleczna M., *Szczególne rozwiązania wprowadzone w tzw. pakiecie antykryzysowym w zakresie pozaodsetkowych kosztów kredytów konsumenckich*, *internetowy Kwartalnik Antymonopolowy i Regulacyjny* 2021, nr 7(10).

98. Pikuła-Małachowska J., Rola internetu w podejmowaniu decyzji zakupowych przez młodych dorosłych, *Marketing i zarządzanie* 2018, nr 2 (52).
99. Piłat W., Celowo, umyślnie czy skutek rażącego niedbalstwa – kilka uwag o doprowadzeniu do swojej niewypłacalności, *Doradca Restrukturyzacyjny* 2019, nr 18.
100. Pisarewicz P., Gierusz A., Kolwalczyk-Rólczyńska P., Pobłocka A., *Produkty ubezpieczeniowe*, Gdańsk 2020.
101. Podolec B., Sytuacja materialna gospodarstw domowych w świetle badań statystycznych, [w:] *Zarządzanie rozwojem ekonomicznym. Wybrane aspekty.* (red.) Fatuła D., Kraków: Oficyna Wydawnicza AFM, 2008.
102. Podraza M.D., Traktat z Lizbony a polityka migracyjna Unii Europejskiej, *Studia Prawnicze KUL*, nr 3.
103. Próchnicki L., *Z dziejów myśli ekonomicznej*, Warszawa 2006.
104. Prutis S., *Instytucje podstawowe prawa prywatnego (w opozycji do regulacji prawa publicznego)*, Białystok 2018.
105. Prutis S., „Korzenie” słuszności jako zasady wiodącej prawa prywatnego, *Białostockie Studia Prawnicze*, z. 17, 2014.
106. Radziukiewicz M., Zmiany sytuacji dochodowej a wydatki na usługi w polskich gospodarstwach domowych, „*Konsumpcja i rozwój*” 2012, nr 1.
107. Reber A.S., Reber E.S., *Słownik psychologii*, Warszawa 2005.
108. Rosenkranz N., Postępowanie upadłościowe w prawie Unii Europejskiej (tzw. upadłość transgraniczna) – cz. I, *Monitor Prawniczy* 2011, nr 10.
109. Rutkowska M., Upadłość konsumencka – przegląd regulacji wybranych systemów prawnych, *Bank i Kredyt* 2004, nr 11–12.
110. Rutkowska-Tomaszewska E., Aktualne trendy i wyzwania w zakresie ochrony konsumenta na rynku finansowym. Dokąd zmierza (powinna zmierzać) ochrona konsumenta? Kilka wybranych uwag, [w:] Rutkowska-Tomaszewska E., Kwaśnicki W. (red.), *Ekonomia jako dyscyplina naukowa i kierunek kształcenia. Aktualne trendy i pożądane zmiany*. Warszawa 2020.
111. E. Rutkowska-Tomaszewska E., Bankowość konsumencka, [w:] Góralczyk W. (red.), *Problemy współczesnej bankowości. Zagadnienia prawne*. Warszawa 2014.
112. Rutkowska-Tomaszewska E., Zwaliński A., Umowne i ustawowe rozwiązania dotyczące „wakacji kredytowych” w sytuacji pandemii COVID-19. Prawo – praktyka – a rzeczywista ochrona kredytobiorcy konsumenta, *Internetowy Kwartalnik Antymonopolowy i Regulacyjny* 2021, nr 7(10).

113. Rzewuski M., Rozdział XII, [w:] Rzewuski M. (red.), Podręczniki prawnicze. Postępowanie cywilne, Warszawa 2022
114. Rzewuski M., Część V, [w:] Rzewuski M. (red.), Podręczniki prawnicze. Prawo cywilne, Warszawa 2021.
115. Samecki W., Wprowadzenie do ekonomiki, Wrocław 2005.
116. Sokal P., Postępowanie upadłościowe wobec osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej, Przegląd Prawa Egzekucyjnego 2009/8.
117. Sowińska-Kobelak D., Gryber M., Przewodnik po kredycie konsumenckim, Warszawa 2018.
118. Swoboda K., Upadłość konsumencka, Acta Erasiana VII, Wrocław 2014.
119. Szpringer W., Kredyt konsumencki i upadłość konsumencka na rynku usług finansowych UE, Warszawa 2005.
120. Szpringer W., Regulacja upadłości konsumenckiej (inspiracje z rozwiązań światowych), E-biuletyn 2008, nr 2, Wrocław 2008.
121. Szpringer W., Społeczna odpowiedzialność banków. Między ochroną konsumenta a osłoną socjalną, Warszawa 2009.
122. Szpringer W., Upadłość konsumencka. Inspiracje z rozwiązań światowych oraz rekomendacje dla Polski, Warszawa 2006.
123. Sztompka P., Zaufanie. Fundament społeczeństwa, Kraków 2007.
124. Szydło M., Prevention of Forum Shopping in European Insolvency Law, European Business Organization Law Review 2010, nr 11.
125. Szymańska A., Upadłość konsumencka w Polsce na tle doświadczeń innych krajów Unii Europejskiej, Warszawa 2014.
126. Tereszkiwicz P., Postępowania upadłościowe i oddłużeniowe dla konsumentów w Stanach Zjednoczonych i niektórych krajach europejskich (cz. 1), Transformacje Prawa Prywatnego 2000/1–2.
127. Tereszkiwicz P., Postępowania upadłościowe i oddłużeniowe dla konsumentów w Stanach Zjednoczonych i niektórych krajach europejskich (cz. 2), Transformacje Prawa Prywatnego 2000/3.
128. Tereszkiwicz P., Upadłość konsumencka w wybranych systemach prawnych, Warszawa 2009.
129. Thaler R.H., Mental Accounting and Consumer Choice, Marketing Science 1985, nr 4.

130. Thaler R.H., Mental Accounting Matters, *Journal of Behavioral Decision Making* 1999, nr 12.
131. Thaler R.H., Benartzi S., Save More Tomorrow TM: Using Behavioral Economics to Increase Employee Saving, *Journal of Political Economy* 2004, nr 112.
132. Thaler R.H., Cass S., *Impuls, Zysk i S-ka*, Poznań 2020.
133. Thaler R.H., Tversky A., Kahneman D., Schwartz A., The Effect of Myopia and Loss Aversion on Risk Taking: An Experimental Test, *Quarterly Journal of Economics* 1997, nr 112.
134. Tim A., Upadłość konsumencka w prawie polskim i niemieckim a praktyka forum shopping, [w:] internetowy *Kwartalnik Antymonopolowy i Regulacyjny* 2018, nr 6(7).
135. Trzaskowski R., *Poręczenie i gwarancja bankowa*, Warszawa 2011.
136. Trzaskowski R., *Poręczenie w praktyce orzeczniczej*, *Prawo w działaniu, Sprawy cywilne*, Nr 15/2013.
137. Tyszka T., *Decyzje. Perspektywa psychologiczna i ekonomiczna*, Warszawa 2010.
138. Wałęga G., Społeczno-ekonomiczne determinanty zadłużenia gospodarstw domowych w Polsce, *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 2012, nr 245 *Ekonomia*.
139. Widło J., *Umowa komisji sprzedaży*, [w:] A. Kidyba (red. nauk.), *Umowy w obrocie gospodarczym, Wzory. Komentarze. Orzecznictwo*, Warszawa 2018.
140. Wildowicz-Giegiel A., *Materializm a skłonność do zadłużania na przykładzie gospodarstw domowych w Polsce*, [w:] Sikorski J., Tokajuk E. (red.), *Rynki finansowe: wczoraj, dziś, jutro*, Białystok 2010.
141. Wojas M., *Wykorzystanie analitycznej funkcji współczesnej rachunkowości* [w:] Micherda B. (red.), *Podstawy rachunkowości. Aspekt teoretyczny i praktyczny*, Warszawa 2005.
142. Wojciejska L., *Współczesna koncepcja Homo Socio-oeconomicus* [w:] *Studia Ekonomiczne*, nr 180 cz.1 *Dokonania współczesnej myśli ekonomicznej: racjonalność - efektywność - etyka. Cz. 1, Problemy teoretyczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice 2014.
143. Wydrzyński P., Czarnocki Ł., Olewniczak P., *Co wolno upadłemu? Prawa i obowiązki upadłego*, cz. 2, *Doradca Restrukturyzacyjny* 2018/13.

144. Zaleśkiewicz T., Symboliczna natura pieniędzy: ujęcie psychologiczne, Tom specjalny: Oblicza współczesnej psychologii. Pokłosie XXXIV Zjazdu Naukowego PTP 2012.
145. Załucki M., Komentarz do art. 78¹, [w:] Załucki M. (red.), Kodeks Cywilny. Komentarz, Warszawa 2020.
146. Załucki M., Nowa ustawa o ułatwieniach w dochodzeniu wierzytelności, Studia Prawnicze. Rozprawy i Materiały 2017, nr 2 (21).
147. Zarzycki A., Tendencje zmian regulacji pojęcia niewypłacalności w polskim prawie upadłościowym, [w:] Roczniki Nauk Prawnych, Tom XXVIII, numer 3 – 2018.
148. Zedler F., Prawo upadłościowe i naprawcze w zarysie, Warszawa 2009.
149. Zielonka P., Efekt dyspozycji a teoria perspektywy, Decyzje, 2005.
150. Żurawski M., Pozytywne i negatywne przesłanki ogłoszenia upadłości konsumenckiej, Studia Iuridica Toruniensia, 2017, Tom XX.

2. Akty prawne

1. Traktat o Unii Europejskiej (Dz. U. z 2004 r. Nr 90, poz. 864/30 ze zm.).
2. Traktat z Lizbony zmieniający Traktat o Unii Europejskiej i Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską, sporządzony w Lizbonie dnia 13 grudnia 2007 r. (Dz. U. z 2009 r. Nr 203, poz. 1569).
3. Rozporządzenie Rady (WE) nr 1346/2000 z dnia 29 maja 2000 r. w sprawie postępowania upadłościowego (Dz. U. UE. L. z 2000 r. Nr 160, str. 1 ze zm.).
4. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2015/848 z dnia 20 maja 2015 r. w sprawie postępowania upadłościowego (Dz. U. UE. L. z 2015 r. Nr 141, str. 19 ze zm.).
5. Rozporządzenie delegowane Komisji (UE) 2017/653 z dnia 8 marca 2017 r. uzupełniające rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1286/2014 w sprawie dokumentów zawierających kluczowe informacje, dotyczących detalicznych produktów zbiorowego inwestowania i ubezpieczeniowych produktów inwestycyjnych (PRIIP) przez ustanowienie regulacyjnych standardów technicznych w zakresie prezentacji, treści, przeglądu i zmiany dokumentów zawierających kluczowe informacje oraz warunków spełnienia wymogu przekazania takich dokumentów (Dz. U. UE. L. z 2017 r. Nr 100, str. 1 ze zm.).

6. Dyrektywa 2007/64/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 13 listopada 2007 r. w sprawie usług płatniczych w ramach rynku wewnętrznego zmieniająca dyrektywy 97/7/WE, 2002/65/WE, 2005/60/WE i 2006/48/WE i uchylająca dyrektywę 97/5/WE (Dz. U. UE. L. z 2007 r. Nr 319, str. 1 ze zm.).
7. Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/110/WE z dnia 16 września 2009 r. w sprawie podejmowania i prowadzenia działalności przez instytucje pieniądza elektronicznego oraz nadzoru ostrożnościowego nad ich działalnością, zmieniająca dyrektywy 2005/60/WE i 2006/48/WE oraz uchylająca dyrektywę 2000/46/WE (Dz. U. UE. L. z 2009 r. Nr 267, str. 7 ze zm.).
8. Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/1023 z dnia 20 czerwca 2019 r. w sprawie ram restrukturyzacji zapobiegawczej, umorzenia długów i zakazów prowadzenia działalności oraz w sprawie środków zwiększających skuteczność postępowań dotyczących restrukturyzacji, niewypłacalności i umorzenia długów, a także zmieniającej dyrektywę (UE) 2017/1132 (dyrektywa o restrukturyzacji i upadłości) (Dz. U. UE. L. z 2019 r. Nr 172, str. 18 ze zm.).
9. The Insolvency (Northern Ireland) Order 1989 (Amendment) Order (Northern Ireland) 2016 (S.R. 2016/369).
10. Ustawa z dnia 28 lutego 1919 r. w sprawie nazwy monety polskiej – Strona internetowa European Legislation Identifier, <https://eli.gov.pl/eli/DU/1919/230/ogl/pol>.
11. Ustawa z dnia 28 kwietnia 1936 r. Prawo wekslowe (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 282).
12. Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (t.j. Dz. U. z 2014 r. poz. 121).
13. Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. Nr 43, poz. 296 ze zm.).
14. Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1510 ze zm.).
15. Ustawa z dnia 6 lipca 1982 r. o księgach wieczystych i hipotece (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1728 ze zm.).
16. Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. Prawo bankowe (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 2324).
17. Ustawa z dnia 2 grudnia 1999 r. o narodowym spisie powszechnym ludności i mieszkań w 2002 r. (Dz. U. z 2000 r. Nr 1, poz. 1).
18. Ustawa z dnia 28 lutego 2003 r. Prawo upadłościowe (t.j. Dz. U. z 2009 r. Nr 175, poz. 1361), (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1520 ze zm.), (t.j. Dz.U. 2022 poz. 1520), (t.j. Dz. U. z 2015 r. poz. 233), (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 1228 ze zm.).

19. Ustawa z dnia 28 lutego 2003 r. Prawo upadłościowe i naprawcze (Dz.U. 2003 nr 60 poz. 535).
20. Ustawa z dnia 5 grudnia 2008 r. o zmianie ustawy - Prawo upadłościowe i naprawcze oraz ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (Dz.U. 2008 nr 234 poz. 1572).
21. Ustawa z dnia 6 marca 2009 r. o zmianie ustawy - Prawo upadłościowe i naprawcze, ustawy o Bankowym Funduszu Gwarancyjnym oraz ustawy o Krajowym Rejestrze Sądowym (Dz. U. Nr 53, poz. 434).
22. Ustawa z dnia 12 maja 2011 r. o kredycie konsumenckim (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 246).
23. Ustawa z dnia 19 sierpnia 2011 r. o usługach płatniczych (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 2360 ze zm.).
24. Ustawa z dnia 29 sierpnia 2014 r. o zmianie ustawy - Prawo upadłościowe i naprawcze, ustawy o Krajowym Rejestrze Sądowym oraz ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (Dz. U. poz. 1306).
25. Ustawa z dnia 23 października 2014 r. o odwróconym kredycie hipotecznym (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 158).
26. Ustawa z dnia 15 maja 2015 r. - Prawo restrukturyzacyjne (Dz.U. 2015 poz. 978) (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 2309).
27. Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o wsparciu kredytobiorców znajdujących się w trudnej sytuacji finansowej, którzy zaciągnęli kredyt mieszkaniowy (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 298).
28. Ustawa z dnia 23 marca 2017 r. o kredycie hipotecznym oraz o nadzorze nad pośrednikami kredytu hipotecznego i agentami (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 1027).
29. Ustawa z dnia 30 sierpnia 2019 r. o zmianie ustawy – Prawo upadłościowe oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. 2019 poz. 1802 ze zm.).
30. Ustawa z dnia 19 czerwca 2020 r. o dopłatach do oprocentowania kredytów bankowych udzielanych przedsiębiorcom dotkniętym skutkami COVID-19 oraz o uproszczonym postępowaniu o zatwierdzenie układu w związku z wystąpieniem COVID-19 (Dz.U. 2020 poz. 1086).
31. Ustawa z dnia 7 lipca 2022 r. o finansowaniu społecznościowym dla przedsięwzięć gospodarczych i pomocy kredytobiorcom (Dz.U. 2022 poz. 1488).
32. Ustawa z dnia 6 października 2022 r. o zmianie ustaw w celu przeciwdziałania lichwie (Dz. U. poz. 2339).

33. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 października 1934 r. Prawo upadłościowe (t.j. Dz. U. z 1991 r. Nr 118, poz. 512 ze zm.).
34. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 14 września 2021 r. w sprawie wysokości minimalnego wynagrodzenia za pracę oraz wysokości minimalnej stawki godzinowej w 2022 r. (Dz.U. 2021 poz. 1690).
35. Poselski projekt ustawy o przeciwdziałaniu niewypłacalności osoby fizycznej oraz o upadłości konsumenckiej, Druki Sejmowe IV kadencja, Druk nr 2668 z dnia 22 grudnia 2003 roku,
[https://orka.sejm.gov.pl/Druki4ka.nsf/0/6516B9789DC027F5C1256E5A003F6A96/\\$file/2668.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/Druki4ka.nsf/0/6516B9789DC027F5C1256E5A003F6A96/$file/2668.pdf).
36. Poselski projekt ustawy o przeciwdziałaniu niewypłacalności oraz o upadłości osoby fizycznej, Druki Sejmowe V kadencja, Druk nr 776 z dnia 9 maja 2006 roku,
<https://orka.sejm.gov.pl/proc5.nsf/opisy/776.htm>.
37. Poselski projekt ustawy o zmianie ustawy - Prawo upadłościowe i naprawcze i innych ustaw, Druki Sejmowe V kadencja, Druk nr 1892 z dnia 27 kwietnia 2007 roku,
[https://orka.sejm.gov.pl/Druki5ka.nsf/0/8CAB6A28A1986396C1257307003C689B/\\$file/1892.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/Druki5ka.nsf/0/8CAB6A28A1986396C1257307003C689B/$file/1892.pdf).
38. Poselski projekt ustawy o zmianie ustawy - Prawo upadłościowe i naprawcze i innych ustaw, Druki Sejmowe VI kadencja, Druk nr 556 z dnia 26 lutego 2008 roku,
[https://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/55C995D573F814F9C12574570041EB05/\\$file/556.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/55C995D573F814F9C12574570041EB05/$file/556.pdf).
39. Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy - Prawo upadłościowe i naprawcze oraz ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych, Druki Sejmowe VI kadencja, Druk nr 831 z dnia 16 lipca 2008 roku,
[https://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/DD4BAC457CFFB574C1257491003FA22E/\\$file/831.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/DD4BAC457CFFB574C1257491003FA22E/$file/831.pdf).
40. Uzasadnienie rządowego projektu ustawy Prawo upadłościowe i naprawcze, Druki Sejmowe IV kadencja, Do druku nr 809 z dnia 22 sierpnia 2002 r.,
[https://orka.sejm.gov.pl/Druki4ka.nsf/0/85778FC71B44CCB7C1256C1E00360809/\\$file/809.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/Druki4ka.nsf/0/85778FC71B44CCB7C1256C1E00360809/$file/809.pdf).
41. Uzasadnienie poselskiego projektu ustawy o przeciwdziałaniu niewypłacalności osoby fizycznej oraz o upadłości konsumenckiej, Druki Sejmowe IV kadencja, Do druku nr 2668 z dnia 22 grudnia 2003 roku,

- [https://orka.sejm.gov.pl/Druki4ka.nsf/0/6516B9789DC027F5C1256E5A003F6A96/\\$file/2668.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/Druki4ka.nsf/0/6516B9789DC027F5C1256E5A003F6A96/$file/2668.pdf).
42. Uzasadnienie poselskiego projekt ustawy o przeciwdziałaniu niewypłacalności oraz o upadłości osoby fizycznej, Druki Sejmowe V kadencja, Do druku nr 776 z dnia 9 maja 2006 roku,
[http://orka.sejm.gov.pl/Druki5ka.nsf/0/F59AFA90ABA9E8BEC12571A900440312/\\$file/776.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/Druki5ka.nsf/0/F59AFA90ABA9E8BEC12571A900440312/$file/776.pdf).
43. Uzasadnienie poselskiego projektu ustawy o przeciwdziałaniu niewypłacalności osoby fizycznej oraz o upadłości konsumenckiej, Druki Sejmowe V kadencja, Do druku nr 1892 z dnia 27 kwietnia 2007 roku,
[https://orka.sejm.gov.pl/Druki5ka.nsf/0/8CAB6A28A1986396C1257307003C689B/\\$file/1892.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/Druki5ka.nsf/0/8CAB6A28A1986396C1257307003C689B/$file/1892.pdf).
44. Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy - Prawo upadłościowe i naprawcze oraz ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych, Druki Sejmowe VI kadencja, Do druku nr 831 z dnia 16 lipca 2008 roku,
[https://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/DD4BAC457CFFB574C1257491003FA22E/\\$file/831.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/DD4BAC457CFFB574C1257491003FA22E/$file/831.pdf).
45. Uzasadnienie poselskiego projektu ustawy o zmianie ustawy - Prawo upadłościowe i naprawcze oraz niektórych innych ustaw, Druki Sejmowe VI kadencja, Do druku nr 2265 z dnia 7 lutego 2014 roku, <https://orka.sejm.gov.pl/Druki7ka.nsf/0/DEF-CFD38910F0B9DC1257CAE0030F5EC/%24File/2265.pdf>.
46. Uzasadnienie rządowego projektu ustawy – Prawo restrukturyzacyjne, Druki Sejmowe VII kadencja, Do druku nr 2824 z dnia 9 października 2014 roku,
<https://orka.sejm.gov.pl/Druki7ka.nsf/0/2978B4B7B0AD-FEFDC1257D78003BAB71/%24File/2824.pdf>.
47. Uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy - Prawo upadłościowe oraz niektórych innych ustaw, Druki Sejmowe VIII kadencja, Do druku nr 3480 z dnia 28 maja 2019 r.,
<https://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/0/0D55956B0C79CD1CC125840B002A5DDF/%24File/3480.pdf>.
48. Stanowisko Rządu do projektu ustawy o przeciwdziałaniu niewypłacalności osoby fizycznej oraz o upadłości konsumenckiej (druk 2668) z dnia 4 czerwca 2004 roku,
[https://orka.sejm.gov.pl/Druki4ka.nsf/0/2281411F41D4C592C1256EB500385ACD/\\$file/2668-x.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/Druki4ka.nsf/0/2281411F41D4C592C1256EB500385ACD/$file/2668-x.pdf).

49. Zoll F., Opinia w sprawie projektu nowelizacji prawa upadłościowego w zakresie postępowania wobec osób nie będących przedsiębiorcami (druk 556) z 15 lipca 2008 roku, <https://orka.sejm.gov.pl/rexdomk6.nsf/Opdodr?OpenPage&nr=556>.
50. Opinie do poselskiego projektu ustawy o zmianie ustawy - Prawo upadłościowe i naprawcze i innych ustaw, Druki Sejmowe V kadencja, Do druku nr 776 z dnia 9 maja 2006 roku,
[https://orka.sejm.gov.pl/Druki5ka.nsf/0/F59AFA90ABA9E8BEC12571A900440312/\\$file/776.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/Druki5ka.nsf/0/F59AFA90ABA9E8BEC12571A900440312/$file/776.pdf).
51. Opinia sporządzona przez Biuro Studiów i Ekspertyz w sprawie zgodności poselskiego projektu ustawy o przeciwdziałaniu niewypłacalności oraz upadłości osoby fizycznej (przedstawiciel wnioskodawców: poseł Artur Zawisza) z prawem Unii Europejskiej, Druki Sejmowe V kadencja, Do druku nr 776 z dnia 9 maja 2006 roku,
[https://orka.sejm.gov.pl/Druki5ka.nsf/0/F59AFA90ABA9E8BEC12571A900440312/\\$file/776.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/Druki5ka.nsf/0/F59AFA90ABA9E8BEC12571A900440312/$file/776.pdf).
52. Opinia sporządzona w Izbie Cywilnej Sądu Najwyższego Rzeczypospolitej Polskiej do poselskiego projektu ustawy o przeciwdziałaniu niewypłacalności oraz o upadłości osoby fizycznej, Druki Sejmowe V kadencja, Do druku nr 776 z dnia 9 maja 2006 roku,
[https://orka.sejm.gov.pl/Druki5ka.nsf/0/F59AFA90ABA9E8BEC12571A900440312/\\$file/776.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/Druki5ka.nsf/0/F59AFA90ABA9E8BEC12571A900440312/$file/776.pdf).
53. Opinia Krajowej Izby Gospodarczej do poselskiego projektu ustawy o zmianie ustawy - Prawo upadłościowe i naprawcze i innych ustaw, Druki Sejmowe V kadencja, Do druku nr 776 z dnia 9 maja 2006 roku,
[https://orka.sejm.gov.pl/Druki5ka.nsf/0/54DEBB5C9AE4553BC12571D50025E612/\\$file/776-001.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/Druki5ka.nsf/0/54DEBB5C9AE4553BC12571D50025E612/$file/776-001.pdf).
54. Opinie do poselskiego projektu ustawy o zmianie ustawy - Prawo upadłościowe i naprawcze i innych ustaw, Druki Sejmowe V kadencja, Do druku nr 1892 z dnia 27 kwietnia 2007 roku,
[https://orka.sejm.gov.pl/Druki5ka.nsf/0/257657E0CDF77ED7C1257308003B7195/\\$file/1892-001.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/Druki5ka.nsf/0/257657E0CDF77ED7C1257308003B7195/$file/1892-001.pdf).
55. Opinia sporządzona przez Urząd Komitetu Integracji Europejskiej, Druki Sejmowe VI kadencja, Do druku nr 831 z dnia 16 lipca 2008 roku,
[https://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/DD4BAC457CFFB574C1257491003FA22E/\\$file/831.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/DD4BAC457CFFB574C1257491003FA22E/$file/831.pdf).

3. Orzecznictwo sądowe

1. Uchwała SN z 27.05.1993 r., III CZP 61/93, OSNC 1994, nr 1, poz. 7.
2. Wyrok SN z 19.01.2011 r., V CSK 211/10, LEX nr 738136.
3. Uchwała SN z 13.07.2011 r., III CZP 37/11, OSNC 2012, nr 3, poz. 32.
4. Postanowienie SN z 25.05.2021 r., I CSKP 100/21, LEX nr 3220045.
5. Postanowienie TK z 16.07.2012 r., SK 13/10, OTK-A 2012, nr 7, poz. 92.
6. Wyrok WSA w Warszawie z 18.01.2010 r., III SA/Wa 1856/09, LEX nr 601663.
7. Wyrok WSA w Warszawie z 20.04.2016 r., III SA/Wa 1503/15, LEX nr 2137612.
8. Wyrok SA w Poznaniu z 13.09.2006 r., I Aca 354/06, LEX nr 298583.
9. Wyrok SA w Szczecinie z 3.07.2014 r., I ACa 353/14, LEX nr 1489162.
10. Wyrok SA w Białymstoku z 15.03.2017 r., I ACa 660/16, LEX nr 2278137.
11. Postanowienie SO w Białymstoku z 21.09.2011 r., VII Gz 162/11, LEX nr 1294006.
12. Postanowienie SO w Szczecinie z 1.02.2016 r., VIII Gz 14/16, LEX nr 2244711.
13. Postanowienie SO w Szczecinie z 25.10.2016 r., VIII Gz 314/16, LEX nr 2244718.
14. Postanowienie SO w Szczecinie z 17.08.2017 r., VIII Gz 91/17, LEX nr 2348169.
15. Postanowienie SO w Szczecinie z 7.11.2017 r., VIII Gz 383/17, LEX nr 2393561.
16. Postanowienie SO w Szczecinie z 20.03.2018 r., VIII Gz 73/18, LEX nr 2465358.
17. Postanowienie SO w Toruniu z 11.04.2018 r., VI Gz 53/18, LEX nr 2473082.
18. Postanowienie SO w Bydgoszczy z 5.07.2018 r., VIII Gz 87/18, LEX nr 2523979.
19. Postanowienie SO w Szczecinie z 7.06.2019 r., VIII Gz 11/19, LEX nr 2692610.
20. Wyrok SR w Gdańsku z 12.11.2019 r., I C 119/19, LEX nr 2762842.
21. Decyzja Prezesa Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów z dnia 10 czerwca 2020 roku, Nr RBG - 2/2020.

4. Źródła internetowe

1. Bartusik A., Nadpłata kredytu hipotecznego – jak wygląda i czy opłaca się nadpłacić kredyt mieszkaniowy?, Strona internetowa Totalmoney.pl, <https://www.totalmoney.pl/artykuly/7609018,kredyty-hipoteczne,nadplata-kredytu-hipotecznego-czy-to-sie-oplaca,1,1>.

2. Boni M., Młodzi 2020 – w poszukiwaniu tożsamości. Raport, Strona internetowa Fundacji Batorego, https://www.batory.org.pl/wp-content/uploads/2021/05/Mlodzi_2020.pdf.
3. Buszkiewicz A., Ponowne wszczęcie postępowania egzekucyjnego po umorzeniu, Strona internetowa INLEGIS Kancelarie Prawne, <https://www.inlegis.pl/baza-wiedzy/wierzytelnosci/ponowne-wszczecie-postepowania-egzekucyjnego/>.
4. Conway L., Bankruptcy, Strona internetowa The House of Commons Library, <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/SN07097/SN07097.pdf>.
5. De La Rosa W. J., Tully S. M., The Impact of Payment Frequency on Subjective Wealth Perceptions and Discretionary Spending, <https://marketing.wharton.upenn.edu/wp-content/uploads/2020/09/09.10.2020-De-La-Rosa-Wendy-PAPER-The-Impact-of-Payment-Frequency-on-Subjective-Wealth-Perceptions-and-Discretionary-Spending.pdf>.
6. Druś M., Finlandia: dochód podstawowy poprawia samopoczucie, ale nie zwiększa zatrudnienia, Strona internetowa Pulsu Biznesu, <https://www.pb.pl/finlandia-dochod-podstawowy-poprawia-samopoczucie-ale-nie-zwieksza-zatrudnienia-952751>.
7. Jakubowski P., Do 2031 roku globalny rynek hipoteki odwróconej urośnie trzykrotnie, Strona internetowa Funduszu Hipotecznego DOM S.A., <https://funduszhipoteczny.pl/do-2031-roku-globalny-rynek-hipoteki-odwroconej-urosnie-trzykrotnie/>.
8. Johnson H., oprac. Szewczak N., 6 prostych sposobów, by wydawać mniej pieniędzy każdego dnia, Strona internetowa Business Insider, <https://businessinsider.com.pl/twoje-pieniadze/budzet-domowy/jak-wydawac-mniej-pieniedzy-sposoby-na-oszczedzanie/ec5j0sh>.
9. Król T., 1300 zł przez dwa lata dla 31 000 Polaków. Skonsumują czy zainwestują te pieniądze? Bezwarunkowy dochód podstawowy rusza w Polsce, Strona internetowa INFOR PL S.A., <https://samorzad.infor.pl/sektor/finanse/5469272,Ile-wynosi-bezwarunkowy-dochod-podstawowy-w-Polsce.html>.
10. Moran C., The Bankruptcy Estate, Strona internetowa Bankruptcy in Brief, <https://www.bankruptcyinbrief.com/property/>.
11. Ratajczak J., Bezwarunkowy dochód podstawowy to 1300 złotych co miesiąc dla każdego. Zobacz, czy wrocławianie dostaną pieniądze, Strona internetowa Wrocław.pl, <https://www.wroclaw.pl/przedsiębiorczy-wroclaw/bezwarunkowy-dochod-podstawowy-wroclaw-dochod-gwarantowany>.

12. Runnemark E., Hedman J., Xiao X., Do Consumers Pay More Using Debit Cards than Cash, https://research-api.cbs.dk/ws/portalfiles/portal/45532821/jonas_hedman_do_consumers_pay_more_using_debit_cards_than_cash_postprint.pdf.
13. Serafin A., Co się stanie z Twoimi długami po ogłoszeniu upadłości konsumenckiej?, Strona internetowa Totalmoney.pl, <https://www.money.pl/gospodarka/co-sie-stanie-z-twoimi-dlugami-po-ogloszeniu-upadlosci-konsumenckiej-6736572465539904a.html>.
14. Siemionczyk G., Inflacja rozlała się szeroko. Co dalej?, <https://www.parkiet.com/gospodarka-krajowa/art37061421-inflacja-rozlała-sie-szeroko-co-dalej>.
15. Skibińska R., Polisy są uważane przez Polaków za towar luksusowy, Strona internetowa parkiet.com, <https://www.parkiet.com/inwestycje/art20365251-polisy-sa-uważane-przez-polakow-za-towar-luksusowy>.
16. Spurgiasz K., Odwrócona hipoteka - na czym to polega? Poznaj wady i zalety odwróconej hipoteki, Strona internetowa Totalmoney.pl, <https://www.totalmoney.pl/artykuly/odwrocona-hipoteka-na-czym-to-polega-poznaj-wady-i-zalety-odwroconej-hipoteki#w-jakim-banku-mozna-starac-sie-o-odwrocona-hipoteke->.
17. Wilkowiec Ł., Życie i zdrowie nabrało dla nas wartości. Polacy masowo wykupują ubezpieczenia, Strona internetowa Dziennik Gazeta Prawna, <https://serwisy.gazeta-prawna.pl/finanse-osobiste/artykuly/8323261,ubezpieczenia-na-zycie-rosna-polacy-chca-sie-ubezpieczac.html>.
18. Strona internetowa Administrative Office of the U.S. Courts, Chapter 7 - Bankruptcy Basics, <https://www.uscourts.gov/services-forms/bankruptcy/bankruptcy-basics/chapter-7-bankruptcy-basics>.
19. Strona internetowa Administrative Office of the U.S. Courts, Chapter 13 - Bankruptcy Basics, <https://www.uscourts.gov/services-forms/bankruptcy/bankruptcy-basics/chapter-13-bankruptcy-basics>.
20. Strona internetowa Administrative Office of the U.S. Courts, Just the Facts: Consumer Bankruptcy Trends, 2005-2021, <https://www.uscourts.gov/news/2022/08/09/just-facts-consumer-bankruptcy-trends-2005-2021>.
21. Strona internetowa Allegro.pl, Metody płatności: Allegro Pay, <https://allegro.pl/metody-platnosci/allegro-pay>.
22. Strona internetowa Banku Danych Lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego, Kategoria: K3, Grupa: G10, Podgrupa: P1867, Wymiary: Gospodarstwa domowe; Lata, <https://bdl.stat.gov.pl/bdl/dane/podgrup/tablica>.

23. Strona internetowa Bank Handlowy w Warszawie S.A., Fundacja Citi Handlowy im. Leopolda Kronenberga, Postawy Polaków wobec finansów, https://www.citibank.pl/poland/kronenberg/polish/files/raport_postawy_2021.pdf.
24. Strona internetowa Bankier.pl, Ekonomiści: Za wakacje kredytowe nie zapłaca banki, ale całe społeczeństwo, <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Ekonomisci-za-wakacje-kredytowe-nie-zaplaca-banki-ale-cale-spoleczenstwo-8374261.html>.
25. Strona internetowa Bankier.pl, Ubezpieczenie kredytu - czy warto? Rezygnacja i zwrot ubezpieczenia, <https://www.bankier.pl/smart/ubezpieczenie-kredytu-czy-warto-rezygnacja-i-zwrot-ubezpieczenia>.
26. Strona internetowa Banku Danych Lokalnych, www.bdl.stat.gov.pl/bdl/start.
27. Strona internetowa Biura Informacji Gospodarczej InfoMonitor S.A., InfoDług - Ogólnopolski raport o zaległym zadłużeniu i niesolidnych dłużnikach - MARZEC 2021 - 41. edycja, <https://media.big.pl/publikacje/att/1859753>.
28. Strona internetowa Biura Informacji Gospodarczej InfoMonitor S.A., Raport InfoDług: W rok ubyło prawie 9 mld zł zaległości i ponad 143 tys. niesolidnych dłużników, <https://media.big.pl/publikacje/727889/raport-infodlug-w-rok-ubylo-prawie-9-mld-zl-zaleglosci-i-ponad-143-tys-niesolidnych-dluznikow>.
29. Strona internetowa Biura Informacji Gospodarczej InfoMonitor S.A., Więcej Polaków chce oszczędzać, ale nie wszystkich na to stać, <https://media.big.pl/informacje-prasowe/742983/wiecej-polakow-chce-oszczedzac-ale-nie-wszystkich-na-to-stac>.
30. Strona internetowa Biura Informacji Gospodarczej InfoMonitor S.A., Zaległości konsumentów, <https://media.big.pl/dlug-trendy>.
31. Strona internetowa Blue Media S.A., Finanse Polaków w czasach pandemii. Badanie postaw i opinii Polaków, <https://bluemedia.pl/storage/raporty/finanse-polakow-w-czasach-pandemii-2021.pdf>.
32. Strona internetowa Business Insider, Afera Amber Gold, <https://businessinsider.com.pl/afera-amber-gold>.
33. Strona internetowa CC Advising, Inc., Bankruptcy stigma is not what you think, <https://ccadvising.com/articles/bankruptcy-stigma-is-not-what-you-think>.
34. Strona internetowa Credit Agricole Bank Polska S.A., 8 najczęstszych błędów w oszczędzaniu. Jak zacząć oszczędzać bez wpadek?, <https://wyzwanieoszczedzanie.pl/8-najczestszych-bledow-w-oszczedzaniu-jak-zaczac-oszczedzac-bez-wpadek/>.

35. Strona internetowa CRIF S.p.A., Personal bankruptcies almost double: personal insolvencies in Germany rise by 93.6 percent in 2021, <https://www.crif.com/news-and-events/news/2022/february/personal-bankruptcies-almost-double-personal-insolvencies-in-germany/>.
36. Strona internetowa czerwona-skarbonka.pl, Ile wynosi zasiłek stały z MOPS 2022? Kto może się o niego starać?, <https://www.czerwona-skarbonka.pl/ile-wynosi-zasilek-staly-z-mops-kto-moze-sie-o-niego-starac/>.
37. Strona internetowa Długpubliczny.org.pl, <https://www.dlugpubliczny.org.pl/metoda-liczenia/>.
38. Strona internetowa Encyklopedii, Wydawnictwo Naukowe PWN, Procent składany, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/procent-skladany;3962352.html>.
39. Strona internetowa Fundacji Lendtech, Zła wiadomość dla dostawców BNPL w Wielkiej Brytanii. Klienci narzekają na windykacje, <https://www.lendtech.pl/wiadomosci/bnpl/zla-wiadomosc-dla-dostawcow-bnpl-w-wielkiej-brytanii-klienci-narzekaja-na-windykacje/>.
40. Strona internetowa Głównego Urzędu Statystycznego, Pojęcia stosowane w statystyce publicznej, <https://stat.gov.pl/metainformacje/slownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/103,pojecie.html>.
41. Strona internetowa Głównego Urzędu Statystycznego, Pojęcia stosowane w statystyce publicznej, <https://stat.gov.pl/metainformacje/slownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/28,pojecie.html>.
42. Strona internetowa Głównego Urzędu Statystycznego, Przeciętne miesięczne wynagrodzenie w gospodarce narodowej w latach 1950-2021, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rynek-pracy/pracujacy-zatrudnieni-wynagrodzenia-koszty-pracy/przecietne-miesieczne-wynagrodzenie-w-gospodarce-narodowej-w-latach-1950-2021,2,1.html>.
43. Strona internetowa Głównego Urzędu Statystycznego, Roczne wskaźniki cen towarów i usług konsumpcyjnych od 1950 roku, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ceny-handel/wskazniki-cen/wskazniki-cen-towarow-i-uslug-konsumpcyjnych-pot-inflacja-/roczne-wskazniki-cen-towarow-i-uslug-konsumpcyjnych/>.
44. Strona internetowa Głównego Urzędu Statystycznego, Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2003, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-statystyczny-rzeczypospolitej-polskiej-2003,2,13.html>.

45. Strona internetowa Głównego Urzędu Statystycznego, Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2004, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-statystyczny-rzeczypospolitej-polskiej-2004,2,12.html>.
46. Strona internetowa Głównego Urzędu Statystycznego, Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2005, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-statystyczny-rzeczypospolitej-polskiej-2005,2,11.html>.
47. Strona internetowa Głównego Urzędu Statystycznego, Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2006, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-statystyczny-rzeczypospolitej-polskiej-2006,2,1.html>.
48. Strona internetowa Głównego Urzędu Statystycznego, Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2007, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-statystyczny-rzeczypospolitej-polskiej-2007,2,2.html>.
49. Strona internetowa Głównego Urzędu Statystycznego, Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2008, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-statystyczny-rzeczypospolitej-polskiej-2008,2,3.html>.
50. Strona internetowa Głównego Urzędu Statystycznego, Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2009, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-statystyczny-rzeczypospolitej-polskiej-2009,2,4.html>.
51. Strona internetowa Głównego Urzędu Statystycznego, Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2010, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-statystyczny-rzeczypospolitej-polskiej-2010,2,5.html>.
52. Strona internetowa Głównego Urzędu Statystycznego, Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2011, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-statystyczny-rzeczypospolitej-polskiej-2011,2,6.html>.
53. Strona internetowa Głównego Urzędu Statystycznego, Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2012, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki->

statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-statystyczny-rzeczypospolitej-polskiej-2012,2,7.html.

54. Strona internetowa Głównego Urzędu Statystycznego, Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2013, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-statystyczny-rzeczypospolitej-polskiej-2013,2,8.html>.
55. Strona internetowa Głównego Urzędu Statystycznego, Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2014, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-statystyczny-rzeczypospolitej-polskiej-2014,2,9.html>.
56. Strona internetowa Głównego Urzędu Statystycznego, Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2015, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-statystyczny-rzeczypospolitej-polskiej-2015,2,10.html>.
57. Strona internetowa Głównego Urzędu Statystycznego, Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2016, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-statystyczny-rzeczypospolitej-polskiej-2016,2,16.html>.
58. Strona internetowa Głównego Urzędu Statystycznego, Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2017, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-statystyczny-rzeczypospolitej-polskiej-2017,2,17.html>.
59. Strona internetowa Głównego Urzędu Statystycznego, Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2018, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-statystyczny-rzeczypospolitej-polskiej-2018,2,18.html>.
60. Strona internetowa Głównego Urzędu Statystycznego, Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2019, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-statystyczny-rzeczypospolitej-polskiej-2019,2,19.html>.
61. Strona internetowa Głównego Urzędu Statystycznego, Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2020, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-statystyczny-rzeczypospolitej-polskiej-2020,2,20.html>.

62. Strona internetowa Głównego Urzędu Statystycznego, Sytuacja gospodarstw domowych, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/dochody-wydatki-i-warunki-zycia-ludnosci/sytuacja-gospodarstw-domowych-w-2003-r-w-swietle-wynikow-badan-budzetow-gospodarstw-domowych,3,2.html?pdf=1>.
63. Strona internetowa Głównego Urzędu Statystycznego, Sytuacja gospodarstw domowych w 2015 r. w świetle badania budżetów gospodarstw domowych, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/dochody-wydatki-i-warunki-zycia-ludnosci/sytuacja-gospodarstw-domowych-w-2015-roku-w-swietle-wynikow-badania-budzetow-gospodarstw-domowych,3,15.html>.
64. Sytuacja gospodarstw domowych w 2019 r. w świetle badania budżetów gospodarstw domowych, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/dochody-wydatki-i-warunki-zycia-ludnosci/sytuacja-gospodarstw-domowych-w-2019-r-w-swietle-badania-budzetow-gospodarstw-domowych,3,19.html>.
65. Strona internetowa Głównego Urzędu Statystycznego, Sytuacja gospodarstw domowych w 2020 r. w świetle badania budżetów gospodarstw domowych, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/dochody-wydatki-i-warunki-zycia-ludnosci/sytuacja-gospodarstw-domowych-w-2020-r-w-swietle-badania-budzetow-gospodarstw-domowych,3,20.html>.
66. Strona internetowa Głównego Urzędu Statystycznego, Wskaźniki cen towarów i usług konsumpcyjnych w sierpniu 2022 roku, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ceny-handel/wskazniki-cen/wskazniki-cen-towarow-i-uslug-konsumpcyjnych-w-sierpniu-2022-roku,2,130.html>.
67. Strona internetowa Głównego Urzędu Statystycznego, Zasięg ubóstwa materialnego w 2005 r., <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/ubostwo-pomoc-spoleczna/zasieg-ubostwa-materialnego-w-2005-r,7,1.html>.
68. Strona internetowa Grupy BIK, Poradnik dla poręczyciela, <https://www.bik.pl/poradnik-bik/poradnik-dla-poreczyciela>.
69. Strona internetowa Habza Finanse, Formy zabezpieczenia kredytu, które warto znać, https://habza.com.pl/formy-zabezpieczenia-kredytu-ktore-wartoznac/?gclid=EAIaIQobChMIitfsobmK-gIVk0iRBR3SkA3yEAAYASAA-EgJJdPD_BwE.
70. Strona internetowa Informatora Statystycznego Wymiaru Sprawiedliwości, Postępowanie upadłościowe, naprawcze, restrukturyzacyjne w latach 2005-2021, <https://isws.ms.gov.pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/>.

71. Strona internetowa Komisji Nadzoru Finansowego, Lista ostrzeżeń publicznych KNF, https://www.knf.gov.pl/dla_konsumenta/ostrzezenia_publiczne#51235.
72. Strona internetowa Konta Studenckie, Swobodnie reguluj swoje raty – Polbank EFG wprowadza pierwszy w Polsce elastyczny kredyt hipoteczny, <https://www.kontastudenckie.pl/s/1905/47669-Finanse-artykuly-serwis-archiwalny/84017-Swobodnie-reguluj-swoje-raty-8211-Polbank-EFG-wprowadza-pierwszy-w-Polsce-elastyczny-kredyt.htm>.
73. Strona internetowa Serwis internetowy Krajowej Rady Komorniczej, <https://licytacje.komornik.pl/>.
74. Strona internetowa La finance pour tous, Surendettement : ce qui a changé avec la loi Lagarde et les réformes suivantes, <https://www.lafinancepourtous.com/pratique/credit/surendettement/surendettement-ce-qui-a-change-avec-la-loi-lagarde-et-les-reformes-suivantes/>.
75. Strona internetowa Legal Information Institute, 11 U.S. Code § 541 - Property of the estate, <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/11/541>.
76. Strona internetowa Legislation.gov.uk, Bankruptcy (Scotland) Act 2016, <https://www.legislation.gov.uk/asp/2016/21/contents>.
77. Strona internetowa Legislation.gov.uk, Insolvency Act 1986, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1986/45/contents>.
78. Strona internetowa Legislation.gov.uk, The Insolvency (Northern Ireland) Order 1989, <https://www.legislation.gov.uk/nisi/1989/2405/contents>.
79. Strona internetowa Money.pl, Mieli namawiać na zakup obligacji GetBacku. Są w rękach CBA, <https://www.money.pl/gospodarka/mieli-namawiac-na-zakup-obligacji-getbacku-sa-w-rekach-cba-6692986814069408a.html>.
80. Strona internetowa Komisji Nadzoru Finansowego, Rekomendacja S dotycząca dobrych praktyk w zakresie zarządzania ekspozycjami kredytowymi zabezpieczonymi hipotecznie, https://www.knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/Nowelizacja_Rekomendacja_S_23-07-2020_70340.pdf.
81. Strona internetowa Narodowego Banku Polskiego, Czym jest pieniądz i jak powstaje?, <https://www.nbp.pl/edukacja/zasoby/broszury/pieniaz.pdf>.
82. Strona internetowa Narodowego Banku Polskiego, Historia pieniądza, https://www.nbportal.pl/__data/historia_pieniadza/index.html.

83. Strona internetowa Narodowego Banku Polskiego, Informacja o posiedzeniu Rady Polityki Pieniężnej w dniu 8 września 2021 roku, https://www.nbp.pl/polityka_pieniezna/dokumenty/files/rpp_2021_09_08.pdf.
84. Strona internetowa Narodowego Banku Polskiego, Projekcje inflacji i PKB - lipiec 2022, https://www.nbp.pl/home.aspx?f=/polityka_pieniezna/dokumenty/projekcja_inflacji.html.
85. Strona internetowa Narodowego Banku Polskiego, Raport o inflacji – Marzec 2022 r., https://www.nbp.pl/polityka_pieniezna/dokumenty/raport_o_inflacji/raport_marzec_2022.pdf.
86. Strona internetowa Narodowego Banku Polskiego, Raport o inflacji – Lipiec 2022 r., https://www.nbp.pl/polityka_pieniezna/dokumenty/raport_o_inflacji/raport_lipiec_2022.pdf?w=1.
87. Strona internetowa Narodowego Banku Polskiego, Zwyczaje płatnicze w Polsce 2020 r., https://www.nbp.pl/systemplatniczy/zwyczaje_platnicze/zwyczaje_platnicze_Polakow_2020p.pdf.
88. Strona internetowa PayU, Płatności odroczone PayPo dostępne w sklepach PayU, <https://poland.payu.com/news/platnosci-odroczone-paypo-dostepne-w-sklepach-payu/>.
89. Strona internetowa PKO Bank Polski S.A., Pożyczka konsolidacyjna, <https://www.pkobp.pl/klienci-indywidualni/pozyczki/pozyczka-konsolidacyjna/>.
90. Strona internetowa PKO Bank Polski, Wniosek o pożyczkę gotówkową, <https://iko.pkobp.pl/funkcje/pozyczka/>.
91. Strona internetowa Policji, Okradł firmę, bo chciał spłacić długi, <https://www.policja.pl/pol/aktualnosci/34719,Okradl-firme-bo-chcial-splacic-dlugi.html>.
92. Strona internetowa Policji, Ukradł pieniądze, bo miał długi – zatrzymał go policjant po służbie, <https://www.policja.pl/pol/aktualnosci/130933,Ukradl-pieniadze-bo-mial-dlugi-zatrzymal-go-policjant-po-sluzbie.html>.
93. Strona internetowa Populationof.net, Polska liczba ludności, <https://www.populationof.net/pl/poland/>.
94. Strona internetowa Rzecznika Finansowego, Poradnik Rzecznika Finansowego. Finanse a poręczenie długu, <https://rf.gov.pl/wp-content/uploads/2021/09/PO-RADNIK-FINANSE-A-PORECZENIE-DLUGU-2.pdf>.

95. Strona internetowa Rzecznika Finansowego, Webinarium. Ubezpieczenia mieszkaniowe, https://rf.gov.pl/wp-content/uploads/2021/12/Prezentacja-Ubezpieczenia_Mieszkaniowe_www.pdf.
96. Strona internetowa Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej, Przebieg procesu legislacyjnego rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy - Prawo upadłościowe i naprawcze oraz ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych, <http://orka.sejm.gov.pl/proc6.nsf/opisy/831.htm>.
97. Strona internetowa Serwisu Rzeczypospolitej Polskiej, Biuro Analiz Sejmowych, Biuletyn europejski. Numer specjalny, Brytyjska perspektywa BREXITU, Strona internetowa Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej, 2019, nr 1, <https://www.sejm.gov.pl/media8.nsf/files/MGOK-B9MGTQ/%24File/Biuletyn%20Europejski%20BAS%20-%20numer%20specjalny%201.pdf>.
98. Strona internetowa Serwisu Rzeczypospolitej Polskiej, Mieszkanie bez wkładu własnego, <https://www.gov.pl/web/polski-lad/mieszkanie-bez-wkladu-wlasnego>.
99. Strona internetowa Słownika języka polskiego, Wydawnictwo Naukowe PWN, Niewypłacalny, <https://sjp.pwn.pl/sjp/niewypłacalny;2490251.html>.
100. Strona internetowa Słownika języka polskiego, Wydawnictwo Naukowe PWN, Słownik języka polskiego pod red. W. Doroszewskiego, Niewypłacalność, <https://sjp.pwn.pl/doroszewski/niewypłacalność;5459971.html>.
101. Strona internetowa Słownika języka polskiego, Wydawnictwo Naukowe PWN, Pieniądz, <https://sjp.pl/pieni%C4%85dz>.
102. Strona internetowa Słownika języka polskiego, Wydawnictwo Naukowe PWN, Zaufanie, <https://sjp.pwn.pl/slowniki/zaufanie.html>.
103. Strona internetowa Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie, Richard H. Thaler, <https://www.sgh.waw.pl/richard-h-thaler>.
104. Strona internetowa The Economist Newspaper Limited 2022, Fewer Americans have filed for bankruptcy in 2020 than in 2019, <https://www.economist.com/graphic-detail/2020/10/05/fewer-americans-have-filed-for-bankruptcy-in-2020-than-in-2019>.
105. Strona internetowa The Office of the Law Revision Counsel, United States Code, <https://uscode.house.gov/>.
106. Strona internetowa Unii Europejskiej, Niewypłacalność/upadłość. Niemcy, <https://e-justice.europa.eu/447/PL/insolvencybankruptcy?GER-MANY&member=1>.

107. Strona internetowa Unii Europejskiej, Wprowadzenie bezwarunkowych dochodów podstawowych w całej UE, https://europa.eu/citizens-initiative/initiatives/details/2020/000003_pl.
108. Strona internetowa Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów, Ponad 600 tys. zł kary za fikcyjne promocje, https://uokik.gov.pl/aktualnosci.php?news_id=16489.
109. Strona internetowa Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów, #współpraca? Szkoda, że nie z Urzędem, https://uokik.gov.pl/aktualnosci.php?news_id=18645.
110. Strona internetowa U.S. Government Publishing Office, The Bankruptcy Abuse Prevention and Consumer Protection Act of 2005 (BAPCPA), <https://www.govinfo.gov/content/pkg/PLAW-109publ8/pdf/PLAW-109publ8.pdf>.
111. Strona internetowa WyzerujDługi.pl, <https://wyzerujdlugi.pl/abc-upadlosci-konsumenckiej-faq/>.
112. Strona internetowa Zakładu Ubezpieczeń Społecznych, Minimalne wynagrodzenie za pracę od 2003 r., <https://www.zus.pl/baza-wiedzy/skladki-wskazniki-odsetki/wskazniki/minimalne-wynagrodzenie-za-prace-od-2003-r>.
113. Strona internetowa Zaradny Finansowo, Jak oszczędzać pieniądze? 47 PROSTYCH sposobów na oszczędności, <https://zaradnyfinansowo.pl/47-sposobow-na-oszczednosci/>.
114. Strona internetowa Zaradny Finansowo, System 6 słoików. Co to jest i jak może pomóc w oszczędzaniu?, <https://zaradnyfinansowo.pl/system-6-sloikow>.
115. Strona internetowa Związku Banków Polskich, Poradnik Warto oszczędzać, https://www.zbp.pl/getmedia/f365474b-25e9-4a75-a12c-6a0c2ff17ef8/Poradnik_warto_oszczedzac_ZBP_FINAL_2.

Spis tabel

Tabela 1 Ilość gospodarstw domowych objętych badaniami przeprowadzonymi przez Główny Urząd Statystyczny w latach 2003-2020.....	17
Tabela 2 Zestawienie statystycznego miesięcznego dochodu rozporządzanego przez gospodarstwo domowe oraz statystycznego miesięcznego dochodu rozporządzanego przypadającego na osobę w gospodarstwach domowych w latach 2003-2020 ze wskazaniem procentowych zmian rocznych obu wskazywanych wartości – opracowanie własne.....	18
Tabela 3 Zestawienie statystycznych miesięcznych wydatków gospodarstwa domowego oraz statystycznych miesięcznych wydatków przypadających na osobę w gospodarstwach domowych w latach 2002-2020 ze wskazaniem procentowych zmian rocznych obu wskazywanych wartości – opracowanie własne	20
Tabela 4 Subiektywna ocena sytuacji materialnej gospodarstw domowych w latach 2003-2020 – opracowanie własne.....	21
Tabela 5 Zasięg ubóstwa w Polsce w latach 2003-2020 – opracowanie własne.....	23
Tabela 6 Wysokość minimalnego i średniego wynagrodzenia w latach 2003-2020 – opracowanie własne.....	24
Tabela 7 Wskaźnik cen towarów i usług konsumpcyjnych w porównaniu rok do roku [n=100] w latach 2003-2020 – opracowanie własne	25
Tabela 8 Zestawienie informacji dotyczących zobowiązań Polaków z uwzględnieniem podziału źródła zobowiązania na kredytowe i pozakredytowe na podstawie danych posiadanych przez Biuro Informacji Gospodarczej InfoMonitor S.A.....	30
Tabela 9 Podsumowanie rozwiązań w przedmiocie upadłości konsumenckiej w Irlandii	67
Tabela 10 Zestawienie ilości ogłaszanych w Stanach Zjednoczonych w latach 2006-2021 upadłości konsumenckich z uwzględnieniem podziału wg. Przepisów stanowiących podstawę jej ogłoszenia.	72
Tabela 11 Zestawienie różnic systemu autamotycznego i systemu refleksyjnego.	95
Tabela 12 Przedmiot hipoteki – za Prawo rzeczowe. Pytania. Kazusy. Tablice – Wydawnictwo Beck.....	168
Tabela 13 Zestawienie liczby aktywnych polis oraz wystąpienia zdarzeń objętych ubezpieczeniem w latach 2019-2020 wg. informacji pozyskanych z KNF.....	184
Tabela 14 Główne argumenty zwolenników i przeciwników dochodu podstawowego za G. Gołębiowskim.	192

Tabela 15 Zestawienie ilości uzyskanych głosów poparcia dla inicjatywy wprowadzenia bezwarunkowego dochodu podstawowego w całej UE z podziałem na poszczególne państwa.	194
Tabela 16 Ewidencja spraw upadłościowych (w tym upadłości konsumenckiej "of") za lata 2005 - 2015.....	197
Tabela 17 Ewidencja spraw upadłościowych (w tym upadłości konsumenckiej "of") w latach 2016-2021.....	197

Spis wykresów

Wykres 1 Porównanie wartości dochodu rozporządzanego oraz wysokości stałych wydatków w przeliczeniu na gospodarstwo domowe i osobę w latach 2003-2020 – opracowanie własne	20
Wykres 2 Wysokość zaległych płatności Polaków wg. Informacji posiadanych przez Biuro Informacji Gospodarczej InfoMonitor S.A w okresie od marca 2018 r. do grudnia 2021 r.	27
Wykres 3 Osoby posiadając największe zaległości według informacji Biura Informacji Gospodarczej InfoMonitor S.A.....	29
Wykres 4 Liczba dłużników posiadających zobowiązania we wskazanych przedziałach wartości wg Biura Informacji Kredytowej InfoMonitor S.A.....	31
Wykres 5 Informacja o środkach pozostałych do dyspozycji w gospodarstwach domowych po opłaceniu wszystkich wymaganych rachunków wg informacji pozyskanych przez Intrum	32
Wykres 6 Wpływ pandemii Covid-19 na sytuację zawodową respondentów badania Intrum Sp. z o.o.....	32
Wykres 7 Rozkład przyczyn opóźnień w terminowej spłacie zobowiązań wg wyników badań Intrum Sp. z o.o.	33
Wykres 8 Niechęć respondentów do posiadania informacji o posiadanym łącznym zadłużeniu w poszczególnych grupach wiekowych wg badań Intrum Sp. z o.o.....	34
Wykres 9 Metody płatności preferowane przez ankietowanych w badaniach Narodowego Banku Polskiego.	91
Wykres 10 Metody płatności wykorzystywane przez respondentów badania Narodowego Banku Polskiego.	92
Wykres 11 Wskazywane przez respondentów w badaniu Narodowego Banku Polskiego przyczyny nieposiadania karty płatniczej.	93
Wykres 12 Zaufanie ankietowanych do poszczególnych instytucji finansowych wg. wyników badań Blue Media S.A.	111
Wykres 13 Ilość respondentów deklarujących dokonywanie inwestycji wg. badań Blue Media S.A.	112
Wykres 14 Przyczyny braku dokonywania inwestycji wskazywane przez ankietowanych wg raportu Blue Media S.A.	112

Wykres 15 Deklarowany przez respondentów sposób zarządzania władnymi pieniędzmi wg. wyników uzyskanych w badaniach przeprowadzonych na zlecenie Fundacji Kronenberga.....	114
Wykres 16 Przyczyny braku dokonywania oszczędności wskazane przez ankietowanych w badaniach przeprowadzonych na zlecenie Fundacji Kronenberga.	115
Wykres 17 Ocena kontrolowania własnych wydatków dokonana przez respondentów badania przeprowadzonego na zlecenie Fundacji Kronenberga.	116